

ANUL XXX
Chişinău

Limba ROMÂNĂ

Revistă de știință și cultură

Nr. 2-3 (256 - 257) 2020

REVISTA APARE SUB AUSPICIILE
ACADEMIEI ROMÂNE

limba
ROMÂNĂ

Revistă de știință și cultură

Nr. 2-3 (256 - 257), aprilie – iunie 2020

CHIȘINĂU

R|O|M|Â|N|Ă

Apare la Chișinău din 1991

ISSN 0235-9111

- Fondatori** Ion DUMENIUK, Nicolae MĂTCAȘ, Alexandru BANTOȘ
- Editor** Echipa redacției
- Redactor-șef** Alexandru BANTOȘ
- Redactor-șef adjunct** Ana BANTOȘ
- Secretar general de redacție** Alex MARCHITAN
- Redactori** Jana CIOLPAN
Viorica-Ela CARAMAN
- Concepție grafică** Mihai BACINSCHI
- Coperta** Coperta I-a: Ovidiu IOVANEL, *Veneția* (fragment)
- Colegiul de redacție** Ștefan AFLOROAEI (Iași), Gheorghe Mihai BÂRLEA (Baia Mare), Iurie BOJONCĂ (Veneția), Iulian BOLDEA (Târgu-Mureș), Mircea BORCILĂ (Cluj), Gheorghe CHIVU (București), Dorin CIMPOEȘU (București), Ion CIOCANU, Theodor CODREANU (Huși), Mircea COLOȘENCO (București), Mircea A. DIACONU (Suceava), Stelian DUMISTRĂCEL (Iași), Andrei EȘANU, Nicolae FELECAN (Baia Mare), Ion I. IONESCU (Iași), Nicolae MĂTCAȘ, Ioan MILICĂ (Iași), Vlad MISCHEVCA, Viorica MOLEA, Cristinel MUNTEANU (Brăila), Eugen MUNTEANU (Iași), Sergiu MUSTEAȚĂ, Ioan-Aurel POP (București), Adrian Dinu RACHIERU (Timișoara), Mina-Maria RUSU (București), Ala SAINENCO (Botoșani), Victor SPINEI (București), Constantin ȘCHIOPU, Victor A. VOICU (București)

Orice articol publicat în revista „Limba Română” reflectă punctul de vedere al autorului și nu coincide neapărat cu cel al redacției.

Textele nepublicate nu se recenzează și nu se restituie.

Revista „Limba Română” este editată cu sprijin financiar din Fondul Recurent al Donatorilor – Academia Română

Pentru corespondență:

**Ap. 226, bd. Ștefan cel Mare și Sfânt, nr. 64, Chișinău,
MD-2001, Republica Moldova. Tel.: (+373) 22 23 44 12, (+373) 22 23 87 03
e-mail: limbaromanachisinau@gmail.com
pagina web: www.limbaromana.md**

SUMAR

ARGUMENT

- Alexandru BANTOȘ
De la Podul de Flori la Podul Indolenței 7

RETROSPECTIVĂ NECESARĂ

- Ilie ȘANDRU
Amintiri scumpe, care nu se uită niciodată 12
- Valeriu SAHARNEANU
Nu trageți în „Mesager”-ul care vă aduce vestea libertății 17

STARE DE VEGHE

- Mircea DRUC
Măine, o altă Românie... 37
- Victor RAVINI
Unde este Patria? 56

AVANPREMIERĂ EDITORIALĂ

- Elena UNGUREANU
Nicolae Mătcaș: „Ce-i viața mea, la drept, decât o carte?” 62
- Viorica-Ela CARAMAN
Desant rusesc în viața ficțiunii basarabene 76

FAȚETELE CUVÂNTULUI

- Ioan-Aurel POP
Manager, director, rector, șef, ranking 82

CUVINTE DEZVELITE

- Stelian DUMISTRĂCEL
Vreme bună...? 86

ONOMASTICĂ

- Anatol EREMIA
**Relevanța geografică, istorică și socială a toponimiei
 din Câmpia Bălților (I)** 90

COȘERIANA

- Eugen MUNTEANU
**O revelație documentară: 17 scrisori inedite
 ale lui Gheorghe Ivănescu către Eugeniu Coșeriu (III)** 100
- Johannes KABATEK, Cristina BLEORȚU
**Dincolo de structuralism. Scrisori către Eugeniu Coșeriu
 și istoria lingvisticii în secolul al XX-lea (II)** 107
- Cristinel MUNTEANU
Eugeniu Coșeriu despre corectitudinea și exemplaritatea lingvistică 110

CRITICĂ. ESEU

- Adrian Dinu RACHIERU
Mihail Sadoveanu, un prozator „reeducat”? (II) 113
- Theodor CODREANU
O istorie a gândirii filosofice eminesciene (II) 124
- Iulian BOLDEA
Ion Horea – memorie și arhetip poetic 128
- Mihai CABA
O poetă-n neuitare, Magda Isanos 134

SINTEZE

- Ana BANTOȘ
Regăsirea de sine în literatura basarabeană: flux și reflux (II) 140

CUM SCRIA EMINESCU?

- Nicolae GEORGESCU
Arta de a scrie pe vremea lui Eminescu (II) 148

RECITIREA CLASICILOR

Maria ABRAMCIUC

**Ciclul epistolar *Negru pe alb* de Constantin Negruzzi:
epicitate și discurs fervent**

158

PRO DIDACTICA

Constantin ȘCHIOPU

**Receptarea operei literare prin stimularea gândirii asociative
a elevilor**

164

POESIS

Doina DRĂGUȚ

**Între două lumi; prăvălire-n adevăr; liniște contemplativă;
căutarea luminii; lăsăm în aer urme; puterea închipuirii;
informația chipului; vraja unei stele; să fie...?; cât echilibru...;
cărare de cuvinte; gând emis în planul luminii; clipă însumată;
mă adaug; echilibru; cea mai, cel mai...; cer de stele; punct extins.
Autobiografie. Referințe critice (Ovidiu Ghidirmic, George Popa,
George Sorescu, Constantin M. Popa, Constantin Miu)**

171

PROZĂ

Nicolae RUSU

Bancnota cu noroc

185

VIAȚA FĂRĂ MACHIAJ

Antonina SÂRBU

Paraclisierul

198

EX CIVITAS

Ștefan AFLOROAEI

Tensiuni interioare ale omului european

205

Ion I. IONESCU

Câte ceva despre cunoașterea lumii actuale

214

REGISTRU ACTUAL

Dorin CIMPOEȘU

Destrămarea *Coaliției Kozak*

233

LECTIILE ISTORIEI

Vlad MISCHEVCA	
Manuc Bey – personaj secret al culiselor Păcii de la București din 1812	244
Ioan SCURTU	
Analiză comparativă a Declarației Sfatului Țării și Rezoluției Adunării Naționale – aplicarea prevederilor respective în România Mare	259
Ion CONSTANTIN	
Poziția regimului comunist din România în chestiunea Basarabiei (II)	274
Ioan C.POPA	
Puterile revizioniste împotriva ordinii europene (I)	293

DIALOGUL ARTELOR

Viorica-Ela CARAMAN în dialog cu Ovidiu IOVANEL	
Acuarela... o didactică a libertății	316
Ovidiu Iovanel	
Limbajul culorilor de apă – întruparea indicibilului	I-XII

RESTITUTIO

Mircea COLOȘENCO	
Regina Elisabeta a României. Carmen Sylvia, <i>Poveștile Peleşului</i>	328
Fănel TEODORAȘCU	
Oratoria la români. Despre talentul oratoric și cuvântul dezonorat în paginile presei românești din trecut	333

CĂRȚI ȘI ATITUDINI

Livia CIUPERCĂ	
O cronică necunoscută din vremea lui Mihai Viteazul	350

IN MEMORIAM

Viorica MOLEA	
Vitalie Marin. Omul și profesorul	364
Ana BANTOȘ	
Vlad Pohilă: „N-am lăsat niciodată jurnalismul”	370
Sergiu Petru PALII	
Demnitate și speranță. În amintirea lui Vlad Pohilă	375
Grigore VIERU: De ce mi-e drag Vlad Pohilă	379

Da la Podul de Flori la Podul Indolenței

Duminica din 6 mai 1990 a fost o zi cum nu se mai întâmplase pe aceste meleaguri. După ani și decenii de înstrăinare, frații s-au reîntâlnit... Zidul-frontieră, fixat abuziv în 1812 și fortificat în câteva rânduri pentru a separa un neam, a cedat. Dar nu definitiv, ca cel dintre germani (zid tot de ruși ridicat!), ci doar pentru 6 ore. Rememorând împrejurarea, Mircea Druc, unul dintre artizanii evenimentului, remarca surprins „privirea nedumerită a grănicerilor sovietici aflați în confuzie și derută totală. Așa ceva nu mai văzuseră niciodată”. Românilor, de o parte și alta a Prutului, sub ochiul încă vigilent al soldaților, li s-a permis să traverseze frontiera de la 13.00 până la 19.00. Deși scurtă, acea zi, cu soare și flori, cu îmbrățișări, cu lacrimi și amintiri, cu vorbă și cântec din străbuni, s-a răspândit peste dealurile și văile Moldovei, încorsetate decenii la rând de mușenia sârmei ghimpate. Podul de Flori înfățișa magistral starea de spirit a unui popor, care a rămas unit, deși a fost despărțit în cel mai violent mod aproape jumătate de veac. Generațiile de români basarabeni de după „eliberarea” din 1944, cărora li se inoculase că „dincolo de Prut” se află urmașii „boierilor și ai jandarmilor români”, cei care „ne-au ținut în jug 22 de ani”, au descoperit o lume a lor, cu aceeași rădăcină, pe care o intuiau, dar abia acum resimțeau cât de mult le-a lipsit această comuniune, străluminată de sentimentul miraculos al reîntregirii. În acea duminică de neuitat românii au reușit să facă schimb de cărți și adrese, să lege prietenii, să-și reîntâlnească rudele, legătura de neam și de sânge reizbucnind năvalnic... Or, așa cum se sublinia într-un manifest al timpului, semnat de mai mulți lideri de asociații politice și civice, „Prutul a fost și va rămâne o apă care unește două maluri ale Moldovei. De când acest râu a despărțit frate de frate, sufletul înjumătățit al românului a tot umblat peste apa lui ca Isus peste apele mării. Conștiința, credința, spiritul n-au avut hotare. Cei care au încercat să le hotărnicască s-au făcut de rușine în fața lui Dumnezeu și a lumii întregi. Noi, românii, suntem la noi acasă „de la Nistru pân’ la Tisa”, din vârful Carpaților până la mare. Și această casă o vrem de acum înainte cu toate ușile deschise, pentru a ne putea vedea la față cu

6 mai 1990

6 mai 2020

frații de același sânge și pentru a ne întregi sufletele”. Proverbială, în acest sens, este nedumerirea unui tânăr basarabean, care, întors acasă, după toate cele văzute și trăite la Podul de Flori, se întreba naiv: „Ce mai vor, frate, politicienii aceștia? Grăim aceeași limbă, gândim totuna, la chip suntem la fel, născuți parcă de o mamă, bucatele și vinul sunt ca ale noastre, de ce atâta vorbăraie: Unire și... gata povestea!”

Povestea însă nu sfârșea atunci, dar nici peste trei decenii, iar statul Republica Moldova, apărut pe ruinele fostului imperiu sovietic, continuă și azi să-și caute cu febrilitate propriul fâgaș în această lume cu tot mai complicate, complexe și mai teribile provocări. Eșuând fireasca revenire la Patria-Mamă, în anii '90 ai secolului trecut, noua formațiune politică (o consecință a Pactului Ribbentrop-Molotov) a ratat și șansa de a urma legile unui stat cu adevărat suveran, liber și independent. De-a lungul deceniilor, clasa politică de la Chișinău, în marea ei majoritate plătind tribut mentalității sovietice, vicleană, oportunistă și avară, a mimat doar ocazia de a aplica principiile clasice ale democrației, acceptând, tacit și laș, rămânerea Republicii Moldova pe orbita Moscovei. În această situație de satelit colonial și de stat capturat, s-a încercat repetat compromiterea procesului de renaștere și consolidare a conștiinței naționale românești, repunerea în circuit a falsei teze că

Prutul desparte două popoare cu identități etnolingvistice distincte, istoria, limba, cultura noastră fiind oficial abordate din perspectiva teoriei „moldovenismului” de sorginte rusească. Concomitent, tot mai vizibil și mai direct sunt puse la îndoială, neglijate cu bună știință beneficiile economice și civilizatoare ale colaborării cu statele Uniunii Europene, inclusiv cu România, fără de care teritoriul dintre Prut și Nistru nu are viitor.

Implantați în societatea basarabeană, „mercenarii Moscovei” lansează în anii de la urmă ample acțiuni de manipulare a maselor și caută prin diferite mijloace să impună izolarea basarabenilor prin instalarea unei „noi cortine de fer”, prin respingerea sau profanarea concertată a asistenței financiare, venită din vest. Drept consecință, „Republica Moldova a devenit un campion european al oportunităților ratate”, după cum afirma recent un cunoscut expert în domeniu. Aflată în relații tot mai reci cu UE, SUA, Ucraina și România, guvernarea de la Chișinău consimte numai „sprijinul” din răsărit, care este „admirabil”, dar, vorba lui Caragiale, „lipsește cu desăvârșire” și n-are cum justifica anumite orgolii, întrucât și Rusia se confruntă în prezent cu mari probleme de ordin existențial. Și-apoi, autoproclamata „eliberatoare”, se știe, a excelat întotdeauna acaparând bunuri de la alții, și nicidecum făcând gesturi caritabile. Pentru a răspunde comandamentelor politice venite de pe alte meleaguri, vremelnicii puterii de la Chișinău își axează retorica populistă pe sfidarea noii conjuncturi social-politice și istorice, în care Rusia, firește, nu mai are ponderea economică de altădată, deși obiectivele „de principiu” ale laboratoarelor sale ideologice neîncetat țintesc schimbarea vectorului european, dezbinarea partidelor și a cetățenilor cu opțiuni unioniste și proeuropene, diseminând intens și cu ostilitate „pericolul românesc”. Mărturie fățișă de estompere și anihilare a prezenței românești în spațiul dintre Prut și Nistru o constituie maniera, fără scrupule, de-a dreptul revoltatoare, la care au recurs guvernării în regizarea evenimentelor legate de ajutorul umanitar și tehnic românesc acordat Republicii Moldova în lupta contra pandemiei de COVID-19. Opinia publică a taxat dur insolitul fenomen (greu de imaginat să se producă într-o societate civilizată!), izbucnit în condițiile penuriei profunde ce macină necruțător viața celor mulți, accentuând profilul falimentar al statului, incapabil să stăvilească efectele dezastruoase ale pandemiei. Republica Moldova, contrar asigurării guvernărilor, e considerată o zonă în care lupta contra epidemiei

nu are deocamdată sorți de izbândă. Incoerența politicii sanitare, dotarea incompletă a spitalelor cu cele necesare, lipsa medicamentelor și a echipamentelor de protecție a cadrelor medicale (în prezent Republica Moldova înregistrează un număr record de infecțiuni din mediul angajaților sistemului sanitar) determină menținerea unei situații dezastruoase, fără echivalent în Europa. În acest context, cu atât mai necesar și binevenit era sprijinul de peste Prut. Pentru a contribui la ieșirea din impas a basarabenilor, Bucureștiul a trimis la sfârșit de aprilie în Republica Moldova 42 de medici și asistenți medicali, 3000 de combinezoane de protecție, 6000 de măști de protecție, 6000 măști chirurgicale, peste 11000 de perechi de mănuși, 10 izolette (Chișinăul avea doar una). Peste o săptămână, din Piața Victoriei a pornit spre Prut un convoi de 20 de camioane încărcate cu echipamente medicale și medicamente, inclusiv 500000 de măști de protecție, 25000 de combinezoane, mii de viziere, ochelari de protecție, mănuși și cutii de medicamente în valoare de 3,5 milioane de euro, care urmau, firește, să ajungă, inițial, în Piața Marii Adunări Naționale din Chișinău pe 6 mai, la împlinirea a trei decenii de la primul Pod de Flori.

Dar n-a fost să fie. Dorința de a marca simbolic aniversarea a trei decenii de la prima reuniune a românilor de pe cele două maluri de Prut a fost deturnată, iar ceremonia oficială de transmitere a asistenței umanitare a avut loc pe 7 mai, post factum, sub un pod de la periferia Chișinăului, și nu în Piața Marii Adunări Naționale, unde ar fi fost logic și onorabil să fie întâmpinați solii de peste Prut. Schimbarea „locațiunii”, derularea fără prea mult public a evenimentului, amendarea unor persoane participante la „festivitatea de sub pod” au fost motivate de către oficialități prin necesitatea de a respecta rigorile regimului de carantină. Paradoxal, însă peste o zi, la 9 mai, de „Ziua Victoriei”, pericolul pandemiei „s-a spulberat”, iar în Piața Marii Adunări Naționale a avut loc un marș automobilistic, în prezența unui mare număr de persoane, deasupra cărora flutura panglica bicoloră rusească...

„Tratamentul” de care au avut parte frații români, întrecând măsura celei mai elementare etici, succedat de comentarii abominabile și de ofense repetate la adresa oficialilor români și europeni, a bulversat societatea și, prin implicarea deliberată a reprezentanților Președinției, Parlamentului, Guvernului, a degenerat într-un regretabil scandal diplomatic. Aroganța, impertinența, modul dezagreabil manifest față

de compasiunea și sprijinul dezinteresat, sincer, venit de peste Prut în momente de cumpănă, sunt greu de calificat și de justificat... Degradarea continuă a situației economice și sociale, circumstanțele de veritabilă calamitate obligau autoritățile să accepte darul conform legilor pământului, cu respect și demnitate, ca pe un gest al solidarității și condescendenței... Or, cinismul, nepăsarea, nesimțirea se nuanțează de la sine în cazul relațiilor cu România, deoarece Republica Moldova, în anii de după declararea Independenței, fără condiționalități prealabile, a beneficiat de o importantă și diversă asistență din partea statului roman, materializată în reabilitarea a numeroase școli, grădinițe, instituții de cultură, drumuri, în asigurarea condițiilor excelente de studii pentru studenții basarabeni etc, etc. Evenimentele de ultimă oră însă, cu vizibil substrat antinațional și antieuropean, denotă irevocabil o conduită a relațiilor bilaterale, viciată nu numai de influența factorului extern, panslav, dar și de rateurile, dezbinarea, schisma politicienilor și impun, în mod imperativ, elaborarea unei strategii pragmatice, viabile de colaborare dintre români.

Acum, cât nu e prea târziu, datori suntem să resetăm, să regândim proiectele noastre de mâine și să răspundem cu responsabilitate și cu maximă competență la întrebarea: de ce, după prăbușirea imperiului sovietic, nu a dispărut și granița dintre români și de ce, la împlinirea unei memorabile aniversări, drumurile noastre, după îndelungate osteneți de a pune capăt unei nedreptăți istorice, converg de la PODUL DE FLORI la PODUL INDOLENȚEI?

6 iunie 2020

Alexandru BANTOȘ

Ilie ȘANDRU

Amintiri scumpe, care nu se uită niciodată

I.Ș. – publicist și istoric literar. Președintele Fundației Culturale „Miron Cristea”.
Semnează: *Pe urmele lui Octavian C. Tăslăuanu* (1987, 2012), *Un nume pentru istorie: Patriarhul Miron Cristea* (1998, în colaborare), *Oameni și locuri în Călimani* (2000), *Binecuvântată a fost clipa...* (roman, 2002), *Basarabia iarăși și iarăși* (2003), *Patriarhul Miron Cristea* (2008), *Vremuri și destine* (2011), *Peste hotarele timpului* (2013), *Așa a fost să fie* (2015), *Destine după destine* (2017) ș.a.

De Grigore Vieru, „Orfeu de peste Prut”, așa cum l-a numit vechiul și stimatul meu prieten, regretatul Lazăr Lădariu, mă leagă unele dintre cele frumoase amintiri și momente pe care le-am trăit. Îl știam demult, i-am citit poeziile, îi cunoșteam neobosita activitate obștească, pusă în slujba fraților noștri de dincolo de Prut, dorința sa arzătoare de a-și vedea Țara, dar mai ales de a o vedea întregită, prin revenirea Basarabiei la sânul mamei sale – România. *Unii visau să ajungă în Cosmos și au ajuns. Eu, viața întregă, am visat să trec Prutul, ca să ajung în țara mea!* Nu l-am întâlnit însă niciodată. Și nici nu aveam cum, fiindcă înainte de 1989 era foarte greu de trecut Prutul, iar știrile de dincolo erau inexistente. Au venit însă *Podurile de flori* de pe Prut.

Era începutul lunii mai 1990, ultima lună a unei primăveri timpurii și încărcată de frumuseți și de toate parfumurile naturii, renăscută la viață. O lună *mai* care a adus cu sine temperaturi de vară adevărată.

Primăvară era și în sufletele noastre, ale românilor de pretutindeni, în care, odată cu renașterea vieții, renășteau și speranțele împlinirii unui vis, „pribeag încă”, urmărind, cu sufletul la gură, evenimentele ce se petreceau

dincolo, peste Prut, în Basarabia, unde frații noștri își recâștigaseră dreptul la limba română, la alfabetul latin, la tricolorul românesc!..

În aceste împrejurări pline de romantismul începutului unei noi ere s-a luat inițiativa organizării Podurilor de flori de pe Prut, la care să se întâlnească românii de pe cele două maluri ale Prutului. Au fost fixate mai multe astfel de puncte de întâlnire de-a lungul râului, devenit graniță artificială între românii de dincoace și de dincolo de el. Un „brâu împletit din lacrimi și din sânge”, cum l-a numit Goga.

Prima ediție: duminică, 6 mai 1990. Atunci, pe malurile Prutului, s-a petrecut una dintre „minunile” acelor vremuri zbuciumate când, pentru câteva ore, acesta a încetat să mai fie graniță geografică, artificială, între frați, devenind un râu ca oricare altul din trupul țării. Timp de câteva ore, fâșia de frontieră de pe Prut a fost complet ignorată, iar apele râului nu au mai constituit o barieră între românii de pe cele două maluri ale Prutului, fiindcă toți știau că sunt un singur trup și un singur suflet românesc, toți formează un singur popor, vorbind aceeași limbă, având aceleași obiceiuri, același port și același tricolor. Și, începând din 6 mai 1990, același fus orar.

Duminică, 6 mai 1990, sutele de mii de români, adunați pe cele două maluri ale Prutului, au fost martorii unui moment istoric, martorii unui viitor care a început atunci când s-a pornit spre ceasurile cele mari ale istoriei. Iar dacă s-a pornit atunci, în 6 mai 1990, trebuie să se și sfârșească odată și-odată, fiindcă „drumul pe care am pornit este fără întoarcere”, cum îmi spunea un confrate basarabean.

Săveni, 6 mai 1990, ora 8.30. Sute de oameni sunt pregătiți să pornească spre cele mai apropiate puncte de trecere peste Prut, fixate anume pentru acest eveniment. Cu un car de reportaj al TVRL (Televiziunea Română Liberă), mă îndrept și eu spre Miorcani, satul lui Ion Pillat, aflat față-n față cu Pererita lui Grigore Vieru de peste Prut. Ajunși acolo, cineva ne-a sfătuit să pornim spre Rădăuți-Prut. Acolo, la fel ca la Miorcani, era liniște. Derutați, ne întoarcem înapoi, la Miorcani, într-un nor de praf stârnit de sutele de mașini, unele care vin, altele care se întorc. Oamenii se opresc, se întrebă unii pe alții, însă nimeni nu știe nimic precis. Cineva ne sfătuiește să ne îndreptăm spre Cotul Miculinți, un sat din apropiere. Începem să credem că suntem manipulați. E doar

la modă! Cei de la TVRL se sfătuiesc ce să facă. În cele din urmă, hotărâsc să plece spre Stânca-Costești, în speranța că vor putea filma măcar câteva imagini. Eu rămân la Cotul Miculinți. Fie ce-o fi. Am fost inspirat!..

Cotul Miculinți, ora 11.30. Un șir neîntrerupt de sute de mașini „curg” neîncetat spre malul drept al Prutului. Dincolo, pe malul stâng, mult mai înalt, mii și mii de oameni coboară și ei spre apele râului, fluturând drapelul tricolor. Lipsește însă podul ce trebuia să unească cele două maluri. Din motive necunoscute, cineva a „uitat” să-l aștearnă peste apele Prutului. Aveam să aflu mai târziu de la organizatorii evenimentului – Liga Culturală pentru Unitatea Românilor și Frontul Popular din Moldova – că acel „cineva” era armata rusă. Cum să facă ea poduri peste Prut, pentru români!.. Între timp, pe cele două maluri ale Prutului s-au adunat zeci de mii de oameni, toți români, adresându-și saluturi cordiale, mulți se strigă pe nume, fiind rude ori prieteni. Deasupra mulțimilor flutură sute de drapеле, aceleași drapеле pe ambele maluri: albastru, galben și roșu.

La ora 12.00, în satele românești înșirate pe cele două maluri ale Prutului, începând de la Mitoc și Rădăuți-Prut și până la vărsarea apelor râului în Dunăre, se trag clopotele tuturor bisericilor, în timp ce preoții oficiază slujbe și înalță rugăciuni pentru ocrotirea neamului românesc și pentru unitatea sa. Mulțimile încep să cânte și ele, ca la o comandă, „Hristos a înviat din morți, cu moartea pe moarte călcând...”! Apoi răsună versuri din *Hora Unirii*, urmate de „Pe-al nostru steag e scris unire”. Cântecele se înalță în văzduh, ca niște rugăciuni fierbinți, pe care un întreg popor le adresează lui Dumnezeu.

– Priviți!.. A venit Grigore Vieru!.., strigă cineva de lângă mine.

Vestea se răspândește cu iuțeala fulgerului, iar mulțimea începe să-i scandeze numele: Vieru!.. Vieru!..

Agitație mare pe celălalt mal. Și, deodată, o barcă – singura ce se poate vedea prin această zonă! – se desprinde de malul stâng și se îndreaptă spre noi, cei de pe malul drept. Când ajunge la mijlocul râului, sute de buchete de flori sunt aruncate în apă, de pe un mal și de pe celălalt. În barcă, în afară de Grigore Vieru, mai sunt: primarul și preotul din Pererita și un cameraman de la Televiziunea din Chișinău. Primarul

poartă pe brațe un frumos ștergar cu motive populare românești, pe care se găsește un colac mare, cu împletituri meșteșugite, având înscrise pe el două cuvinte: ROMÂNIA – BASARABIA!

Parcă o forță cerească aduce barca exact în locul în care mă află! Ajunsă la mal, îl ajut pe Grigore Vieru să coboare și ne îmbrățișăm. Mulțimea ne poartă pe amândoi pe sus și ne trezim pe o remorcă de tractor, transformată ad-hoc în tribună. Lacrimi și strigăte de bucurie din toate părțile! Grigore Vieru încearcă să se facă auzit de mulțimea care-i scandează numele. E foarte greu fără nicio amplificare. De-am avea măcar o porta-voce tot ar fi bine.

Deodată o liniște nefirească se așterne peste mulțimile de pe cele două maluri. Presimt că se întâmplă ceva neobișnuit. Îmi întorc privirile mirate spre Prut. Privesc uimit, așa cum privește toată mulțimea, „minunea” datorită căreia s-a așternut liniștea. În mijlocul apei se afla un bărbat îmbrăcat, cu apa până aproape la brâu, purtând în brațe un uriaș buchet de flori. Se oprește în mijlocul apei, ridică buchetul deasupra capului, îl agită și strigă din răputeri: „Trăiască România Mare!”. În acel moment, ca la o comandă, mulțimile de pe cele două maluri năvălesc în apă, încât aceasta pur și simplu nu se mai vede! Oamenii se întâlnesc în mijlocul râului, se îmbrățișează, fără să se cunoască, dar parcă se cunoșteau dintotdeauna; plâng de bucurie, scot de prin buzunarele hainelor sticle cu vin și se cinstesc acolo în mijlocul apei! În decursul milenarei sale existențe, nu cred că a mai trăit Prutul asemenea momente înălțătoare.

Sunt momente istorice! Nu mai e nevoie de niciun pod! Fiindcă s-a născut un pod viu, din trupuri omenești, din românii de dincoace și de dincolo de Prut! Nimeni nu mai știe însă care de pe ce mal este!

Barca ce l-a adus pe Grigore Vieru și pe ceilalți frați basarabeni se reîntoarce la malul stâng, încărcată cu cărți aduse de cei prezenți spre a le fi date românilor din Basarabia. Deasupra lor, alături de ceilalți, îmi găsesc și eu un loc ca invitat al lui Grigore Vieru, ceea ce mă onorează, dar mă și emoționează. Primirea pe celălalt mal este incandescentă! Sunt purtat pe brațe până la o tribună improvizată și aici, ca și dincolo, pe remorca unui tractor. Fac cunoștință cu cei prezenți: Vasile Bulgaru, președintele sovietului raional, Vladimir Gudumak, primul secretar al

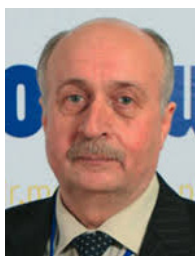
raionului Briceni, Vasile Levinski, Mircea Lutic și Vasile Tărățeanu – scriitori din Cernăuți; Anatol Chiriac, compozitor, Vasile Zagaevski, de la Ministerul Culturii din Chișinău și alții. Cineva recită poezia lui Nichita Stănescu *Patria mea e limba română*, iar Silvia Chiriac interpretează cântecul, dedicat evenimentului, *Podul de flori*, pe versurile lui Grigore Vieru. Cântecul zboară peste mulțimile adunate pe cele două maluri pe care le unește acum podul viu al miilor de trupuri în care bat la unison inimi românești.

Mă despart cu greu de frații de dincolo de Prut, fiindcă aveam atâtea lucruri să ne spunem și nu aveam nevoie de vreun interpret. O basarabeană îmi iese în cale și-mi așază în brațe o pâine mare și rumenă, coaptă într-un cuptor din Basarabia! În timp ce barca mă poartă spre celălalt mal, ținând în brațe pâinea ca pe o ofrandă, îmi vin în minte cuvintele lui Grigore Vieru, rostite pe malul „românesc”, anume că nu se poate ca într-o astfel de zi minunată de duminică Dumnezeu să nu-și fi întors privirea spre zecile de mii de români adunați pe malurile Prutului, spre a se bucura și El împreună cu ei. „Eu cred că astăzi Dumnezeu a fost puțin român”!.. Și cred că poetul are dreptate.

P.S. La una dintre edițiile Colocviilor de la Nicula, actorul băimărean Paul Antoniu a selectat, spre a ne prezenta, din video-fonoteca Domniei Sale, un Interviu cu Grigore Vieru. La un moment dat, a apărut pe ecran scena în care îl luam în brațe pe Grigore Vieru, în 6 mai 1990. Cei prezenți au început să aplaude...

Valeriu SAHARNEANU

Nu trageți în „Mesager”-ul care vă aduce vestea libertății

Motto: Nu trageți în mesagerul care vă aduce vestea libertății.

De-l veți ucide, nu veți afla că sunteți liberi și veți rătăci în robie.

Un motto inserat în capul unei lucrări scrise este, de obicei, un buchet de cuvinte adunate din așchiile de înțelepciune ale vreunei personalități marcanțe. De data aceasta nu este așa. Motto-ul conține două propoziții simple. Meritul lor este că pretind să exprime o experiență concretă. Este vorba de experiența noastră, a celor care am trăit acești ultimi 30 de ani în căutări, deșteptări și rătăciră. Din păcate, rătăciră – mai multe. În vârtejul căutărilor mulți au rătăcit fundamental. Unii au crezut că atunci când A. Mateevici a lăsat cu gură de moarte basarabenilor îndemnul să ridice din sânul lor un proroc ca să nu sece viața în ei și să nu rămână fără' de noroc, marele poet ar fi avut în vedere o persoană concretă, un Ikar ori un Prometeu moldovean. Alții au prins a căuta prorocul în oglindă, iar cei mai isteți chiar l-au găsit acolo. Credința noastră este că prorocul lui Mateevici nu trebuie căutat în chipul unei persoane, ci într-un fenomen generic al ultimelor două sute de ani. Este vorba de LIBERTATEA în UNITATE a unui popor, a unei națiuni, libertatea care poate fi pusă cu folos la cale numai dacă vestitorii ei sunt lăsați să le treacă pragul minții înrobite.

Sub presiunea schimbărilor

Mirat copilărește de viteza cu care se petrec anii și de graba cu care o generație vine să o schimbe pe alta în treburile veșnicului cotidian, m-am

prins să înșir câteva rânduri despre o experiență profesională trăită la o mare răscruce de vremuri. Este vorba de intersecția anilor 1980-1990 ai secolului al XX-lea, iar experiența care se vrea subiectul narațiunii ce urmează este emisiunea de actualitate „Mesager” a Radioteleviziunii Naționale (azi Compania de Stat Teleradio-Moldova) a Republicii Moldova. Există și un prilej calendaristic al emulației – la 1 iulie 2020 se împlinesc exact 30 de ani de la punerea pe post a primei emisiuni „Mesager” de format nou.

V. Scobioală și V. Saharneau,
Redacția informații, 1985

Contextul istoric este cel al frământărilor apărute în Uniunea Sovietică în a doua jumătate a anilor 1980, după ce în prima lor jumătate apăruse primele semne că imperiul intră în colaps. Criza politică și socio-economică profundă a imperiului a obligat noua conducere a URSS, reprezentată de M. Gorbaciov, să încerce reformarea statului. Aceasta s-a întâmplat însă după o perioadă de marasm a gerontocrației de partid, care de decenii monopolizase puterea și ținea cu tot dinadinsul să moară în scaunul secretarului general, pentru a fi înmormântată sub zidurile Kremlinului. În derâdere, poporul sovietic a numit această perioadă *cincinalul celor mai pompoase funeralii*.

Ajuns la vârsta de 54 de ani în capul sistemului, Mihail Gorbaciov avea toate datele referitoare la starea lui. Sistemul construit de Lenin-Stalin pe fundamentul urii de clasă și pe deznaționalizarea popoarelor capturate intrase într-un dureros proces de putrefacție și Gorbaciov a încercat să-l salveze. Politica de *glasnost* și *perestroika*

inițiată în acest scop în 1985 a avut în societatea ermetică a țării sovietelor același efect pe care l-a avut în aprilie 1986 explozia de la stația atomică Cernobîl: colosala energie a popoarelor asuprite e ieșit de sub controlul statului opresiv și a aruncat în aer întregul lui eșafodaj. Marea problemă a URSS era economia, dar fisurile cele mari și fatale pentru existența ei au fost problemele politice și naționale. Tot ce a fost abuz, teroare, ocupație, minciună, mit propagandistic în trecutul acestui stat au prins a se transforma, la lumina noii politici, în probleme foarte mari și extrem de dureroase. Întrucât acel stat a fost construit exclusiv din aceste materiale degradabile, problemele apărute în URSS către sfârșitul anilor 1980 s-au coagulat în cheaguri mari, care i-au înfundat aproape complet arterele vitale. Peste tot în așa-zisele republici unionale au apărut inițial fronturi populare în sprijinul reformelor democratice. Treptat, în urma apariției în presă și în literatură a unor materiale demascatoare referitoare la esența criminală, inclusiv în ceea ce privește politicile naționale, ale partidului comunist și ale regimului sovietic, fronturile s-au transformat în mișcări de eliberare națională centrifuge. În Republicile Baltice, elitele au revendicat chiar de la bun început independența acestor țări, întreruptă brutal de ocupația sovietică în 1940. În Republica Moldova, deși ocupația sovietică din 1940 a rupt acest teritoriu din trupul României, revendicările au fost axate nu pe problema cardinală a realipirii la România, ci în jurul problemei celei mai durute – cea a statutului limbii moldovenești/române, pus pe linie moartă de prioritatea absolută dată de regim limbii ruse și condamnată să dispară, dar și a revenirii scrisului la alfabetul latin, înlocuit de ocupanți cu alfabetul chirilic rusesc.

Întrucât spațiile publice de comunicare largi și de mare impact, reprezentate de mass-media tipărită și audiovizuală, erau sub controlul ermetic al organelor partidului comunist, discuțiile pe teme fierbinți, generate de politica *glasnost* (transparență) se desfășurau la început în adunări închise (Uniunea Scriitorilor), răzbătând apoi în stradă și parcuri, în limita unor cenacluri literare cu prezență relativ restrânsă (Cenaclul „A. Mateevici”), ca în scurt timp, revendicările lingvistice, ca vârf de aisberg al uriașei probleme naționale, suplimentate de tematica ecologistă foarte sensibilă, să ajungă teme de dezbatere pline de vervă în adunările spontane, din ce în ce mai numeroase, din scuaruri și

la marile mitinguri organizate cu permisiunea rezervată a autorităților sovietice sub cerul liber (Teatrul de Vară din Parcul Valea Morilor).

Instituțional, mass-media din RSS Moldovenească a rămas încă multă vreme refractară la problemele de genul celor discutate în stradă, în adunări și mitinguri. Nomenclatura locală de partid și sovietică, ajutată de rău famatul KGB, dar și de temuta instituție a cenzurii de stat (Direcția principală pentru securitatea secretului de stat în domeniul presei de pe lângă Consiliul de Miniștri [Sovietul Miniștrilor] al RSSM), veghea în continuare, cu și mai multă vigilență, ca temele „naționaliste” să nu pătrundă în paginile de ziare, reviste, cărți și emisiuni de radio și televiziune. Protipendada sovietică și de partid de la Chișinău citea și privea cu groază materialele și emisiunile, unele de-a dreptul șocante pentru ea, publicate în ziarele editate la Moscova și în grila Televiziunii centrale. Săptămânalele „Literaturnaya Gazeta”, „Moskovskie novosti”, hebdomadarul „Ogoniok”, emisiunea „Vzglead”, devenite cele mai populare ale perioadei de *perestroika*, erau catalogate la Chișinău ca antisovietice.

În anii 1987-1989, aflându-mă la studii la Sankt Petersburg (atunci Leningrad), priveam în fiecare seară spotul de știri „600 secund”, emisiunea personalizată a jurnalistului Nevzorov. Era o emisiune neobișnuită

V. Saharneanu cu operatorii Ion Buzilă (stânga) și Valentin Rogodașev, 1989

pentru ecranul sovietic, dinamică, cu elemente de investigație, exemplu de jurnalism ieșit din clișeele ideologice ale presei sovietice, supusă constrângerilor cenzurii de partid și de stat. Era un fascicul cotidian de știri extrem de pătrunzător în care imperturbabila până atunci oligarhie de partid și sovietică era pusă pe același cântar al judecății publice cu temuta lume criminală a metropolei. „600 secund” era cotate de publicul telespectator drept una dintre cele mai credibile emisiuni ale televiziunilor locale din URSS. Nu întâmplător Leningradul a fost unul dintre primele orașe sovietice în care nemulțumirile din bucătărie ale cetățeanului sovietic au dat năvală în stradă deja prin 1987, iar creșterea credibilității presei a devenit unul din factorii esențiali în procesul schimbărilor de mentalitate a populației imperiului.

Presa scrisă

La Chișinău așa ceva era de neimaginat în acel an. Abia prin 1988, cu mari riscuri și întâmpinând reacțiile acerbe de intimidare și amenințare ale organelor de partid locale, în presa scrisă de la Chișinău au prins să apară materiale de raportare jurnalistică fidelă a realității și de analiză redacțională independentă vis-a-vis de frământările din stradă. Să fi fost de capul lor, aceste organe nu ar fi ezitat să pună în acțiune mecanismele coercitive ale instituțiilor represive ale statului. Metodele lor de lucru erau bine cunoscute. Săptămânalul „Literatura și Arta”, preluat în 1988 de Nicolae Dabija, revista „Nistru”, sub redacția poetului Dumitru Matcovschi, publicația „Învățămintul public”, condus de Anton Grăjdieru au avut rolul adevăratelor spărgătoare de gheață în spațiul autohton, profund congelat de vigilența gregară a paznicilor de sistem. O influență enormă în trezirea și punerea în mișcare a elitelor intelectuale, inclusiv a reprezentanților presei, l-a avut eseul-manifest *Veșmântul ființei noastre*, semnat de ilustrul filolog, lingvist, traducător și publicist Valentin Mândăcanu și publicat în nr. 4/1988 al revistei „Nistru”. În calitatea lui de martor, dar și de intelectual indezirabil al vremurilor în care a trăit, V. Mândăcanu a lansat în manifestul său îndemnul la acțiune în era când zăplazurile prind a se rupe, invocând aportul predecesorilor care au muncit pe acest tărâm riscant chiar și atunci când împrejurările aproape că nu permiteau: „Nu putem spune că maladia desfrunzirii a bântuit fără piedici braniștea limbii. Împotriva mediocrității pernicioase și a

semidoctismului belicos s-au ridicat mulți oameni de cultură – savanți, ziariști, învățători și lectori, medici și alți intelectuali, s-au ridicat, în primul rând, cum au putut, scriitorii și cercetătorii literari de pe atunci..., susținuți mai apoi de către o întreagă pleiadă de tineri scriitori, care, prin contribuțiile literare sau științifice și prin luările lor de atitudine, mereu «bombardate» și veșnic «bruiate», au căutat să combată manifestările vulgare-sociologice și retrograd-proletcultiste, au luptat cu un anumit folos pentru păstrarea și înmulțirea zestrei noastre literare de neîndoielnică valoare, pentru întreținerea limbii nespuse de frumoase a poporului, a clasicilor literaturii moldovenești, pentru îngrijirea straiului de cuvinte moștenit din moși-strămoși”.

Articolul a avut o rezonanță largă, a circulat în zeci de mii de copii și a declanșat o adevărată mișcare socială pentru restabilirea limbii române în funcțiile ei firești la ea acasă și revenirea la grafia latină. După apariția și absorbirea extrem de tumultuoasă în porii societății a acestei lucrări de temelie a tot ceea ce a constituit mai apoi mișcarea de renaștere națională, spațiile de dezbateri pe aceste teme catalizatoare în presa tipărită au devenit mult mai extinse. Către mijlocul anului 1989, când în condiții de quasi clandestinitate apar în tipar latin „Glasul” și „Literatura și Arta”, procesul de emancipare a presei scrise devenise atât de puternic încât chiar și ziarul oficial al Partidului Comunist, „Moldova Socialistă” (mai târziu, „Moldova Suverană”), a ajuns să fie sursa unei crize de putere din cauza că își permisesese să publice un material ce venea în contradicție cu poziția patronului politic. Pentru ieșirea nesancționată din decor – punerea în pagină (17 mai 1989) a unui proiect alternativ de Lege cu privire la statutul limbii de stat, cu trecere la grafia latină, prezentat de institutul de profil al AȘM, care era în contradicție cu hotărârea adoptată în ajun de Plenara CC al PCM – Comitetul Central a hotărât sancționarea redactorului-șef, Tudor Țopa, dar greva anunțată a redacției și solidarizarea cu ea a întregii comunități jurnalistice l-a determinat să dea înapoi. A fost prima victorie a jurnaliștilor uniți în fața unui organ de putere ale cărui hotărâri, în tradiția vremilor controlate de bolșevici, erau imposibil de contestat și înzecit mai grav de tratat cu nesupunerea. Episodul a fost emblematic și din alt punct de vedere. Redactorul-șef a fost anterior, timp de 12 ani, șef al secției de presă al CC al PCM, obligat tocmai să supravegheze presa, să dicteze politicile editoriale ale acesteia, să ur-

Foștii colegi de redacție Valeriu Saharneau (primul stânga, rândul întâi) și Alexandru Bantș (rândul al doilea, mijloc) cu echipa televiziunii la unul din evenimentele anilor 1980

mărească reflectarea neabătută în paginile ei a campaniilor ideologice și economice ale partidului, să se îngrijească de mișcarea cadrelor în structurile de presă și ca aceste cadre să corespundă rigorilor de loialitate și devotament partidului comunist. Pasul lui Tudor Țopa peste linia roșie trasată de PCM în disputa lui din ce în ce mai contondentă cu revendicările elitelor culturii naționale și, mai cu seamă, baterea în retragere a celei mai temute instituții politice și ideologice a momentului în fața corpului jurnalistic solidar și dârz ca niciodată, a dat curaj multor editori de presă centrală și locală – altfel spus, trimișii partidului în redacții – să se alăture treptat mișcării transformatoare pe care mulți dintre ei o simpatizau și, respectiv, să trateze cu mai mult discernământ critic deciziile coborâte de la partid. Cazul a fost cu folos pentru mersul de mai departe al lucrurilor dacă ținem cont că în anul 1989 întreaga presă, cu foarte mici excepții, aparținea Partidului Comunist – principala forță opozantă mișcării naționale, din câte s-a dovedit.

Presa audiovizuală

Procese similare aveau loc și în presa audiovizuală a timpului, doar că pe această parte ele se derulau mult mai anevoios și, am spune chiar, mai dramatic. Puterea de influență pe care o aveau radioul și televiziunea asupra oamenilor făcea ca ele să fie controlate din scurt, atât editorial, cât și politic, și militar. Cred că nu trebuie să amintesc de faptul că alte instituții audiovizuale în afara celor de stat, controlate de partid, nu existau și autoritățile au avut grijă să le țină sub șapte lacăte. În perioada sovietică, accesul pe teritoriul instituției era dispus într-un regim similar cu cel al unităților militare secretizate. Ca să ajungă de la redactorul-editor la crainicul din studioul de emisie super-păzit, un buletin de știri trebuia să adune cel puțin șase semnături. În fișa de post a crainicului era scris că acesta nu avea dreptul să preia pentru a fi date citirii la microfon buletinul ori emisiunea dacă pe pagina de titlu nu era pusă ștampila și semnătura reprezentantului *Glavlit* (cenzorului), iar lipsa semnăturii redactorului-șef ori a locțiitorului lui, a responsabilului de emisie, putea fi motiv de tragere la răspundere administrativă, ori chiar penală. Întregul lanț de colectare a semnăturilor cădea, desigur, pe umerii redactorilor responsabili de emisie și respectarea procedurii

7 noiembrie 1989. Parada întreruptă

era urmărită de o duzină de funcționari vigilenți. Urmărit era și produsul final. La Comitetul Central exista Sectorul radio și televiziune, ca subdiviziune a Secției propagandă și agitație. Funcționarii de acolo aveau obligația să stea zi și noapte cu urechea la difuzoare și ochii la ecrane, veghind ca în partea lor de front ideologic să nu se întâmple cumva devieri care ar putea fi calificate de șefii lor superiori drept abateri de la linia promovată de partid. Aceștia puteau trece peste gafe ori inexactități jurnalistice sau *redactoricești*, dar când li se părea că o silabă, un cuvânt, o frază ar putea fi interpretată ca ceva care să adie a românesc, alarma era pornită pe dată. Uneori vigilența acestora ajungea la stupidități inimaginabile, demne de luat în râs, dacă larma ridicată nu ar fi avut urmări grele, uneori prea serioase pentru cel vizat.

Anul 1979: diversiunea unei vocale

Un caz emblematic din aria acestor stupidități periculoase pentru viața redactorilor s-a întâmplat prin anul 1979. Era într-o duminică de primăvară devreme. Boris Marandici, redactorul superior responsabil de ediția de seară a știrilor, a machetat subiectele în conformitate cu planul aprobat de redactorul-șef încă de vineri. Trebuie să spunem aici că edițiile de sâmbătă și duminică se compuneau din materialele pregătite în prealabil de secțiile de profil și erau depuse la sectorul de programe al redacției – unica subdiviziune care lucra săptămâna non-stop. Echipe de filmare în zile de odihnă se organizau foarte rar și numai dacă evenimentele treceau sub egida Comitetului Central, al organelor sovietice superioare ori se desfășurau undeva în altă parte, dar cu participarea vreunui membru al Biroului CC al PCM. Comanda angajării echipei de filmare pentru oglindirea unui asemenea tip de evenimente trebuia în mod obligatoriu să aibă specificarea „*osobo vajnaia*” (de importanță excepțională), sintagmă scrisă pe foaia de titlu a dosarului comenzii și subliniată cu roșu. De multe ori semnătura pe ea a redactorului-șef era completată, pentru a i se da și mai multă importanță, de cea a superiorilor lui – directorul televiziunii și a președintelui Comitetului de Stat. Dacă materialul trebuia dat pe post în aceeași zi cu evenimentul, lucru care se întâmpla relativ rar, la serviciu trebuiau convocați lucrătorii unui șir de subdiviziuni tehnice, cum ar fi secția de dezvoltare a peliculei, grupul controlului tehnic și de calitate al peliculei developa-

te, sectorul montaj cinema și atelierul de transcriere a sunetului, dacă reportajul conținea și sincroni. Aduc aceste detalii pentru ca cititorul născut după dispariția URSS și înainte de era video digitală să aibă o cătuși de mică închipuire asupra condițiilor de lucru ale jurnalistului la cea mai păzită instituție de propagandă ideologică a statului și asupra împrejurărilor în care o redacție de „informații” (actualități) avea datoria să prezinte seară de seară publicului telespectator un program de știri – oglinda unei zile din viața trăită de o societate. Poate că aspectului „tehnologic” al fabricării (sic!) știrilor în acea epocă ar trebui să i rezerve un spațiu aparte și o analiză dedicată, dar o concluzie care se cere chiar acum în contextul acestui material este că știrile televiziunii de stat și realitatea propriu-zisă existau parcă în două lumi paralele. În mod obișnuit, știrile erau decalate în timp. Subiectele care ocupau spațiul de emisie al unui buletin de știri de 30 de minute ajungeau pe ecrane în cel mai bun caz din ziua de ieri, dar de cele mai multe ori din zilele de alaltăieri ori hăt mai din urmă.

De o atare „filmotecă” dispunea colegul nostru Boris Mărăndici în acea duminică anostă din primăvara devreme a anului 1979, poveste despre absurditățile stupide ale vremurilor sovietice la care revenim. Majoritatea materialelor aflate în mapă și planificate pentru ediția zilei erau pe teme și mai anoste – despre întrecerea socialistă la o întreprindere industrială din capitală, despre angajamente trimestriale noi ale unui șantier de construcții, despre campania agricolă de primăvară și altul despre asigurarea ei ideologică, despre o brigadă a muncii comuniste care lucra deja în contul anului cincinal următor. Niciun subiect „de actualitate” din categoria celor „*osobo vajnai*”, niciun interviu cu vreo somitate a culturii internaționaliste, niciun reportaj sincron de la vreun festival de cântece despre partizani. Toate – materiale *mute*, cum li se spunea în argoul profesional, adică texte care urmau a fi citite de crainic în direct, după cadru, din studio. Unicul material mai viu, scris de la inimă și cu sinceră inspirație, dar și de mare actualitate, era un text despre... venirea primăverii, renașterea naturii, înverzirea arborilor. Ceea ce era foarte adevărat: afară natura urzea redeșteptarea. Lui Boris Marandici i s-a părut că emisiunea lui ar căpăta un fior de învi-orare dacă autorul textului l-ar fi sonorizat, dacă pe fundalul elogiilor aduse primăverii s-ar fi auzit ciripit zglobiu de păsări, foșnet tainic de frunză verde și alte triluri de sezon. Întrucât autorul textului a manifes-

tat indiferență, iar inspirația crainicului la momentul citirii capodoperei era greu de presupus că va fi la înălțime, Marandici a ieșit în fața sa cu inițiativa să sonorizeze textul cu propria-i voce. Așa a și făcut, având grijă ca fundalul să fie garnisit plăcut cu de toate: ciripit, foșnet și alte triluri de sezon. A privit *tractul* emisiunii (repetiția ei cu două ore înainte de emisia propriu-zisă), apoi emisiunea propriu-zisă, în direct, și a rămas mulțumit: într-adevăr, materialul cel mai actual și cel mai viu a fost cel sonorizat de el și s-a gândit șăgalnic că a doua zi ar avea tot dreptul să revendice măcar o bere de la autorul lăsător.

A doua zi însă lucrurile au luat o turnură cu totul neașteptată. Dis-de-diminează instituția părea un furnicar peste care trecuse o herghelie de cai. Conferința de televiziune (letucika) de luni – amânată. Cărduri de șefime intra speriată în și ieșea roșie la față ca racul din biroul primului loctiitor al președintelui de Comitet (probabil, însuși președintele lipsea). Când straturile de șefime convocate pe covor s-au subțiat, a venit rândul plebei jurnalistice. Întrucât în acea duminică de primăvară devreme a anului 1979 fusesem secundul lui Marandici la sectorul de emisiuni, la interogatoriu am fost convocat și eu. În biroul lui Crulițchi stăruiau miasme de aer îmbăcsit, dovadă că încăperea era intens populată și multă vreme deloc aerisită. Un rând de scaune pe partea de perete mai aproape de ușă era ocupat de vreo patru-cinci responsabili ai redacției noastre. În scaunele de pe partea dinspre fereastră, cu lumina în spate, stăteau înșurubați oamenii Comitetului Central în frunte cu șeful Sectorului radio și televiziune, tov. Ivan Iavorschi, alături de care stătea încruntat peste măsură secretarul de partid al Comitetului, Jigan. În centru, la masa-birou, trona tov. Crulițchi, iar alături, la tumba pentru „măz”-uri (aparat de ascultare a bobinelor magnetice, mare cât o comodă-dulap), stătea, cu mâna la butoane, un asistent tehnic al stăpânului de cabinet. După o scurtă introducere din care nu am înțeles nimic, mi s-a propus să ascult cu atenție înregistrarea de pe banda scundă, cu o durată de cel mult două minute, instalată în aparatul-tumbă. De la primul ciripit desprins din boxe am localizat cu mintea ambianța de pădure redată cu mare succes în emisiunea noastră din ajun, iar la auzul vocii de pe bandă a seniorului meu de tură mi-am dat seama că materialul muncit de el a ajuns să fie cercetat de ceva. Speram ca acel ceva să fie de bine: „performanțele” lui în comparație cu natura lividă, moartă chiar, a restului de subiecte erau mult prea evidente.

După mutrele încordate ale părții de la perete am putut constata însă că adunarea *șefimii* în jurul subiectului despre verdea pădure e de rău. Am fost întrebat dacă am reținut ceva neobișnuit în sunetele benzii derulate. Am ridicat din umeri nedumerit. La un semn al tov. Iavorschi, asistentul tehnic a rebobinat iute „măz”-ul. A doua rundă de audiere a fost mai scurtă și a cuprins o singură frază. În ea se conținea afirmația banală că în *codrul verde* primeniurile primăverii sunt la ele acasă. Mi-am zis în gând că cei de la CC ar fi putut bănuși o adiere criptată și subversivă la primeniri de alt ordin în prima țară a socialismului dezvoltat. Așa cum pe față nu am arătat nicio reacție, asistentul a rebobinat banda manual și, cu dibăcie profesională, a făcut ca prin dreptul capului magnetic să treacă o porțiune de panglică foarte mică. În urma manipulării, din boxe au ieșit doar două cuvinte – „codrul verde”, apoi, prin altă mișcare, una și mai scurtă, – scos un singur cuvânt – „verde”. Ori că arătam buimac de tot, ori că aceasta era procedura aplicată cap-coadă tuturor „delincvenților”, dar asistentul, fără a i se ordona, a mișcat banda înainte-înapoi de mai multe ori, voind parcă să înfigă în receptoarele auditive ale celor prezenți cuvântul-probă flagrantă a faptei criminale pe care ei refuză să o recunoască: *verde, verde, verde, verde...*

Lucrurile s-au limpezit abia după întoarcerea lui Boris din groapa cu lei. Mirat la culme de cele ce i-a fost dat să audă, ne-a spus că marea furtună stârnită de iscoadele de la CC a fost din cauza unei... vocale. Da, da! Din cauza unei biete vocale. Vigilenților de la CC li s-a arătat că cel care a sonorizat nefericitul material a pronunțat vocala „e” din interiorul primei silabe și de la sfârșitul celei de-a doua ale adjectivului „verde”, într-o formă tendențios deschisă. Actul de violență lingvistică, după cum au sesizat *specialiștii* Comitetului Central, a dus la contopirea subversivă a vocalei moldovenești „e” în vocala românească „ă”, producând în plin eter sovietic anti-moldovenescul, adică românescul, *ve-ârde-ă*. Ridicol? Astăzi, da. Atunci însă inocenta inițiativă a colegului meu trăgea la atentat grav împotriva puterii sovietice, la manifestare crasă de naționalism – etichetă mortală pe o cariera de jurnalist. Din fericire, vina lui Boris nu a fost dovedită ca premeditată ori de reacredință. Era un bun profesionist și fiecare coleg, inclusiv conducerea redacției, i-au luat apărarea așa cum au putut. Boris a continuat să lucreze la sectorul de emisiuni, lăsându-se o vreme de inițiative care pot genera urmări imprezvizibile. Deranjați că instituția din subordinea lor ar

putea fi pomenită la vreo plenară de partid pe acest caz de naționalism, unii funcționari au încercat să-l treacă slugarnic în fața comisarilor de la CC drept accident fonetic regretabil. Desantul vigilenților nu a vrut să accepte poziția lor. Accidentele, cu atât mai mult cele fonetice, nu au voie să se întâmple în cea mai importantă instituție de propagandă a statului. Așa că escapada lor războinică în Dealul Schinoasei nu a trecut fără urmări. Ea s-a soldat cu directive și instrucțiuni severe coborâte în redacții pe tema respectării cu strictețe a normelor (politice) de scriere și articulare verbală a limbii moldovenești, a necesității ocrotirii ei de influența *degradantă* a limbii române. Referire expresă la *influența degradantă* nu se făcea în înscrisuri deschise, ea se prezuma însă în forma cea mai deschisă și pregnantă în toate prescripțiile de conduită internă venite de la partid, iar funcționarii responsabili de sănătatea ideologică a instituției o simțeau cu toți porii.

Urmare a vigilenței lor excedente și pe motiv că avea o dicție prea românească, ulterior a fost îndepărtată de la microfon talentata jurnalistă și excelentul crainic, regretata deja, Stela Butnaru, iar altă stea a televiziunii, Elena Strâmbeanu, a avut mereu necazuri pentru prea încântătoarele foneme românești, articulate în frumoasa ei vorbă moldovenească. Bravii străjeri ai bolșevismului internaționalist trebuiau să arate că își merită pâinea câinilor de pază în postata de pământ românesc ocupată de ruși. Or, nu cumva de aceasta existau la Chișinău și Comitet Central local, cu sector de presă inclus, și KGB local, și Cenzură locală, și Academie locală, și Comitet pentru Radio și Televiziune local, precum și multe alte organe și instituții locale umplute cu roiuri de funcționărimă, multă din ea locală, transformată din Ioni în Ivani – ca să apere din răspuțeri, zi și noapte, limba moldovenească de români-zare?

Anul 1989: diversiunea diafragmei

La 1 august 1989, după o pauză de doi ani, am revenit în Redacția principală informații TV a Comitetului de Stat pentru Televiziune și Radiodifuziune al RSS Moldovenești. Am găsit cam aceeași atmosferă stătută din care plecasem cu doi ani în urmă, chiar dacă în afara instituției multe lucruri s-au schimbat radical. Numesc schimbare ra-

dicală apariția unor platforme media de dezbatere publice, trecute deja prin ciurul și dârmonul anului 1988. Unele ziare și reviste deveniseră în anul 1989 adevărate focare de opinie, în cea mai mare parte răzlețe de cele oficiale. Creșterea rapidă și înzecită a tirajelor lor arăta constituirea unei comunități de idei, din ce în ce mai puternice și mai numeroase, în jurul acestor publicații. Schimbare radicală a fost și apariția în peisajul social a unor organizații ieșite de sub controlul partidului comunist și care pretindeau la decizii și acțiuni ce veneau în contrasens. Cea mai importantă dintre acestea a fost Frontul Popular din Moldova, apărut la 20 mai 1989. Dacă în presa scrisă existau deja platforme care să exprime punctele de vedere și a unora și a altora, în audiovizual lucrul acesta se întâmpla mai puțin ori chiar deloc. Partidul comunist continua să le controleze cu aceeași egoistă și obsesivă paternitate. Atitudinea aceasta s-a putut vedea în mai multe situații. De exemplu, pentru data de 27 august 1989 Frontul Popular anunțase organizarea în Piața Victoriei din centrul Chișinăului a unei mari adunări naționale. Patronii politici din Comitetul Central aveau interesul să se știe cât mai puțin despre această acțiune și au dat indicații radioului și televiziunii să nu difuzeze anunțuri și nici alte materiale în care să se facă referințe directe sau indirecte la faptul organizării ei. Jurnaliștii și producătorii de emisiuni care, în marea lor majoritate, simpatizau noua mișcare, au trebuit să recurgă la sumedenie de tertipuri, iar alții, precum cei de la emisiunea „Informații, comentarii, muzică”, să-și asume riscul trimiterii către publicul telespectator a informației precise referitoare la eveniment și la conținutul lui. Ceva deosebit de grav s-a întâmplat în chiar ziua evenimentului, 27 august 1989. Noi, jurnaliștii, ne-am propus să o reflectăm în toată plenitudinea ei faptică. Șefii de redacție și ai televiziunii, consultându-se, bineînțeles, cu președintele Comitetului și numaidecât cu superiorii de la Comitetul Central, nu au fost parcă împotriva. Sugestia lor a fost să oglindim imparțial și echidistant ambele evenimente anunțate pentru acea zi: cel din Piața Victoriei al Frontului Popular și cel de la „Manej” – mitingul Interfrontului (Frontul internaționalist). Mi-am asumat ambele filmări și am luat calea „Manejului”, unde pentru ora 9 dimineața era fixat începutul reuniunii Interfrontului. Acolo am găsit câteva sute de oameni adunați în jurul unei scene dotate cu un microfon. Activiștii vorbeau rusește despre dezmățul naționalismului românesc și pornirile agresive ale acestuia de a pune limba moldove-

nească de rând cu cea oficială, rusă, despre prezența extrem de mică la miting a părtașilor Interfrontului, în timp ce mii de oameni au pornit pe jos de cu noapte și de peste tot să participe la adunarea Frontului din centrul Chișinăului. Am stat la miting până când am observat că mai mulți participanți au prins să se împrăștie pe la casele lor. Pe la ora 11 am venit să filmăm evenimentul din Piața Victoriei. Atmosfera din Piață era de nedescris: o mare de oameni fremăta în unison la enunțurile făcute de la microfoane. Nici până și nici după acest eveniment, principala piață publică a Chișinăului nu a găzduit atâta lume. La ora trecută de două am plecat cu echipa spre Telecentru: trebuia să reușim dezvoltarea peliculei și să ne prezentăm cu ambele materiale la repetiția de la ora 17. Le-am reușit pe toate, inclusiv redarea forțat echidistantă, curat informativă și ferită de emoții a celor două evenimente, deloc comparabile. Aceasta, pentru a exclude orice motiv de punere la îndoială a difuzării lor. Mulțumirea noastră că ambele reportaje au trecut cu bine repetiția și au fost incluse în deschiderea „Panoramei” de la ora 19 a căzut repede în scârbă. Cu zece minute înainte de ora fixă am fost anunțat că reportajele au fost scoase din ediție la o comandă venită de sus. Alergarea pe la etaje de la un șef la altul în căutarea ticălosului de sus s-a sfârșit în biroul directorului televiziunii, M. Stratan, care mi-a dat de înțeles că cel de sus este atotputernicul Comitet Central. Acolo, în buncărele lui, s-a decis punerea sub preș a celui mai mare și mai impresionant eveniment al Chișinăului secolului al XX-lea. Atâta îngustime de minte nu s-a mai pomenit: în timp ce televiziunile cele mai mari ale lumii au dat în reportaje ample evenimentul de la Chișinău, televiziunea Chișinăului oficial a nesocotit brutal interesul oamenilor și a hotărât să-l învăluie în tăcere. Profund marcat de cele întâmplate, am coborât scârbit Dealul Schinoasei. La Casa Învățăământului Politic (azi – Teatrul *Ginta Latină*) era anunțată o conferința de presă organizată de FPM pentru mulțimea de jurnaliști străini prezenți în acea zi la Chișinău. Am intervenit în conferință și am anunțat despre rușinosul act de boicotare de către unica televiziune a Moldovei Sovietice a acțiunii avute loc în Piață cu participarea aproape a unui milion de oameni. Mi s-a părut relevant să informez colegii că principala emisiune informativă a zilei a avut în capul știrilor un material despre tratarea cu îngrășămintele minerale (bălegar) a terenurilor arabile. Faptul ascunderii de ochii și mintea propriilor cetățeni

a celui mai relevant eveniment politic al vieții lor s-a transformat într-o adevărată senzație. Pentru presa străină devenea clar ceea ce înfrunta presa autohtonă în fiecare zi: Partidul Comunist al Moldovei nu este cu poporul. Nu era cu el nici până atunci, dar atitudinea respingătoare a acestei structuri față de Marea Adunare Națională din 27 august 1989 a clarificat definitiv pozițiile. Pentru jurnaliștii străini implicați în oglindirea proceselor din Uniunea Sovietică devenise limpede că situația în RSS Moldovenească se va derula pe un alt scenariu decât cel observat de ei în Țările Baltice. La Tallin, Vilnius, Riga, partidele comuniste au trecut de timpuriu de partea fronturilor populare din respectivele republici, au susținut mișcările de eliberare națională. Acolo, partidele comuniste locale s-au distanțat prompt de politicile organelor ierarhic superioare de la Moscova, ajungând până la ruperea definitivă a relațiilor cu PCUS și desființarea lor, ca structuri politice ale perioadei sovietice de ocupație. A devenit emblematică replica primului secretar al CC a PC din Lituania, Algirdas Brazauskas dată lui Gorbaciov, atunci când acesta a încercat să-l strunească, amintindu-i de faptul că este comunist internaționalist și că ar trebui să se conformeze hotărârilor luate de Centrul de la Moscova: „Înainte de a fi comunist, eu sunt patriot lituanian, Mihail Sergheevici”, a răspuns cu demnitate Brazauskas.

Își amintește cineva de gesturi asemănătoare la Chișinău? În ceea ce mă privește, îmi amintesc cu necaz că în seara zilei de 27 august 1989, la controversa fierbinte avută cu M. Stratan, directorul general al televiziunii, privind scoaterea, fără nicio explicație, a reportajelor mele din ediția principală a știrilor de seară, l-am avut asistent rece și impasibil pe tov. M. Snegur. Fostul secretar al CC al PCM era de o lună de zile în funcția de președinte al Prezidiului Sovietului Suprem al RSS Moldovenești, participase și printre primii luase cuvântul la Marea Adunare Națională. Viitorul președinte al RM știa, cu siguranță, unde și cine a luat decizia nedreaptă și stupidă, dar nu a intervenit în niciun fel. De fapt, manifestând neimplicare, M. Snegur a intervenit într-un anumit fel, dar de partea absurdă a situației.

Întâmplarea descrisă dovedea că la acea vreme de deșteptare atât de adâncă și de cuprinzătoare a poporului, PCM ținea mâinile strâns încleștate în jurul grumazului televiziunii și nimeni din eșaloanele de sus, nici măcar omul aflat în postura formală a președintelui republicii nu se încume-

ta să i le descleșteze. Starea această sufocantă pentru noi, jurnaliștii de la televiziune, a ținut pe toată durata extrem de turbulentă a celei de-a doua jumătăți a anului. Constrângerile s-au întetit în mod deosebit în zilele foarte încordate ale aceluiași sfârșit de august 1989, care au culminat cu clocotul de spirite adverse din jurul sesiunii a XIII-a a Sovietului Suprem al RSS Moldovenești. Legiferarea revendicărilor în problema statutului limbii române/moldovenești, trecerii ei la grafia latină, clintirea, cu eforturi sisifice, de pe locul dominant, impus cu forța, a limbii ruse a creat falii divergente peste tot, chiar și în interiorul Radioteleviziunii, unde exista o masă de angajați nemulțumită de noua perspectivă lingvistică.

Moscova încerca să oprească procesele de emancipare lingvistică și națională, iar pedala ei de frână în republicile rebele erau numaidecât Comitetele locale ale partidului comunist. Cu ajutorul Comitetului Central al PCM, dar și direct, centrele conservatoare unionale încurajau orice fel de rezistență. La Tiraspol s-a reușit crearea unui focar puternic de opunere revendicărilor naționale ale moldovenilor, transformat treptat într-un fief al separatismului. Multe întreprinderi mari industriale ale complexului militar sovietic, subordonate direct Moscovei au putut fi transformate foarte ușor în citadele de rezistență. Având un directorat rus sau rusificat și specialiști aduși din Rusia, aceste întreprinderi au declarat grevă generală noilor prevederi lingvistice. Către sfârșitul lunii august cca 116 întreprinderi, cu un personal general de peste 80 000 de angajați își încetaseră activitatea. Comitetul de stat pentru televiziune și radiodifuziune avea și el o parte a personalului tehnic format din această categorie de *specialiști*. Prin acțiunile și comunicatele Comitetului Central de la Chișinău, prin toate căile de comunicare, inclusiv televiziunea centrală, aceștia erau încurajați să saboteze. O făceau în lucruri de proporții mari și grave, precum grevele și oprirea întreprinderilor, dar și în treburi mai mici, dar la fel de ticăloase, cum mi s-a întâmplat chiar mie în ziua de 31 august 1989. În dimineața acelei zile, am mers cu operatorul să filmăm evenimentele din centrul orașului. Am hotărât să începem cu scuarul monumentului lui Ștefan cel Mare, unde lumea se aduna înaintea deschiderii lucrărilor sesiunii Sovietului Suprem care avea loc în Teatrul de Operă. Era un început de zi noroasă. La un moment, perimetrul scuarului dinspre Piață a fost înconjurat de o coloană de mașini militare cu trupe, blocându-l. Din caroserii au sărit energic circa o sută de milițieni. Ei au tăbărât în oameni: lovind, îmbrâncind și sperându-i.

O duzină de milițieni au făcut roi în jurul unui catarg înfipt în mijlocul unei parcele de flori. Pe catarg de câteva zile flutura un tricolor. Au tras nervos de varga de metal, până au doborât-o. Au smuls din vârful tricolorului, au urcat în camioane și au dispărut. Evident, era o acțiune în forță de intimidare, cum au fost foarte multe în acea perioadă tensionată. La apariția mașinilor i-am spus operatorului să filmeze. La plecarea „desantului” operatorul mi-a confirmat „*vsio v poreadke*”, adică totul e în ordine, a filmat tot ce s-a întâmplat. Din mașina de dezvoltare însă pelicula a ieșit neagră, pentru că bravul meu operator a „uitat” să regleze diafragma aparatului, iar explicația lui a fost una de batjocură triumfalistă: „*bivaiet, staric*” (se întâmplă, bătrâne). Am înghițit dureros amarul batjocurii. I-am zis că a greșit fundamental prin ceea ce a făcut, pentru că jurnalistul este ca doctorul: îi place ori nu pacientul (evenimentul), el este obligat să opereze, iar el nu numai că a mimat filmarea (operația), dar a și mutilat pacientul. Cazul mi s-a înfipt în memorie cu toate colțurile lui ascuțite, iar aceasta m-a ajutat câteva luni mai târziu să construim cu foarte mult discernământ profesional viitoarea echipă a „Mesager”-ului: ca să realizezi o imagine clară a realității, diafragma aparatului redacțional a trebuit foarte bine reglată.

Pe muchie

Starea de vasalitate profundă a Televiziunii față de Comitetul Central al PCM a continuat tot anul 1989 și s-a manifestat pe partea ei cea mai urâtă în cazurile a cel puțin încă două mari incidente cu mare impact și mari consecințe pentru viitor între populația activă, care cerea schimbări, și partidul comunist, care continua să ignore noul fenomen. Primul incident a avut loc chiar în ziua de 7 noiembrie 1989. Ca și cum nimic nu se întâmpla în republică, partidul a girat organizarea paradei militare a garnizoanei Chișinău pe străzile și în Piața Victoriei în cinstea Marii Revoluții Socialiste din Octombrie – cea mai mare sărbătoare națională în Uniunea Sovietică. Oamenii au văzut în acest act o sfidare a timpurilor noi la care ei râvneau și au ieșit, spontan, să blocheze defilarea. Tancurile și tehnica militară sovietică nu au trecut de strada Gogol (azi, Bănulescu Bodoni). Intervenția în forță a miliției și atacurile trupelor de kaghebiști îmbrăcați în costume de sport și calificați în arte marțiale pe tot *prospectul* Lenin (azi, Bulevardul Ștefan cel Mare și Sfânt), de la Institutul de

Medicină și până la intrarea în Piața Victoriei, nu au avut efect. Tancurile, instalațiile de rachete, tunurile și trupele sovietice au făcut cale înapoi și s-au retras, înfrânți, în cazărmi. A fost o biruință istorică a poporului deșteptat, poate cea mai mare, dată armatei sovietice după ultima ocupație avută loc în anul 1944. Membrii Biroului CC, care așteptau să salute parada pe podiumul de marmură roșie a statuii lui Lenin, s-au retras și ei, spășiți și înfrânți. Doar că această imagine de final de istorie sovietică nu a văzut-o nimeni. Televiziunea de partid a RSS Moldovenești nu le-a filmat și nu le-a arătat în programele de știri ale zilei. Comentariul pe marginea celor întâmplate a fost unul bine coordonat cu sectorul de presă al CC și, cum altfel, despre elementele radicale răufăcătoare care au stricat marea sărbătoare a poporului sovietic moldav.

În zilele următoare, parcă voind să se răzbune pe netrebnicul popor, patrulile de miliție au prins să atace în plină stradă oameni care stăteau sau mergeau în grupuri mai mari de trei persoane. Incidentele ne erau comunicate la redacție, dar vigilența conducere, aflată în legătură pe fir scurt cu cei de la CC, nu permitea *amestecul* televiziunii. Explozia de nemulțumire a degenerat în revoltă deschisă în ziua de 10 noiembrie, de aniversarea miliției sovietice și sărbătoarea ei profesională. Sediul miliției de pe *prospectul* Lenin a fost atacat de sute de oameni cu pietre și sticle incendiare. Ministrul de atunci, Vl. Voronin, se pregătea să riposteze cu arme de foc. O vărsare de sânge era iminentă dacă nu intervenea un grup de scriitori. Ei au reușit să convingă retragerea protestatarilor înfuriați din fața Ministerului și să dezamorseze situația. Relevant este faptul că întregul preludiu al provocărilor săvârșite de lucrătorii miliției, în uniforme sau deghizați în civil, cât și atacul răz-bunător al maselor nu a fost oglindit în știrile televiziunii. În schimb, *urmările barbarismului forțelor radicale* au fost minuțios filmate a doua zi de dimineață de o echipă în frunte cu un jurnalist de încredere (S. Lisevici) în sferile conservatoare ale CC.

Anul 1989 s-a încheiat pe această notă. Comitetul Central al PCM a continuat prin interpușii lui să țină în ascultare importanta instituție a televiziunii. Nu a durat însă. O masă critică de disconfort profesional, de revoltă cetățenească și de demnitate umană îngenunchiată avea să rupă foarte curând unul din lanțurile ce o țineau strâns legată la piciorul partidului comunist.

Valeriu SAHARNEANU

Jurnalist, organizator de presă, editorialist, publicist, politolog, politician.

Studii: Universitatea de Stat din Moldova; Școala Superioară de Politologie din Leningrad /St. Petersburg.

Din 1975 a lucrat la Comitetul de Stat pentru Televiziune și Radiodifuziune al RSS Moldovenești, Redacția Tele-RadioInformații. În anii 1989-1991 a participat la transformarea instituției din una sovietică de propagandă în una publică de informare. În calitate de prim redactor-șef adjunct a fost co-fondatorul emisiunii informative „Mesager” (1 iulie 1990), concepută pe principiile jurnalismului democratic.

În 1991 devine redactor-șef al Redacției Actualități TV a Radioteleviziunii Naționale (RTVNM). Emisiunile „Tele-matinal”, „Informații, Comentarii, Muzică” – „Nota bene”, „Tele-expres”, „Meridiane”, „Mapamond” și programul informativ central „Mesager”, devin principalele repere de informare a populației din RM.

În anii 1993-1994 nomenclatura comunist/sovietică revine în forță și supune redacția Actualități TV presiunilor politice. Pentru că a opus rezistență, cu trei zile înainte de alegerile parlamentare din 27 februarie 1994, are loc un atentat la viața lui V. Saharneanu. Spitalizarea a însemnat decapitarea redacției. La 11 martie 1994, Președintele Republicii decretează desființarea RTVNM și reorganizarea ei în Companie de Stat. În urma trrierilor pe criterii politice, V. Saharneanu și alți colegi de-ai lui nu se mai regăsesc în funcții.

În luna mai 1994 este ales președinte al Uniunii Jurnaliștilor din Republica Moldova, funcție pe care o va deține până în februarie 2011.

În această perioadă participă la organizarea primei televiziuni independente, Catalan TV (1995), fondează postul de radio „Vocea Basarabiei” (2000), săptămânalul „Gazeta Românească” (2001), posturile de televiziune „Euro-TV” (2002) și „TV Euronova” (2004).

Este autor de emisiuni radio și tv de mare rezonanță, semnează editoriale pe teme actuale și articole privind problematica mass-media și a jurnalismului.

Ca persoană neafiliată politic candidează pe listele Partidului Liberal în alegerile parlamentare din 2010 și devine deputat în Parlamentul Republicii Moldova (2011-2014).

Este semnatar al Acordului de Asociere a Republicii Moldova la Uniunea Europeană (2014).

Mircea DRUC

Mâine, o altă Românie...

M.D. – om politic, adept al Reunificării României. Născut la 25 iulie 1941 în Pociumbăuți, județul Bălți. A absolvit Facultatea de Filologie a Universității din Leningrad (1964) și Facultatea de Psihologie a Universității din Moscova (1980). Studii doctorale la Institutul Americii Latine al Academiei de Științe a URSS (1970). A lucrat la Moscova, Chișinău, Cernăuți, București în: învățământ superior, cercetare științifică, producție, diplomație. Distins cu Ordinul Național „Steaua României” în grad de Mare Ofițer. Activist al mișcării de renaștere națională a românilor din Basarabia și Nordul Bucovinei (1959-1991). Președinte al Consiliului de Miniștri al RSSM (1990-1991). La alegerile prezidențiale din România, în septembrie 1992, a fost primul candidat independent cu o platformă unionistă declarată. În prezent este pensionar, locuiește cu familia la București.

*Motto: Cugetă și acționează ca și cum
Țara ar fi reîntregită!*

Când gândesc o „altă Românie” nu anticiperez o revoluție sau o aventură socio-politică. Am în vedere un Proiect Autohton, care să răspundă la întrebările nerezolvate sau încă neformulate. Și, principalul, să includă un Model Identitar al românilor în viitoarea configurație europeană și mondială.

1. Proiecte de țară

Conceptul „proiect de țară” este utilizat frecvent în spațiul public din 1995, când a fost elaborată *Declarația de la Snagov*. Urmăresc bursa/piața ideilor lansate de români, ruși și ucraineni. Cunosc, într-o măsură sau alta, viziunile, strategiile, scenariile și proiectele unor autori autohtoni precum Traian Băsescu, Mircea Chelaru, Tudor Bompa, Dumitru Porojan, Napoleon Slăvescu, Daniel Roxin, Geo Stroe, Alexandru Oblu, Val Butnaru, George Simion, Petrișor Peiu. Consider că absolut toate strategiile ieșirii din criză merită atenția românilor. Inclusiv cele catalogate drept utopice. În consonanță cu îndemnul lui George Mocanu, care a transmis recent din

Canada *Un mesaj către poporul român*, susțin și eu „Marea Unire”. În actuala conjunctură, cel mai adecvat ar fi Proiectul de țară *Hrană, apă, energie*, elaborat de Călin Georgescu. De aceea, în limita posibilităților, îl propag printre unioniștii din cele două state românești. Deși am unele rezerve față de anumite teze enunțate de autorul acestui proiect. Obiecțiile mele le voi prezenta într-un alt context. Aici menționez doar că viața trăită și experiența acumulată în activitatea profesională m-au convins: niciun proiect de țară nu va fi realizat în actualele structuri teritorial-administrative și politice ale Statului Român. Să sperăm totuși că timpul și realitatea vor invalida părerea mea subiectivă.

În perioada 1989-1991, toată lumea a fost zdruncinată de apariția unor Lebede Negre – dezagregarea lagărului socialist, căderea cortinei de fier. În consecință, românii, ca și toți est-europenii, trăiau o stare de incertitudine gen „fin de siècle”. Aproprierea unui început de mileniu contribuia din plin la cristalizarea angoaselor. Oamenii erau marcați de un sentiment generalizat de schimbare accelerată. Îi înfricoșa lipsa siguranței în ziua de mâine. Modificările brutale la care asistau se produceau simultan peste tot. Erau niște mutații dureroase, generate de cauze identice și omniprezente. Personal, odată eliberat din cazarma comunistă, m-am simțit cuprins de un spirit inovator și constructivist. Dar pășisem pe drumul sinuos al cunoașterii cu mult timp înainte de colapsul imperiului sovietic. Lansasem deja o viziune holistică asupra **Statului și Națiunii** intitulată „**Paradigma Etnosistemică**”. La nivelul oricărei personalități, ea poate fi percepută și ca un mesaj meta-euristic. Iar etnocenștii de pretutindeni, aflați sub presingul globalismului neoliberal, receptează **Etnosistemică** drept consemn al **Etnoresurecției**.

Am început cu antichitatea europeană pentru a reprojeta un nou fundament etno-spiritual în spațiul carpato-danubiano-pontic. Investigând Trecutul, propulsam memoria noastră etno-culturală în Viitor. Vizionam o punte între cea mai lungă memorie colectivă a românilor și curajul de a o perpetua consecvent către un viitor încă necunoscut. Asimilam creativ rădăcinile noastre traco-geto-dacice și etnocentrismul, tot mai pregnant, al contemporanilor europeni. Mă interesa riposta neoconservatoare – o mișcare transnațională de repudiare a fatalismului unui singur drum vehiculat de globaliștii.

Adresam românilor de pretutindeni un mesaj: „Schimbăm direcția! Intrăm în lupta pentru o altă Românie, pentru supraviețuire și revenirea la sursele primare! Secolul al XXI-lea va fi etnocentrist sau nu va fi deloc. Înainte, spre mileniul III!”. Elaboram treptat „**Reîntregirea României**” – o platformă-program, o concepție politică, o ideologie, o doctrină, prospectivă și prescriptivă, o restructurare și o reaşezare a Țării prin **unionism** și **etnocentrism**. Ofeream un model de abordare sistemică, de activitate teoretică și practică, de sincronizare a proiectelor (acțiunilor), de interferență a resurselor (energiilor) și de transplant al valorilor (tehnologiilor), aflate într-o perpetuă reevaluare, atât în spațiul carpato-danubiano-pontic, cât și la nivel global.

Premisele actualului status-quo sunt reușitele și eșecurile celui mai complicat an de după revoluția (puciul) din decembrie '89. În primele luni a demarat o resuscitare a multiplelor tendințe, opțiuni și modele care nu s-au epuizat în trecut. Dintre ruinele regimului comunist își făceau apariția diverse combinații de forțe. Într-un mod dramatic sau anecdotic, ieșeau la lumină și vechile modele de scoatere a românilor din izolarea geopolitică, impusă pe rând de turci, fanarioți, austrieci, maghiari și slavi. Surprinși plăcut de ascensiunea democrației, viitorii alegători s-au cam rătăcit în jungla firmelor politice. În '90, „momentul 0 al României libere”, au apărut 90 de partide politice oferind democrație, privatizare, piață liberă, drepturile omului, restitutio in integrum. Circa o treime au intrat în primul parlament. Dar nicio formațiune politică din România, nemaivorbind de RSSM, devenită peste un an RM, nu și-a asumat **Platforma-program „Reîntregirea României”**. Dezamăgit de respingerea la București și la Chișinău a proiectului unionist, am înființat Partidul Național al Reîntregirii Opțiunea Dacolatina (POD). Mă ghida o convingere fermă: tot ceea ce în acest moment pare a fi ireversibil în desfășurarea evenimentelor, poate fi oprit, accelerat sau schimbat. Într-o situație extrem de fluidă, când în întreaga lume aveau loc numeroase seisme geostrategice, **POD** arunca în solul Patriei sămânța responsabilității reciproce și chema toate generațiile la o vastă și temerară acțiune comună.

Proiectul meu de țară urmărea obiective fundamentale (strategice), obiective intermediare (tactice) și obiective parțiale (operative). Lansând **Platforma-program POD**, preconizam realizarea următo-

relor obiective intermediare: **1. Reîntregirea teritorială; 2. Reforma instituțional-administrativă; 3. Reforma electorală; 4. Revoluția managerială; 5. Neoruralism și civilizație montană.** Niciun partid politic nu ar fi avut curajul să afirme deschis că le va răpi românilor, cumva și cândva, ceea ce promitea **POD**. Proiectul concepea și o distanțare treptată de modul tradițional de a face politică, un alt tip de raționalitate, gândire și conduită. Astfel, **Strategia „Reîntregirea României”** depășea vechile precepte ale unionismului autohton. Era o sinteză a diverselor opțiuni moderne precum și a valorilor provenite din fondul traco-geto-dacic, din conservatorismul anglo-saxon, germano-nipon și israelian. Inevitabil însă, cu trecerea timpului, **POD** a împărțit soarta comună a tuturor formațiunilor politice fără bani, fără susținere internă și/sau externă.

De-a lungul anilor, m-am confruntat adeseori cu rânza moldovenească și ranchiuna panromânească: „Druc, ai fost prim-ministru, de ce n-ai făcut Unirea?”. „Ca să nu mă întrebi mata acum: «Druc, dar de ce-ai făcut Unirea?»”. Și, lămuream râzând: „N-am fost premier, *de jure* și *de facto*, ci funcționar sovietic, subordonat Centrului imperial. Șef de guvern într-o republică sovietică era cu totul altceva în comparație cu un prim-ministru al unui stat independent. În 1990 aș fi vrut eu, dar nu puteam să alipesc marea Uniune Sovietică la mica Românie”. La întrunirile politice, divulgam „un secret” – **nu mă fac frate cu dracul, ca să trec puntea; vinul se mai face și din ... struguri, politica se mai face și cu... principii.**

2. Reforma instituțional-administrativă

Reîntregirea României necesită o reorganizare axată pe criteriile de excelență, standarde impuse de știința și arta guvernării. În opinia mea, „**Programul de post-aderare la Uniunea Europeană**” presupunea o descentralizare coerentă, lucidă. Aceasta ar fi însemnat delegarea selectivă, în jos pe verticală, către centrele administrative ale viitoarelor ținuturi (domenii, districte, landuri, regiuni sau cum le vom denumi), a 50% din categoria deciziilor adoptate în prezent la București. Mai mult de jumătate din actul decizional, efectuat astăzi într-un centru județean, poate fi coborât la nivel de comună. Iar satele resuscitate

ale **României Reîntregite** ar putea prelua 50% din ceea ce rezolvă de regulă autoritățile comunale. Nu văd niciun pericol într-o reorganizare de acest gen și în reducerea numărului de unități instituțional-administrative.

În campania electorală pentru alegerile prezidențiale, din septembrie 1992, am avut o discuție cu liderii Partidului Renașterii Județelor Abuziv Desființate. Erau dispuși să susțină „în cursa pentru Cotroceni un candidat de dincolo, neafiliat politic”. Condiția: să-mi asum și programul lor electoral. Știam că răspunsul meu le va spulbera așteptările. Însă, cu tot respectul, nu putem accepta oferta. Eram și am rămas un adversar al „unităților teritorial-administrative abuziv înființate”. Le-am explicat motivul: în Basarabia și Nordul Bucovinei, răpite în 1940, am trăit diverse reorganizări teritorial-administrative. În locul a șase județe istorice românești, RSSM a organizat 60 de raioane. Celelalte județele, anexate de URSS, au fost acaparate de Ucraina și împărțite la fel în raioane. Un mozaic administrativ, drastic controlat de nomenclatura PCUS. Acele reforme aveau drept scop principal deznaționalizarea brutală și silențioasă a indigenilor „eliberați”.

Hrușciiov, după 1957, a redus acel mecanism birocratic, costisitor și perimat, la 26 de raioane. Iar în următorii 20 de ani, cât a fost la putere Brejnev, numărul de raioane a crescut din nou, până la 36. Exista pe atunci vreun avantaj socio-economic? Nu. Ivan Bodiul, șeful comuniștilor de la Chișinău, își plasa în poziții cheie oamenii săi docili. Îi trimitea mai întâi la Școala Superioară de Partid de la Moscova. După care, pentru fiecare absolvent se organiza câte o sinecură (кормушка) – un nou raion improvizat din câteva sate. Implicit, cele 36 de raioane însemnau 36 de prim-secretari, un număr dublu sau triplu de secretari adjuncți, dispunând cu toții de secretare și aparat propriu. Cu alte cuvinte, o erupție birocratică costisitoare. Menținerea unei structuri supradimensionate înseamnă cheltuieli, abuzuri și corupție. Incontestabil, birocrăția este găoacea în care se naște, germinează și perpetuează corupția, iar consecințele birocrăției și ale corupției duc la degenerarea românilor și a speciei umane în general. Apropo! Unul dintre motivele pentru care, în mai 1991, deputații comuniști, agrarieni și interfrontiști m-au destituit (neconstituțional) din funcția de președinte al Consiliului de Miniștri al RSSM a fost și preconizata reformă teritorial-administrativă. Ceream

atunci reducerea numărului de raioane și revenirea la județele basarabene. Birocrația și mafia de sorginte sovietică m-a somat: „Pe aici nu se trece!”. Am rămas în Republica Moldova cu 36 de raioane anacronice, inadecvate noilor imperative.

Cu diverse ocazii, în scris și verbal, mi-am exprimat opinia: renașterea unităților „abuziv desființate” sau menținerea intactă a celor „abuziv înființate” sunt în detrimentul majorității românilor. Am publicat articole la această temă. După aderarea României la NATO și integrarea în Uniunea Europeană m-am pronunțat public pentru o reformă radicală: România republică prezidențială și Parlament unicameral din deputați aleși prin vot uninominal. Cei care optează pentru un parlament bicameral, ce ar ține, chipurile, de o moștenire națională, nu au decât să se convingă: tradiția este bună (și eficiență sută la sută) doar în arta culinară și în actul de perpetuare a speciei. Parlamentul României era format din 471 de deputați și senatori. La referendum, în 2009, aproximativ 8 milioane de români au votat pentru Parlament unicameral și pentru reducerea numărului de parlamentari la maximum 300. După alegerile din 2012, numărul parlamentarilor a crescut la 588. În prezent, în Parlament sunt 329 de deputați și 136 de senatori (în total, 465). Mai propuneam ca cele trei Palate (Președinția, Parlamentul și Guvernul), adeseori în conflict de interese, să fie diminuate și amplasate într-un singur Palat – în „Casa Poporului”. Astfel, obțineam un prim avantaj – circuitul informațional ar fi devenit mai operațional, mai dinamic și ar fi permis reducerea cheltuielilor de funcționare a aparatului de stat. De asemenea, un număr mai mic de parlamentari ar însemna un legislativ eficient și mai ușor de întreținut. Un parlamentar ne costă lunar peste 20000 de lei.

Astăzi, constatăm cu indignare că aleșii poporului refuză să pună în aplicare voința poporului, exprimată la referendumul din 2009. Președintele Traian Băsescu a precizat: „Opțiunea mea de a organiza un referendum provenea din aceea că politicienii, deși mi-au promis și în 2004, și în 2008, nu s-au ținut de cuvânt în reformarea Constituției”. În februarie 2018, s-a votat contra reducerii numărului de parlamentari la 300. Unica soluție: dacă deputații și senatorii nu vor parlament reformat, iar electoratul dorește acest lucru, atunci n-are decât să-i voteze pe cei care vor. În democrație, numai electoratul îi poate sancționa

pe aleșii săi. Un alt aspect: legile Uniunii Europene au prioritate față de actele normative elaborate de parlamentul oricărui stat membru. Astfel, parlamentul de la București e chemat să transpună în legislația națională, spre executare, legile și directivele adoptate la Bruxelles. Prin urmare, parlamentul viitoarei **României Reîntregite** s-ar putea descurca cu cel mult 217 deputați, aleși prin vot uninominal. Aceștia, precum Comisia de la Veneția, ar asigura analiza riguroasă, traducerea și adoptarea legilor din cele mai viabile state de pe mapamond. România ar obține astfel alinierea la standarde de excelență, o substanțială economisire de fonduri, de timp și de nervi în jocul de-a democrația pe malurile Dâmboviței.

Evident, reforma nu este agreată din diverse motive. Cunosch pleoaria regretatului academician Dinu Giurescu în legătură cu regionalizarea. Un partid politic parlamentar propunea înființarea unei regiuni conturate exact pe limitele Ardealului de Nord, cedat în 1940. Era vorba de propunerea venită din partea UDMR. Bineînțeles, inițiativa maghiarilor a provocat suspiciuni. Transilvănenii, ca și nord-bucovinenii, nu pot da uitării crimele și abuzurile comise de autoritățile maghiare și sovietice, de masacrele din localitățile Ip, Treznea și Fântâna Albă. Recent, premierul maghiar Victor Orban le-a urat elevilor succes la examenele de istorie. Pe lângă mesajul „Un examen istoric. Succes!”, a postat pe contul său de Facebook o hartă a „Ungariei Mari” cu Transilvania, Slovacia și Croația în componența ei. Premierul României, președinții Croației și Sloveniei, precum și unele partide din aceste țări, au criticat ironic postarea, în sensul „vrabia mălai visează”. La Moscova, Vladimir Putin i-a înmănat lui Igor Dodon un cadou sugestiv – harta „Moldovei Mari”. Astăzi însă, hărțile istorice nu sunt relevante și vor rămâne documente de arhivă și exponate de muzeu. Am scris și am vorbit despre proiectele maghiarilor, rușilor, ucrainenilor și găgăuzilor vizând dezmembrarea României. În spațiul ex-sovietic, mediafrenia Lumii Ruse și descendenții „eliberatorilor”, intoxicați cu pobedobesie, se agită: „Moldavia profită de COVID-19 ca să înghită Pridnestrovia, iar România se extinde treptat până la Nistru!”. La București, Președinția, Parlamentul și Guvernul au respins diverse proiecte de lege vizând enclavizarea sau federalizarea Țării. Pământul Patriei nu poate fi subiect de troc între partide politice sau clanuri mafioate. Deși, unii experți în domeniu insistă: o revizuire post-pandemie a frontierelor este inevitabilă.

Globaliștii de pretutindeni, obsedați de eliminarea frontierelor, promovează o falsă dilemă: opțiunea între drepturile națiunilor și cele ale indivizilor. O sumedenie de mesageri autoproclamați afirmă, dar nu și demonstrează, că timpul națiunilor este depășit. Acești pseudo-profeți descriu lumea în care trăim drept „societate post-națională”, imaginându-și orizonturi radioase pentru diverse internaționale din trecut sau din viitorul apropiat. Multiculturaliștii de toate culorile contraatacă stipulând în continuare apariția unei identități noi prin topirea, ca într-un creuzet, a caracteristicilor culturale, etnice și naționale. Optimiștii sunt dispuși să sacrifice identitatea națională și culturală pentru o iluzorie prosperitate economică în viitoarele State Unite ale Europei. Ei nu au tras nicio concluzie din eșecul teoriei *melting pot* din anii '60 ai secolului trecut. Nici din colapsul imperiului ideocratic bolșevic. Nici din Brexit. Scepticii însă admit că Uniunea Europeană va supraviețui numai dacă va păstra și cultiva identitățile culturale și naționale. Personal, nu văd niciun semn pe firmament că omenirea, practic, ar face față crizelor, provocărilor, pandemiilor doar cu „statul minimal”, fără **ideea națională** și fără **proiecte de țară**.

După colapsul imperiului moșit de către Komintern și botezat „URSS”, s-a finalizat instalarea unei babilonii ideologice. Globalizarea tinde să integreze eclectic Fininterenul, Kominternul, Deminternul, Hominternul, xenofilia, cosmopolitismul, xenocrația, etno-mazochismul și alte doctrine consacrate, inclusiv diversele orientări și activități oculte. La rândul său, antiglobalizarea, ca teorie și praxis, asimilează, modifică, adaptează naționalismul, xenofobia, rasismul, ideologia statului-națiune, lupta pentru unitatea spirituală și reîntregirea teritorială, lupta pentru biodiversitate și ecologizarea mediului vital, precum și altermondializarea, promovată de mai multe mișcări civice și sociale, ca una dintre alternative la globalizarea neoliberală. Astăzi, întreaga lume e copleșită de frica destabilizării și a unei „noi ordini mondiale”. De parcă vechea ordine ar fi ideală. Unele state se declară angajate deja într-un proces de schimbare a modelului economic pentru o poziționare adecvată în Noua Ordine Mondială. Pe mine, ca proiectant etnosistemic, mă preocupă: noile paradigme; misterele capitalului în secolul al XXI-lea, ținut în șah de Lebedele Negre; economia inegalităților și pauperizarea crescândă; pretinsa preocupare față de vulnerabili, imigranți și refugiați; expansiunea

corporațiilor transnaționale și, în mod special, reacția de răspuns – **Etnoresurecția**.

Când artizanii globalizării perorează că, chipurile, nu ar exista o alternativă la modelele de economie corporatistă și guvernare liberal-democrată, se declanșează riposta; involuntar, se înfripă în cuget protestul și speranța că deusolarea nu este inevitabilă. Pretutindeni în lume s-a născut deja un curent transnațional de repudiere a fatalismului unui singur drum. Crește mișcarea de rezistență la nivel mondial contra **Imperiului**. Contra naturii sale distructive și opresive, axate pe monetarism și violență, care amenință acum însuși viitorul omenirii. Între timp, **Etnoresurecția** depășește toate previziunile, având la bază **Conștiința Pură** – eterna întoarcere a omenirii la sursele primare, la esența ei primordială. Tot mai mulți lideri politici își încep campaniile electorale declarându-și angajamentul de a servi interesele proprii națiunii. **Protecționismul** revine și va cunoaște o a doua tinerețe. În locul valorilor **Kominternului, Deminternului, Fininternului și Hominternului**, în prim plan se poziționează **afirmarea identității naționale prin limbă, cultură și tradiții**. Două exemple simple, dar elocvente: 1) orchestra *Lăutarii* – un fenomen cultural panromânesc și lacrimile din ochii maestrului Nicolae Botgros, când acompaniază un trio magnific – maramureșeanul Paul Ananie, basarabeianul Nicu Măță și argeșeanul Gabriel Dumitru; 2) evoluția fascinantă a lui Arbi Tsouraev (Țuraev) și cântecele noii generații de interpreți ceceni. Comentariile sutelor de mii de vizitatori-internauți pe youtube.com sunt mai concludente decât sondajele sociologice comandate, decât studiile cercetătorilor aserviți diverselor grupuri de interese transnaționale. Iar eu știu un mare secret și-l divulg: **REUNIREA a avut loc deja!**

3. Suveranitatea alimentară și biosiguranța

Nostalgia după giganții industriali, concepuți după modelul sovietic, nu ne mai ajută la nimic. Orientarea preponderentă spre IMM-uri și micro-întreprinderi, înființate în rezultatul unor inițiative private, nu reprezintă o amenințare, ci o șansă pentru viitoarea **Românie Reîntregită**. În anii '60, m-a indignat un proiect al profesorului Emil Borisovici Valev. O bună parte din România și Bulgaria, regiunea Odessa și RSSM ur-

mau să se concentreze pe agricultură și industria alimentară, ca să devină „grădina și bucătăria lagărului socialist”. Industria grea rămânea pe seama celorlalte țări membre ale CAER, devenind „forjeria lagărului socialist”. Hrușciiov, inspirat de procesul concentrării și specializării producției în Occident, susținea „Planul Valev”. Românii însă l-au respins cu demnitate și m-am bucurat. Atunci, în epoca industrializării, conducerea RSR a învins. Și-a demonstrat autonomia decizională față de URSS. Bucureștiul a pus în aplicare propriul plan de industrializare. Bineînțeles, industrie grea, construcție de mașini, uzine militare. Doar acestea, conform manualelor de economie politică socialistă, pot asigura independența națională. România nu avea niciun căuș de minereu de fier. Dar a construit mastodonți siderurgici. Rafinării peste rafinării. Socoteala de acasă era că ne vine minereul și țițeiul cu vaporul din țările lumii a treia. Ceaușescu avusese o înțelegere fermă cu șahul Iranului. A mai băgat un miliard de dolari la Krivoi Rog, în Ucraina.

În RSSM, comparativ cu RSR, industrializarea forțată s-a realizat din alte considerente. Regimul Brejnev a impus Chișinăului un enorm complex militar-industrial (BIIK). La Bălți, o mare uzină producea aparate și echipamente de ghidare a submarinelor nucleare, care circulau pe sub calota Arcticii. În preajma capitalei, circa 800 de hectare de cel mai bun teren agricol au fost distruse pentru amplasarea unei uzine de computere militare, perimată încă la proiectare. Existau în RSSM peste 200 de instituții de proiectare și întreprinderi care nu aveau nimic comun cu necesitățile economiei noastre, nici cu viața noastră. Toate lucrau, bineînțeles, pentru bunăstarea, liniștea și pacea cadrelor BIIK rusofone, aduse din diverse regiuni ale Imperiului sovietic. În mai 1990, ajungând șef de guvern la Chișinău, mi-am dat seama din primele zile: ar fi fost mai bine dacă prindea ideea cu specializarea în domeniul agroindustrial. După colapsul URSS, majoritatea combinatelor industriale rămâneau în paragină. Am invitat potențiali investitori vest-europeni să preia câte ceva. De exemplu, „Mezon” din Chișinău. Niște experți britanicii au rămas perplecși: „Știam că Rașa produce asemenea echipamente sofisticate, dar nu am reușit să depistăm unde este amplasată uzina”.

Propaganda sovietică vehicula un slogan banalizat: „Moldovă în-sorită – ești grădina înfloritoare a Uniunii Sovietice!”. Poetii mol-

doveni dedicau ode unui „strugure de poamă pe harta Uniunii”, iar mucaliții replicau – „un butoi, cu ceput în republică la noi”. Adevărul e că Moldova Sovietică reprezenta o valoroasă bază de materie primă pentru industria alimentară, farmaceutică și cosmetică a imperiului sovietic. Anatolii Sobceak, primarul Leningradului, și Vladimir Putin, consilierul său, ne solicitau cantități nelimitate de produse alimentare în schimbul oricăror bunuri industriale. Bielorușii, pentru hrană, ne ofereau tractoare și tot ce doream. Guvernul RSSM primea oferte similare din partea marilor centre industriale din Federația Rusă și din alte republici unionale. Noi, la Chișinău, visam să facem rost de dolari. Moscova nu ne dădea valută ca să cumpărăm din Occident linii performante de procesare a materiei prime agricole. Cu perestroika, am fi evitat cumva restricțiile impuse la export de Centrul imperial. Dar... nu aveam ambalaje, sticle, borcane și etichetele adecvate. Găsisem o nișă de piață externă ca să vindem, la prețuri avantajoase, „șampanie roșie”. O preferau pe atunci doamnele și domnițele din Germania reunificată. Am dat fuga la București: „Ajutați-ne, vrem ambalaje pentru exportul de produse agroalimentare! Altfel, ne prăbușim!” Am constat, cu amărăciune, că frații noștri de peste Prut nu ne puteau ajuta: vinul, berea, laptele, uleiul de floarea soarelui și apa minerală erau comercializate în același tip de sticlă, la un litru. Ca să devină cât de cât competitivă pe noile piețe, RM s-a adresat occidentalilor și a cumpărat o fabrică de sticlă, linii de procesare și îmbuteliere.

În viziunea mea, proiectul intermediar (tactic) – „**Neoruralism și civilizație montană**” combate actualele politici în agricultură, în industria alimentară, farmaceutică și cosmetică, oferind baza unei reforme agrare sistemice în cadrul României Reîntregite. Motto-ul acestui proiect: „Munții noștri aur poartă/ Noi cerșim din poartă în poartă” (Cântec din Țara Moților); „Statul român din perioada interbelică a fost o mare ficțiune, prin care orașul parazită xenocrat trăia pe socoteala satului român” (Mihail Manoilescu). În perioada postbelică, dinspre oraș către sat s-a extins teroarea comunistă. Colonialismul de tip sovietic a însemnat o constantă disoluție națională, socială și culturală. Colectivizarea, concepută de Imperiul Kremlinului și aplicată de kominterniști, aduși pe tancurile sovietice în România, a însemnat una dintre cele mai grave daune economico-sociale. Internaționalismul proletar, acutizând lupta de clasă, avea drept țintă

anihilarea satului, ca ultimă reductă a românismului. Țărănimea – cea mai numeroasă pătură socio-economică din România, urma să dispară. Odată cu țăranul, dispărea și actul de proprietate asupra pământului, care îl identifica în deplinătatea ființei sale. Țăranul român, talpa țării, era înlocuit cu omul de tip nou, cel fără niciun Dumnezeu, venit de oriunde, aplecat către orice. Practic, în întregul spațiu locuit de români, o civilizație ancestrală a fost substituită cu una de surogat, sovietică, colhoznică.

Proiectul meu „**Neoruralism și civilizație montană**” include **suveranitatea alimentară și biosiguranța**. Ambele concepte au o semnificație mult mai amplă decât cele consacrate – **siguranța alimentară și siguranța alimentelor**. **Siguranța alimentară** înseamnă o garanție: resursele națiunii – umane și animale – pot conta zilnic pe hrană suficientă. Nu se face însă referire la proveniența alimentelor și furajelor. Nici la tehnologiile de obținere a acestora. Astfel, este întreținută teza: pentru România, importurile masive și ieftine reprezintă o modalitate excelentă de a-și menține **siguranța alimentară**. Nimic mai fals! **Siguranța alimentară** ajunge la latitudinea pieței. Categorie, orice stat suveran e dator să-și pună la punct propria producție agroalimentară. Hrana nu este o afacere comercială. Alimentele, semințele și furajele nu sunt doar niște mărfuri de import-export menite să rotunjească veniturile, în special ale intermediarilor. Domeniul agroalimentar nu înseamnă opțiunea celor mai întreprinzători indivizi de oriunde. Acest sector al **Sistemului Național Producător** este, întâi de toate, un drept al membrilor comunității rurale. Ne vom confrunța mereu cu pandemii și crize socio-economice, cu lipsa alimentelor accesibile, nutritive, produse local. Hrana înseamnă sănătate pentru toți și viața ca atare. **Suveranitatea alimentară** implică administrarea riguroasă a resurselor naturale, constituind un element specific de cultură și civilizație.

În primele luni după aderarea României la Uniunea Europeană, mass-media făcea tam-tam despre modul cum unele structuri guvernamentale îndeplineau indicațiile de la Bruxelles. Era vorba de standardele europene privind agricultura, producția agroalimentară, medicina și comportamentul post-aderare al românilor. O avalanșă de articole, reportaje, dezbateri TV. Tematica: plata pentru controlul sanitar-veterinar; transhumanța; pâinea coaptă pe vatră și oala de lut pentru sarmale;

țuica și vitaminizarea făinii; sacrificarea mieilor de Sărbătorile Pascale și medicamentele trucate. Asemenea fenomene/probleme, unele tratate anecdotic, altele considerate de țărani și patronate drept exigențe aberante, țin de **suveranitatea alimentară** și de **biosiguranță**. Acestea, în ansamblu cu **siguranța energetică**, devin un imperativ politic, o chestiune de strategie vitală. Conceptul de **suveranitate alimentară** capătă un sens specific pentru agricultorii și consumatorii din toate colțurile planetei. Și mai ales în zonele unde locuitorii nu pot fi angajați și remunerați satisfăcător. Importurile masive și ieftine de alimente subvenționate subminează agricultorii autohtoni. Astăzi, avalanșa de hrană și materie primă agricolă din import inundă piața internă a celor două state românești. Agricultorii autohtoni de pe ambele maluri ale fluviilor Prut și Nistru sunt încorsetați și torpilați, excluși și obligați să abandoneze pământurile strămoșilor și să migreze către aglomerațiile urbane sau să emigreze.

Din aceste considerente am inclus **suveranitatea alimentară** în „**Platforma-program Reîntregirea României**”. Suveranitatea alimentară înseamnă dreptul fiecărei națiuni de a-și proteja agricultura și industria de procesare a materiei prime agricole, garantând accesul prioritar al producătorilor autohtoni pe piața internă. Consider necesară dezaprobarea subtilă a optimismului agresiv al exportatorilor-importatorilor de produse agroalimentare și furaje. Astfel, obținem un impact benefic asupra economiilor locale. Guvernul **României Reîntregite** va fi obligat să definească propriile politici agroalimentare și agrozootehnice; să decidă gradul de auto-suficiență alimentară; să împiedice aflusul de mărfuri agroalimentare străine, care elimină producătorii autohtoni de pe piața internă cu ajutorul practicilor de dumping; să respingă alimentele procesate peste măsură, contaminate, pline de grăsimi, zahăr, siropuri, fructoză și cu o mare cantitate de reziduuri toxice; să formuleze și să impună acele practici comerciale care servesc mai bine opțiunile românilor de a mânca sută la sută natural, de a produce și dispune de alimente nutritive și ecologice. Unica soluție viabilă: recuperarea pământurilor strămoșești și revenirea la gusturile noastre alimentare. În 2004, circa 20% din terenurile extravilane din județul Timiș erau achiziționate sau luate în arendă de companii italiene. Prețurile au crescut direct proporțional cu interesul străinilor pentru terenuri în această zonă a României. Dacă în 1999 un hectar

de teren extravilan lângă Timișoara costa aproximativ 1000 de euro, în 2007 tranzacțiile în Banat se efectuau în medie la 5000-8000 de euro/hectar, în timp ce în Bărăgan hectarul putea fi cumpărat de străini cu zece milioane de lei.

În 2007, am publicat în ziarul „Bursa” din 13 februarie un articol intitulat *Tehnologia terminator* în care insistam: resursele vegetale și resursele animale reprezintă o prioritate strategică la fel de stringentă ca și resursele energetice; nu avem șanse de succes într-o Europă integrată dacă nu conservăm diversitatea biologică și culturală a spațiului românesc. Ignorând asemenea priorități, excludem din start multiple opțiuni de perspectivă. Inclusiv promovarea unei politici naționale în domenii precum dezvoltarea agriculturii ecologice, producerea furajelor, industriile farmaceutică și cosmetică, energetica și biocarburanții. Evident, **suveranitatea alimentară, sănătatea oamenilor și siguranța energetică** nu se înscriu armonios în sfera de interese a grupurilor de acționari din industria petrolului și a gazelor, din industria farmaceutică, cosmetică și biotehnologie. Pentru agricultură și mediul rural există în lume două modele într-o acerbă confruntare. Promotorii comerțului totalmente liberalizat luptă pentru dominația piețelor agroalimentare și nu recunosc decât puterea banului și prețurile joase. Marii exportatori văd în micii producători locali un anacronism, pe cale de dispariție. Abordarea opusă, pe care o promovez, consideră micii fermieri și agricultura de familie drept baza economiilor locale. Țăranii, la origini, au permis performanțele economice ale multor țări industrializate. Agricultorii țării rămân gardienii biodiversității vegetale și animale; administratorii rezonabili ai resurselor naturale; depozitarii cunoștințelor agrozootehnice ancestrale; pilonii pieței interne și bază de dezvoltare amplă și incluzivă.

În 2020, agricultorii din cele două state românești trec printr-o grea încercare: peste coronavirus se suprapune seceta – iarnă fără zăpadă, primăvară fără ploi; semințe scumpe, culturile de toamnă afectate în proporție de 60 la sută, măsuri agrotehnice costisitoare; riscuri mari și pentru producătorii de fructe și legume; din cauza carantinei și limitării drastice a circulației s-a perturbat exportul și importul produselor agroalimentare. Experții în domeniu avertizează: seceta este o adevărată pandemie în agricultură și există riscul unei crize alimentare, dacă

statul nu va gestiona situația. Cred că basarabeni nu vor muri de foame, ca în 1946-1947, dar **siguranța alimentară** a românilor va depinde în totalitate de importuri. Fermierii de pe ambele maluri ale Prutului și Nistrului conștientizează faptul că pandemia a generat o criză profundă în mai multe domenii. Totuși ei speră că guvernele de la București și Chișinău, cu implicarea partenerilor de dezvoltare, vor identifica resurse și pentru susținerea agriculturii. Dacă nu dispun deocamdată de suficiente surse financiare, ar putea ajuta indirect, gestionând creditele, datoriile și diversele obligațiuni ale agenților economici.

Sper că guvernarea **României Reîntregite** se va concentra preponderent pe **neoruralism și civilizație montană**. Și va fi mai atentă la piața locală. Iar fermierii români vor produce pe propriile terenuri agricole materia primă necesară pentru industria alimentară, farmaceutică, cosmetică și biomasa – sursa energiei regenerabile.

O altă problemă, la fel de gravă: **România Reîntregită** va avea de ales în permanență între salvarea vieților omenești și politica globală bazată pe „**comerțul cu suferința**”. Iar adversarii vor perora la infinit: „Orice efort de prevenire, tratare și eradicare a maladiilor, care pornește de la alte criterii decât cele economico-financiare, amenință interesele investitorilor”. Astfel, ei încearcă să controleze resursele vegetale și resursele animale ale planetei, luând decizii care asigură profitul și nu garantează **suveranitatea alimentară și biosiguranța**. Corporațiile transnaționale, care produc și comercializează semințe, medicamente, cosmetice, fertilizante și erbicide, forțează barierele etice și culturale. Ne confruntăm tot mai mult cu una dintre cele mai mari provocări din istoria omenirii: **dreptul la viață și la sănătate** versus legea profitului și criteriile de rentabilitate, incompatibile prin natura lor.

În prezent, circa 40% din economia mondială se bazează pe produse și procese biologice. Giganții din domeniul biotehnologic, prin diverse combinații legislative, au obținut posibilitatea de a breveta ființele vii (Directiva 98/44/EC). Depășind limitele unui simplu negoț avantajos, acestea își însușesc realizările biotehnologiei și restrâng libertatea de informare. Mai grav, impun „**tehnologia terminator**”, care împiedică semințele să se reproducă, lăsându-le sterile. E o strategie care obligă agricultorii din toată lumea, ori de câte ori au de semănat, să cumpere semințe doar de la marile corporații. Zece dinte cele mai

importante companii din lume controlează peste o jumătate din vânzările de semințe. Însă controlul corporativ și proprietatea semințelor – prima verigă a lanțului alimentar – are implicații de anvergură pentru **siguranța alimentară globală**. Deoarece controlul semințelor și a investigației agricole se află în mâini atât de puține, aprovizionarea planetei cu alimente devine vulnerabilă, în dependență de capriciile pieței și interesele oculte.

În Europa, aprovizionarea cu semințe este riguros organizată și controlată. Legislația Uniunii Europene admite doar comercializarea semințelor uniforme. Varietățile tradiționale sunt împinse pe piața neagră și condamnate la ilegalitate totală. Astfel, legislația semințelor, normele de proprietate intelectuală și producerea de hibrizi lasă agricultorii pe dinafară. Iar perspectiva utilizării în producția industrială a ființelor vii, manipulate genetic, provoacă expectative comerciale enorme. Piața biotehnologică devine tot mai apetisantă. Deja se vinde și se cumpără, drept materie primă, chiar extraordinara diversitate a formelor de viață, care mai populează încă planeta noastră verde. Iar brevetele biotehnologice, ca formulă eficace de acaparare totală a acestor surse naturale de materie primă, manifestă consecințe dramatice pentru o bună parte a populației. Pare incredibil! Un holding oarecare devine proprietarul regnului animal și vegetal, lăsate de Dumnezeu. Pe parcursul mileniilor, Omenirea le-a ameliorat și acum se anunță că vor avea un patron. De la începuturile agriculturii, selecția și reproducerea semințelor, conservarea și renovarea biodiversității agricole nu a încetat niciodată pe câmpurile țăranilor. Desigur, activitatea acestora a fost influențată de cultura locală, medicina tradițională, religie și nașterea științei moderne. Însă, acești factori nu au separat dezvoltarea varietăților de producerea agricolă. Acum însă, Marele Holding brevetează atât genele, cât și ființele vii, inclusiv descendența acestora. Proprietarul, dezvoltând tehnicile de manipulare genetică, își reclamă drepturi exclusive de proprietate asupra materiei prime destinată biotehnologiei și constituită din însăși organismele vii.

De la academiile **României Reîntregite** așteptăm răspunsuri la următoarele întrebări: Există pericolul transformării unor țări în câmpuri experimentale, laboratoare și poligoane unde ar fi testate și replicate biotehnologiile periculoase? E bine ca românii să devină cultivatori

de „plante terminator” sau exportatori de țesuturi provenite din clone umane? Ce efect au asupra sănătății oamenilor, animalelor și mediului ambiant legile economiei de piață, libera inițiativă, răspândirea semințelor și produselor modificate genetic, proprietatea intelectuală și brevetele biotehnologice? Astăzi, opiniile sunt împărțite. De la corporații și instituțiile aservite nu putem afla adevărul. Mecanismele sofisticate, elaborate ad hoc, impun pretutindeni produsele ingineriei genetice, monoculturile și metode agrotehnice care folosesc OMG și produce chimice în cantități enorme. Prin intermediul produselor din soia, peste 75% din alimentele consumate în lume conțin componente transgenice. Nu avem un răspuns univoc dacă semințele modificate genetic, produse și comercializate de marile corporații, constituie o încălcare a principiilor bioeticii. Nimeni nu prezintă garanții și probe de **biosiguranță**. Iar investigatorii independenți sunt împiedicați să facă acest lucru. Peste decenii, generațiile viitoare ar putea avea probleme datorită contaminării biotehnologice din zilele noastre poate chiar mai grave decât efectul de seră sau invazia virală, tip COVID-19.

Devine imperios necesar ca, la această mare cotitură istorică, să renunțăm la orice tabu vizând: **biologia sintetică, armele biologice și geopolitica; sănătatea, alimentația, agricultura și brevetele de nanotehnologie; biopirateria și biosiguranța; bioeconomia, biopolitica și bioputerea**. Nu vrem ca **siguranța națională, suveranitatea alimentară și biodiversitatea României Reîntregite** să depindă de forțe externe sau interne, dispuse să utilizeze hrana, medicamentele și resursele energetice drept instrumente ale neosclavagismului. Apropo, care este viziunea europarlamentarilor români asupra privatizării fondului genetic și pierderii biodiversității agricole? Cine susține comunitățile rurale în favoarea preluării controlului asupra resurselor genetice, a identificării și prezervării lor în spațiul românesc? Care sunt dimensiunile post-aderare ale relațiilor dintre agricultură, alimentație, mediu ambiant și industria biocarburanților? Cum stăm cu materia primă agricolă și biomasa ca resurse energetice de alternativă? Cum contracarăm presiunile care subminează drepturile agricultorilor autohtoni de a beneficia de avantajele biodiversității? Cine se ocupă de eroziunea genetică, de fortificarea imunologică a populației și programele alternative de sănătate?

Percepția mea asociativă asamblează mozaicat imaginile a patru infractori. Îi văd instantaneu și involuntar, aieva și alături: cuceritorul roman atacând Dacia Felix și conchistadorul european decimând civilizația inedită a unui continent; ambii topind vestigiile popoarelor indigene învinse și expediind tezaurul în capitala Imperiului, sub formă de lingouri. Ambii infractori îndeplinesc o misiune strategică și patriotică – salvează deficitele bugetare ale caselor imperiale. Pe ecranul minții apare și al treilea răufăcător. Este cuceritorul care a ordonat incendierea Bibliotecii din Alexandria, făcând să dispară cea mai mare colecție de scrieri din Antichitate. În fine, apare ultimul infractor, contemporanul nostru. Acesta e un pretins „investitor strategic”. Prin diverse combinații el a falimentat, cu bună știință, o Bancă Genetică a românilor. Motivul? Speculații cu terenuri și un câștig de 30 de milioane de euro. Deși infractorii au activat în epoci istorice diferite, toți patru sunt culpabili de crimă contra umanității: distrugerea diversității culturale și biologice.

Totodată, ca cercetător captez niște semne derutante ale timpului în care trăim. Lumea e copleșită de avalanșa informațională vizând iminenta destabilizare. Constat o căutare febrilă generalizată la sacră planetară. Experții sugerează vectori și soluții în multiple domenii. Diverse națiuni produc un torent de scenarii și viziuni, care se scindează în zeci de viituri. Totodată, în unele țări se pare că **Sistemul Național Creator** e deja secătuit. Societatea de piață, dominată de interesele organizațiilor transnaționale, ale politicianilor și mulțimilor zombificate, încorsetează cugetul elitelor intelectuale. În perioada 2001-2020, elitele **Imperiului** au acaparat **informatica, biotehnologia, robotica, nanotehnologia, genomica** pentru a pune la punct noi mecanisme de control asupra indivizilor, piețelor și națiunilor.

După apariția unor Lebede Negre, experții și mass-media ne tot stresează cu scenarii apocaliptice. Ne-am panicat și timorat începând cu Lebăda Neagră „Moscova, 19 august 1991”. A urmat Lebăda Neagră „New York, 11 septembrie 2001”. Criza ecologică, criza economică, criza sanitară, crizele interminabile au izolat țări și continente, au afectat viața a miliarde de oameni, au fragilizat chiar și marile puteri. În 2020, COVID-19 este declarată „o nouă Lebădă Neagră”, după care chiar că vine „sfârșitul lumi”. Desigur, sfârșitul unei lumi în care am trăit și acti-

vat, nu a lumii lui Dumnezeu. Impactul epidemiei de SARS în economia mondială atinge cifre astronomice. E ușor să culpabilizezi Lebăda Neagră, însă vulnerabilitatea era evidentă înainte de izbucnirea crizei ecologice și sanitare. Recenta cădere a prețurilor la produsele de bază demonstrează șubrezenia economiei mondiale în general. **Memento:** pandemia este, înainte de toate, o criză umanitară, care marchează finalul idilei noastre cu societatea de consum, cu hedonismul și hiperindividualismul. De aceea, urmăresc pe internet opiniile experților din lumea largă. Mă gândesc la victimele epidemiei de coronavirus și la familiile acestora, la posibile consecințe nefaste asupra adulților și, mai ales, asupra copiilor, datorate directivei guvernelor „Stați în casă!”, impusă la insistența OMS.

Astăzi, pe toate meridianele, lumea vorbește de COVID-19, de vaccinare obligatorie, de cipizare forțată și de 5G. Timorați, oamenii se întreabă dacă, într-adevăr, mâine vom trăi în **altă lume**, controlată de niște forțe oculte și malefice. *Volens nolens*, mâine vom trăi în **altă Românie**, deoarece ne aflăm în plină „epocă a schimbării”. O transformare iminentă și cu mult mai dramatică decât oricare dintre precedentele metamorfoze. Asta se întâmplă fiindcă ritmul mutațiilor este mai precipitat, inovațiile coincid cu diverse tranziții majore, implicând întreaga planetă. Nimeni nu știe câte Lebede Negre vor mai plana deasupra Omenirii. Suntem chemați să ne mobilizăm forțele, să ne conjugăm eforturile individuale pentru elaborarea unei agende a secolului XXI. **Proiecte de țară** capabile să încorporeze progresele științifico-tehnice și, principalul, să răspundă la întrebarea: Cum și cu ce se va termina actuala ofensivă contra **Statului și Națiunii**? În căutarea unui răspuns la atare întrebări, am devenit **proiectant etnosistemic** și militez pentru **biodiversitate** și **antropodiversitate**, pentru **Statul-Etnosistem**, la care visez din anii studenției și denumit **Etnoutopia Dacia Phoenix-Dacia Felix**.

București, mai 2020

Victor RAVINI

Unde este patria?

V.R. – absolvent al Facultății de Filologie (Timișoara), al Facultății de Știința religiilor (Suedia) și al Universității Scandinave de Management. În țară a activat ca profesor de limba și literatura română, tehnician pe șantier. În Suedia a fost muncitor la Volvo, profesor de germană, engleză, franceză, literatură suedeză și istorie; a predat pedagogia la universitate; a lucrat în redacția Ord&Bild.

Membru al Uniunii Scriitorilor din Suedia.

Ultimele cărți apărute:
Miorița – Izvorul nemuririi și Barca veselă, Editura Alcor, București.

Mai întâi, ce este patria? Patria are mai multe sinonime: țară, țărișoară, țară de baștină, loc de baștină, patrie-mamă, glie, moșie, vatră, vatră strămoșească, nație, națiune, origine, proveniență, pământ, pământ străbun, pământ strămoșesc, pământ natal. Patria este o noțiune sau un concept social și, ca toate noțiunile și conceptele sociale, poate avea o mulțime de definiții diferite, după perspectiva din care este privită această realitate. Dictionarul Explicativ (DEX) dă 22 de definiții pentru *patrie*, dintre care selectez doar una: „Patria este țara din care s-a desprins o altă țară, o provincie etc., care este legată de prima prin unitate națională, de limbă, cultură etc.”. Același dicționar dă 44 de definiții pentru *națiune*, din care selectez: „Formă de comunitate etnică-socială a oamenilor, istoricește constituită, apărută pe baza unității de limbă și religie, de teritoriu, conștiința identității istorice și culturale, a originii limbii și culturii, o anumită factură psihică, care se manifestă în particularitățile specifice ale culturii naționale și în conștiința originii și a sortii comune”. Dictionarele noastre dau sinonimele pentru națiune: nație, neam, popor, norod, limbă, seminție.

Ce unește, ce leagă împreună o națiune sau un popor? Comunitatea teritoriului geogra-

fic mărginit între granițele unei țări? Nicidecum. Sunt milioane de români în România și alte milioane de români ce au apucat să trăiască în afara granițelor ei, care au fost stabilite arbitrar, prin tratate și convenții diplomatice, mereu schimbătoare. Se știe prea bine că în Republica Moldova și în afara granițelor acesteia trăiesc dintotdeauna români, pe întreaga întindere a zonei de răspândire a străvechii culturi Cucuteni-Tripolia, care se întinde din Transilvania, peste Moldova și până în Ucraina. Mai sunt români și în sudul Dunării, în Timoc, Voivodina, Macedonia, Epir și prin alte locuri din Peninsula Balcanică. Sunt și valahi în vest, prin Moravia, în actuala Slovacia. Aceștia și-au pierdut limba. Abia mai folosesc câteva cuvinte românești pentru obiecte casnice, dar continuă să aibă costume naționale românești. Pe lângă românii ce trăiesc în vecinătatea sau apropierea României de mii de ani, mai sunt încă alte milioane de români ce trăiesc departe, în diferite țări occidentale, prin Europa, America și prin alte țări de pe toate continentele, cât și prin Federația Rusă, până la Vladivostok.

Rețin definiția că „patria este țara din care s-a desprins o altă țară”. Rețin și că țara desprinsă este legată de cea din care s-a desprins „prin unitatea națională, de limbă și de cultură”. Desigur că și dumneavoastră și eu ne gândim la Republica Moldova. Conform definiției din DEX, patria Republicii Moldova este România. Republica Moldova este legată de România „prin unitatea națională, de limbă și de cultură”. Așadar, aceste două țări formează un singur popor, o singură națiune. Conform definițiilor din DEX, românii din cele două țări formează o „comunitate etnică-socială a oamenilor, istoricește constituită, apărută pe baza unității de limbă și religie, de teritoriu, conștiința identității istorice și culturale, a originii limbii și culturii, o anumită factură psihică, care se manifestă în particularitățile specifice ale culturii naționale și în conștiința originii și a sorții comune”.

În ce constă unitatea și coeziunea unui popor sau a unei națiuni care trăiește în două țări? Ba chiar trăiește în sumedenie de țări, cum trăiesc milioane de români risipiți prin lume, de voie, de nevoie sau fără voie, duși cu forța ca în vremurile de tristă amintire pe care nu le putem uita. Care este esența, sâmburele sau sufletul poporului român ori al națiunii române?

Am găsit răspunsul la filozoful german Ludwig Feuerbach (1804-1872), materialist și ateist. Selectez aici din două cărți ale lui, unde el nu se referă la nicio națiune sau popor anume, ci generalizează. Feuerbach subliniază funcția socială a religiei. El zice că poporul se stimează pe sine însuși în măsura în care crede în religia sa. O națiune e puternică și importantă în istoria mondială numai dacă recunoaște și are un cult pentru propria sa nesfârșire și divinitate. Feuerbach consideră că „religia e cea mai tare forță unificatoare, legătura cea mai indestructibilă a unui popor. Religia e uniunea lăuntrică, însăși unitatea poporului, contopirea națiunii, întrepătrunderea sa, adunarea, desfacerea și refacerea tuturor ființelor și indivizilor într-o singură ființă. Forța unei națiuni constă în religia sa, este o forță ideală și nu constă din armate sau puternice șanțuri și ziduri de apărare. Națiunea își are tăria numai în conștiința propriei eternități, care e religia sa”¹. Feuerbach revine mereu la această idee și o accentuează în mai multe feluri.

El mai spune că „prima și cea mai nobilă înfățișare a spiritualității unei națiuni e arta și îndeosebi literatura populară orală. Cea mai înaltă formă de artă e tragedia, iar tragedia e cea mai de seamă formă a literaturii”². El continuă: „A doua ca cea mai distinsă înfățișare în spiritualitatea unui națiuni, și în care aceasta își are adevărul său, e religia”³.

Feuerbach pune totuși religia pe primul plan în alt fel. Religia stă mai clar și mai adânc în duhul poporului decât creația literară, cu toate că nicio națiune nu poate exista fără literatură. Spiritualitatea și înțelepciunea de fapt a poporului constă în religia sa⁴. Temelia stă în religie. În religie poporul recunoaște și glorifică credința unanimă în sine însuși și nesfârșirea sa ca întruchipare a deosebirii sale spirituale naționale și ca ființă. El spune că: „Religia e viziunea specificității ființei unui popor în eternitate sau viziunea generalității sale în ființa sa specifică. Prin religie poporul în principal se înalță pe sine însuși în conștiința ființei sale”⁵.

El spune că „omul mai caută în religie și un mijloc contra a ceea ce îl face să se simtă dependent și condiționat. Astfel, remediul contra morții e credința în nemurire. Se știe că prima sau cea mai veche religie a fost religia naturii, iar până și divinitățile spirituale sau politice ulterioare, ca zeii grecilor sau germanilor, au fost mai întâi chipuri de zei ai naturii. Natura a fost și este în continuare, la popoarele care trăiesc

în natură, nu vreun simbol sau unealtă pentru vreo ființă sau zeitate ascunsă în dosul naturii, ci natura în sine ca atare e obiect de înaltă prețuire religioasă”⁶.

Feuerbach consideră că literatura populară orală este expresia spiritualității unei națiuni, iar religia e cea mai mare creație spirituală a poporului. El explică în ce fel religia este rezultatul proiectării sufletului omului pe natură, în același timp în care natura e sanctificată. Legătura cu ideea unei lumi metafizice este – după el – o formă de alienare, de înstrăinare. Cu această afirmație el ne convinge că nu face apologia religiei de pe poziția unui teolog, ci el este un filozof imparțial.

Feuerbach are dreptate că literatura populară orală și religia sunt definitorii pentru o națiune. Dar a scăpat din vedere că mai este ceva. Noi, românii, știm un lucru pe care Feuerbach nu l-a spus. Probabil că nu s-a gândit mai departe de lungul nasului: cea mai de seamă creație a oricărui popor este limba sa. Fără limbă nu este posibilă nici religia, nici literatura și nici vreo altă creație artistică sau materială a unei nații, nu este posibilă societatea și nici civilizația. Limba română ne unește mai mult decât religia. Unii români cred în ortodoxie, alți cred în ateism, care e tot o formă de religie, dar negaționistă, iar alții nu cred în nimic. În aceste vremuri, religia nu mai are forța unificatoare pe care o avea în secolul lui Feuerbach. A trecut pe planul doi. Acum, forța care ne unește este limba română.

La Feuerbach găsim și cauzele pentru care în zilele de azi dușmanii tradiționali ai românilor, ajutați de cozile lor de topor, trădătorii de neam dintre frații noștri de sânge, fac eforturi disperate să ne șteargă identitatea națională și culturală. De aceea ei atacă religia noastră. Ei atacă și limba noastră, dar asta nu au învățat-o de la Feuerbach. O știau de acasă.

Limba română strălucește în creațiile literare orale ale poporului și în scrierile culte. Cele mai strălucitoare opere literare în limba română sunt mai cu seamă două poezii: *Luceafărul* lui Eminescu și *Miorița*. Nu toate popoarele Europei sau de pe alte continente au asemenea opere, din care ne vin identitatea națională, unitatea etnică și trăinicia limbii române. Limba română este patria noastră a tuturor, dinăuntru și din afara țării. Când nu ne putem regăsi acasă la vatră, ne întâlnim în limba română,

prin telefon sau mail. Izvorul nemuririi unui popor este nemurirea limbii. Nemurirea creațiilor sale literare, culte și populare, cât și a credințelor sale. În primul rând, credința în tine însuși ca individ și credința în poporul din care faci parte. Credința în valorile noastre, românești.

Regretatul scriitor Nicolae-Paul Mihail a spus în *Târgul Rusaliilor*: „E cam greu să ne lăsăm dresați după toate mofturile inventate în alte orienturi. Vorba românească e o armă care bate orice bombă, chiar mai tare decât cele care i-au căsăpît pe japonezi”.

Limba română este izvorul nemuririi neamului românesc, iar dacă unii vor să înrobească lumea cu arme, cu escrocherii financiare și comerciale sau cu șiretlicuri ascunse, românii îi vor dezarma cu vorbe și cuvinte potrivite, cu idei nobile, cu creații de artă și cu omenia românului.

Note ■ ¹ Die Religion ist ... der festeste Zusammenhang, das unverletzlichste Band des Volkes. (...) Die Religion ist die innigste Vereinigung, ja Einheit des Volkes, sie ist die Zusammenschmelzung, Zusammendrängung, Sammlung, Auflösung und Vereinigung aller Wesen und Individuen in Ein Wesen. (...) Die Kraft eines Volkes ist allein darum seine Religion, die Kraft ist ein Ideelles, sie besteht nicht in der Anzahl der Heere und in der Festigkeit der Wälle und Mauern, und diese Kraft hat ein Volk nur in dem Bewußtsein seiner eignen Unendlichkeit, das ist seiner Religion (Feuerbach, Ludwig, *Einleitung in die Logik und Metaphysik*, p. 24-25, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt, 1975).

² Die höchste Form der Kunst ist aber dem Begriff nach die Tragödie. (...) Die Tragödie ist ... die erhabenste Form der Poesie (*Idem*, p. 22).

³ Die zweite vornehmste Gestalt des Volksgeistes, in der er seine Wirklichkeit hat, ist die Religion (*Idem*, p. 24).

⁴ Bei der Religion ist es noch auffallender und sichtbarer, daß sie aufs innigste mit dem Volksgeiste zusammenhängt, als bei der Poesie, wiewohl auch kein Volk ohne Poesie ist (...) Die eigentliche Geist und die Vernunft eines Volkes ist seine Religion (*Ibidem*, p. 24).

⁵ Die Religion ist also die Anschauung des besondern Wesens im Unendlichen oder des Allgemeinen im besondern Wesen; in der Religion erhebt sich daher das Volk in das Bewußtsein des Wesens überhaupt ... (*Idem*, p. 27).

⁶ ... in der Religion sucht der Mensch zugleich die Mittel gegen Das, wovon er sich abhängig fühlt. So ist das Mittel gegen den Tod der Unsterblichkeitsglaube. (...) es ist jetzt allgemein anerkannt, dass die älteste oder erste Religion des Menschen die Natureligion, dass selbst die späteren geistigen und politischen Götter der Völker, wie der Griechen und Germanen, zuerst, ursprünglich nur Naturwesen waren. (...) Die Natur war daher und ist noch heute bei den Naturvölkern nicht etwa als Symbol oder Werkzeug eines hinter der Natur versteckten Wesens oder Gottes, sondern als solche, als Natur, Gegenstand religiöser Verehrung (Feuerbach, Ludwig, *Vorlesungen über das Wesen der Religion*, in *Sämtliche Werke*, Band 8, p. 42-43, Frommann Verlag Günther Holzboog, Stuttgart-Bad Cannstatt, 1960).

Elena UNGUREANU

Nicolae MĂTCAȘ: „Ce-i viața mea, la drept, decât o carte?”

E.U. – dr. în filologie (1999), dr. hab. în filologie (2017), cercetător științific coordonator la Institutul de Filologie Română „B. P. Hasdeu” al MECC și la Institutul de Dezvoltare a Societății Informaționale. Domenii de cercetare: gramatica și pragmatica textului, ortografie, stilistică și poetică, limbajul Internetului, lingvosemiotica hipertextului. Autoare a monografiei *Dincolo de text: hipertextul* (2014) și a mai multor dicționare. A publicat circa 100 de articole în reviste științifice din Republica Moldova, România, Federația Rusă. A participat la peste 40 de conferințe științifice în țară și în străinătate.

Famiile de țărani se revoltă din când în când și, după ani de muncă istovitoare a mâinilor și spatelor, anunță în plămada lor câte un spirit răzvrătit, cu largi deschideri spre cărturărie. Spirite care fac un transfer metonimic dinspre un creier odihnit spre unul care conștientizează puterea autoinstruirii, responsabilității și a corectitudinii, dar și riscurile la care se expun dacă aleg să și le asume. Unul dintre aceste spirite, Nicolae Mătcaș, filolog, lingvist, profesor universitar, poet, publicist, demnitar, om de cultură, vedea lumina zilei în îndepărtatul an 1940, care avea să devină imediat un an al rupturii dintre cele două maluri românești, într-o zi de primăvară, în comuna Crihana Veche, județul Cahul. O copilărie dramatică marcată de pierderea timpurie a mamei îl sensibilizează pentru totdeauna, dar, încurajat de un frate deștept și înțelegător, se mobilizează exemplar și absolvește cu mențiune în 1957 școala generală din localitate, iar cinci ani mai târziu – Facultatea de Istorie și Litere a unicei pe atunci universități chișinăuene.

Textul reprezintă cuvântul introductiv la volumul omagial *Nicolae Matcaș – 80. Risipă și măsură*, Biblioteca Municipală „B. P. Hașdeu”, Chișinău, 2020.

Scrisul și lectura aveau să devină prietenii săi devotați, pe care nu îndrăznește să-i trădeze nici până în prezent.

Ordinea și exactitatea care traversează scrisul lui Nicolae Măcțaș își trag seva din rigoarea și gustul autorului nu doar pentru științele umaniste, ci și pentru științele exacte, încă din perioada când își lua, în 1967, doctoratul, cu o specializare pe care rar tânăr din republică și-o închiupia la vremea ceea: „Lingvistică matematică, structurală și aplicată”. Intră deci în școala doctorală (cu adevărat școală!) a reputatului romanist și specialist în lingvostatică prof. Raymund Piotrowski, care îi dezvăluie misterele unei științe riguroase, dar fascinante, cu legități ce funcționează în limbaj mai ceva ca în alte discipline. „Școlirea” o face în centrul cultural al lumii slave – Leningradul de altădată, Sankt-Petersburgul de azi, cu o temă care viza limbile romanice! Susține acolo cu brio o serioasă teză de doctor în filologie cu aplicarea metodelor matematice la studierea faptelor de limbă. Anume din afara romanității providența lucra la curajul tânărului de a lupta pentru romanitatea limbii române, atitudine promovată cu toată seriozitatea de dascălul său de origine slavă. Și tot atunci, cu siguranță, se puneau bazele viitoarelor pârgșii ale unui nou spațiu, virtual de astă dată, înțesat cu biți și pixeli, care este internetul prezentului, spațiu în care statisticile debordează, însoțind tot ce mișcă pe întreg întinsul webului. Dar pe atunci încă nu avea să se știe. Văzut ca o construcție dinamică, fabuloasă și dementă, haotică și ordonată, webul e tehnologie, instrument și poezie.

Școala de învățământ superior, sărăcuță în mijloace și materiale didactice, își aștepta răbdătoare tinerii trimiși la studii. Un pod virtual de scrisori de dragoste (poate le încredințează cuiva dl profesor până la urmă, pentru editare?) creștea între El, studiosul, și Ea, tânăra lui soție, cu un copil mic în brațe, rămasă acasă, într-un cămin studentesc. Depărtarea, cel mai bun leac al dragostei. Întors la baștină, ajunge, în scurt timp, decan al Facultății de Litere a Institutului Pedagogic (actuala Universitate Pedagogică) „Ion Creangă” din Chișinău. Primele experiențe au fost cele de elaborare, cu multe elemente de noutate, a manualului de limbă maternă pentru clasa a 6-a, semnat împreună cu bălțeanul Ilarion Matcovschi, manual care a cunoscut peste 10 ediții. Penuria de materiale didactice pentru institute și universități îl determină, pe el și pe colegii săi de breaslă, să scrie primele cursuri de Fonetică, Lexicologie,

Morfologie și Sintaxă, primele dicționare care preluau experiența lexicografiei românești, și cu ele au fost dăscălite câteva generații de filologi. Adăugăm acestor cursuri universitare alte două volume de căpătâi pentru formarea simțului limbii: *Probleme dificile de analiză gramaticală* (1978) și *Școală a gândului. Teoreme lingvistice* (1982). Apetitul său interdisciplinar pentru lingvistică și matematică avea să dea roade mai cu seamă în elaborarea unor cursuri temeinice pentru formarea filologilor: *Introducere în lingvistică* (1980) și *Lingvistica generală* (1985) (pe care am avut bucuria și onoarea să le ascult prin anii 1984-1988), scrise împreună cu acum regretații profesori Ion Dumeniuk și Silviu Berejan. Acestea două, de un curaj și o ținută nemaiîntâlnite pe atunci (da, pot fi criticate azi anumite accente ideologizate ale vremii, dar câte alte accente – cu ecouri pe termen lung – au fost puse atunci în acele izbucniri intelectuale!), sunt parte a patrimoniului filologic autohton.

Peste ani, când se va dedica definitiv poeziei, își va rosti cuvântul rotunjit în forme exacte precum sonetul, specie spre care l-a împins formația sa lingvistică îngemănată cu matematica. O conjugare fericită stă la temelia scrisului său științific, publicistic, eseistic și poetic, însemnând nu doar talent nativ, ci și muncă de plugar al limbii. Intelectualul cu sânge de țaran asemuiește ceea ce era în genele sale cu ceea ce l-au învățat acestea: *Țăranul ce-i? Un aprig sonetist./ Se-ntrece-n trebi cu neamul de albine./ Din urmă-i curg catrene și terține/ Și rime-ncinse-n scoartă și batist.// Un mod firesc de viață, nu un chin e/ Sisifica-ndârjire de-alpinist./ (...)/ Compune rânduie, pe îndelete.// În toamnă-și umple podul cu sonete,/ Le spilcuie-n canafuri și brocarte,/ Postându-le pe socluri într-o carte* (B, II, p. 246) (citatele se dau din colecția Opera Omnia a autorului, apărute în 2016).

Comunitatea științifică și-l apropiază, apreciindu-i sârguința și dedicația. Munca în echipă, conștiincioasă și pedantă, la elaborarea dicționarelor i-au înșesat memoria cu neologisme, arhaisme, cuvinte livești, cuvinte rare, argotice și regionale, pe care, mai târziu, le va risipi peste tot în poezia sa. Se știe că, bunăoară, DELM-ul din 1985, în special volumul II, la care a pus umărul împreună cu elita filologică a vremii, a făcut o mică revoluție în spațiul nostru. Sunt și ele dovada acelei exactități matematice de care are nevoie orice lexicograf (prietenul sau, acad. Silviu Berejan, spunea că nu există nimic mai dificil decât

munca asupra dicționarelor, când autorul este de-a dreptul „torturat de conștiința imperfecțiunii”). Or, perfecțiunea se asociază cu ordinea, repetiția, rânduirea, rostul.

Opera sa lingvistică a beneficiat de prețuirea tuturor colegilor de breaslă de la Chișinău, de la catedră sau de la academie: Silviu Berejan, Anatol Ciobanu, Elena Belinschi, Gheorghe Popa, Ion Melniciuc, Gheorghe Rusnac, Ion Ciornâi, Petru Butuc, Maria Cosniceanu, Teodor Cotelnic, Anatol Eremia, Vitalie Marin, Vlad Pâslaru, Vlad Pohilă.

1989. Se apropia cea mai intensă și mai solicitantă perioadă din viața celui care urma să devină un tribun – perioada de renaștere națională a basarabenilor intrați de mai multe decenii în somnul letargic. Contrastele flagrante dintre vorba miezoasă a clasicilor și vorba schingiuită din stradă și din instituții alimentau în inima lui revolta pentru nedreptatea care se făcea limbii materne și pe care chiar el, profesorul de la catedră, era obligat să o cultive studenților. Publicase deja primele atitudini față de soarta limbii basarabenilor în presa vremii. Buna reputație și competența Domniei Sale îi aduc în anul de glorie al LIMBII ROMÂNE DIN BASARABIA – o funcție nesperată la acea vreme pentru un dascăl de la facultate – cea de Secretar al unei (importante) Comisii interdepartamentale pentru problemele istoriei și perspectivele dezvoltării limbii, numite la acea oră – moldovenești –, comisie care a făcut istorie. Ce departament sau comisie ar mai putea face azi un serviciu la fel de important limbii române?

Abia după ce, în anul de grație 1989, limba română/moldovenească obținuse statutul de limbă de stat, începea adevărata și dificila luptă pentru ÎNVĂȚAREA acesteia, pentru însușirea regulilor de vorbire și de scriere a limbii române standard. Cetățeanului de rând multe lucruri îi rămâneau neclare, de aceea a fost nevoie să i se explice limpede și argumentat ce înseamnă: statutul de limbă de stat al limbii materne, unitatea de limbă moldo-română și necesitatea revenirii la grafia latină. În acest scop semnează, inclusiv împreună cu lingvistul și profesorul Ion Dumeniuk, om de rară onestitate și patriot cu alese virtuți, zeci de studii și articole, îmbinând sau alternând cu abilitate caracterul profund științific cu caracterul didactic și cognitiv, urmărind să fixeze definitiv în conștiința tuturor categoriilor sociale ideea limbii romanice unice în această parte a Europei – *limba română*. Acest adevăr științ-

fic, stabilit de multă vreme în lingvistica romanică, era respins cu vehemență de către adepții „moldovenismului primitiv” agresiv, cu care s-a dus o luptă „pe viață și pe moarte”, fapt ce-l determină pe Nicolae Mătcaș să publice, de unul singur sau împreună cu colegii de breaslă, mai multe salvatoare îndrumare de fonetică, ortoepie, ortografie și de punctuație, numeroase articole publicistice, inclusiv în limba rusă, care azi pot fi catalogate drept *File din marea bătație pentru limbă*. Prezintă în presa scrisă, dar și la radio și televiziune, cu dedicație și competență rar întâlnite, o serie de lecții/conferințe/dialoguri destinate băștinașilor, pentru a le înlesni învățarea scrisului cu litere latine, dar și cu scopul integrării populației alogene în noua situație sociolingvistică de după 1989 (relevant este, de exemplu, ciclul de emisiuni „Cine le paște, le cunoaște”). Editează, în colaborare cu Ion Dumeniuk, un foarte bun manual de limbă română pentru autodidacții alolingvi (1989). Ca o sinteză a activității desfășurate pe parcursul acelei perioade înfierbântate la maximum, în anul 1990 apare de sub tipar volumul semnat în coautorat cu Ion Dumeniuk *Coloana infinită a graiului matern*, ca material didactic pentru școala națională.

Cine știe unde s-ar fi oprit parcursul său profesional, dacă ar fi rămas doar la catedră? Între anii 1990 și 1994 ajunge în scaunul de ministru al științei și învățământului al Republicii Moldova, în trei guverne succesive – Druc, Muravschi, Sangheli, funcție în care și-a pus toate speranțele și cunoștințele și în care a trăit toată gama de sentimente, fiind aplaudat și invidiat, împiedicat și urmărit, suportând tertipurii, înfruntând neîncredere. A fost o perioadă de grele și nemaiîntânite încercări, dar ministrul, hotărât să promoveze viziunea românească a educației, nu a cedat nimic din principialitatea și modestia Domniei Sale. Meritul uriaș al lui Nicolae Mătcaș (niciun ministru nu a mai avut merite de aceeași înălțime în acest domeniu) și pe care istoria e obligată să-l rețină e următorul: a reformat din temelii structura învățământului, a restabilit învățământul liceal, a introdus studierea cursului integral de literatură română și a celui de istorie a românilor, a deschis instituții noi de învățământ, a renunțat la școlile mixte, a renunțat la caracterul obligatoriu de studiere a limbii ruse, a creat posibilitatea instruirii grupurilor etnice majoritare în limba lor maternă, paralel cu învățarea limbii de stat și a unei limbi străine, a unificat programele și planurile de studii, a creat colective comune de autori din România

și Republica Moldova, a pus calificarea profesorilor pe bază de probe pentru ocuparea diverselor grade didactice, a inițiat procesul de racordare a învățământului la sistemul educațional românesc și, prin acesta, la cel european etc. Cum era de așteptat, nu a găsit susținere printre rusofoni și rusofili, în primul rând, dar și printre destui moldoveni rătăciți, care erau majoritari în parlament la acea oră, și, astfel, o parte din eforturile de afirmare a învățământului național i-au fost zădărnicate. Dar bazele fuseseră puse, iar istoria nu mai avea cum să se întoarcă înapoi. Faptele aureolate de demnitatea pedagogului și ministrului (numit de unii cu multă mândrie *ministrul nostru*) au constituit prilej de apreciere publică în repetate rânduri, printre cei care nu s-au îndoit să o facă numărându-se: Nicolae Dabija, Ion Dediu, Ion Borșevici, Ion Ungureanu, Alexandru Bantoș, Ion Buga, Victor Crăciun, Virgil Mândăcanu, Petru Soltan, Ion Iachim, Constantin Șchiopu, Valentina Butnaru ș.a.

Între timp, i se recunosc meritele peste Prut, prin acordarea unor prestigioase titluri precum doctor honoris causa al Universității „A.I. Cuza” din Iași (1993) și profesor honoris causa al Universității din București (1994). Credem că anume această recunoaștere în Țară l-a ajutat să decidă unde și cum va suporta mai ușor capriciile destinului. Ostracizat de către forțele românofobe, care au venit la putere în februarie 1994, pentru „românizarea” învățământului și pentru „reetnizarea” tinerei generații de moldoveni, Nicolae Mătcaș a știut că nu se poate opri aici. Rămas fără loc de muncă, fără șansa de a mai reveni la catedră, află refugiu la revista de știință și cultură „Limba Română”, unica în întreaga istorie a Basarabiei având în titulatură numele corect al limbii noastre. Publicația (să reținem acest „detaliu”!) a fost instituită printr-un ordin chiar de ministrul Nicolae Mătcaș, pe 4 aprilie 1991, redactor-șef fiind numit regretatul profesor Ion Dumeniuk (decedat pe 3 noiembrie 1992), iar în calitate de redactor-șef adjunct jurnalistul Alexandru Bantoș (din 1994 și până în prezent – redactor-șef). În prefața volumului omagial Alexandru Bantoș notează despre ministrul ajuns volens-nolens jurnalist: „...În împrejurări mai puțin faste (1994-1995), Nicolae Mătcaș, unul dintre ctitorii publicației, devine și unul dintre distinșii angajați ai revistei. Tandru, modest, emanând voce bună și echilibru sufletesc, de parcă nici nu trăia cea mai crudă dramă a existenței sale, disciplinat ca un neamț, urca în biroul de la etajul cinci

al Casei Presei, unde era sediul revistei, la oră fixă, rămânând îndelung față în față cu manuscrisele autorilor. Avea răbdarea și priceperea de a lucra cu tenacitate, migălos textele, înnegrind paginile și copiindu-le de iznoavă, dacă era cazul, pentru dactilografiere. Era atent cu toată lumea, gesturile sale exprimând respect și generozitate, demnitate și responsabilitate, optimism și speranță că lucrurile se vor schimba spre bine. Atunci, în acele zile de tihnă, banală și prozaică muncă asupra verbului, cred că în sufletul lui Nicolae Mătcaș s-a redeșteptat poetul hotărât să recucerească splendorile vieții și optimismul de a trăi, învingând zilele negre și nopțile albe ale omului trecut în lista indezirabililor” (*Calvarul...*, 2011, p. 15-16).

Copilul său de suflet, revista „Limba Română”, a rămas mereu în centrul atenției Domniei Sale. S-a bucurat când a fost calificată drept cea mai cotate revistă de știință și cultură în tot spațiul românesc, s-a întristat când asupra revistei plana sabia lui Damocle, când revistei, pe nedrept, anumite instanțe pretins academice i-au contestat calitatea de publicație științifică (deși în revistă semnează cei mai buni lingviști ai momentului din Republica Moldova, România și din alte țări), l-a durut când revista nu s-a mai bucurat de susținere financiară ... Anume de aceea a informat publicul devotat cu tot ce s-a întâmplat din deceniu în deceniu, pentru a nu se așterne praful uitării pe filele istoriei zămislite ÎMPREUNĂ cu toți cei care, de-a lungul anilor, au contribuit la propășirea și promovarea verbului matern. Dintre acestea se desprind două articole scrise cu prilej aniversar, purtând special același titlu, pentru a sublinia temeritatea și perseverența publicației: *20 de ani de luptă și rezistență // „Limba Română”, 2011, nr. 3-6, p. 55-68 și 25 de ani de luptă și rezistență // „Limba Română, 2015”, nr. 5-6, p. 85-97*, în care, pe bună dreptate, identifică „destinul limbii cu destinul revistei” („Limba Română”, 2013, nr. 9-12, p. 7-10). Anume de la această tribună a adevărului științific și-au rostit pledoariile reputați lingviști precum Nicolae Corlăteanu, Rajmund Piotrowski, Silviu Berejan, Mircea Borcilă, Gheoghe Chivu, Anatol Ciobanu, Dumitru Irimia, Stelian Dumistrăcel, Nicolae Saramandu, Gheorghe Mihăilă, Marius Sala, Nicolae Felecan, Eugen Beltechi, Anatol Eremia, Valeriu Rusu, Eugeniu Coșeriu ș.a. Având în vedere impactul pe care l-a avut și pe care indubitabil îl va avea în continuare Eugeniu Coșeriu în știința filologică, ținem să menționăm că nicio altă revistă

cu profil umanist nu a valorizat atât de bine opera coșeriană precum a făcut-o revista ctitorită acum trei decenii de Nicolae Mătcaș, Ion Dumeniuk și Alexandru Bantoș.

Autoexilarea în România (în 1995) l-a salvat, l-a tămăduit, după care, în noua sa calitate, cea de expert superior la Direcția României de pretutindeni a Ministerului Educației de la București, l-a călit, oferindu-i, printre miile de hârtii și demersuri, bucuria aducerii în Țară, la studii, a miilor de tineri basarabeni dornici de carte.

Plecat „din Țară în Țară”, Nicolae Mătcaș nu a renunțat nici pentru o clipă la misiunea sa în lupta pentru dreptate și adevăr. A continuat migăloasa muncă de cultivare a limbii prin publicarea de articole și editarea unor volume importante (*De la grotesc la sublim*, 1995, probă de acuratețe și exactitate în gândire, cu numeroase tablete de cultivare a limbii, care ar merita și azi să stea în fața unui public nu doar de pe Facebook sau Instagram, ci și în școala de toate gradele, inclusiv școala online. Chiar ar merita o nouă formulă de prezentare, căci argumentul lor stă și acum în picioare. Este de ajuns să ne amintim doar una dintre ele: *De-ale parlamentului* (p. 96-123), alcătuită din 101 expresii utilizate greșit de către clasa politică din Republica Moldova).

Trei ani mai târziu îi apare volumul *Român mi-e neamul, românesc mi-e graiul*, 1998, o antologie de autor ce demonstrează cu argumente de ordin cultural, istoric și lingvistic unitatea națională a tuturor românilor, indiferent de spațiul geografic și de frontierele politice de moment. O prețioasă recunoaștere în Țară a profesionalismului lingvistului o constituie apariția în 2000 a volumului *Româna corectă* (în colaborare cu Elisabeta Șoșa; coord.: Flora Șuteu). Tot în această perioadă, sprijină și coordonează, împreună cu profesorii Silviu Berejan și Anatol Ciobanu, apariția volumului *Limba română este patria mea. Studii. Comunicări. Documente*, 1996, sel. și pref. de Alexandru Bantoș. Ediția I este dedicată ilustrului lingvist al contemporaneității Eugeniu Coșeriu, originar din Mihăileni, Bălți. Cea de-a II-a ediție, revăzută și adăugită, apare în 2008 la „Casa Limbii Române” din Chișinău, în memoria iluștrilor lingviști basarabeni: Eugeniu Coșeriu (27.07.1921–07.09.2002), Nicolae Corlăteanu (14.05.1915–21.10.2005) și Silviu Berejan (30-07.1927–10.11.2007). Antologia include texte publicate în revista „Limba Română” și reconstituie cronică dezavuării falsei teorii a „limbii moldovenești”, impusă

abuziv în partea stângă a Prutului de către regimurile țarist și sovietic, argumentează necesitatea imperioasă de a reveni la adevărul științific și istoric privind identitatea etnolingvistică a românilor basarabeni.

Un veritabil eveniment științific și cultural l-a constituit editarea în 2011 a antologiei ce-i poartă semnătura *Calvarul limbii române din Basarabia*, „Casa Limbii Române”, Chișinău, 2011, selecție, coordonare și prefață de Alexandru Bantoș. Cel mai reprezentativ volum al profesorului Nicolae Mățaș a repus în circuit o bună parte din textele semnate în anii 1987-2010. Cartea cuprinde și o primă bibliografie a lingvistului, elaborată de către Maria Cudlenco, bibliotecară în satul de baștină a protagonistului, la împlinirea a 70 de ani ai acestuia. De altfel, un capitol important al prezentului volum omagial completează substanțial acea bibliografie (numărul publicațiilor ajungând la peste 900, deci practic dublându-se), în special cu publicațiile apărute în ultimul deceniu, având o structură nouă, raportată la cerințele bibliografice actuale.

Grija permanentă față de viitorul celei mai importante reviste filologice autohtone, pe care a ctitorit-o, cu suferință și speranță, avea să și-o exprime din nou, în 2015, într-o *Scrisoare deschisă* adresată guvernanților. Niciun semn de atenție însă dinspre Chișinău, unde partidele de la putere, respectiv, guvernele și miniștrii, se schimbă cu viteze mai mari decât timpul necesar pentru a citi scrisorile înaintașilor. În 2019, către 31 august, așteptam un text cu ocazia celor trei decenii de luptă pentru românism în Basarabia, dar textul acela s-o fi rătăcit prin sertarele, pardon, mapele computerului domnului profesor, căci nu am găsit niciun articol publicat, care să-i poarte semnătura și care trebuia să fie una specială. O fi renunțat să mai creadă în izbândă?, ne-am întrebat. 31 august 2019 a fost, din păcate, o zi aproape banală. Golul acela însă iată că este acoperit de o amplă mărturie testamentară, pe care autorul o publică la finele lunii martie a acestui an în revista „Observatorul” din Toronto (Canada) și în revista „Limba Română”, 2020, nr. 1, p. 28-76, invocând a nu știu câta oară imaginea prietenului său cel mai devotat – *Ion Dumeniuk, căzut în marea bătălie pentru limba română din Basarabia*.

Plecarea din Chișinău la București i-a acutizat tînga după idealul unirii: *La Chișinău mi-i dor de România, / La București de Basarabia mi-i dor,*

zice autorul. Când valul luptei pentru limbă și alfabet s-a mai potolit, lui Nicolae Mățaș i-a surâs Gioconda: dânsul și-a căutat pana și penița de poet, pe care le purtase în buzunar și în suflet pe vremea tinereții, și, nestingherit de nimeni și nimic, i-a închinat în nopțile de nesomn și veghe nenumărate poeme și sonete. Cu fiecare nou volum și-a făcut drum tot mai sigur în rândurile poezilor: *Surâsul Giocondei* (1997), *Trenul cu un singur pasager* (1998), *Azur* (2002), *Câte-s visele, multe...* (2003), *Coloana infinitului* (2003), *De-a alba-neagra* (2006), *Roată de olar* (2008), *Vernale ploi* (2009), *Un câmp minat, urcușul* (2010), *101 poeme* (2011), *Sonete* (vol. 1: *Altarul arderii de sine* (2012), vol. 2: *Ca un Ôcnus, damnat* (2013), vol. 3: *Socluri statuare* (2013), vol. 4: *Orfan de chipul meu* (2014), vol. 5: *Frunză prinsă-n gren* (2014), *505 sonete* (2016), *Bolnav de țară* [în 2 vol.], 2016, *Iar când cu miei va ninge prin ponoare...* [în 2 vol.], 2016.

Pe lângă cele 20 de cărți de poezie, a împrăștiat, făcând o adevărată risipă, versurile sale prin mai toate revistele românești, care încă respiră aerul poeziei. S-a impus ca adept al unor poetici situate pe baricade diferite, cea a tribunului și cea a estetului. Celei dintâi azi i se contestă frecvent valoarea artistică, dar, la vremea dangătului de clopote, din anii 90 ai secolului trecut, acea poezie a ridicat lumea din case, ceea ce înseamnă că a jucat un rol covârșitor în procesul de deșteptare națională a neamului. Poezii pe care mulțimea le rostea și le cânta într-un glas în Piața Marii Adunări Naționale – loc unde se vibra în unison, ca la un cenaclu de pe vremuri. Piață care azi nu mai adună, de la un timp, decât tineri fără idealuri, la concerte dubioase, în urma cărora se strâng mii de sticle goale. (Faptul acesta nu trebuie uitat, mai ales că noii politicieni tulbură frecvent apele, amintind periodic unui public cam uituc că „problema limbii” nu s-a consumat definitiv.) Azi patosul lor s-a cam volatilizat, dar a le recunoaște meritul în trezirea noastră ca (bucată de) neam e datoria generațiilor de azi și de mâine, care pot vorbi nestingherit în limba lor maternă. Sonetele cu tematică patriotică semnate de Nicolae Mățaș sunt și ele parte a unui *manifest de românitare al scriitorilor basarabeni*. Le găsim adunate în cele două volume din colecția Opera Omnia cu titlul *Bolnav de Țară* (Iași, 2016). Din acest *manifest de românitare* fac parte nu doar manualele, dicționarele, discursurile publice în ultimul soviet suprem și în primul parlament independent al Republicii Moldova, volumele de autor cu articole dedicate limbii

române – din el face parte întreaga sa creație poetică. Una, antologică – *În limba română* (1995) – e un apogeu al aceluși manifest, la care adăugăm *O Țară am*. Manualele de istorie contemporană ar trebui să rețină pe paginile lor un astfel de manifest al basarabenimii revoltate de la finele secolului trecut, iar printre numele de referință este și cel al ministrului cu suflet de poet Nicolae Mățaș.

În 2016, în aceeași colecție i-au apărut încă două volume de poezie, de astă dată lirică, cu titlul *Iar când cu mieii va ninge prin ponoare...* (2016), o selecție de versuri apărute în cele peste două decenii de la debut – multe dintre ele de pus în ramă, de citit și recitat.

Pentru poet, **sonetul** a devenit un fel de „agheasmatar” (*Antologia poeziei românești cu formă fixă*. Ediție îngrijită, notă asupra ediției, concepte și bibliografie de Nicolae Leahu și Raisa Leahu. Prefață de Nicolae Leahu, Chișinău, Știința, 2015, p. 20). Fascinația pentru sonet vine din constrângerile pe care le impune poetica acestei specii. Forma rigidă este confruntată cu condiția unei izbucniri gramaticale, care poate veni doar dintr-o cunoaștere profundă a posibilităților latente ale limbii. Determinarea de a scrie sonete și, în special, de a exersa migala, creând coroane de sonete, este, de fapt, „o superfină replică la proliferarea unui verslibrism tot mai trăncănitor, dar și un răspuns inteligent la provocările hedoniste ale postmodernității” (*Idem*, p. 21). Cum spuneam, mai cu seamă în sonete vedem în efortul poetului acel „elan originar către ordine” sau rânduială, pe care o întâlneam anterior în *Școală a gândului* sub formă de teoreme rigurose construite și explicate. Altfel zis, „deși canoanele nu sanctifică, vizibilitatea lor disciplinează, impunând un minim respect față de meserie, față de regulile cele mai generale ale breslei” (*Idem*, p. 20). Deși inegală, poezia lui Nicolae Mățaș scapără în multe locuri, lăsând cititorul vrăjit de frumusețea fulgerătoare care îi străbate lirica. Scriind sonete, poetul se află chiar în miezul limbii. Acest stil flamboiant, definit prin complicarea și rafinarea expresiei, este una din trăsăturile poeticii sale. Cum, pentru spiritele elevate, cu imaginația aprinsă, matematica și informatica (da, și webul de pe tot întinsul internetului) sunt arhitecturi poetice, tot așa, cercetătorul a lucrat cu arme lingvistice pentru a sculpta forme matematice. Poezia l-a făcut fericit, cu siguranță, căci, așa cum mărturisește într-un interviu recent distinsul cărturar, „M-a furat lingvistica, dar m-a ținut în brațe

poezia” (2016). În urzeala textelor poetice ale lui Nicolae Mătcăș întâlnim topitura pânzelor din antici și am crede că chiar textul (textuarea) e un fel de risipă, căci, zice poetul: *E-o risipă, dar și-o măsură-n toate,/ Cum nu există viață fără moarte* (I, II, p. 222).

Autorul vede CARTEA ca pe un rafinat produs intelectual, care înseamnă și ea tot o formă fixă, riguroasă, deci ordine, măsură. Tot ce-și dorește e să i se recunoască truda și râvna: *Simt cum sinistra vârstă mă-nvăluie cu-ncetul/ Și, chiar de nu sunt clasic, cum glăsuie poetul,/ Aș vrea, la cap de cale, să-mi văd finit Sonetul* (B, I, p. 146).

Motivul creației (ars poetica), cel mai frecvent, derivă în altele, precum cel al călătoriei, cunoașterii, suferinței, căutării, mântuirii etc. Nu există altă armă de luptă, dar nici de convingere, decât limbajul, puterea lui fiind incomensurabilă: *Un rege pe destine, stăpân pe-ntreg pământul,/ Te suie, te coboară, încoronat, cuvântul* (B, I, p. 383). Suflul volumelor sale de poezie se hrănește din toate marile subiecte și teme ale literaturii: nemărginita dragoste de țară, limba mamei, așteptarea, rezistența, credința, despărțirea, trecerea timpului, înstrăinarea, pierderea valorilor, senescența, dragostea, eternitatea, deșertăciunea, singurătatea, suferința, boala, moartea... (întâlnite la toți marii sonetiști). Ca și la marile modele poetice, frecvent intertextualizate (Shakespeare, Petrarca, Eminescu, Voiculescu etc.), și pentru Nicolae Mătcăș iubirea, iar, prin intermediul ei, ființa celui care o cântă, este pusă mereu în relație cu timpul, cu eternitatea, cu gloria, dar și cu boala. Toate se acutizează, atunci când intervine *ruptură* (*raptul*), pe care o/îl adâncește și mai mult, azi, pentru noi toți, boala și frica globală. Alături de libertatea de care avem nevoie ca de aer, rigoarea și disciplina vor fi la mare căutare în timpurile care vin.

Creația poetică a lui Nicolae Mătcăș a intrat în atenția criticii literare; astfel, mai multe studii au luat în discuție bogăția de procedee și motive care i-au inundat opera: Mihai Cimpoi, Adrian Dinu Rachieru, Aurel Sasu, Tudor Opriș, Ioan Mazilu-Crângașu, Victor Crăciun, George Chirilă, Theodor Răpan, Ionel Marin, Ion Ciocanu, Mihail Dolgan, Anatol Ciocanu, Ana Bantș, Veronica Bătcă, Elena Ungureanu, Elena Tamazlăcaru ș.a.

În ultima perioadă, își dedică timpul unei specii mai lejere – *catrenul*, cu tematici desprinse din experiența vieții: *Lucrurilor le află cheia /*

Omul, Dumnezeu păzească-l./ Vremea-nvață și pe-aceia/ Care n-au în viață dascăl (Dascălul tuturor). Pe lângă catrene și strigături, scriitorului nu-i este străină o specie din alt registru, **epigrama**, pe nedrept neglijată în spațiul nostru, dar care își așteaptă cititorii și, evident, cercetătorii.

Cronicar neostoit, a considerat de bun-simț să omagieze izbânzile confrăților, ale unora dintre cei mai importanți oameni de cultură și știință din republică, cu mulți dintre care a mâncat aceeași pâine și sare, precum Raymund Piotrowski, Ion Ungureanu, Silviu Berejan, Gheorghe Ghidirim, Ion Buga, Vlad Pâslaru, Alexandru Bantș, Vitalie Marin, Timotei Melnic, Virgil Mândăcanu, apoi, tot pentru mulți dintre ei, a scăpat o lacrimă când au plecat, și nu a fost rugat, ci din inimă a scris cuvinte întru amintirea lui Nicolae Corlăteanu, Ion Dumeniuk, Valentin Mândăcanu, Eugeniu Coșeriu, Grigore Vieru, Ion Ungureanu, Silviu Berejan, Petru Soltan, Nichita Chiricenco, Ion Berghia, Victor Ciutac, Dionis Lica ș.a.

Într-un interviu realizat recent la București, profesorul Nicolae Mătcăș ne-a șoptit că în această viață valoarea primordială cade pe familie și prieteni: „Prieteni, ocrotiți-vă familia, fără ea n-am putea trăi!” „Vă împărtășesc bucuria de a fi avut în viață parte de câțiva prieteni adevărați: marele om de cultură, actor și regizor Ion Ungureanu, prieten de crez și suferință în «exilul» nostru bucureștean; temerarul luptător de pe baricadele luptei pentru limbă română și revenirea la alfabetul latin în Basarabia, camaradul meu ucrainean de luptă și crez național, prof. univ. Ion Dumeniuk, și scriitorul bucureștean, popularizator al științei, personalitate de cultură enciclopedică și rară modestie și cumsecădenie, Tudor Opriș. Încurajarea și susținerea reciprocă ne-a ajutat să rezistăm nu numai obstacolelor vremii în aparență de netrecut, ci și să ne aducem contribuția modestă la re-vigorarea conștiinței etnolingvistice și naționale a semenilor noștri basarabeni. Mă bucur în prezent de fericirea de a avea și câțiva prieteni în sensul adevărat al cuvântului mult mai tineri și mai inteligenți decât noi la vârsta lor.”

Între normă (restricție) și libertate, între inovație și clișeu, între reverență și protest, între imitație și transgresiune, sonetele ce poartă semnătura lui Nicolae Mătcăș fac acum parte din patrimoniul literar românesc. Forma fixă e, de fapt, un act de autodisciplinare a gândirii și,

am zice, chiar a simțirii, care au un rol covârșitor în procesul hedonist al lecturii: țin atenția cititorului trează. Mai mult. Întreaga sa operă, de orice natură ar fi, poate fi asemuită unui sonet. Iar scrisul și discursul, ca risipă de semne și ca măsură a lor, sunt sisteme metrice care fac din omul de cultură omul care împrăștie, prin sacrificiu și râvnă, cu disperare și îngăduință, prin rugă și trudă, semințele cunoașterii. Care, cine știe, în timpurile care vin, poate că ne vor salva.

La mulți ani, dragul nostru dascăl! La mulți ani, limba română din Basarabia!

27 aprilie 2020

- Bibliografie** ■ Nicolae Mătcaș, *Calvarul Limbii Române din Basarabia. Studii. Articole. Comunicări*. Selecție, coordonare și prefață de Alexandru Bantoiș, Chișinău, Casa Limbii Române, 2011. = *Calvarul ...*, 2011
- Nicolae Mătcaș, *Bolnav de țară*, vol. I, Iași, TipoMoldova, 2016, 562 p. = B, I
- Nicolae Mătcaș, *Bolnav de țară*, vol. II, Iași, TipoMoldova, 2016, 484 p. = B, II
- Nicolae Mătcaș, *Iar când cu miei va ninge prin ponoare...*, vol. I, Iași, TipoMoldova, 2016, 380 p. = I, I
- Nicolae Mătcaș, *Iar când cu miei va ninge prin ponoare...*, vol. II, Iași, TipoMoldova, 2016, 444 p. = I, II

Viorica-Ela CARAMAN

Desant rusesc în viața ficțiunii basarabene

V.-E. C. – autoare a volumelor de critică literară *Ante-Scriptum*, Chișinău, 2009 (Premiul Tineretului municipiului Chișinău pentru Știință și Artă, Premiul literar pentru debut al Salonului Internațional de Carte, Chișinău, 2009), *Modele ale temporalității poetice*, Chișinău, 2012 (Premiul Național al Tineretului, 2012). Membru al Uniunii Scriitorilor din Moldova.

Natura conflictuală întreținută a situației politice postsovietice din spațiul basarabean – de trei decenii armata rusească încă nu s-a retras din regiunea transnistreană –, generează încet și un tip specific de scriitură, satelit al literaturii de război. Sunt de remarcat în acest sens șase autori basarabeni cu proze despre numitul război de pe Nistru din 1992: Grigore Chiper, Dumitru Crudu, Olga Căpățână, Gheorghe Budeanu, Victor Grecu, Vitalie Colț. Pentru viața spațiului basarabean acest conflict armat a însemnat partea vizibilă și obiectivă a unei lungi istorii a hărțuirii, nici acum încheiate, exercitată de către o mare putere, Federația Rusă, asupra unei bucăți teritoriale de la granița Europei, pe care și-a dorit-o sub influența sa cu orice preț, dincolo de încetarea Războiului Rece, destrămarea URSS și în pofida consecințelor firești de retragere a trupelor militare rusești. Ambiția rusească nu a cedat niciodată, deși revoluțiile din jurul lui '89 o puseseră la zid, aducând sfârșitul uniunii, astfel încât acum în Republica Moldova mai trăim absurdul comemorării a 29 de ani

Textul de față constituie prefața volumului antologic de proză tematică *După război*, aflat în curs de apariție la Editura Prut Internațional, Chișinău.

de independență, pe care acest război a certificat-o o dată în plus, după Declarația de independență de la 27 august 1991, numărând totodată același număr de ani de când trupele rusești se tot retrag din Transnistria – cordonul separatist de fabricație sovietică al Republicii Moldova.

Datele obiective ale războiului, prezente și în proza de ficțiune, constituie premise consistente pentru a face literatură pe marginea acestui subiect. Republica Moldova s-a aflat, firește, în defensivă. După ce Moldova a primit statutul de membră ONU (2 martie 1992), președintele Mircea Snegur a autorizat o acțiune militară împotriva forțelor separatiste care atacaseră anterior și continuau să atace posturi ale poliției din Transnistria loiale Chișinăului. Republica Moldova a luptat fără armată (aceasta înființându-se mai târziu) cu gardiștii Federației Ruse, stabiliți pe teritoriul nostru; toți luptătorii erau, firește, fie fără nicio pregătire militară, fie cu armată sovietică, dar trebuiau să lupte pentru valori diferite, de aici infinitele prilejuri de șantaj politic și hărțuire între adversari. În patru luni de ostilități, cele mai grele lupte s-au dat pe platourile de la Cocieri, Coșnița și Tighina. La 21 iulie 1992 Republica Moldova și Federația Rusă au semnat o Convenție cu privire la principiile reglementării pașnice a războiului de pe Nistru. Pacea rusească este însă una cu totul specială. Iar aceasta a născut noi destine umane.

Cei șase scriitori identificați sunt autori basarabeni născuți pe ambele maluri ale Nistrului, cu o experiență existențială și literară diferențiată. Nu sunt cu toții neapărat cei care au luat arma în mână, dar nu au trăit cu o mai mică intensitate realitățile războiului decât cei care au apăsat pe trăgaci sau au fost ținte și victime, printre aceștia, spre exemplu, Olga Căpățână este fost ofițer în armata sovietică și în cea națională.

Din punct de vedere istorico-literar, prozele acestora nu mai ridică aceleași probleme pe care le puneau scriitura tematică reflectând ultimul mare război mondial, care impunea categorizări axiologice, distinguând mai ales „autori toxici”, precum îi numește Anatol Moraru – cei care trăiau din rentele ideologice ale beligeranților sovietici, gen Petre Cruceniuc sau Iacob Kutkovețki și chiar Ion Druță, de cei care inovau prin introspecție și reflecție psihologizantă precum Vladimir Beșleagă sau Grigore Vieru. Dar nici despre incursiunile metafizice nu mai e cazul să vorbim astăzi pe marginea prozei tematice a războiului din '92, când, pe de o parte, postmodernismul, marșând cu jubilație pe această

dimensiune din mijlocul cotidianului, a devenit o monedă curentă de schimb în viața literară, iar pe de altă parte, când, într-o lume liberalizată își continuă nestingherit viața spații încremenite (Iulian Frunțașu) în... conflict (politic, armat etc.). Și atunci ce ne-ar mai rămâne din scrierile despre consecințele fierbinți ale unui străvechi Război Rece? Anume ceea ce din altă parte se vede mai puțin. Bucățile vizate redau scenariile pe care le putem crede „prescrise”, iar readucerea lor în atenția cititorului contemporan are beneficii pentru reconfigurarea orizontului nostru de așteptare ca cititori, dar și ca indivizi care încearcă o înțelegere a istoriei nedetașată de destinele individuale. Aici asistăm la (re)nașterea fiorului vieții, pe de o parte, iar pe de altă parte, la o dinamizare a travaliului literar în sine prin tematizare. Or, tema războiului lipsește din postmodernismul intrat cu desăvârșire în uz astăzi, iar un exercițiu de lectură tematică e tocmai bun după ce am învățat meta-re-lectura.

Născut în Transnistria, de formație inginer și cu studii de artă plastică, Vlad Grecu devine scriitor pe măsură ce publică volum după volum, având la activ vreo trei cărți doar despre conflictele politice și armate ale spațiului basarabean. Scrisul său este unul încadrat, nu neapărat tematic sau conceptual, ci mai ales stilistic, iar acest aspect dă tonul primelor două în mod inevitabil. Lectura îți dă repere ale unei cuprinderi localizatoare, însă pe măsură ce înaintezi în volum, începe să prindă contur ideea de metabolism cu ardere completă. Cuprinderea unui cosmos în miniatură, pe durata celor două faze de respirație, se consumă ca la „case mari”, unde există iubire, minciună, trăiri contradictorii sau neînțelese etc. Însă acest metabolism de care vorbim la Vlad Grecu va ținti mai mult realitatea antropologică a spațiului basarabean decât sfera sa literară. Un simplu exemplu de diferențiere ar fi scena amoroasă cu rusoaica în romane scrise diferit: cea din *Fabrica de genii* (2018) și cea din *Rusoaica* lui Gib Mihăescu. Ambii protagoniști iubesc o rusoaică ce li se refuză, unuia – banal, accidental, anecdotic aproape, altuia ontologic, din cauza prăpastiei pe care o întind misterele ființei ei. Rusoaica lui Gib Mihăescu va rămâne o figură diafană, de substanță vădit literară, perenă, în schimb Nastea lui Vlad Grecu este una ce coboară iute din paginile care o dezvăluie, având parte de o dezvrăjire fără intenție (sic!), când oarecum inocenta voce narativă se identifică cu cea a copilului din *Hainele cele noi ale împăratului*. Scriitorului Vlad Grecu se remarcă în polifonia simfonică generală despre spiritul rus prin faptul că scoate în evidență o realitate

fără ecou. Expresivitatea sa este una (voit?) tamponată, iar marile teme sunt invitate într-o cutie (a marginalității istorice?) fără rezonanță, așa cum nu suntem obișnuiți să le receptăm. De bine ori nu, Vlad Grecu, odată împrietenit cu scrisul, insistă să provoace un spirit critic cu astfel de abordări printr-un uz scriitoricesc sistematic, dând semne de prolificitate. Dincolo de orice pretenție însă, romanele lui Vlad Grecu constituie literatură de galerie în astfel de antreprize, dând tonalitatea precipitată a atmosferei tematice de război, de la care pornesc, orice s-ar spune, toate celelalte discuții în literatură. Autenticitatea literară a contribuțiilor sale descriptive sunt direct proporționale cu veridicitatea istorică a evenimentului.

Gheorghe Budeanu, publicist și participant la acest conflict, se remarcă prin romanul *Un strigăt pe Nistru*, în care Radu Păduraru, moldoveanul eminent cu armată sovietică, este sacrificat de gardiști pentru reproșul acestuia de a ne fi răpit ieșirea la mare. Este moldoveanul plutitor pe Nistru, țintuit simbolic pe o cruce. Gheorghe Budeanu are un scris exersat, cu debit pentru cititorii care țin la orizontul lor de așteptare, dar ușor astenic pentru cei care ținesc provocarea estetică, despre dramele periferiilor în care forța fizică învinge forța argumentului, unde învinge, de fapt, dicteul interesului geopolitic cu prețul unor destine care nu costă nimic în valul istoriei, dar care în literatură se reclădesc după model manolean. Gheorghe Budeanu scrie despre sacrificiile pe dimensiunea anonimității, despre sacrificiile subterane, nu în zid.

Vitalie Colț, tânăr scriitor născut la Grigoriopol, în Transnistria, după un volum de poezii *Pacea din Transnistria*, apare cu o schiță în care se perindă fulgerător și memorabil câteva dialoguri scurte, reperând în tabloul narativ dezastrele anatomice ale măcelului și închizând o scenă erotică ce-și pierde în totalitate sensul iubirii sau pe cel reproducător, dar îmbrățișând unul de trecere psihedelică. Textul lui Colț este un ciob de sticlă ce reflectă în toate nuanțele irizațiile morții, păstrând o transparență realistă.

Dumitru Crudu, scriitor contemporan consacrat, face o figură aparte în acest context. O viziune tonică foarte nuanțată îl recomandă deopotrivă pentru toate cele patru genuri în care exersează cu succes: poezie, roman, proză scurtă și teatru. Expresivitatea mustoasă a scriiturii sale este doar una dintre plăcerile lecturii lui Dumitru Crudu, oricând prelungibilă, fastuoasă. În căutarea însă a unui sens gregar al realului, autorul exce-

lează, original, nu atât în ironie, sarcasm, zeflema, cât mai ales într-un soi de (ne)împăcare mucalită cu absurdul, ca principal resort al vieților noastre. În benzile sale narative, aparentele premise de revoltă și răbufnire ale intrigii constituie mai ales provocările unei voci narative gata să facă un pas înapoi de dragul unui adevăr mai presus parcă de fabricația estetică, iar acesta, de regulă, se pune de-a curmezișul așteptărilor pe care le înmănușează concursul de împrejurări înfățișat. Și de data aceasta, prin figura fulgerătoare și neașteptată a Iuliei, bucata lui Dumitru Crudu urmează filozofia „colacului peste pupăză”, dar fără isonul râului, ci răs-tornând un peisaj de lament peste mâlul de bun-simț al vieții adevărate.

În acest an volumul de debut al lui Grigore Chiper (*Abia tangibilul*, poeme), un nume de care nu se poate lipsi literatura din Basarabia, marchează trei decenii de la apariție. Apetența poetică cronică îl face pe scriitorul Grigore Chiper să se evidențieze la subiectul conflictului de pe Nistru cu doar câteva pagini pe proză (ultra-)scurtă, în care reușește totuși să disloce o realitate istorică, pentru a o confrunța cu una tot istorică, la fel de absurdă, prin doar trei cuvinte: „farfurie extraterestră” și „Iugoslavia”. Cele două articulații lexicale vădesc tensiunea magmatică a unei distopii în care în orice moment te trezești, într-o viață banală cu griji prozaice, cu ozn-uri, care nu apar, precum în percepția cinematografică, decât în ofensivă și de obicei nemotivat. Făcutul bagajelor și „Iugoslavia” așterne peste realitatea din Transnistria ideea tranzitoriului și a golului pe care se ține un stat-armată.

Poate mai mult decât ceilalți autori, Olga Căpățână a devenit un nume foarte reprezentativ pentru scriitura tematică de război. A publicat la acest capitol și volume documentare, memorii, roman, poezie. Cu filologie la Bălți, a activat ca ofițer în armata sovietică, apoi în cea națională moldovenească, participând la războiul din Afganistan și la cel de pe Nistru. Din 2004 face parte din diaspora pariziană, activând ca jurnalist de investigație. Printre ultimele sale apariții – trei volume au văzut lumina tiparului la București în 2018: *Dobrenii*, *Agent dublu* și *Lilith*. Unele dintre volumele sale s-au bucurat de traduceri în franceză și rusă. Profilul scriitoarei este special printre ceilalți autori nu doar pentru că reprezintă polul feminin al tragicului și fatalității damnate în literatura contemporană basarabeană, ci și pentru că este una de o intensitate aparte. În peisajul militar al scrisului său, creionat până în detalii birocratice și de inventar,

Olga Căpățână realizează portretele unor caractere de forță (care încap totuși cu greu în cămășile stilistice ale autoarei!) mereu în confruntare cu o carmă în care pâlپاie amenințările tragicului. Alimentată de o dură experiență existențială, vocea Olgăi Căpățână devine una inconfundabilă datorită circumstanței de o concentrație densă pe care nu se pot proiecta decât personaje tari, ca întrupări ale gustului vieții.

Gestul reunirii prozei tematice de război astăzi echivalează cu o punere ocazională față în față a vieții cu literatura, nu fără o provocare electivă. E ca și cum ai da o fugă la un capăt de lume, la o margine în care lucrurile se amestecă, ca să vezi cum viața și literatura se privesc în ochi din inima haosului. Cel mai important mesaj al acestei proze tematice și pentru care publicarea unui volum antologic la ora asta a istoriei își găsește justificarea este faptul că un război nu constituie doar un eveniment datat, dar mai ales o realitate cu atavisme atemporale (nu doar estetice, scriitorii nu trăiesc din dividendele tragediilor umane), întrucât imprimă mentalității unei comunități un registru conceptual și psihic decisiv pentru identitatea sa. Iar în aceste condiții nu mai discutăm în termenii libertății interioare sau ai îngrădirii spiritului, ci, în perspectivă, în termenii unui alt mod de a fi al individului. Părinții Iuliei din proza lui Dumitru Crudu, pentru a reveni la unul dintre autorii grupați în această sinteză, personaje lezate și traumatizate în ceea ce numim libertatea de gândire și de auto-identificare etnică, se ciocnesc de zidul anume al acestui mod nou, bizar, străin, dar perfect legitim de a fi al fiicei lor, care alege să-și continue viața nu în altă parte decât acolo unde pulsațiile conflictului au constituit modul ei personal și intim de intrare în această lume, pentru că anume în aceste condiții a cunoscut valorile perene ale umanității, precum prietenia, de exemplu. Ea este Phoenixul fericit totuși al prafului de tun, din cauza căruia a suferit generația precedentă, fără să fie un rod al sacrificiului, pentru că oricum viața izbucnește printre ruine, dincolo de economia războiului, care nu este niciodată una a vieții.

Evenimente precum comemorările războaielor sau ale altor tragedii istorice reclamă, în virtutea tradiției și a primului impuls afectiv al societății, revendicări în cadrul fenomenului victimar. Dar imediat după – o revendicare a sentimentului vieții. Iar acesta este adevăratul subiect literar excerptat din smocul de planșe ale realității în care a fi și a nu fi își dau mâna pe muchia neantului în cadrul acestui instantaneu istorico-literar.

Ioan-Aurel POP

**Manager, director,
rector, șef, ranking**

I.-A.P. – președintele Academiei Române, profesor și rector al Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca. Autor și coautor a peste 80 de cărți, tratate și manuale și a peste 700 de studii și articole, mai recente fiind *Istoria României moderne* (2019); *De la romani la români. Pleoară pentru latinitate* (2019); *Istoria ilustrată a românilor pentru tineri* (2018); *Istoria, adevărul și miturile* (2018). Doctor honoris causa al 10 universități din țară și de peste hotare. Membru al unor academii și societăți savante străine, între care Academia Europeană de Știință și Artă de la Salzburg (Austria), Academia Națională Virgiliană din Mantova (Italia), Ateneo Veneto din Veneția (Italia), Academia Europeană de Științe, Arte și Litere din Paris (Franța) ș.a.

În lumea aceasta a noastră mică și neînsemnată, șefia, dregătoria, oficiul, funcția, rangul etc. au purtat nume variate și au trebuit să iasă mereu în evidență. Astăzi, cu puține excepții, în conformitate nu numai cu obiceiul recent, ci și cu legislația, regulamentele și statutele, orice conducător se numește manager. Rectorul însuși (în orice universitate din România) este un manager, pentru că are de alcătuit și de prezentat senatului nu un plan de acțiune sau de conducere, ci un „plan managerial”; directorul general al unui muzeu se cheamă manager general etc. Aproape toate instituțiile sunt conduse de manageri. Până nu demult, managerul era exclusiv un însoțitor al unei echipe sportive (sau, rar, artistice) ori al unui campion/artist, era acela care se ocupa cu organizarea, cu dirijarea și cu problemele financiare ale turneelor, adică un fel de impresar.

Dicționarele curente românești definesc *managerul* drept acea persoană „care conduce o entitate economică, îndeplinind, integral sau parțial, funcțiile de previziune și organizare a activității, de coordonare și antrenare a personalului subordonat și de control asupra obiectivelor propuse sau drept persoana care se ocupă cu problemele administrative și organizatorice ale unui sportiv, ale unei echi-

pe sportive ori ale unui colectiv artistic”. Ce caută atunci managerii în universități, în muzee, în teatre, în centre și institute de cercetare? Este foarte greu de spus! A apărut și ideea năstrușnică despre posibili rectori lipsiți de calitatea de cadru didactic și de titlul de doctor. Această idee este prevăzută și în Legea educației din 2011, aflată în vigoare. Cu alte cuvinte, rectorul unei universități ar putea să fie, la rigoare, un bun administrator, fără nicio calificare de specialitate, fără nicio realizare științifică și fără normă didactică. Dar cine să asculte de un asemenea rector-manager? Cine și cum să-l bage în seamă în vreo universitate europeană care se respectă? Știu exemplul unei venerabile universități germane care, prin anii 2000, după modelul american (aplicat nu peste tot, ci pe ici-pe colo), și-a găsit un rector adus din Canada, un admirabil administrator și un eficient făcător de bani, dar care nu mai avea nimic cu școala, cu educația, cu învățământul și cu cercetarea. Senatul respectivei *Alma Mater* l-a răbdat (cu chiu, cu vai) un mandat, iar apoi l-a invitat să-și găsească un alt *job*. În locul lui, senatul a ales un venerabil specialist în studii clasice, profesor cu ștate vechi, respectat, cu sute de cărți și articole în portofoliu, în fața căruia toți profesorii și studenții făceau reverențe și-l salutau cu „Magnificență!”. I-am întrebat pe colegii mei cum e cu talentele administrative ale noului rector și mi-au spus un lucru admirabil: nu are nevoie de așa ceva, pentru că, bucurându-se de respect și de prestigiu nemărginit, este înconjurat de o echipă de specialiști în variate domenii, plini de zel și supercalificați în domeniile lor. Rectorul a fost, din secolele al XI-lea-al XII-lea încoace, de la înființarea primelor universități, simbolul erudiției, al acribiei, al muncii didactice și științifice de cel mai înalt nivel, a fost funcția cea mai înaltă de reprezentare, și nu de administrare. Rectorul nu face o meserie, ci îndeplinește o misiune. De ce să-i stricăm rosturile lui milenare acum și de ce să-i pervertim menirea?

La fel cu directorii de muzee, de centre și institute de cercetări, de arhive istorice, de biblioteci. Și aceștia trebuie să fie niște învățați, deoarece conduc echipe de învățați și nu antrenează sportivi, nici nu administrează ferme vegetale sau zootehnice, nici nu produc piese de schimb pentru mașini, contra cronometru. Chiar și termenul *director* este un neologism în românește, dar unul care s-a împământenit. Ce rațiuni există – în afară de tendința păcătoasă de uniformizare a vieții cu orice preț – de a crea alt termen? Pe de altă parte, *managerul* are

întrebuințările lui cunoscute și, oarecum, consacrate, pe care le-am remarcat mai sus. De ce oare să fie toți șefii manageri? Ar urma, conform acestei logici, ca în loc de directori adjuncți și de prorectori să spunem vice-manageri?

De altminteri, nici șefii nu mai sunt șefi. Acest cuvânt (cu sensul de conducător) a intrat în românește din limba franceză, probabil încă din secolul al XIX-lea și s-a naturalizat destul de repede. Recent, și bucătării de lux au devenit șefi, din moment ce sunt conducătorii bucătăriei. Dar ei – înnobilați peste noapte – nu pot fi simpli șefi precum șefii de gară, șefii de orchestră sau șefii de lucrări, ci trebuie să fie obligatoriu „chef”. Aberație mai mare nici că se poate, cel puțin din două motive! În primul rând, limba română este o limbă fonetică și nu putem să scriem „chef” și să citim „șef”. În al doilea rând, *cheful* are în românește un înțeles precis și înseamnă „petrecere, chiolhan, bună dispoziție, voie bună, veselie etc”. Astfel, dacă dorim cu tot dinadinsul ca bucătarul să fie rebotezat șef, atunci nu avem altă soluție decât să scriem șef. Prețul este însă „pedepsirea” cu exilul a cuvântului *bucătar*, care vine din frumos sunătorul *bucate*, de origine latină. Cum ar suna să zicem, în loc de „sarea în bucate”, „sarea în alimente” sau chiar „sarea în mâncare” sau, în loc de „bucătărie”, să impunem „șefie”?

Situația aceasta îmi amintește de o alta, tot lipsită de consistență logică și devenită chiar comică. Pe vremea stagiaturii mele, sub regimul comunist, fiecare profesor începător trebuia să facă un plan de lecție, care era verificat de șeful de catedră (profesor de specialitatea novicelui) și de unul dintre directorii școlii. De la o vreme, a venit o directivă – nu știu de unde! – în care se cerea schimbarea denumirii banalului plan de lecție în „proiect de tehnologie didactică”. Am întrebat și eu pe mai marii liceului cum de s-a ajuns la o astfel de rătăcire și răspunsul a fost că trăim într-o societate tehnologică, a inginerilor, și că totul trebuie adaptat acestei realități. După câțiva ani, năzdrăvănia aceasta a fost abolită, din câte știu, dar a arătat cât de profund știm noi, românii, să trăim absurdul. Dacă și cercetarea, și școala, și arhivele, și bibliotecile, și muzeele „se manageriază” și dacă specialiștii din toate domeniile sunt acum *manageri*, atunci ce mai fac administratorii și de către cine și cum se mai face cercetarea, creația, interpretarea datelor? Ce era așa de rău în termenul *director*, încât să fie repudiat și de ce rectorul – care

de când este lumea trebuie să fie un mare profesor, un savant respectat – este pus să facă, în mod obligatoriu, „plan managerial”? Managerii ar trebui să fie șefii unor instituții lucrative, adică aducătoare de profit. De când instituțiile de cultură care promovează cultura națională trebuie să fie aducătoare de profit material? „Profitul” cultural nu ar trebui să aibă legătură directă cu banul. Institutele de arheologie, teatrele naționale, muzeele de istorie nu au cum să aducă venituri bănești, să genereze averi, altele decât cele spirituale. Ar fi mult mai înțelept să fim manageri atunci când se cuvine și să-i lăsăm să existe și pe directori, rectori, administratori, dregători, conducători, lideri, frunțași, șefi etc.

În același spirit, este greu de înțeles de ce termenul de *ranking* tinde să elimine vechile forme, intrate demult în uz, precum *clasament/clasificare* sau *ierarhizare/ierarhie*. În consecință, noi nu mai facem clasamente ale universităților, ci ranking-uri, ba și metaranking-uri. Firește, devine *cool* să spunem și să scriem *ranking*, dar nu văd rațiunea pentru care am elimina termenii mai vechi din limba noastră, pe aceia care exprimă exact același lucru.

Limba are legile ei, care nu se încadrează ușor în limbajul de lemn voit de oficiali. S-a vrut odată, prin anii '70-'80 ai secolului trecut, scoaterea din vocabular a cuvintelor *domn/doamnă*, în favoarea perechii slavo-sovietice *tovarăș/tovarășă* și a fost un eșec total. Ba mai mult, de când „tovarăș” ni s-a băgat pe gât cu sucitorul, nu mai poți să spui nici măcar „tovarăș de vânătoare”, precum scria Mihail Sadoveanu în 1926, fără să nu fi catalogat drept nostalgic comunist.

Cuvintele nu se pot exila, condamna, blama sau distruge, așa cum face uneori o societate cu oamenii indezirabili. Cuvintele sunt ca banii – după cum spunea demult un cărturar – și circulă dacă sunt bune, dacă sunt intrate în uz. Circulația lor nu trebuie însă forțată pe motiv că ne plac mai mult unele decât altele. Este loc pentru toate cuvintele limbii române, ca și pentru cele care vin mereu din alte limbi. Se mai „tocesc” unele dintre aceste cuvinte, prin abuz sau din alte motive, dar este bine ca „tocirea” aceasta să fie naturală. Limba română, asemănătoare unui organism viu, este o limbă permisivă, deschisă, adaptabilă, dar nu este chiar gumilastic și nici nu se lasă mereu umilită.

Stelian DUMISTRĂCEL

Vreme bună...?

S.D. – cercetător științific la Institutul de Filologie Română „A. Philippide” al Filialei Iași a Academiei Române, profesor la Departamentul de Jurnalistică și Științe ale Comunicării de la Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”. Premiul „Timotei Cipariu” al Academiei Române (1978), *Doctor Honoris Causa* al Universităților „Dunărea de Jos” (Galați, 2011), „Alec Russo” (Bălți, 2012) și „Vasile Alecsandri” (Bacău, 2017). Membru al Uniunii Scriitorilor din România.

Publicații recente: *Cuvintele, încotro? Lingvistică pentru toate televiziunile* (Polirom, 2017), *Spații pragmatico-discursive* (Casa Cărții de Știință, Cluj-Napoca, 2017). Asociația Studenților Jurnalști din Iași i-a închinat volumul aniversar *Împotriva derivei* (Adenium, Iași, 2017).

ESTE UȘOR de admis, încă de la Joseph Vendryes citire (*Le langage. Introduction linguistique à l'histoire*), că nu prea putem lupta cu vorbirea, mai precis cu abaterea de la norma gramaticală, abatere care, cu timpul, ar putea deveni chiar normă (vezi pluralul *bări*, de la *bară*, cum este și oltenescul *căși* de la *casă*, sau, recent, un *decât... pozitiv*). Dar este altceva decât abaterea malativă, ce se referă la deficiente cu explicație de natură neurologică (de tipul *afoniei*, *afaziei* etc.), de resortul medicinei. Totuși, în ceea ce privește discursul public, pentru cine are urechi să audă, în cazul de față, minte și interes să priceapă, poți încerca să discuți despre abaterile față de logică.

BUNUL DEVENIT CONTRARIUL ne-a mai reținut atenția (text în volumul *Cuvintele, încotro?*, 2017), și am putut da vina pe vechi deprinderi semantice (chiar dinspre latină), când adjectivul primește valorile „mare, mult, tare”, obișnuit cu referire la timp ori cantitate, și cu nuanțele „întreg, repede; îndelungat”, ca în situațiile „o bucată bună de timp” (timp care poate fi chiar bun). Dar și un alt fel de timp se măsoară (poate comod publicistic), mai întâi, în ore: „Bătaie de joc la Vama Sculenii! Oamenii așteaptă ore bune la rând ca să treacă granița țării”; urmează, cu insistență: „verificările se fac greoi, mulți dintre cei care

tranzitează zona petrecând (!) ore bune la rând” (/bzi.ro/); „Gravidă, bătută cu ciocane de iubit! Ororile la care bărbatul a supus-o ore bune” (/ciao.ro/; bun apelativul și inspirată și topica!). Niciun fior semantic (ca să nu mai vorbim de stilistică) față de vecinătăți de nemulțumire sau de violență, nici vorbă! Deși prin aceiași termeni sunt numite (încă) și ore de cu totul altfel: „Află care sunt cele mai bune ore de somn” (/divahair.ro/), respectiv „O. R. și-a scos iubitul la plimbare, la mall! Ce au făcut, ore bune, cei doi porumbei” (/spynews.ro/, cu ofertă „video paparazzi”). Asocierea celor două cuvinte continuă și după declararea pandemiei: „Un șofer de tir din Sibiu, care transportă zahăr din Franța, stă de ore bune în Vama Nădlac” (/oradesibiu/).

NUMAI DE LA NOI? În aparentul vârtej, semnalat, al absurdului, găsim referiri și la orele (ne)bune ale altor zone (mai civilizate!): „Apple Maps, sistemul de hărți creat de către compania Apple pentru iPhone și iPad, este indisponibil de câteva ore bune fără ca americanii să confirme în mod oficial asta până de curând” (/idevice.ro/), ori de la englezi: „Pasagerii blocați ore bune pe aeroportul Luton, relocați către alte zboruri!” (/b1.ro/).

ȘI LA MAI MARE: „Copil dispărut fără urmă, de zile bune. Poliția face apel la cetățeni” (/cugetliber.ro/), respectiv „O copilă de 12 ani, însărcinată, a ajuns la spital în stare critică: Bebelușul din pântec era mort de zile bune” (/a1.ro/). Oare neglijata s-ar putea bucura când notează că „Dar nu m-a sunat de zile bune” (/verso.net/, exemplu de enunț pentru traducere din română în engleză!). La zi: „Mii de oameni vor rămâne fără curent zile bune după trecerea uraganului Florence” (Real tv, 14.09, ora 7,40). Augmentare: „A fost diagnosticată cu cancer, după ce a făcut ani buni o greșală majoră!” (/ciao.ro/). Dar unii știu măsura: „Ai zile bune și ai zile proaste” (un Will Smith, despre performanțele actricești ale lui Neymar; /agerpres.ro/).

MINUTUL CONTEAZĂ ȘI EL: „VIRALUL ZILEI! Un bărbat a blocat minute bune un sens giratoriu din Galați ca să-și pozeze mașina” (/b1.ro/). S-a inventat chinul bun: „O șoferiță a făcut o criză de nervi după ce s-a chinuit minute bune să iasă din parcare” (/antena3.ro/). Ba, și primejdia bună: „un bărbat a fost salvat după ce a plutit minute bune în derivă pe o saltea gonflabilă pe Marea Neagră” (/ziuaconstanta.ro/). Unii cred că se poate și altfel: „au blocat minute în șir un drum,

fiind filmați de către șoferii prinși în trafic” (/ciao.ro/). Iar pentru alții chiar e de bine: „Ruby s-a sărutat minute bune cu iubitul în aeroport” (/cancan.ro/).

BINELE NU SE LASĂ NICI EL. La Botoșani, „35 de pompieri au muncit mai bine de 5 ore ca să stingă focul” (/ziare.com/). În alte părți, a fost și mai grav: „Pompierii s-au chinuit mai bine de 3 ore să stingă un incendiu la Hârșova” (/replicaonline.ro/; vezi și *chinul* de mai sus!). Binele din mină: „Acțiunile de salvare a celor trei mineri /blocați în mina Lupeni/ au durat mai bine de 11 ore” (/tion.ro/). Cred că aici, instinctiv, eventuala repetare a lui *m* este de vină: „mai *mult*” (?).

ACUM, LA ZI. Pentru noi, este o secetă cumplită, căci nu a mai plo-
uat cam de două luni de zile, dar asta nu le impresionează pe fetele,
gătițele ca de obicei, de la meteo tv (ne-resetabile), pentru care „avem
o vreme bună”, „ne simțim bine, timpul este frumos”, de zici că ar fi
preocupate de reacțiile unor eventuali... sponsori, ce le-ar fi promis o
ieșire la iarbă verde. Iar dacă la mare mai este cam frig, atunci urmăresc
zilele înșorite de pe la munte, sistematic prezentate, masiv de masiv
și cabană de cabană, de parcă nu ar fi intervenit încă dominatorul și
internațional potolitorul #stayhome. Vezi și „Lanurile de grâu pârjolite
de secetă” (TVR Moldova, 3.05.2020). Acum, lăsând la o parte fetițele
(probabil, ne-resetabile!), oare cu ce se mai ocupă coordonatorii pro-
gramelor, cărora nu ar trebui să le scape alternanța dintre imaginile cu
fermieri disperăți, care bagă demonstrativ palmele în crăpăturile din
pământul în care semințele s-au uscat și... destinderea (?) meteo pe
calapod din alte vremuri (cândva chiar mai... bune!). Oare le vine pes-
te mână să zică, la nevoie, „cerul este senin”, „timpul este uscat”? Căci,
dacă se înouează puțin, când, pe vremuri, la țară se făcea cruce mur-
murându-se „ad-o, Doamne!”, fetele noastre, gata: ne pasc „aversele”,
„ploile răzlețe”, dar cu x litri pe metrul pătrat. Ca să nu mai vorbim de
vreo mocănească, în stare să sature pământul uscat!

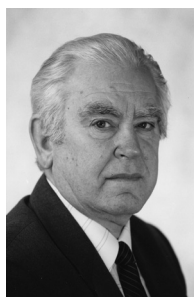
CU CE SE ADUNĂ. Însă anomalia lexicală pare să fie chiar la ea aca-
să în discursul public actual. Doar câteva observații. În ordonanțele
militare se vorbește de o așa-numită „distanță socială”, sintagmă care,
luată de pe la alții, cu traducere greșită, i-a contrariat pe unii, ba chiar
i-a făcut suspicioși pe... reveniții, rromi, de pe la *Țândăreii* Ialomiței
(mic orașel supranumit și „Dealurile Beverley pentru gangsterii ro-

mâni” – Wikipedia): adică nimic nu s-a mai schimbat? Ne-au ținut social la distanță din vremuri amare, iar acum se proclamă ca obligație? Protestul tacit al comentatorilor tv se manifestă fie printr-o substituie lesnicioasă în familia de cuvinte, prin *distanțare* (momentană, poate și spontană!), fie sinonimică, evitând și *sociatul*: „spațiu (inter)personal”, „spațiu de siguranță” etc. Iată și alte poticneli, cea mai importantă fiind însăși denumirea pandemiei, care se bucură de o variație denominativă măcar suspectă; avem (n-am mai avea!), mai întâi, „coronavirus”, dar ce ne facem cu „*noul coronavirus*” (vezi, ca bălbă, și „*noul virus de tip coronavirus*”) ? Căci *nou* atrage atenția asupra vreunui *vechi*! Oare avem, în materie, și unul *nou* și altul *vechi*?, se pot întreba unii. Și să nu mai amestecăm lucrurile și cu un „*covid-19*”, eventual cu resentimentalul „*virusul din China*”, căci nu toată lumea este la nivelul (aici de-a dreptul pernicios) al gusturilor celor avizați și stilisticieni pe deasupra! (iar asta înainte de a fi vorba de mutații ale virusului). Și, fără a fi direct în temă: realizatorii unor emisiuni invită telefonic (adesea insistent) pe câte cineva, pentru vreo lămurire sau explicație, iar, la sfârșit, le mulțumesc „pentru *intervenție*”! Păi, (a) *intervenii* înseamnă „a întrerupe pe cineva, a intra într-o discuție din proprie inițiativă și, uneori, abuziv”, nu „a răspunde unei invitații”. Aceasta este o modificare semantică a substantivului pe cale de a fi impusă de televiziuni servite de aberanți, și nu ne-ar mira ca, într-o viitoare ediție a DEX-ului, să fie admisă ca nuanță de exprimare posibilă, chiar dacă facultativă!

CUVINTE BUNE și adevărate, cinstite și fericit încurajatoare plenar la emisiunea titrată „Eugen Doga cetățean de onoare la Iași” (TVR Moldova, 3.05.2020). Ca să ne păstrăm încrederea și în cuvinte!

Anatol EREMIA

Relevanța geografică, istorică și socială a toponimiei din Câmpia Bălților (I)

A.E. – dr. hab., profesor cercetător, lingvist, specialist în onomastică. A editat 25 de cărți, cele mai recente fiind *Dicționar explicativ și etimologic de termeni geografici*, Chișinău, 2006; *Dicționar geografic universal*, Chișinău, 2008; *Localitățile Republicii Moldova. Ghid informativ documentar*, Chișinău, 2009; *Dicționar geografic universal*, București, 2008; *Atlasul hidronimic al Republicii Moldova*, Chișinău, 2017; *Destinul cuvintelor. Breviar onomasiologic*, Chișinău, 2017; *Tezaurul toponimic românesc. Republica Moldova. Arealul Leova*, Chișinău, 2018.

Câmpia Bălților ocupă partea de sud a Câmpiei Moldovei de Nord. Acest spațiu reprezintă un teritoriu cu trăsături specifice sub aspect geografic, istoric și social. Arealul toponimic și-a păstrat identitatea proprie din cele mai vechi timpuri, purtând amprentele principalelor epoci din istoria ținutului. Din punct de vedere administrativ-teritorial, această zonă este cuprinsă în limitele actualului raion Sângerei.

Cadrul geografic. Arealul toponimic, cu suprafața de aproximativ 1100 km², include 70 de localități: 2 orașe (Sângerei, Biruința) și 68 de așezări rurale, dintre care 24 cu statut de comună. Cele mai vechi localități din zonă sunt Sângerei, Biliceni Vechi, Heciul Nou, Copăceni, Drăgănești, Rădoaia, Pepeni, Prepelița, Coșcodeni, Dumbrăvița. Reședința administrativă a raionului este orașul Sângerei.

Relieful zonei este predominant de câmpie deluroasă, partea sa central-vestică fiind ocupată de dealurile Ciulucurilor, cu înălțimi cuprinse între 250 și 350 m: *Huhurezul* (257 m), *Strigoitul* (266 m), *Chetrișul* (272 m), *Dealul*

Galben (296 m), *Rădiul* (350 m). Partea de est a zonei se învecinează cu Podișul Nistrului, unde culmile colinare au și aici mari altitudini: *Călimănelul* (267 m), *Chiatra* (279), *Dumanul* (280 m), *Oituzul* (288 m), *Dealul Vechi* (313 m). Văile râurilor sunt în general largi și întinse, costișele dealurilor din preajmă fiind domoale și prelungite.

Rețeaua hidrografică de suprafață este formată de ape curgătoare (râuri, râulețe, pâraie) și stătătoare de diferite dimensiuni (lacuri, iezere, heleșteie, iazuri). Limitele de nord și de est ale zonei sunt marcate de râul Răut, pe cursul său mediu. Partea de vest este străbătută de Ciulucul Mare (60 km), cu afluentul său Ciulucul Mic (58 km) și confluentul său Ciulucul de Mijloc (45 km). Aceste râuri acumulează apele mai multor pâraie, fiecare formând microbazinele lor cu trăsături hidrografice mai mult ori mai puțin comune. În Răut se varsă râulețele Solonețul (40 km), Iligacea (20 km) și Chiua (19 km), care străbat partea de est a zonei. Pe multe dintre văile și vâlcelele din zonă se află o mulțime de lacuri și lăcușoare, iazuri, iezere și iezurcane. Cele mai mari și mai vechi sunt lacurile din preajma satelor Iezăreni, Chișcăreni, Dumbrăvița, Biliceni Vechi. Odinioară și apele mari, și apele mici erau deosebit de bogate în pește, faima de altă dată păstrând-o până astăzi doar unele dintre ele.

Clima locală are un caracter continental temperat, cu temperaturi medii anuale pozitive. Temperatura aerului oscilează vara între +18° și +30° C, iar iarna între -3° și -13° C. Pe întreg parcursul anului predomină vânturile cu direcțiile dinspre nord și nord-vest, precum și din sud și sud-est. Presiunea medie anuală este cea generală pe republică - 763-764 mm ai coloanei de mercur. Cantitatea medie anuală de precipitații atmosferice este de 500 mm.

Vegetația este reprezentată de plante specifice zonelor de câmpie, cu unele particularități de stepă și silvostepă. Pădurile sunt rare, acestea ocupând suprafețe neînsemnate pe culmile colinare și pe văile din apropierea satelor Rădoaia (*Pădurea Rădoaiiei*), Heciul Vechi (*Pădurea Veche*), Chișcăreni (*Pădurea Nouă*), Coșcodeni (*Zimbroyaia*), Dumbrăvița (*Rădiul*), Prepețița (*Schinăriile*). Speciile de arbori și arbuști mai răspândite sunt stejarul, carpenul, fagul, frasinul, arțarul, plopul, salcâmul. Flora este bogată în plante de cultură: cerealiere, legumicole, tehnice, floricole; pomi fructiferi, viță-de-vie. Predomină în

zonă solurile de ciornoziom, în amestec cu cele cenușii și brune de pădure. Și clima și solurile sunt favorabile agriculturii.

Fauna este reprezentată de speciile tipice de câmpie: vulpea, iepurele, mistrețul, bursucul, țistarul, iar dintre păsări – vrabia, ciocârlia, graurul, pițigoii, cucul, cioara, potârnichea, prepelița, porumbelul de câmp, ciocănitoarea. Speciile de pești cele mai răspândite, din lacuri și iazuri, sunt crapul, carasul, știuca, șalăul, plătica, baboiul, țiparul. Resursele de subsol cele mai însemnate sunt: calcarul, gresia, nisipul, argilă (Râmbu 2001; Atlas 2002; Postolache 1995; Рымбу 1985; Атлас 1990). Particularitățile fizico-geografice și naturale respective și-au găsit reflectare în toponimia zonală, majoră și minoră, istorică și actuală.

Repere istorice. Descoperirile arheologice probează în această zonă o străveche viață umană sedentară. Cercetările de teren demonstrează că oamenii au locuit aici permanent încă din epoca paleoliticului, cea mai veche perioadă a istoriei omenirii, caracterizată prin folosirea uneltelor și armelor din piatră cioplită. Principala lor ocupație era vânatul, pescuitul, culesul fructelor și poamelor de pădure. Prezente sunt și vestigiile arheologice din epocile de mai târziu.

Din paleolitic (mil. XV-XI î. Hr.) s-au găsit obiecte din cremene pe teritoriul satelor Alexândreni, Coșcodeni, Cotiujenii Mici, Dumbrăvița, Iezărenii Vechi, Pepeni, Prepelița, Rădoaia. În preajma aceluiași sate și pe moșiile altor localități (Biliceni Vechi, Copăceni, Chirileni, Chișcăreni, Mândreștii Noi) au fost identificate obiecte din mezolitic (mil. XII-VII î. Hr.) și neolitic (mil. VI-V î. Hr.). Perioada neoliticului și cea a eneoliticului (mil. IV-III î. Hr.) se caracterizează prin folosirea uneltelor de piatră deja șlefuită, din oase de animale, dar și din aramă. Își fac apariția, în faza lor primitivă, agricultura, creșterea animalelor, olăritul.

Din epocile fierului (mil. II-I î. Hr.) și a bronzului (sec. X-VII î. Hr.), perioade istorice când au fost descoperite fierul și bronzul și s-a început producerea uneltelor de fier și a obiectelor de bronz, datează reminiscențele de cultură materială găsite pe teritoriul satelor Biliceni Vechi, Bursuceni, Chișcăreni, Copăceni, Grigorești, Gura-Oituz, Rădoaia. Pe întreg teritoriul raionului au fost descoperite urme de așezări omenești din epoca romană, perioadă a istoriei geto-dacilor (sec. II-IV), când spațiul geo-

grafic carpato-danubiano-pontic, inclusiv regatul Daciei, a fost ocupat de romani sau, parțial unele regiuni, s-au aflat sub controlul și influența Imperiului Roman, și când în acest spațiu a avut loc romanizarea populației autohtone. În această perioadă băștinașii se ocupau cu agricultura, creșterea vitelor, vânatul, pescuitul. Își construiau case din bârne și nuiele, lipite cu lut, confecționau vase din argilă, ornamentate și colorate, practicau diferite meșteșuguri. Monedele străine descoperite sunt o dovadă că locuitorii băștinași practicau comerțul cu țările învecinate. Vestigii din această epocă au fost identificate în preajma satelor Biliceni Noi, Biliceni Vechi, Cotiujenii Mici, Cubolta, Drăgănești, Dumbrăvița, Pepeni, Sacarovca.

Actualele localități din zonă sunt de vechime mult mai târzie (sec. XV-XVIII și XIX-XX), însă pe vetrele lor și pe locurile din vecinătate au existat așezări din cele mai vechi timpuri (mil. I și încep. mil. II). Aceste așezări, în cea mai mare parte, au fost distruse în timpul invaziei triburilor migratoare. În secole IV-VIII regiunile pruto-nistrene, rând pe rând, au fost supuse năvălirii triburilor nomade (huni, goți, avari, slavi, turanici). A urmat apoi cel de-al doilea val de invazii străine (sec. IX-XIV), pământurile noastre fiind ocupate de triburile asiatice: pecenegii, cumanii, tătaro-mongolii. Năprasnice au fost și războaiele cu turcii și tătarii (sec. XV-XVIII). În urma acestor calamități social-istorice au avut de suferit și oamenii, și așezările umane, ținutul în întregime.

Multe dintre satele băștinașilor au fost devastate, incendiate și distruse până la temelie, altele au fost părăsite de locuitori, care s-au retras din calea năvălitorilor și s-au refugiat în regiunile de munte, în codri, în locurile ferite de pericolul invaziei dușmanilor din afară. Vechile așezări au fost „șterse” de pe fața pământului, așa încât nu s-au mai păstrat nici urmele și nici numele lor. Doar cercetările arheologice și, mai rar, documentele scrise atestă existența în trecut a unor sate vechi. Vetre ale așezărilor din acele vremi au fost descoperite pe locul sau în apropierea localităților de astăzi Alexăndreni, Brejeni, Bursuceni, Chirileni, Ciuciuieni, Drăgănești, Pepeni, Răzălăi, Sângerei, Sângereii Noi, Vrănești.

Unele triburi migratoare s-au aflat doar în trecere pe teritoriul pruto-nistrean, altele au poposit aici pe mai mult timp sau chiar pe totdeauna. Cu pecenegii și cumanii, dar mai ales cu slavii, îndeosebi cu slavii de răsărit (vechii ruși și vechii ucraineni), strămoșii noștri au conviețuit

câteva secole, până la asimilarea acestora de către populația autohtonă, sedentară și mult mai numeroasă în regiune. De pe urma turanicilor pecenegi și cumani ne-au rămas unele nume de râuri (*Căinar, Ciuhur, Ciuluc, Cogâlnic, Cula*) și doar câteva cuvinte din lexicul comun. Slavii orientali au influențat mai mult lexicul apelativ și cel onimic (*Bucovăț, Drabiște, Horodiște, Ișnovăț, Lozova, Sadova, Târnova, Terebna*), fără însă a modifica esențial sistemul și structura limbii. În zona cercetată au fost identificate arheologic unele așezări slave existente în sec. XI-XII.

Printr-o perioadă destul de dificilă a trecut populația românească și în sec. XIII-XIV. În anul 1241 hoardele tătaro-mongole năvălesc de peste Nistru și ocupă aproape întreg spațiul est-carpatic, supunând acest teritoriu dominației Hoardei de Aur. Orheiul Vechi devine centru de reședință al căpeteniilor hanului de Serai. Locuitorii satelor erau impuși să plătească mari impozite, să întrețină armata și administrația turanicilor. Pe șesurile de pe văile râurilor Răut, Ciuluc, Cula, Ichel, nomazii își purtau la păscut hergheliile de cai și tamazlâcurile de vite.

După destrămarea Hoardei de Aur, nomazii tătaro-mongoli părăsesc regiunile est-carpătice și se retrag în stepele nord-pontice și nord-caspice. Între timp, este lichidată hegemonia Regatului Maghiar în regiunea Carpaților. În spațiul carpato-danubiano-nistrean începe astfel o nouă etapă în istoria poporului român. Își fac apariția primele formațiuni statale, se intensifică procesele de unificare și consolidare a națiunii române. În perioada prestatală viața social-economică a populației rurale era concentrată în obști sătești, conduse de cnezi și juzi, și în uniuni ale obștilor sătești, acestea avându-i în frunte pe vătămani. Ulterior uniunile obștești care cuprindeau regiuni naturale întinse, teritorii pe văile râurilor mari sau din preajma cetăților, s-au dezvoltat în unități-teritoriale numite *ținuturi* în Moldova, *județe* în Țara Românească și *comitate* sau *districte* în Transilvania. Ținuturile moldovenești cu cetăți erau administrate de pârçalabi, iar cele fără cetăți de vătavi sau staroste.

În sec. al XVI-lea ținuturile din Moldova au fost unite în regiuni administrative mari, superioare, conduse de vornici: *Țara de Sus* și *Țara de Jos*. Pe timpul lui Dimitrie Cantemir Țara de Sus cuprindea ținuturile Suceava, Dorohoi, Hârlău, Neamț, Cernăuți, Hotin, Bacău, iar Țara de Jos – ținuturile Putna, Roman, Vaslui, Cârlișău, Tutova, Covurlui, Tecuci, Fălciu, Lăpușna, Orhei, Soroca. Basarabia propriu-zisă, partea

de sud a interfluviului pruto-nistrean, aflată pe atunci sub stăpânirea turcilor, includea ținuturile Cetate Albă, Chilia, Ismail și întreg Bugeacul. Fiecare ținut era divizat în câteva ocoale, iar ocolul consta din mai multe sate și cătune (Кетрапу 1973; Маркевич 1973; Хынку 1986; Nistor 2000: 75). Cronica moldo-polonă, scrisă în anii 1564-1565, consemnează pe teritoriul dintre Prut și Nistru următoarele 6 ținuturi: Chigheci (Tigheci), Lăpușna, Orhei, Soroca, Hotin și Iași (partea din stânga Prutului) (Cronicele 1999: 176, 186).

În sec. al XVIII-lea, actualul areal făcea parte din ținutul Iași și parțial din ținuturile Soroca și Orhei. Hotarul dintre ținutul Iași și cele două unități administrative, în perimetrul arealului cercetat îl forma o linie undulată care trecea pe la sud de Bălți, pe la nord de Biliceni și Chirileni, apoi pe la est de Sângerei și Dumbrăvița. Conform recensământului din anul 1774, incomplet în mare parte, ținuturile comasate Orhei și Lăpușna includeau 11 ocoale: a Cului, a Răutului, Fața Bâcului, a Bucovățului, Ichelului, Prutului, Cogâlnicului, Botnei, Nistrului, a Satelor de Jos și a Câmpurilor (Moldova 1975: 400-472).

Un alt recensământ, din 1817, fixează în ținutul Iași 6 ocoale: a Ciuhurului, Prutului, Câmpului, Codrului, Braniștei și Turiei. Din componența ocolului Câmpului făceau parte satele Iezăreni, Bursuceni, Coșcodeni, Flămânzeni, Dumbrăvița. În ținutul Soroca se aflau satele Alexandreni, Cubolta, Țiplețești (ocolul Răutului), Răzălăi, Bălășești, Cotiujenii Mici, Rădoaia, Țiplești, Heciul Nou, Heciul Veche, Biliceni (ocolul de peste Răut), iar în ținutul Orhei – Sângerei, Pepeni, Drăgănești, Copăceni, Prepețița (ocolul Răutului de Sus) (Труды 1907: 66, 68-69, 87-119, 130).

După anexarea Basarabiei la Imperiul Rus, în 1812, noua stăpânire a păstrat provizoriu împărțirea administrativ-teritorială românească a provinciei, aceasta cuprinzând 12 ținuturi: Cetatea Albă, Chilia, Codru, Greceni, Hotărniceni, Hotin, Iași, Ismail, Lăpușna, Orhei, Soroca. În 1828, autoritățile țariste, după exemplul principatelor române, au divizat teritoriul Basarabiei în județe. Ca subdiviziune a județului este introdusă volostea (plasa). Acum, acest ținut avea 8 județe: Bălți, Cetatea-Albă, Cahul, Chișinău, Hotin, Orhei, Soroca, Tighina, Ismail. Această împărțire administrativ-teritorială Basarabia și-a păstrat-o până în 1918, cu excepția județelor Cahul, Ismail și Bolgrad, care, în

perioada 1856-1878, s-au aflat sub administrația României. Satele din arealul cercetat au fost încorporate în cele trei județe învecinate: Bălți, Orhei și Soroca.

Aflată în componența României, Basarabia, prin Legea pentru unificarea administrativă din 14 iunie 1925, a fost împărțită din punct de vedere administrativ-teritorial în județe, iar județele în comune. Comuna rurală era alcătuită din unul sau mai multe sate, cu reședința de comună într-unul din sate. Județelor și comunelor li s-au conferit statut juridic. Activitatea comunei era administrată de un consiliu, în frunte cu primarul comunei (MO 1925). Ulterior, în anii 1936, 1938, 1940-1944, prin legi și decrete regale, a fost reglementată și perfecționată organizarea administrativă a României (Nistor 2000: 52-66).

În 1930, județul Bălți includea majoritatea localităților din actualul raion Sângerei: Alexândreni, Antoneni, Bălășești, Biliceni, Biliceni Noi, Bobletici, Bocancea-Schit, Brejeni, Bursuceni, Chirileni, Chișcăreni, Ciuciuieni, Coada Iazului, Copăceni, Coșcodeni, Cotiujenii Mici, Curbolta, Dobrogea Nouă, Drăgănești, Dumbrăvița, Flămânzeni, Funduri, Fundurii Noi, Grigoreni, Gura-Oituz, Heciul Nou, Heciul Vechi, Iezărenii Noi, Iezărenii Vechi, Ișcălău, Lipovanca, Mihăileni, Mândreștii Noi, Nicolaevca, Pălăria, Pepeni, Prepețița, Rădoaia, Răzălăi, Secăreni, Sângerei, Sângerei Noi, Slăveanca, Slobozia-Chișcăreni, Slabozia-Măgura, Tăura Nouă, Tăura Veche, Trifăneștii Noi, Țambula, Țiplești, Țipletești, Valea lui Vlad, Valea Rădoaiei, Vladimirești, Vrănești (Enciclopedia 1939, vol. II, partea I: 54-56). Aproximativ aceeași repartiziune administrativ-teritorială au avut-o localitățile din zona cercetată în anul 1943 (Împărțirea 1943: 497-507).

Perioada anilor 1918-1945 a fost marcată de evenimente deosebit de importante pentru istoria românilor de la răsărit de Prut: 1918 (24 ianuarie) – Basarabia s-a declarat republică independentă; 1918 (27 martie) – Sfatul Țării a hotărât reunirea Basarabiei cu România; 1924 – dincolo de Nistru, pe teritoriul R.S.S. Ucrainene, din cadrul U.R.S.S., a fost creată Republica Autonomă Moldovenească (cu reședința la Baltă, iar din 1929 – la Tiraspol); 1940 (28 iunie) – ca urmare a ultimatumului U.R.S.S. adresat României, Basarabia, împreună cu Bucovina de Nord și Ținutul Herța, au fost cedate Uniunii Sovietice; 1940 (2 august) – a fost formată R.S.S. Moldovenească; 1941 (22 iunie) –

declanșarea celui de-al Doilea Război Mondial, care s-a încheiat cu Pacea de la Berlin în 1945; 1941-1944 – reinstaurarea în provincie a administrației române; 1945 – reocuparea Basarabiei de către statul sovietic ș.a.

În anii de după război, stăpânirea rusească modifică radical organizarea administrativ-teritorială a R.S.S. Moldovenești, teritoriul fiind fărâmițat în raioane și soviete sătești (comune), fenomen străin tradițiilor noastre, aplicat de autorități în vederea colectivizării forțate și rapide a agriculturii, în scopul reorganizării vieții comunităților rurale.

Prin anii '50 ai sec. al XX-lea teritoriul acesta era divizat în 60 de raioane și 700 de soviete sătești. În 1955, fostul raion Sângerei consta din 12 soviete sătești, care aveau în componența lor 41 de sate (aici și mai jos subliniat sunt grafiate denumirile satelor-reședințe de comună): Bălășești – Slăveanca, Drăgănești – Chirileni, Sacarovca, Copăceni – Grigorăuca, Petropavlovca, Mihailovca, Clișcăuți, Alacai, Șestaci, Odaia-Prepelești, Cotiujenii Mici – Alexeevca, Gura-Oituz, Nicolaevca – Valea-Rădoaiei, Eminescu, Sângereii Noi – Marinești, Trifănești, Mândreștii Noi, Bilicenii Noi, Pepeni – Pepenii Noi, Răzălăi, Romanovca, Petrești – Antonovca, Vladimirovca, Gavrilovca, Evghenievca, Prepelești, Rădoaia, Bilicenii Vechi – Coadă Iazului, Lipovanca, Sângerei – Vrăneștii Noi (Деление 1955: 85-86).

Ulterior structura administrativă a raioanelor a fost modificată și numărul lor s-a redus întrucâtva: 40 în 1988, 32 în 1995, cu Unitățile administrativ-teritoriale din stânga Nistrului (fostele raioane Camenca, Râbnița, Grigoriopol, Slobozia) și Unitățile administrativ-teritoriale din componența Unității Teritoriale Autonome Găgăuze (raioanele Comrat, Ceadâr-Lunga, Vulcănești), această stare de lucruri păstrându-se, în fond, până în prezent. În anul 1998 s-a revenit la organizarea administrativ-teritorială pe județe și comune, dar în 2003 s-a renunțat la sistemul respectiv de divizare a teritoriului, motivele fiind de ordin mai mult politic.

Actualul raion Sângerei este alcătuit din 2 orașe (Sângerei, Biruința) și 24 de comune, cu 44 de sate în componența lor: Vrănești (subordonat administrativ orașului Sângerei), Alexândreni – Grigorești, Heciu Vechi, Țipletești, Țiplătești, Bălășești – Slăveanca, Bilicenii Noi – Li-

povanca, Mândreștii Noi, Bilicenii Vechi – Coadă Iazului, Bursuceni – Slobozia-Măgura, Chișcăreni – Nicolaevca, Slobozia-Chișcăreni, Ciuciuieni – Brejeni, Copăceni – Antonovca, Evghenievca, Gavrilovca, Petrovca (Petrești), Vladimireuca, Coșcodeni – Bobletici, Flămânzeni, Cotiujenii Mici – Alexeuca, Gura-Oituz, Cubolta – Mărășești, Dobrogea Veche – Cotovca, Dobrogea Nouă, Drăgănești – Chirileni, Sacarovca, Dumbrăvița – Bocancea-Schit, Valea lui Vlad, Grigorăuca – Cozești, Petropavlovca, Heciul Nou – Trifănești, Iezărenii Vechi – Iezărenii Noi, Izvoare – Valea Norocului, Pepeni – Pepenii Noi, Răzălăi, Romanovca, Prepețița – Clișcăuți, Mihailovca, Șestaci, Rădoaia, Sângereii Noi – Mărinești, Tăura Veche – Tăura Nouă, Țambula – Oc-teabrscoe, Pălăria (MO 2003; Eremia & Răileanu 2005: 85-87).

Pe parcursul ultimilor 15-20 de ani, din inițiativa și cu participarea activă a specialiștilor toponimiști, precum și cu susținerea oamenilor de cultură și a autorităților locale, a fost restabilit statutul de unități administrative pentru multe sate, s-a revenit la denumirile vechi tradiționale ale orașelor și satelor noastre, a fost reglementată scrierea în limba română și transcrierea în alte limbi a numelor de locuri și localități din republică și inclusiv din raionul Sângerei (Eremia 2008; Eremia & Răileanu 2005; Eremia & Răileanu 2008).

(Va urma)

Referințe bibliografice

- Atlas 2002 = *Republica Moldova. Geografia fizică. Atlas*, Chișinău, 2002.
- Cronicele 1999 = *Cronicele slavo-polone din secolele XV-XVI*, București, 1999.
- Enciclopedia 1939 = *Enciclopedia României*, București, vol. I-II, 1938.
- Eremia 2008 = Eremia Anatol, *Reglementarea și ocrotirea toponimiei naționale*, în „Limba Română”, nr. 1-2, 2008, p. 158-162.
- Eremia & Răileanu 2005 = Eremia Anatol, Răileanu Vi-
orica, *Nomenclatorul localităților din Republica Moldova*, Chișinău, 2005.
- Eremia & Răileanu 2008 = Eremia Anatol, Răileanu Vi-
orica, *Localitățile Republicii Moldova. Ghid informativ docu-
mentar*, Chișinău, 2008.

Hâncu 2003 = Hâncu Ion, *Vetre strămoșești din Republica Moldova*, Chișinău, 2003.

Împărțirea 1943 = *Împărțirea administrativă a României*, București, 1943.

MO 1925 = *Monitorul oficial al României*, București, nr.128, 14 iunie 1925.

MO 2003 = *Monitorul oficial al Republicii Moldova*, Chișinău, nr. 49, 2003.

Moldova 1975 = *Moldova în epoca feudalismului*, Chișinău, vol. VII, partea II, 1975.

Nistor 2000 = Nistor I.S., *Comuna și județul. Evoluția istorică*, Cluj-Napoca, 2000.

Postolache 1995 = Postolache Gh., *Vegetația Republicii Moldova*, Chișinău, 1995.

Râmbu 2001 = Râmbu N., *Geografia fizică a Republicii Moldova*, Chișinău, 2001.

Атлас 1990 = *Атлас Молдавской ССР*. Moscova, 1990.

Деление1955 = *Молдавская ССР. Административно-территориальное деление*, Chișinău, 1955.

Кетрару 1973 = Кетрару Н. А., *Памятники эпох палеолита и мезолита*, Chișinău, 1973.

Маркевич 1973 = Маркевич В. И., *Памятники эпох неолита и енеолита*, Chișinău, 1973.

Рымбу 1985 = Рымбу Н., *Природные условия и ресурсы Молдавской ССР*, Chișinău, 1985.

Труды 1907 = *Труды Бессарабской губернской ученой архивной комиссии*, Chișinău, vol. 3, 1907.

Хынку 1986 = Хынку И. *Археологические памятники Лазовского района*, Chișinău, 1986.

Eugen MUNTEANU

O revelație documentară: 17 scrisori inedită ale lui Gheorghe Ivănescu către Eugeniu Coșeriu (III)

E.M. – profesor la Facultatea de Litere a Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, director-fondator al Școlii Doctorale de Studii Filologice (2005-2009), profesor invitat la Universitățile din Jena și Viena, director al Institutului de Filologie Română „Al. Philippide” din Iași (2009-2013). Principalele lucrări: *Aeterna Latinitas* (1997); *Introducere în lingvistică* (2015); *Lexicologie biblică* (2008). A coordonat proiectul „Monumenta linguae Dacoromanorum” (2009-2015, 15 volume tipărite) și ediția critică a versiunii „Nicolae Spătarul Milesicu” a Vechiului Testament (2016, 2060 p.).

A tradus și comentat texte de Sf. Augustin, Thomas de Aquino, Swedenborg, Jean-Jacques Rousseau, Rivarol, Wilhelm von Humboldt, Iacob Grimm, Ernst Renan, Eugenio Coseriu și Hans-Georg Gadamer.

Prezint în continuare următoarele două scrisori din corespondența inedită dintre G. Ivănescu și Eugeniu Coșeriu. Datând din anii 1942, respectiv 1943, și aceste două scrisori provin din perioada în care G. Ivănescu, tânărul asistent de la Universitatea din Iași, își împărtășea cu entuziasm proiectele științifice mai tânărului său prieten Eugeniu Coșeriu, angajat deja în viața de student de la Roma. Tonul discursului epistolar este în continuare unul de la magistrul la discipol, dar și cu familiaritatea amicală dată de idealuri comune.

Potrivit normelor de editare pe care mi le-am propus, am formulat în secțiunea de note și comentarii toate informațiile sau precizările pe care le-am socotit necesare și utile pentru cititorul actual. Pentru facilitarea unei consultări rapide a notelor și comentariilor, am decis să practic o numerotare unică („în continuare”), de la o scrisoare la alta, începând cu prima scrisoare și continuând cu următoarele.

Partea II vezi „Limba Română”, Chișinău, nr. 4, anul XXIX, 2019, p. 50-61.

Celelalte precizări redacționale și editoriale, privind transcrierea textelor și ortografia, au fost prezentate mai pe larg în partea I a acestui serial.

4

[1]

Iași, 14 August 1942

Dragă Coșeriule,

Este aproape un an de când nu ți-am mai scris și mă simt vinovat de atîta neglijență. Căci, izolat la Roma (după cîte înțeleg, ai puține legături cu țara), îți vei fi imaginînd cine știe ce. Cred că numai dl Găzdaru⁷⁷, care mă cunoaște de când eram student, va fi încercat să-ți schimbe gîndurile cu privire la mine. Eu cred însă că nu te poți îndoi de sentimentele pe care le am pentru tine (dovadă și stilul acestei scrisori și al altora precedente), după cum nu cred să-ți poți imagina „curbarea” mea supt greutatea vremilor, căci atunci cînd ai gîndurile pe care mi le cunoști, vremile sînt nu numai cauză, dar și efect. Fără a fi renunțat la gîndurile mele și la felul meu de a fi, mă văd din ce în ce mai prețuit de cei care trebuie să mă prețuiască, și asta îmi produce bucurie, nu pentru că în felul acesta m-aș alege cu cine știe ce, ci pentru că văd în asta victoria meritului și a gîndului curat.

Nu mi-am dat încă doctoratul din cauză că mă ocup cu atîtea alte lucruri. Îl voi susține însă sigur în toamnă cu *Doctrina lingvistică a lui Philippide*, care este aproape gata⁷⁸. Am intenția să traduc teza [2] în nemțește, căci cred că teoriile expuse acolo vor avea cea mai mare trecere numai în Germania. Deocamdată lucrez la un articol intitulat *Dialectele limbii române primitive* și în care voi atinge și problema patriei primitive a poporului român⁷⁹. Cu fapte invocate de Densusianu⁸⁰ și T. Papahagi⁸¹ și cu altele similare relevate de mine (anume asemănări între m[a]r[amureșean] deoparte și bănaț[ean], și dialectele rotacizante pe de alta), vreau să susțin teoria lui Philippide⁸² cu privire la originea românilor. Cred însă că trebuie să admitem, la ce admitea el ca teritoriu de formație al poporului român, și Oltenia și Banatul. Îți voi trimite un extras cînd articolul va fi publicat. Nu știu dacă ți-am comu-

nicat că vara trecută m-am ocupat mult cu patria primitivă a indoeuropenilor și cu migrațiile lor și că am ajuns la concluzii cu totul noi și care soluționează, cred, definitiv aceste probleme. Am de gând ca, după teza de doctorat⁸³ să fac o lucrare, care, tradusă în nemțește, să se intituleze *Urheimat und Verbreitung der Indogermanen*⁸⁴. Vara asta am mai lucrat iarăși, întrucîtva, la această cercetare.

Scoaterea revistei despre care ți-am vorbit de mai multe ori, a trebuit s-o mai amînăm pentru vreun an sau doi, căci de la București nu ni s-a dat apro- [3] barea din cauza economiei care trebuie făcută la hîrtie⁸⁵. De altfel, cu celelalte treburi pe care le am, și cu sănătatea cam zdruncinată⁸⁶, ar fi trebuit să mă expun unei munci fără exagerare titanice, așa că poate e bine că s-a amînat. Între timp m-am gîndit că vreun an sau doi aș putea face alte lucruri de folos pentru mine. Nu m-am prezentat la concursul de lectori în Germania și Italia, care a avut loc imediat după Paști la București, dar n-ar fi totuși imposibil să obțin unul din posturile de lector vacante din Germania.

Aș vrea să știi ce ai făcut cu teza de doctorat (ce subiect ți-ai ales, în ce stadiu te găsești). Nu mă îndoiesc că dl. Găzdaru⁸⁷ îți va fi dat unele îndrumări. Aș vrea apoi să știi dacă vei face și anul IV la Roma. Sau poate susții doctoratul în toamna aceasta? Știi că acum doctoratul italian este valabil și pentru România. Ți-am mai spus și altă dată să mă informezi ce faci, chiar dacă eu nu-ți scriu, dar n-ai vrut. Pe mine te rog să mă crezi că am fost destul de necăjit anul acesta și cu alte lucruri, bineînțeles, decît știința și meseria, și a trebuit ca luni de-a rîndul să nu mă gîndesc poate decît la nacazurile mele. De aceea, am fost mai neglijent poate decît în alți ani. În orice caz, dacă poți, stai și anul IV la Roma și vino doctor. În anul III aici [4] n-ai mai fost înscris, dar cred că nici nu mai e nevoie din moment ce vei da doctoratul la Roma. Aș vrea să te mai rog încă un lucru. Scrie d-lui Coșeriu⁸⁸ de la Bălți că caute toate cărțile care aparțin Seminarului de Filologie Română (sau de limba română și dialectele ei) și Institutului de Filologie Română și să mi le trimită mie cu vreo ocazie oarecare. Am să-i scriu de altfel și eu zilele acestea în această privință. În toamna trecută dl. Coșeriu a fost și pe la mine (cu ocazia amînării armatei). De atunci nu i-am scris niciodată nici măcar un rînd și nu știu ce va fi gîndind despre mine.

Te rog să-i spui d-lui Găzdaru⁸⁹ că tare aș crea să-l văd toamna aceasta întors la Iași și, dacă nu mai are mari interese științifice în Italia, să facă tot posibilul să se întoarcă. Dacă ar vrea să aducă din nou la curent „Arhiva”⁹⁰, aș putea să-l ajut cu articole de o mare întindere. Te rog să îi transmiți salutările mele respectuoase.

Spune-i și lui Petkanov⁹¹ să nu mai fie supărat pe mine că nu i-am scris nici un rând de când nu ne-am mai văzut. Răspunde-mi imediat dacă mai stai la Roma, căci vreau să-ți trimit câteva din extrasele mele.

Cu cele mai bune urări și cu cordiale salutări,
G. Ivănescu

Note și comentarii ■

⁷⁷ Pentru Dimitrie Găzdaru, vezi supra, notele 38 și 76.

⁷⁸ Nu există o lucrare publicată de G. Ivănescu cu acest titlu. Tema l-a preocupat însă constant. Vezi, de exemplu, G. Ivănescu, *Alexandru Philippide – teoretician al limbajului*. Studiu introductiv la Alexandru Philippide, *Opere alese. Teoria limbii*, București, Editura Academiei, 1984, p. IX-LV. Între lucrările rămase în manuscris, cu mențiunea „gata de tipar”, la Biblioteca Filialei din Iași a Academiei Române se află și una intitulată *Viața și opera lui Alexandru Philippide*, cca 250 de pagini. Pentru o evaluare a acestui text încă ne-tipărit, vezi Carmen-Gabriela Pamfil, *Alexandru Philippide*, București/Chișinău, Editura Litera Internațional, 2008, p. 7, nota 1.

⁷⁹ Nu am identificat în bibliografia lui G. Ivănescu un articol cu acest titlu. Este posibil ca materia acestui text să fi fost cuprinsă în *Istoria limbii române*, Iași, 1980.

⁸⁰ Ovid Densusianu (1873-1938), lingvist și filolog român, specialist în istoria limbii române, a fost profesor la Universitatea din București și membru al Academiei Române.

⁸¹ Tache Papahagi (1892-1977), lingvist și etnolog român de origine aromânească, profesor la Universitatea din București, a fost autorul unui apreciat *Dicționar al dialectului aromân general și etimologic* (1963).

⁸² Pentru Alexandru Philippide, vezi supra, notele 27 și 65.

⁸³ Despre doctoratul lui G. Ivănescu, vezi și supra, nota 36.

⁸⁴ Nu am identificat o lucrare cu acest titlu publicată de G. Ivănescu. Poate fi aici o referire la materialul articolului *Le rôle de Japhétites dans la formation des peuples et des cultures antiques*, publicat mai târziu, în „Studia et acta orientalia”, I (1957), p. 199-231.

⁸⁵ Despre revista plănuită de G. Ivănescu, vezi și supra, nota 31.

⁸⁶ Avem aici unul din locurile, destul de frecvente, în care Ivănescu se referă la sănătatea precară ce i-a marcat întreaga existență. Cei care l-au cunoscut depun mărturie despre modul realmente eroic în care și-a trăit cei 75 de ani ai unei vieți de muncă acerbă, renunțări și privațiuni de tot felul.

⁸⁷ Pentru Dimitrie Găzdaru, vezi supra, notele 38 și 76 și 77.

⁸⁸ Despre părinții lui Eugeniu Coșeriu, vezi și supra, nota 71.

⁸⁹ Despre Dimitrie Găzdaru, vezi și supra, notele 38, 76 și 87.

⁹⁰ Definită ca „Organ al Societății Istorico-Filologice” din Iași, revista „Arhiva” a apărut la Iași, începând cu anul 1882. Din 1925, conducerea revistei a fost preluată de Dimitrie Găzdaru. Ultimul număr care apare în catalogul Bibliotecii Universității „M. Eminescu” din Iași este din anul 1940, anul în care Dimitrie Găzdaru pleacă în misiune, ca director al Școlii Române de la Roma.

⁹¹ Pentru Ivan Petkanov, vezi și supra, nota 69.

5

[1]

Facultatea de Litere și Filosofie din Iași
Seminarul de Filologie Română

Iași, 26 ianuarie 1943

Dragă Coșeriu,

Răspund cam târziu ultimei tale scrisori, pe care mi-ai trimis-o, mi se pare, din Roma, sau din Zagreb, în momentul în care plecai de acolo. Îmi pare rău că n-ai primit scrisoarea pe care ți-am trimis-o la Zagreb, chiar imediat ce am primit-o pe a ta. Îți spuneam într-însa o mulțime de lucruri și așteptam cu atîta nerăbdare să-mi spui ce ai mai făcut pe acolo și în Roma. Nu știu de ce nu ai primit-o. E cam târziu acum, dar îți urez an nou fericit și plin de realizări. Subiectul pe care ți l-ai ales e interesant și aș vrea să știu la ce concluzii ai ajuns. În scrisoarea mea precedentă îți spuneam unele lucruri cu privire la el. Dar să-ți mai dau cîteva informații cu privire la mine, pe care, desigur, le aștepti. Nu mi-am dat nici pînă acum doctoratul⁹². N-am putu-o face din cauză că în timpul verii am redactat în mare parte o lucrare cu privire la originea Românilor, iar în timpul anului școlar în curs sînt foarte ocupat (am devenit profesor de limba italiană la Liceul de Aplicație). În vacanța de Crăciun am putut pune la punct o parte din teză, dar mai am de lucru. Sper să pot face lunile acestea ceva și pînă la Paști să devin doctor sau cel puțin să prezint teza Facultății. Profesarea limbii italiene însă, dacă mă împiedică de la unele lucruri, mă pregătește în schimb pentru o viitoare istorie a limbii italiene, pe care intenționez s-o scriu. Văd că pot spune ceva personal și în acest domeniu. Chiar am scris un arti-

col de fonetică italiană. Propun schimbările de tipul *ct* > *tt*, *gd* > *dd*) pentru revista d-lui Petronio, „Italica”, care apare la Iași⁹³. Te-aș ruga dacă poți să te interesezi pe [2] la lingviști de adresa lui Gianfranco Contini, probabil profesor de lingvistică romană pe la vreo universitate, dacă nu cumva profesor secundar⁹⁴. L-am cunoscut prin 1935 și aș vrea să-i trimit câteva din extrasele [mele]. Intenționez să strâng legăturile cu străinătatea, mai bine zis să le stabilesc, căci pînă acum n-am avut deloc. Am să-ți trimit și ție mai multe extrase de-ale mele. Îți voi trimite poate exemplare și pentru alții. La Roma era prin 1937 un tînăr lingvist italian, Antonio de Colombis⁹⁵, prieten cu Petkanov⁹⁶. Te-aș ruga de asemenea să-mi comunici și adresa lui. Te rog să-i transmiți lui Petkanov salutările mele. La Zagreb cred că l-ai cunoscut pe Petar Guberina⁹⁷, acum vreo 5 ani asistentul lui P. Skok⁹⁸, astăzi poate profesor universitar. Știe și românește. Aș vrea să-mi spui și despre el ceva. Aș vrea să-mi spui apoi ce m-ar interesa și despre Românii din Roma. Ce mai este pe la Școală? Ce se mai lucrează acolo? Nici Marin⁹⁹ nu mi-a mai scris de mult, probabil pentru că nu-i scriu eu prea des. Ce părere mai ai despre el? Precum vezi, ți-am făcut capul călindar cu atîtea dorințe și întrebări. Și doar n-am terminat, căci aș vrea să știu ce intenții mai ai și tu, apoi cînd te întorci în țară și altele.

Te rog să-mi scrii și ce lucruri mai de preț au mai apărut prin bibliotecile italiene (librării mai bine zis).

Cu drag,
G. Ivănescu

Note și comentarii ■

⁹² Despre doctoratul lui G. Ivănescu, vezi și supra, notele 36 și 83.

⁹³ Giuseppe Petronio (1909-2003), filolog și critic literar italian, profesor de literatură italiană la Universitățile din Cagliari și Trieste. Între 1938 și 1943 a fost lector de italiană la Universitatea din Iași și director al Institutului de Cultură Italiană din Iași. A invitat la Iași mari învățați italieni, între care Giacomo Devoto, Mateo Bartoli, Giulio Bertoni, Carlo Tagliavini sau Giuliano Buonfante. Cu regim de anuar, revista „Italica” apărea simultan în România și în Italia. Articolul menționat în scrisoare a apărut cu titlul *Despre schimbările italiene de tipul -ct- > -tt- și -gd- > -dd-* în „Italica”, II (1943), p. 114-136.

⁹⁴ Gianfranco Contini (1912-1990), filolog italian, specializat în istoria literaturii italiene, a fost membru în Accademia della Crusca și Accademia dei Lincei, profesor la universitățile din Florența, Pisa, Freiburg.

⁹⁵ Despre acest personaj, vezi și supra, nota 70.

⁹⁶ Despre Ivan Petkanov, vezi și supra, notele 69 și 91.

⁹⁷ Ivănescu se referă probabil la Petar Guberina (1913-2005), romanist croat, profesor la Universitatea din Zagreb.

⁹⁸ Petar Skok (1881-1956), lingvist croat, specialist în etimologie și onomastică, a fost profesor la universitatea din Zagreb.

⁹⁹ Despre Demetrio Marin, vezi și supra, notele 4 și 75.

Johannes KABATEK

Cristina BLEORȚU

Dincolo de structuralism. Scrisori către Eugeniu Coșeriu și istoria lingvisticii în secolul al XX-lea (II)

J. K. – profesor universitar doctor, șeful Catedrei de limbi romanice a Universității din Zürich (Elveția). Este unul dintre cei mai mari promotori ai lingvisticii coșeriene, director al Arhivelor Eugeniu Coșeriu.

În continuare vom prezenta o scrisoare din corespondența dintre Eugeniu Coșeriu și Roman Mîndîcanu, învățătorul său. Aceste scrisori se studiază în cadrul proiectului „«Über den Strukturalismus hinaus» – Briefe an Eugenio Coseriu und die Geschichte der Linguistik im 20” de la Universitatea din Zürich.

Despre acest învățător Coșeriu afirma în *A spune lucrurile așa cum sunt...* (2017, p. 9): „În școala primară am avut mult noroc cu învățătorul meu. Nu știu cum e aici [în Germania], în România de atunci, același învățător conducea o generație de elevi pe durata celor patru clase. Am nimerit la un excelent învățător, de care încă vorbesc mereu cu recunoștință. Se numea Roman Mîndîcanu, era fiul unui țăran din satul nostru și terminase școala primară încă sub ruși. După reunificare însă, a urmat Școala normală, școala pentru formarea învățătorilor pentru școala primară în Botoșani, în vechea Românie sau, cum spuneam pe atunci,

C. B. – doctor în filologie, cercetătoare, Universitatea din Zürich (Elveția). Autoare a numeroase articole. Participantă la realizarea unor proiecte internaționale de la Universitățile din Barcelona, Oviedo, Zürich, Iași.

Partea I vezi „Limba Română”, Chișinău, nr. 4, anul XXIX, 2019, p. 45-49.

în *Vechiul Regat* (*Vechiul Regat* era fără ceea ce s-a adăugat în 1918, adică vechea Românie fără Transilvania, Banat, Maramureș, Bucovina și Basarabia; și pe locuitorii din vechea Românie îi numeam *regățeni* „cei din Regat”). Acest învățător era un talent natural și nu doar în privința pedagogică-didactică. Era foarte dotat pentru diferite lucruri, știa foarte multe și știa să trezească entuziasmul copiilor pentru învățătură. El însuși muncea mereu și era un exemplu pentru noi și în această privință. Pot afirma cu certitudine că am învățat de la el, dacă nu marea știință, totuși anumite principii de muncă. După război a devenit profesor de română și rusă pentru gimnaziu în „Vechiul Regat”, în Fălticeni, un oraș mic cu o importantă tradiție culturală (s-au născut acolo mai mulți scriitori, printre care criticul și istoricul literaturii și culturii Eugen Lovinescu). L-am întâlnit pentru ultima oară în Basarabia în 1940 și apoi după 31 de ani, în 1971, l-am revăzut la Sinaia, unde mă aflam ca „profesor străin” invitat să particip la cursurile de vară din București. El a venit din Fălticeni la Sinaia, numai ca să mă întâlnească pe mine. Niciodată nu voi uita bucuria reciprocă a întâlnirii”.

Revedere cu Roman Mindicanu, învățătorul de odinioară din școala primară. Anul 1971, Sinaia (România)

21.X.1971

Dragă și scumpul nostru Eugen,

Reîntîlnirea noastră a durat foarte puțin timp. Ea a fost pentru noi, în special pentru mine, un moment foarte emoționant. Puține asemenea momente am re trăit în viață.

După ce ne-am despărțit mi s-a părut că totul a fost un vis și totuși a fost realitate. Nici nu-ți poți închipui ce influență a avut revederea noastră asupra ființei mele. Sînt foarte mîndru și mulțumit că în viață am contribuit și eu cît de puțin la ființa ta. Mă pot mîndri, dar nu în aceeași măsură că majoritatea foștilor mei elevi, veniți în țară sau rămași în Mihăileni, sînt intelectuali și-mi fac cinste prin activitatea lor. Mă bucur că-mi văd cu ochii o parte din munca și stăruința mea de dascăl. Atît în Mihăileni cît și în țară foștii mei elevi sînt destul de bine aranjați și oameni cum se cade.

Dacă cumva vei mai veni în țară să-mi comunici. Intenționez ca atunci să adun pe toți foștii mei elevi-consăteni la o reîntîlnire. Ar fi de dorit ca atunci să vii și cu întreaga ta familie ca s-o cunoaștem și să ne cunoaștem. Așteptăm realizarea acestei dorinți.

Alăturat îți trimit cîteva fotografii care reprezintă cîteva momente de la reîntîlnirea noastră. Am făcut mai multe și am trimis, mai întîi la Afumați, părinților și apoi tuturor celor ce te cunosc.

Mulțumim frumos pt. vederea din Montreal, din Canada.

Cîteva fotografii i-am trimis și lui Valea la Chișinău. Încă nu am primit confirmarea de la el. Dragă Eugen, tot ce poate fi mai nobil și mai curat din toată inima și cu toată dragostea îți urăm ție și la întreaga ta familie. Dorința noastră ar fi să-ți cunoaștem întreaga familie. Dacă se poate te rugăm să ne trimiți măcar o fotografie cu familia întregă.

Cele mai curate și sincere urări de bine și sănătate de la fostul tău învățător,

Mîndîcanu P. Roman cu familia

Cristinel MUNTEANU

Eugeniu Coșeriu despre corectitudinea și exemplaritatea lingvistică

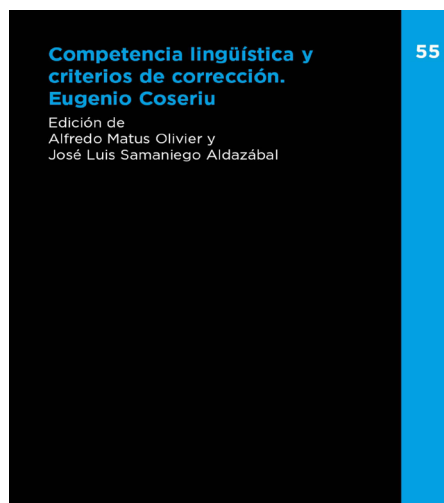
Cr.M. – este prof. univ. dr. habil. (doctor în filologie și în filosofie); predă la Universitatea „Danubius” din Galați discipline din sfera științelor limbajului și din domeniul filosofiei. A publicat ca autor: *Sinonimia frazeologică în limba română* (2007), *Lingvistica integrală coșeriană* (2012), *Frazeologie românească* (2013); *Tradition and Innovation in Language and Linguistics* (2017); *Problema sensului la John Dewey* (2019), iar ca editor: Tobias Peucer, *Despre relatările jurnalistice* (2008), B.P. Hasdeu, *Studii de știința limbii* (2013), E. Coșeriu, H. Geckeler, *Orientări în semantica structurală* (2016; trad. de Cr.M.) etc. Este, de asemenea, autorul a peste 150 de articole și comunicări. Domenii de interes: filosofia limbajului, teoria limbii, semantică, frazeologie, hermeneutică, lingvistica textului.

De curând, în Spania, a fost publicată o carte importantă pe care se cuvine să o semnăăm, fiindcă ea ar trebui să îi intereseze nu doar pe lingviști, ci și pe oamenii de cultură în general: Eugenio Coseriu, *Competencia lingüística y criterios de corrección*, Edición de Alfredo Matus Olivier y José Luis Samaniego Aldazábal, Revisada y autorizada por Eugenio Coseriu, Editorial Universidad de Sevilla (EUS), Sevilla, 2019 (114 p.).

După cum se observă, editorii precizează că avem de-a face cu un text revizuit și autorizat de Eugeniu Coșeriu însuși. Într-adevăr, prima versiune a acestei cărți a apărut în timpul vieții savantului român, mai exact în 1993, la Santiago de Chile, însă ediția respectivă a avut o circulație foarte limitată, ceea ce a impus reeditarea. La bază, cartea reprezintă transcrierea unui curs despre competența lingvistică și despre criteriile corectitudinii, curs pe care Coșeriu l-a predat în octombrie 1987 la Pontificia Universidad Católica de Chile.

Trebuie să fac acum o paranteză. Se știe că în perioada sa uruguayana, când activa la Montevideo, Coșeriu a elaborat (în anii 1956-1957) o operă care va rămâne, din păcate, în

manuscris: *El problema de la corrección idiomática* (*Problema corectitudinii idiomatice*). Asupra aceluși manuscris stă aplecat, de mai mulți ani (de *prea* mulți ani, aș zice), profesorul José Polo, cu intenția de a-l publica sub forma unei monumentale ediții critice. Despre această întreprindere am vorbit deja *in extenso* într-un material apărut (în 2012) chiar în paginile revistei „Limba Română” (din Chișinău); cititorii preocupați de subiect pot găsi acolo mai multe detalii¹.

 Colección Lingüística
Editorial Universidad de Sevilla

eus

Chiar dacă tratatul *El problema de la corrección idiomática* nu s-a mai publicat, lingvistul român și-a prezentat concepția despre „corectitudinea idiomatice” cu diverse ocazii (în diverse limbi), în cursuri sau conferințe. În limba română, Coșeriu și-a expus ideile, în formă concentrată, într-una dintre prelegerile ținute la Iași la începutul anilor '90, prelegere intitulată *Deontologia și etica limbajului*². Și acest text este accesibil tuturor, grație inițiativei aceleiași reviste basarabene de a-l prelua/relua într-un număr dedicat memoriei lui Eugeniu Coșeriu³.

Prelegerea de la Iași este una excelentă, fără îndoială. Însă imaginați-vă un text coșerian de zece ori mai lung, vizând aceeași problemă, dar cu mult mai multe exemple și explicații, cu introducerea de distincții suplimentare în cadrul unor concepte esențiale ș.a.m.d., toate înfățișate și încorporate, totodată, cu măiestrie, de Coșeriu în contextul propriei teorii lingvistice⁴ (cunoscută drept *lingvistica integrală*)! Este ceea ce găsim în această ediție spaniolă a cursului coșerian predat în Chile în urmă cu mai bine de trei decenii.

Firește, volumul se deschide cu o notă introductivă și o prezentare aparținându-le editorilor, precum și cu un scurt prolog semnat de Johannes Kabatek. Tot la început se află și un *exordium* în care Coșeriu descrie succint cursul destinat studenților chilieni. Cartea în sine conține cinci capitole mari, ale căror titluri, pentru mai mul-

tă autenticitate (și fiindcă termenii spanioli nu creează dificultăți de înțelegere cititorilor români), le reproduc în continuare așa cum sunt: (I) *Confusiones e imprecisiones acerca del concepto de **corrección idiomática***; (II) *Los planos del **saber lingüístico**: el lugar de lo correcto en la escala de la valoración de lo hablado*; (III) *Lo correcto y lo ejemplar. El problema de la ejemplaridad en Hispanoamérica*; (IV) *Caracteres de lo correcto. Conflicto entre los juicios y su suspensión*; (V) *Sentido e importancia de lo correcto y de lo ejemplar. Corrección idiomática y educación lingüística*.

Deoarece, la sfârșitul prelegerilor, au existat și întrebări din partea unor „cursanți”, editorii au luat decizia laudabilă de a le consemna și pe acestea, dimpreună cu răspunsurile date de Coșeriu. Multe dintre aceste răspunsuri și comentarii extinse sunt, la rândul lor, foarte utile, chiar revelatorii.

Note

¹ Vezi Cristinel Munteanu, *Cum se editează un manuscris coșerian* [recenzie la cartea lui José Polo, *Entorno del universo normativo de Eugenio Coseriu. Cuaderno de bitácora*, Editorial Biblioteca Nueva, Madrid, 2012], în „Limba Română”, Chișinău, nr. 3-4, 2012, p. 21-27. (Textul poate fi citit și on-line la această adresă: <http://limbaromana.md/index.php?go=articole&n=1377>)

² Vezi Eugeniu Coșeriu, *Prelegeri și conferințe (1992-1993)*, ca supliment al publicației „Anuar de lingvistică și istorie literară”, T. XXXIII, 1992-1993, Seria A, Lingvistică, Iași, 1994, p. 163-171.

³ Vezi Eugeniu Coșeriu, *Etica și deontologia limbajului*, în „Limba Română”, nr. 10, 2002, p. 132-138. (Materialul poate fi citit și on-line: <http://limbaromana.md/index.php?go=articole&n=2754>)

⁴ De altminteri, referindu-se la unii dintre prietenii și colegii pe care îi avea în public (și care îi cunoșteau bine teoria), Eugeniu Coșeriu spune cu umor: „Para ellos, por cierto, se tratará solo de ver cómo Coseriu hace una síntesis de todos estos *disiecta membra* que se encuentran por aquí y por allá y de la curiosidad de ver si lo logra o no lo logra. Yo trataré de decepcionarlos en este sentido y de lorgrarlo” (E. Coseriu, *Competencia lingüística y criterios de corrección...*, p. 20).

Adrian Dinu RACHIERU

Mihail Sadoveanu, un prozator „reeducat”? (II)

A.D.R. – prof. univ. dr.

Dintre volumele publicate (peste 30): *Elitism și Postmodernism*, Iași, 1999; *Bătălia pentru Basarabia*, Timișoara, 2000; *Alternativa Marino*, Iași, 2002; *Legea conservării scaunului* (roman, vol. I, II), Timișoara, 2002, 2004; *Globalizare și cultură media*, Iași, 2003; *Nichita Stănescu – un idol fals?*, Iași, 2006; *Eminescu după Eminescu*, Timișoara, 2009; *Poeți din Basarabia* (antologie critică), Chișinău, 2010; *Ion Creangă. Spectacolul disimulării*, Timișoara, 2012; *Conviețuirea cu Eminescu*, Iași, 2013; *Romanul politic și pactul ficțional* (I), Iași, 2015; *Polemici de tranziție*, Uzdin, Serbia, 2016.

Să fi anunțat oare *Mitrea Cocor* virajul, implicat o altă naștere? Reamintim că, în pofida etichetelor depreciative, Sadoveanu a fost, neîndoind, un om instruit. Dacă inițierea și activismul său în masonerie au fost probate, în pofida biografiei oculate, în plan politic instrucția sa a fost precară. De altfel, coordonata politică lipsea prozei sadoveniene, până când marele scriitor și-a pus pana în slujba noului regim, „lingușind ocupantul”. *Mitrea Cocor* rămâne, oare, opera exemplară a realismului socialist autohton? El pare, izbitor, un corp străin în integrala sadoveniană. Să nu omitem că Sadoveanu a fost primul scriitor român, care, după război, a vizitat Uniunea Sovietică și a scris în termeni ditirambici despre Revoluția rusă. El a răspuns prompt „marii înnoiri” de după 1944 (cf. M. Ralea), devenind „cântărețul lumii noi”, iar *Mitrea Cocor* va fi chiar „primul erou de tip nou” (cf. Paul Georgescu). Prin *cazul Cocor*, țăranul revoltat nu mai alege haiducia, ci, luminat, inițiat, așadar, va deveni propagandistul noii lumi¹. Convertirea și reactivarea unor personalități de prestigiu, îndeosebi a scriitorilor mai în

¹ Partea I vezi „Limba Română”, Chișinău, nr. 4, anul XXIX, 2019, p. 141-152.

vârștă, cu certă cotă valorică, a fost un scop declarat al puterii comuniste, doritoare să-și găsească „tovarăși de drum” după înlocuirea / decapitarea vechilor elite. Literatura funcționa ca eficient instrument de propagandă, aplicându-se o rețetă testată în spațiul sovietic, cu o deosebire esențială: nu putem vorbi de un anarhism proletcultist, ci de un realism socialist stalinist și jdanovist, încât, pe bună dreptate, C. Pricop nota că folosirea termenului de proletcultism (abuzivă, chiar) „e fără nici o justificare” (Pricop 2005: 29), după cum ritmicitatea apariției scrierilor „la comandă”, cu elan stahanovist în primii ani, brutalitatea ingerințelor ideologice, conviețuirea cu cenzura (mutilând operele) ar obliga la o *etapizare* în intervalul comunist. Oricum, M. Sadoveanu intră în acel prim val al intelectualilor coabitând cu noua putere. Obediența era o practică des întâlnită, chiar pentru mari nume, în relațiile cu Puterea. Să invocăm doar, în cazul lui Sadoveanu, „tămâierea” lui Carol al II-lea (vezi *RFR*, 1940), ceea ce probează o condamabilă continuare a encomionului, firește, în alt registru și cu alt stăpân. Operele noi, pe „linie”, dovedesc și o precaritate a elementului reflexiv, eșuând în tezism. Roman ratat, *Mitrea Cocor* a făcut furori în epocă. Sadoveanu semnase, însă, pactul cu noua putere și, firește, se va bucura de toate onorurile, culminând cu *Premiul Lenin pentru pace* (1961).

Să amintim că, intens mediatizat, acest roman simplist, important prin *miza propagandistică* (Vasile 2010: 244), a fost ecranizat. Filmările au început în vara lui 1951, scenariul fiind semnat de Profira și Valeria Sadoveanu. El vădea însă „lipsuri serioase”, trecut prin proba de foc a unor rescieri succesive și redistribuiri, Septimiu Sever fiind ales, până la urmă, pentru a interpreta rolul lui Mitrea. Abia în 1952, odată cu intensificarea controlului și aprobarea Biroului Politic, după avizul SPA (Secția de Propagandă și Agitație), pelicula regizată de Marietta Sadova și Victor Iliu pornește în lume, încununată la Karlovy Vary cu *Premiul pentru progresul social* (Vasile 2010: 246), bucurându-se de comentarii bogate în presa sovietică. Și tot în 1952, la o întrunire electorală, Mitrea Cocor, ca personaj popular, a fost propus deputat pentru MAN!

Ca epocă de tranziție (cum numise Al. Piru, în *Panorama* sa din 1968, intervalul 1940-1950), acei ani marchează trecerea de la *poezia rezistenței* (inconformismul, răbufnirile avangardiste, privațiunile de război)

la *cântarea libertății* în era nouă (roșie), rod al dresajului ideologic. M. Beniuc își certa contemporanii („fabricanți de fum”), cerându-le imperios „să sune cântec nou în țară”. „Reeducat”, Sadoveanu își dăduse obolul, pornise, în 1954, Seria de *Opere* și va tipări 18 volume până în 1959. O congestie cerebrală (hemiplegie), cu recidivă, îl va obliga să trăiască „diminuat” (Crohmălniceanu 1994: 77). Ceea ce explică și abandonarea unor proiecte. Dar în zodia realismului socialist, Sadoveanu s-a bucurat de statutul oficializat de *prim-scriitor al țării*. Echi-voc, repetitiv, „deloc intelectual” (crede, surprinzător, Lucian Boia), fructificând discret relațiile subterane (masonerie), el recunoștea, în 1946, că *a adaptat* poporanismul „noilor împrejurări”. Să fie un titlu precum *Lumina vine de la Răsărit* o parolă masonică sau noul crez al scriitorului? Vizita în URSS, reamintim, i-a prilejuit o „revelație epocală”, oarecum mistică, precum o *străfulgerare*, biruind „balaurul îndoielilor”. Față de atâția scriitori curțați și derutați, testând variate strategii de supraviețuire literară, îmbrățișând o gamă largă a reacțiilor (de la colaboraționism, conformism, exhibiționism, adaptare etc., la inaderență și rezistență), Sadoveanu, un integrat oficializat, a achitat fără rezerve „taxa de protecție” (Ștefănescu 2005: 51), salutând cu uimire jucată „dreptatea popoarelor înfrățite”. De la spiritul tranzacțional și concesiile calculate, la entuziasmul politic mimat și dezmaț propagandistic, nu era, în acei ani de teroare, decât un pas. Sadoveanu l-a făcut, convertind *efortul inițiativ* într-o așa-zisă *limpezire ideologică*, căzând în păcatul autorescrierii. Iar recompensele n-au întârziat. Tandemul C.I. Parhon-Sadoveanu plombat în fruntea prezidiului MAN fortifica vâna muncitorească a Partidului prin figurația unor intelectuali recunoscuți². Sincer sau nu, pe un ton exaltat în impresiile sale de călător în Țara Sovietelor, având „revelația adevărului”, Sadoveanu cerea să ne „împărtășim” din experiența marelui vecin de la Răsărit, laudând fără economie „legea dreptății” (în colhozul de la Tarasovka, de pildă) și văzând în Stalin „campionul păcii mondiale”. Înnoirea lumii – prin experiența sovietică – este „un câștig fără sămăn”, scria marele prozator, răspunzând prompt comenzilor, livrând o publicistică „programat propagandistică”. Totuși, oficialitățile vremii așteptau *romanul-model*, de miză ideologică asumată. După neconvingătoarea *Păuna Mică*, în care umiliții în pribegie, alcătuiind „tovărășia”, provoacă mirarea pădurenilor, Sadoveanu va semna *Mitrea Cocor*, considerat ironic, peste ani,

„capodopera literaturii proletcultiste de la noi” (Cubleșan 2012: 79), sau un „anti” Nobel românesc (Nistor 2012: 128), bucurându-se de o posteritate „nefirească”. Un Sadoveanu adâncit în contemplativism și cultul trecutului, oferă, astfel, un roman *atipic*, aducând în prim-plan „eroul combativ” (observase C. Regman), ajutând, prin educație revoluționară (girată de fierarul Florea Costea), să iasă „pământeni de sub ceață”, asigurând „rânduiala” la Dropii. Evident, o schemă epică rudimentară, maniheistă, cu o limbă „săracă”, o apariție considerată „o sărbătoare a literaturii noastre” (M. Novicov, 1953), roman fără modele la noi, devenit model de „măiestrie artistică”, promovat zgomotos și îngropat în uitare. Nu e vorba, credem, de o „convertire instantanee”, cum s-a sugerat (Nistor 2012: 129), după cum ar fi greu de acceptat că bătrânul Sadoveanu dă, voit, „o scriere ironică”, prin inaderență și neasumare, de paternitate incertă, s-a spus (în culise), dată fiind folosirea perfectului simplu (observase Zaharia Stancu). În fond, el girează noua literatură, e drept, printr-o scriere mincinoasă, „rușinoasă”, nicidecum de prim raft. Și pare a confirma reproșurile controversatului Pamfil Șeicaru, formulate într-o celebră *Scrisoare deschisă* (1954), amintind acolo demisia morală, ascunzișurile sufletești și „ruleta prieteniei”, arghirofilia și „frenesia” dezonoarei, deloc străine prozatorului, neîncercat de „povară” vreunei convingeri!

Și Pavel Țugui, reconstituind, din interior, contextul instituțional al epocii, violent politizată, recunoscând numeroasele „obstrucții și situații absurde” (Țugui 2006: 5), rigiditatea directivelor etc., găsea că laudele sadoveniene erau o „pledoarie exagerată”. Curios, în pofida acestui tribut ideologic, Sadoveanu nu beneficia, crede P. Țugui, de o „protecție oficială”; ca dovadă, capricioasa *istorie a reeditărilor*, cu un adevărat blocaj în intervalul 1948-1953. E vorba, desigur, de marile titluri interbelice, trecute prin cavalcada referatelor și coreferatelor, cu numeroase ședințe, demiteri, „prefaceri contradictorii” și „epuizante confruntări”, stârnind mânia maestrului. Sadoveanu condamnă „amestecul unor redactori”, se plânge lui P. Groza și unor lideri PMR. Tânărul Țugui, uns din iunie 1951 șef al secției de literatură și artă din C.C., respinge modificările solicitate de diverse edituri și foruri și va fi lăudat de Sadoveanu însuși („mulțămît”), ca „cetitor serios”. În discuții prelungite, tensionate, reclamând „rezolvări principiale” erau chestiuni „delicate”: coloratura religioasă a scrierilor, misticismul, „ambitiile ex-

pansioniste” ale lui Duca Vodă (în *Zodia Cancerului*), invocarea unor toponimice din Basarabia și Bucovina etc. Până la urmă, prin vocea lui Leonte Răutu, în numele conducerii de partid, se acceptă ca „oportună” reeditarea scrierilor sadoveniene.

Cel care căutase statornic „lumina și bunătatea” (cum mărturisea, în 1942, într-un interviu), aflându-le într-un trecut foarte îndepărtat sau în bunăcuviința țărăneasă, prelungită arhaic în textura unui vast poem al naturii, de anvergură epopeică, se dezice, la sfârșit de drum, de propriu-i crez. Cu unele excepții, operele senectuții, evacuând *sadovenismul* prin „corijări teziste” (Crețu 2019: 77), îl exprimă parțial sau chiar caricatural (Micu 2000: 248). Și criticul adaugă: «niciodată oamenii lui Sadoveanu nu vorbesc fără „stil”». Or, povestitorul, trecut prin „șocul” unor adaptări, abandonează vorbirea protocolară a personajelor, plonjând într-o fabuloasă irealitate, în favoarea tezelor propagandistice, de cumul clișeistic, acceptate grabnic, dar străine, totuși, inaderente ființei sale. Amurgul sadovenian, pliat noii politici culturale, nu poate eclipsa, însă, măreția prozatorului, recuperând o vastă „arhivă” a sufletului românesc și impunând o limbă „ca dialect aparte al limbii literare” (cf. Eugen Simion).

Ca să fim drepți, deși G. Călinescu descoperea în noua literatură sadoveniană o „entuziastă înțelegere a prezentului”, salutând era socialistă „în stil măreț biblic” (Călinescu 1972: 197), modelul – ca prim capitol al literaturii „noi” – acționase „dizolvant” în anii ’50. Abia mai târziu, prin revizitarea capodoperelor, lecția sadoveniană își dezvăluie modernitatea. Vechiul Sadoveanu „pune în paranteze” producția sa de după 1944 (Ungureanu 1985: 56). *Nicoară Potcoavă*, deși cu „încărcătură testamentară” (Crețu 2019: 86), devine, în ochii Luminiței Marcu, doar o rescriere „grotescă” a *Șoimilor* (Marcu 2014: 332). Noile lecturi îi asigură, însă, o *nouă actualitate*, dezvăluindu-ne un scriitor „nebănut”, confirmându-i măreția statuară. Îmbucurător e că și noii critici (unii, să nuanțăm) îl recomandă pe cel care, cu un secol în urmă, era – după Iorga – „cel mai cetit și iubit” nuvelist; ca „tipic autor de manual”, „știrbit”, falsificat, generând efecte „perverse” (obligativitate, saturație, refuz etc.), totuși, „neclintit” în canonicitatea sa, Sadoveanu ni se oferă, zicea Marius Chivu, *evergreen*...

Este îmbucurător că după o prelungită eclipsă exegetică, interesul pentru opera sadoveniană pare a se reactiva. În pofida unor bătători-

te și respectabile clișee de receptare (transformându-l într-o valoare muzeală) sau, dimpotrivă, supus – sub flamura revizuirilor – valului contestatar, Sadoveanu riscă a deveni azi un scriitor necunoscut. Încât, cel decretat cândva „o glumă a literaturii noastre”, un „scriitor inutil” și, mai încoace, un „grafoman” (cf. Elena Vlădăreanu), merită a fi redescoperit, chiar dacă dimensiunile ciclopice ale operei, forța ei palingenetică descurajează. Și, nu în ultimul rând, „tonele” de exegeză. Cu atât mai mult cu cât, într-o epocă „fluidă”, alergică la arhismeme, în plină revoluție iconică și în deprimant decor postmodern (centrifugal), resurecția nucleelor arhetipale poate fi o cale de acces, relansând funcția mitului în context scientist. Fiindcă prozatorul moldav, închipuind un portret colectiv, desfășoară pe ecran cosmic o viziune cu inflexiuni biblice, vădind o înțelepciune calmă, un *tropism răsăritean* cu bază sapiențială, conjugând fericit poezia naturii cu lirismul gnomic. Intenția de a sonda *substratul mitologic* al acestei copleșitoare opere, este, cu certitudine, binevenită. Dacă nu uităm că fecundul scriitor, contaminat de o imaginație de tip simbolic, infuzează textului, pe fond ezoteric, o gândire mitizantă depășind istoricismul apter, scoțând adevăruri metafizice, dacă, în fine, interesul pentru străvechime și cerința continuității (așezată sub deviza „morții poruncesc celor vii”) obligă la *transmisibilitate*, e limpede că *mitocritica* rămâne o generoasă pistă exegetică. Încât, recitit, Sadoveanu ni se înfățișează ca „cel mai mare scriitor antropologic al nostru” (Platon 2015: 142). În fond, opera sadoveniană este o întinsă poveste; iar întâlnirea cu Creangă, intermediată de „Domnul Trandafir” / Mihai Busuioc, deslegând hieroglifile scrisului și „taina cetirii”, s-a dovedit „întemeietoare de destin” (Jurma 2002: 6). Ca „voce colectivă” și „dascăl potențial” (Spiridon 1982: 40), Sadoveanu rămâne un autor fundamental. Lumea sadoveniană nu se restrânge la câteva capodopere și din magna ei mitopoetică, talmăcindu-i emblemele, viitorimea va afla mereu lucruri noi, în pofida uzurii didactice. Fiindcă „un mare scriitor e inepuizabil” (Simuț 2012: 57). Supus rechizitoriului politic, implicit revizionismului canonic, marginalizat, nepublicat (!) în seria de *Opere fundamentale*, cu profesori revoltați (cazul Cristinei Tunegar și *scandalul Baltagul*, în numele ideologiei *political correctness*) și elevi dezinteresați, Sadoveanu poate fi redescoperit, Paul Cernat anunțând „resurecția” (Cernat 2017: 18) și acuzând astfel de „mostre inepte de revizionism canonic” (Cernat

2019: 33). Gheorghe Jurma, ocolind producția propagandistică, era, la rândul-i, ferm: „Mihail Sadoveanu este un scriitor prea mare pentru ca semănătorii de vânt să-i clintească opera” (Jurma 2002: 6).

Operă fără egal în cuprinsul literaturii noastre, *monada sadoveniană* aparține unui vrednic *cititor de semne*, ignorând aproape „iscodirile logice”, coborând într-o autohtonie profundă, descoperind – pentru noi – „ecouri abisale” și „tipare uitate” (Ciopraga 1981: 351). E drept, fixată reductiv în trainice „formule de manual”, creația sa ciclopică se deschide îmbietor exegeților, cu speranța dezlegării, fără istovire, a „forțelor palingenetice” (Cheie-Pantea 1982: 85). Vom scăpa greu de „obliterantele clișee” (elementaritate, „geniu primitiv”, „forță a naturii”, „poet în proză”, „cântăreț al naturii” etc.) care, orbind critica lungă vreme, au învăluit opera sadoveniană, ignorând *sensul inițiativ*, sesiza Alexandru Paleologu; dimpotrivă, Sadoveanu „e un *artifex* până în vârful unghiilor” (Paleologu 1980: 246). Iscodind „miezul lucrurilor” prin *împărtășire directă*, oamenii lui Sadoveanu cercetează „arătările adevărate ale vieții”; regresivitatea spre arhaic ne coboară în *preistorie* (o permanență, după Blaga) și oferă povestirii, vertebrată ritualic, un „substrat filosofic” și un „rost existențial” (Cheie-Pantea 1982: 96). Fiindcă, doar prin *anamnesis*, avertiza Eliade, ne eliberăm de acțiunea dizolvantă a timpului.

Cum *integrala Sadoveanu* a provocat, în timp, o copleșitoare bibliografie, cum alaiul hermeneuților s-a apropiat de acest „fascinant univers semiologic” exploatandu-l sârguincios, recitarea „continentului” Sadoveanu (pentru o percepție sporitoare, întregitoare) nu va oferi, prea curând, credem, adăugiri de o șocantă noutate, revoluționând exegeza. Păcatele omului (reale!), inventariate harnic de justițieri, chemând la rampă intransigența morală pentru a demasca virulent „colaboraționismul”, nu pot eclipsa meritele Operei (indiscutabile!). Așadar, nici măcar hilarul *drept de a nu citi* (invocat frecvent în epoca neoanalfabetismului TV) n-ar trebui să împingă într-o „uitare igienică” (recomandată stăruitor) creația sadoveniană. Dacă, firește, nu dorim a deveni amnezici, despărțindu-ne de propria Istorie. Or, „grafomanul” Sadoveanu e un inevitabil „obstacol”, împiedicând o uitare sinucigașă.

Înviorând receptarea operei, surpriza vine, neașteptat, din partea profesoarei Tudora Patrichi. Pornind de la o lucrare de grad (în 1996),

reluată, revizuită, completată, „polisată” într-o carte care „a crescut și s-a complicat”, gândită în cheie lovinesciană (e vorba, aici, de esotericul Vasile Lovinescu), trasă în numeroase ediții, de succes, așadar, dar aproape necomentată, sub titlul *De la Miorița, la Mitrea Cocor sau de la „Ianua Caeli” la „Ianua Inferni”* (devenit, în 2018, *Între două porți*), exegeta anunță o revoluție exegetică.

Nedrept, efortul autoarei, răsfrânt, cu subtilități analitice, asupra întregului sadovenian a trezit interes doar prin *cazul Mitrea Cocor*, o carte care, în ochii exegetei, „condamnă bolșevismul”! O reafirmă apăsat și într-un recent interviu (v. „Convorbiri literare”, nr. 11/2018, p. 12-17). Și face din *Mitrea Cocor* „un înfrânt”. Or, dacă așa stau lucrurile, este evident că *Mitrea Cocor* este un roman politic. Ar fi, însă, limitativ, zice cu îndreptățire Tudora Patrichi, să-l considerăm „doar un roman politic”; dar, în primul rând, subliniem, este un roman politic, chit că, recitindu-l din perspectiva integralei Sadoveanu, exegeta îi transferă „insertii hermetico-alchimice” și că, folosind „o altă cheie”, are pretenția de a fi identificat „adevăratele resorturi”, convocând amprența mitică sau „subtextul esoteric”. Este un exces care, ignorând primul strat (adică evidențele), forțând demonstrația, sondează cu pedanterie informată (poate și cu orgoliul singularității) chestiuni de substrat, ținând de viziunea sadoveniană, valabile la o lectură *in integrum*, descifrând hieroglifele lumii. Inclusiv titlul (splendid!) *Între două porți*, oferit celei mai proaspete reeditări (a XVII-a!).

Mitrea Cocor apare ca „o natură luciferică”, ar fi un Mithra demonic; cultul mithraic e deviat, depreciat, întunecat etc., conducând la „ofilirea elementelor inițiatice” (Patrichi 2015: 59). Cum asistăm la destructurarea lumii vechi, un „paradis în destrămare”, Tudora Patrichi recitește romanul în cheie postmodernă și nu ezită a-l califica drept „postmodern”, înfățișând „obrazare zoomorfe” (Patrichi 2015: 133). Încât concluzia vine inevitabil. Că lumea sadoveniană este „prin excelență mitică” nu încapă îndoială, scriitorul simțind nevoia, în propensiunea către Spirit, de a se „cufunda în mitul și sufletul autohton”, sub „oblăduirea vechiului nostru Boerebista”, cum deseori a mărturisit; dar rafinata exegetă e convinsă că acest controversat roman, „o capodoperă”, alături de *Baltagul*, *Creanga de aur*, *Ochi de urs*, intră pe lista selectă a acelor titluri care „îl vor reprezenta în veacul următor” (Pa-

trichi 2015: 116). *Mitrea Cocor*, scrie ferm Tudora Patrichi, răsturnând toate interpretările, anunță „zorii postmodernismului”. Un Sadoveanu esențial, „nedesfăcut” de trecut, plonjând în premodernitatea arhaică, pare a câștiga teren din perspectiva esoterismului, deși *specificismul* său, acuzat de „mondialiști”, nu se potrivește, sub impactul globalizării, cu „schimbările climatice ale culturii” (Simuț 2019: 21). Sub aceste auspicii, în pofida tributului propagandistic, ipoteza „reeducării” marelui prozator (cel care, rescriindu-se, s-ar fi falsificat) se clatină. Iar îndemnul profesoarei Tudora Patrichi sună răspicat: *Mitrea Cocor*, un „așa-zis roman comunist” trebuie recitit în esența lui tainică și încifrată, noul „Mithra” desacralizând lumea. Desigur, printr-o altfel de relectură, de adâncime, „în spiritul ciclului descendent”, palpând *tiparul mitologic*, nicidecum părăsit.

P.S. Greu de crezut, așa cum ne încredința Mircea Malița, într-un interviu „smuls” de Ilie Rad (v. „România literară”, nr. 14/5 aprilie 2013, p. 12-13) că „Roller și Răutu nu ieșeau din vorba lui” (a lui Sadoveanu, n.n.), un monumental taciturn, se știe. Aflați la Paris, în aprilie 1949, la *Congresul Partizanilor Păcii*, conducând delegația RPR (8 persoane, printre care și Zaharia Stancu), cei doi oficiali, precizează dl Malița (atunci, „secretarul temporar” al lui Sadoveanu), „se temeau de el” (?!). Poate doar la manifestarea pariziană, marele prozator – cap de afiș – fiind asaltat de organizatori și invitați...

Note ■ ¹ Chiar dacă, solicitat, nu poate ignora „interesele imediate ale timpului”, Sadoveanu, căutând tiparele ascunse, cu „dor de arhetipuri”, *nu se poate desface de trecut*. Încât și *Mitrea Cocor* se menține în zona mitului (Patrichi 2015: 172). Cu observația că, încercând o descifrare „corectă” a romanului, exegeta descoperă un tipar mitologic „mohorât”, „schilodit”, întrucât „personajul și lumea lui sunt condamnate” (Patrichi 2015: 170), supuse unei „destructurări mitice”, ca într-un „roman postmodern” (Patrichi 2015: 62).

² După decembrie '89, de la Paris, ca „ambasador al golaniilor”, Alexandru Paleologu lansa acuzații grave, avertizând că Sadoveanu ar fi semnat condamnări la moarte. Putea oare să intervină, ne întrebăm, anulând sentințele? Flori-

an Saiu (v. „Evenimentul istoric”, nr. 9/2018, p. 54-57) preia aceste afirmații și vorbește, în absența documentelor, de compromisurile grele, „înfloritoare” ale acestui „politician criminal”. Ceea ce învederează necesitatea unei biografii oneste, reconstruind o istorie complicată, convulsionată, traversată de un „răsfățat” (ca biografie publică) al tuturor regiurilor, rostind adevărul despre cele două euri: biografic și creator. Ion Simuț avea dreptate: „biografia lui Sadoveanu trebuie rescrisă și completată” (Simuț 2012: 56), dezvăluind chestiuni delicate despre francmasonerie și colaboraționism. „Stilistul absolut” a creat o lume, vădind – ca om public – un „cinism stupefiant” (Zamfir 2017: 248).

Bibliografie

Boia 2011 = Lucian Boia, *Capcanele Istoriei: elita intelectuală românească între 1930 și 1950*, București, Humanitas, 2011.

Bratu 1963 = Savin Bratu, *Mihail Sadoveanu, O biografie a operei*, București, 1963.

Călinescu 1972 = G. Călinescu, *Mihail Sadoveanu*, în *Literatura nouă*, ediție întocmită și prefațată de Al. Piru, Craiova Scrisul românesc, 1972.

Cernat 2017 = Paul Cernat, *Resurecția lui Sadoveanu*, în „Observatorul cultural”, nr. 896(638)/2017.

Cheie-Pantea 1982 = I. Cheie-Pantea, *Înțelepciunea ultimului Deceneu*, în *Palingeneza valorilor*, Timișoara, Facla, 1982.

Ciopraga 1981 = Constantin Ciopraga, *Mihail Sadoveanu. Fascinația tiparelor originare*, București, Eminescu, 1981.

Cristoiu 1980 = Ion Cristoiu, *Radiografia unui succes: Mihail Sadoveanu, „Mitrea Cocor”*, în „Amfiteatru”, nr. 1/ianuarie 1980.

Crohmalniceanu 1994 = Ovid S. Crohmalniceanu, *Amintiri deghizate*, București, Nemira, 1994.

Cubleșan 2012 = Constantin Cubleșan, *Literatura unui propagandist: Mihail Sadoveanu (I)*, în „Însemnări ieșene”, nr. 12/2012.

Jurma 2002 = Gheorghe Jurma, *Sadoveanu sau lupta cu balaurul*, Reșița, Timpul, 2002.

Manolescu 2008 = Nicolae Manolescu, *Istoria critică a literaturii române. 5 secole de literatură*, Pitești, Paralela 45, 2008.

Marcu 2014 = Luminița Marcu, *O revistă culturală în comunism: Gazeta literară (1954-1968)*, București, Cartea Românească, 2014.

Micu 2000 = Dumitru Micu, *Istoria literaturii române. De la creația populară la postmodernism*, București, Saeculum I.O., 2000.

Negrici 2002 = Eugen Negrici, *Literatura română sub comunism (Proza)*, București, Editura Fundației PRO, 2002.

Nistor 2012 = Viorel Nistor, *Pactul ficțional și istoria: repere ale romanului politic românesc postbelic*, Cluj-Napoca, Casa Cărții de Știință, 2012.

- Nițescu 1995 = M. Nițescu, *Sub zodia proletcultismului. Dialectica puterii*, Ediție îngrijită de M. Ciurdariu, București, Humanitas, 1995.
- Paleologu 1980 = Alexandru Paleologu, *Ipoteze de lucru*, București, Cartea Românească, 1980.
- Paleologu 2005 = Alexandru Paleologu, *Sadoveanu și sufletul românesc*, în „Dacia literară”, nr. 6(63)/2005.
- Patrichi 2015 = Tudora Patrichi, *De la Miorița, la Mitrea Cocor sau de la „Ianua Caeli” la „Ianua Inferni”* (eseu în 6 părți), Ediția a IV-a, revizuită și adăugită, Roman, Papirus Media, 2015.
- Piru 1973 = Al. Piru, *Analize și sinteze critice*, Craiova, Scrisul românesc, 1973.
- Platon 2015 = Mircea Platon, *Pildele lui Cuconu Mihail (II), Sadoveanu și critica elitelor de trecere*, în „Convorbiri literare”, nr. 12(240)/2015.
- Popa 2001 = Marian Popa, *Istoria literaturii române de azi pe mâine*, vol. I, București, Fundația Luceafărul, 2001.
- Pricop 2005 = Constantin Pricop, *Literatura română postbelică* (vol. 1, *Preliminarii*), Iași, Editura Universității „Al. I. Cuza”, 2005.
- Simuț 2012 = Ion Simuț, *Vămile posterității: secvențe de istorie literară*, București, Editura Academiei Române, 2012.
- Simuț 2019 = Ion Simuț (coordonator), *Ce e viu și ce e mort în opera lui Mihail Sadoveanu?*, Iași, Junimea, 2019.
- Spiridon 1982 = Monica Spiridon, *Sadoveanu, divanul înțeleptului cu lumea*, București, Albatros, 1982.
- Șeicaru 1996 = Pamfil Șeicaru, *Rechizitorii*, prefață de Nicolae Florescu, București, Jurnalul literar, 1996.
- Ștefănescu 2005 = Alex Ștefănescu, *Istoria literaturii române contemporane (1941-2000)*, București, Mașina de scris, 2005.
- Țugui 2006 = Pavel Țugui, *Cenzura și romanele istorice sadoveniene*, în *Scriitori și compozitori în luptă cu cenzura comunistă*, București, Albatros, 2006.
- Ungureanu 1985 = Cornel Ungureanu, *Proza românească de azi*, București, Cartea Românească, 1985.
- Ungureanu 2007 = Cornel Ungureanu, *Mihail Sadoveanu și cronicile posibile*, în *Istoria secretă a literaturii române*, Brașov, Aula, 2007.
- Vasile 2010 = Cristian Vasile, *Literatura și artele în România comunistă: 1948-1953*, Prefață de Vladimir Tismăneanu, București, Humanitas, 2010.
- Zamfir 2017 = Mihai Zamfir, *Scurtă istorie: Panorama alternativă a literaturii române*, vol. 2, Iași, Polirom, 2017.

Theodor CODREANU

O istorie a gândirii filosofice eminesciene (II)

Th.C. – prof. dr., critic și istoric literar, prozator și eseist. Autor al mai multor volume, dintre care *Dubla sacrificare a lui Eminescu* (a cunoscut trei ediții), *Complexul Bacovia*, (2003), *Basarabia sau drama sfâșierii* (2003), *Duminica mare a lui Grigore Vieru* (2004), *Transmodernismul* (2005), *A doua schimbare la față* (2008), *Istoria „canonică” a literaturii române* (2009), *Eminescu în captivitatea „nebuniei”* (2011), *În oglinzile lui Victor Teleucă* (2012), *Literatura română acasă* (2014), *Dialogurile unui provincial* (2015) ș. a. Laureat al mai multor premii acordate de Uniunile Scriitorilor din România și din Republica Moldova.

Spre deosebire de indianizatul Demetrio Marin, eminenta profesoară Rosa del Conte, autoarea uneia dintre exegezele capitale ale eminescologiei (*Mihai Eminescu o dell'Assoluto*, 1961, apărută în traducerea românească a lui Marian Papahagi abia în 1990), a înțeles încărcătura creștină a operei lui Eminescu, venind, printr-o limbă „ce-și afundă rădăcinile în cea mai autentică spiritualitate a neamului său”, care, în niciun caz nu este nici indiană, nici schopenhaueriană, ci creștin-ortodoxă. Autoarea l-a văzut, ca gândire filosofică, un kantian care adoptă uneori și limbajul lui Schopenhauer (cel mai puțin original, în cazul poetului român, crede autoarea). Rosa del Conte e printre puținii exegeți care simte importanța ontologică a conceptului filosofic de *arheu*, ca „singura realitate pe lume”, vizând Absolutul, țintă a cărții sale. Ștefan Munteanu consideră că „marele merit al autoarei vine de la faptul că reconsideră maniera în care trebuie raportată creația eminesciană la filosofia lui Schopenhauer. Contrar viziunilor critice anterioare, care reduceau toată gândirea poetului la pesimismul filosofului german, Rosa del Conte sesizează

Partea I vezi „Limba Română”, Chișinău, nr. 1 (255), 2020, p. 238-244.

nuanța esențială care-i separă pe cei doi creatori” (p. 74), citând: „Aprofundarea logică a «non-sensului vieții», pe care Eminescu o intuiuse deja prin experiența sentimentală, va fi întreprinsă sub influența gândirii lui Schopenhauer. Dar, câtă vreme pentru Schopenhauer Dorința de viață, principiul metafizic, devine și unicul principiu ontologic al universului, Eminescu va denunța, prin chiar oscilațiile gândirii sale, imposibilitatea aproape absolută de a renunța la un Principiu transcendent”. Comparativ cu Schopenhauer, la român, se insinuează în tainica *voință*, ceva din manifestarea *lucrului în sine* kantian, un „absolut care se hipostaziază în figura Demiurgului” din *Lucașfărușul*. De aceea, Noica a spus că Eminescu a venit cu mâna plină în fața *neființei*. Poetul, crede autoarea, venea cu un fel de „spaimă religioasă” în fața *neființei*. Ștefan Munteanu înclină însă către una metafizică, filosofică, exprimând reticența în fața suprapunerii nivelului filosofic cu cel teologic, demersul său fiind, în primul rând, abordarea *filosofiei*, nu a *religiozității* eminesciene (p. 75). Nu e de acord cu Rosa del Conte, care afirmă: „Această exigență a divinului, care este căutare de adevăruri și valori absolute, a rămas imprimată ca o *trăsătură* asupra operei sale și de aceea nu ezităm să-l numim pe Eminescu un geniu religios”.

Iată o evaluare ce ridică o nuanță capitală în raportul dintre *poezie* și *filosofie* la Eminescu, dar și în genere. Dacă am înțeles bine, Ștefan Munteanu optează pentru o ierarhizare a trei niveluri de Realitate spirituală: *religiosul*, *poeticul*, *filosoficul*, în vârful scării stând filosofia, poezia fiind un fel de *intermediar* între cele două niveluri spirituale. Abordarea amintește de metodologia transdisciplinară. În această scară, terțiul tainic inclus ar trebui să fie *poezia* care se raportează, în primul rând, la *filosofie* (ca în opera lui Eminescu), și în plan secund la *religie*. Referențialitatea aceasta este pe deplin explicabilă la un filosof de meserie, cum este Ștefan Munteanu, iar legitimarea poate veni de acolo că religiile sunt mai „partizane” decât poezia și filosofia, acestea din urmă neprovocând *războaie religioase*, ci voind să *armonizeze* lumea. Altfel spus, de către Ștefan Munteanu, „geniul autentic nu poate fi religios, ori nereligios. El este geniu și se raportează în mod principial-ideatic la Absolut, nu în sens partinic, religios. Absolutul lui Eminescu nu este o divinitate determinată, responsabilă pentru o dogmă sau alta, ci este Idealul imaginației sale, este Principiul care ispitește lumea, situat dincolo de orice doctrină religioasă determinată” (p. 76-77). În această complexă ecuație, în care nu există răgaz

de pace și de complementaritate între diverse religii, adevărul nu poate fi decât de partea lui Ștefan Munteanu. Dar mă întreb dacă nu cumva Eminescu depășește și transfigurează și asemenea antinomii, înțelegând că învățătura lui Hristos nu este o simplă religie, cum cred foarte mulți ideologi (ba chiar și unii teologi, răstălmăcitori de *dogmă*) care se erijează, finalmente, în filosofi raționaliști, secularizați în marginile ateismului. Geniul lui Eminescu nu putea să nu intuiască posibila antiteză dintre religie și filosofie. Observă, mai întâi, ostilitatea unor preoți față de filosofi, între care el interpune *poezia* chiar printr-o poezie, intitulând-o, grăitor, *Preot și filosof*. După ce respinge *muștrarea* din tendința partizanală a dogmaticilor, Eminescu vine cu soluția transfiguratoare a întâlnirii *față către față* cu divinitatea:

„Nu ne muștrați! Noi suntem de cei cu-azul fin
 Și pricepurăm șoapta misterului divin.
 Urmați în calea voastră mulțimii de absurzi
 Și compuneți simfònii și imnuri pentru surzi,
 Ascuțeți adevărul în idoli, pietre, lemn,
 Căci doar astfel pricepe tot neamul cel nedemn
 Al oamenilor zilei sublimul adevăr –
 Ce voi spuneți în pilde, iar noi l-avem din cer”.

Eminescu știa că Iisus se adresa în *pilde* chiar și apostolilor, întrucât nu cunoșteau Adevărul, fiind la vârsta spirituală a hrănirii cu „lapte”. Iisus le-o și spune direct. Abia la Cincizecime, prin pogorârea Duhului Sfânt, apostolii devin creștini. Autorul *Luceafărului*, ca poet și filosof care pricepe *șoapta misterului divin*, nu este rupt de creștinism din cauză că a trecut prin filosofie, cu atât mai mult prin cea budistă sau cea kantiană, ambele aducătoare de *pace eternă* și de *armonie*. O spune textual, într-o enigmatică însemnare din mss. 2275bis, fila 8: „Eu sunt budist. Nefiind creștin simplu, ci creștin ridicat la puterea a 10-a”. Desigur, va avea grijă să spună că nu crede în Buddha-Sakya-Muni, nici în Iehova, dumnezeul Vechiului Testament, pe care-l recuză în poemul *Demonism*, dar nu și pe Dumnezeuul treimic, Iisus Hristos, despre care am citat mai înainte din „Timpul”. Așa cum poetul a respins diversele sisteme filosofice, pancronic cu Nietzsche și protocronic față de Heidegger, punând în *arheu* sămânța unei *ontologii fundamentale* (încât e o laudă să-i reproșezi că nu a creat un sistem filosofic!), la fel

poetul a respins multitudinea religiilor partizane, înțelegând, înaintea teologilor contemporani cu sine, că ceea ce noi numim religie creștin-ortodoxă nu este o simplă religie, ci *arheul* tuturor religiilor. O afirmă teologi și filosofi creștini de talia lui Dumitru Stăniloae, Sf. Iustin Popovici sau Christos Yannaras. La fel, când Eminescu se întrebă și răspunde: „Există metafizica? Pân-acuma încă nu”, el înțelege că diversele numeroase sisteme vor trebui depășite printr-o *ontologie fundamentală*. Este chiar „modelul poetic-filosofic, pe care să se sprijine începutul procesului de cunoaștere”, cum înțelege și Ștefan Munteanu (p. 78). De aici uimirea poetului în fața puterii de cunoaștere a omului: „Cum în fire-s numai margini, e în om nemărginire./ Cât geniu, câtă putere într-o mână de pământ”. *Pesimist* un asemenea gânditor? E desigur, o glumă eminescologică!

Cred că valorificarea cărții *Rosei del Conte* din perspectivă filosofică-poetică-religioasă către atare lumină spirituală suntem conduși încă din titlul *Mihai Eminescu o dell'Assoluto*. Firește, trecând, între altele, prin viziunea poetului privitor la spațiu și timp, autoarea italiană văzându-l pe autorul *Epigonilor* ca pe un mare poet al timpului, ca și Ioan Guția, de unde izvorul inconfundabilei *melancoliei* eminesciene, sentiment care nu e pesimism schopenhauerian, ci unul „structural gnostic”. Există, totuși, riscul supradimensionării *timpului* în defavoarea *spațiului*, ținând seamă de simultaneitatea dinamică spațio-temporală a vizionarismului eminescian, vădită nu numai în *Luceafărul*, *La steaua*, *Povestea magului călător în stele* sau în *Sărmanul Dionis*, dar și în notacomentariu în marginea traducerii *Criticii rațiunii pure* (mss. 2258, f. 114), invocată și de Ștefan Munteanu: „Reprezentăția e un ghem, absolut unul și simultan. Resfirarea acestui ghem e timpul și – experiența. Sau și un fuior, din care toarce firul timpului, văzând numai astfel ce conține. Din nefericire atât torsul cât și fuiorul țin întruna. Cine poate privi abstrăgând de la tors, are predispoziție filosofică”. Eminescu știa că spațiul e apanajul *ochiului*, pe când timpul, al *auzului*. Tudor Vianu mărturisea că nu a întâlnit un alt poet și gânditor care să fie deopotrivă atât de vizual și de auditiv. Altminteri, această simultaneizare este privilegiată nu de timp, ci de spațiu/privire, abstragerea de la tors/timp fiind condiția *filosofării*.

(*Va urma*)

Iulian BOLDEA

Ion Horea – memorie și arhetip poetic

I.B. – prof. univ. dr.,
Universitatea de Medicină,
Farmacie, Științe și
Tehnologie, „George Emil
Palade” din Târgu Mureș;
cercetător științific la
Institutul de Cercetări
Socio-Umane „Gh. Șincai”
al Academiei Române. Este
conducător de doctorat,
director al revistei „Acta
Marisiensis. Philologia”,
redactor-șef al revistei
„Vatra”, membru în colegiul
de redacție al mai multor
reviste de cultură. Dintre
volumele publicate: *Scriitori
români contemporani* (2002);
Poezia neomodernistă (2005);
Vârstele criticii (2005); *Istoria
didactică a poeziei românești*
(2005); *Poeți români
postmoderni* (2006); *Teme
și variațiuni* (2008), *De la
modernism la postmodernism*
(2011), *Ipostaze și lecturi
critice* (2018).

Cele mai relevante cărți de poeme publicate de Ion Horea (*Coloană în amiază, Umbra ploilor, Bătaia cu aur, Versuri, Calendar, Un cântec de dragoste pentru Transilvania, Eu trebuie să fiu, Noaptea nopților, Podul de vamă, Dealuri de lut, Locul și ceasul, Căderea pe gânduri, Bătăi în dungă, Sonete, Gravuri, Vitraliu* etc.) conturează un destin liric de excepție care, dincolo de mode poetice, a rămas egal cu sine, desemnând o cale de acces spre poezia de cea mai pură tradiție a liricii ardelene, marcată de irizările evocării sau de accente neoexpresioniste. Primele volume de poeme ale lui Ion Horea redau un peisaj bucolic, încadrat atemporal și mitic, în care sunt celebrate muncile câmpului – ritualuri ancestrale ce consacră un întreg destin istoric și care scot în relief imagini simbolice, arhetipale: lutul, pomii, apele, plugul, dealul, drumul etc. Aceste elemente spațiale investite cu accente mitice îmbină o lirică a roadelor cu atmosfera discretă a evocării ce dă un contur nostalgic perimetrului natal, reprezentându-l atât în elementaritatea sa concretă, cât și în figurări metaforice. Poemul *Pomenire* redă nostalgic un astfel de cadru ritualic al amintirii, în care reveria se înscrie cu voluptate descriptivă într-o natură bucolică, redată prin detalii evocatoare: „Eu m-am născut din grâne, din fân, din cucuruz/ Și-n mine port mireasma pământurilor sfinte./ Și

behăitul turmei, și mugetul de vite,/ Și cântecul de greieri îmi stăruie-n auz.// Eu am păzit la vie sub luna cea mai clară/ Din câte răsăriră tăcute oarecând/ Și-n fiecare toamnă, și-n fiecare vară/ De dealurile mele mi-e dor și sunt flămând”. În aceste volume de început, poezia anotimpurilor sugerează materialitate intensă, lucrurile au contururi precise, scăldate într-o lumină exultantă ca în poemele consacrate toamnei, fastuoase ferii ale fecundității, într-o lume ce adastă sub imperiul trăirii pure, detașate de aporiile intelectului.

Odată cu volumul *Umbra plopilor*, poezia lui Ion Horea își estompează din ponderea materialității, interiorizându-se. Confesiunea elegiacă și meditația discretă devin polii discursului poetic ce-și transferă energiile semantice în aventura interioară a eului liric. Poetul nu transcrie acum contururile lumii, ale obiectelor, ci, mai curând, evocă ecoul fragil al acestora în spațiul amintirii, conferind legitimitate rezonanței afective ce le încercuiește materialitatea. Poezia roadelor, a opulenței imagistice se înscrie acum pe traiectoria unei dimensiuni a elementarității de sursă expresionistă. Contemplarea lumii deschide, o dată cu acest volum, căi noi de acces spre un tărâm al elementelor primordiale, al originarului; poetul nu se mulțumește să contemple, să înregistreze în mod pasiv, ci își asumă și funcția de a interpela avatarurile lumii din perspectiva unei etici/estetice de o indiscutabilă coerență. Mitologizând universul rural sau dând relief mitic spațiului copilăriei, poetul trasează, prin versurile sale, un fel de itinerar inițiativ, al întoarcerii – purificatoare – la obârșii. În poemele din *Umbra plopilor*, dar și în cele care vor urma, lirismul amintirii, impregnat de tonalități nostalgice, se contopește cu sentimentul timpului, înregistrat cu discreție și gravitate în versuri cu rezonanță afectivă și având impregnate, în filigranul metaforelor, sugestia emoției erotice, a reverberațiilor afective. Poetul excelează mai ales în evocarea unor stări imprecise, vagi, evanescente, care revelează cele mai ascunse valențe afective ale sufletului. Vibrația lumii este esențializată până la sunetul pur al unui vers clasicizat, încărcat de aromele trecutului, rezumând avatarurile existențiale ale unui eu liric grav, neliniștit și contemplativ, pentru care poezia are înțelesurile unei rescrieri esențiale, în caligrafia discret-interogativă, metaforică și confesivă a reliefului lumii. Timpul e dimensiunea fundamentală a acestui univers închis asupra-i ca o monadă, temporalitatea este dimensiunea ce ordonează, imprimă armonie și circularitate acestui spațiu. „Cânte-

cul obârșiiilor” pe care îl exprimă poetul este, în fapt, un cântec al timpului în care eul își înscrie propria devenire, propriul destin, conturând o stare de utopie a clipei mântuite de evocarea încărcată de reflexivitate interogativă, de neliniște difuză, marcată de un fel de indeterminare ontologică. Memoria afectivă e cea care are rostul de a reînvia și de a reinvesti cu sens spațiul natal, tulburător conturat prin imagini de o sugestivă plasticitate: „Se-nchide-n mine timpul ca-n ochii unui mort,/ Sub coastă-n trifoiește ard pâlcuri mari de tort, /Parcă sunt pașii toamnei rămași de alte dăți/ Și-i fierbere de grauri, dinsus, între acăți./ E-o amăgire-a umbrei ce stăruie pe foi,/ Abia sub talpa goală dac-o mai țin un timp, /Cu nestatornicia acestui joc în schimb./ Aș mai putea să caut, pe-aici, ca un străin./ Când plec aceste locuri mă cheamă să mai vin,/ Și-n asfințit mi-e gândul acum ca un fâraș/ Să-i duc din pâlpăirea târzie în oraș”. Există în poemele de dragoste o anume discreție metaforică, îmbinată cu tonalitatea meditativă-elegiacă, revelându-se astfel un sentiment difuz, nedecantat, emblematic, la rândul său, pentru universul poetic al lui Ion Horea. Puține, ocazionale aproape, poemele de dragoste nu au autonomie semantică, sunt încărcate și de alte sensuri, contaminate de tema timpului și a evocării. Drumul, metaforă esențială, semnifică întoarcerea la origini, relevând totodată funcția recuperatoare a amintirii ce se încorporează în această metaforă densă și de o deosebită pondere a semnificațiilor: „Câtă cuprindere în depărtatul/ timp al iubirilor cată să spuie/ în ocolire, femeia, bărbatul,/ și drumul suie, încă mai suie./ numai cuvântul, parcă, uitatul,/ niciunul nu vrea să-l spuie,/ bântuie umbre de-a lungul, de-a latul/ și drumul suie, încă mai suie” (*Drumul*). Poezia lui Ion Horea nu mizează pe spectacular, pe nota insurgentă, pe revolta imagistică, ea se detașează printr-o asumare decisă, fără echivoc a tradiției, poetul căutând să reînvie și să impună un cod de reguli estetice și etice, să dea un contur exemplar gesturilor sale sacrificiale și oraculare, sentimentelor și trăirilor sale cele mai intime. În versurile lui Ion Horea regăsim o poetică a peisajului transilvan, transcrisă uneori în tonalități de litanie, alteori în plastică evocatoare și exultantă. Indiferent de aceste două ipostaze, pe care versurile sale le exprimă cu egal dinamism, poetul a rămas, de-a lungul întregii sale cariere poetice, egal cu sine, interogându-se patetic și evocând cu candoare, dar configurând în același timp o tonalitate lirică remarcabilă prin acuitate și construcție a viziunilor, prin muzicalitatea

persuasivă, dar și prin calitatea confesiunii – garanție a autenticității artistice.

În viziunea lui Nicolae Manolescu, profilul poetic al lui Ion Horea poate fi examinat prin apelul la o schemă triadică a receptării, din care fac parte „o ureche muzicală absolută”, „simțul formei” și „lungimea antenelor”, cu alte cuvinte amplitudinea culturii poetice. Al. Cistelean îl consideră pe Ion Horea un fel de pillatian de Ardeal, prin repertoriul tematic și ritualul imaginativ ce glisează înspre un ritual anamnestic. Caligrafii ale avatarurilor memoriei, poemele lui Ion Horea reprezintă transcrieri suave ale neliniștilor și avânturilor eului, pe urmele unei tradiții transilvane îndelungate. Sensibilitatea poetului, născută din „grâne, din fân, din cucuruz”, este conectată la „mireasma pământurilor sfinte” din Câmpia Transilvaniei, vibrând, totodată, la „cântecul de greieri”, la „behăitul turmei” sau la „mugetul de vite”. Muzicalitatea versurilor, armoniile interioare ale poemelor nu exclud gravitatea subtextuală, reculegerea, retransărea în sine, căința sau sentimentul cvasireligios al naturii din unele versuri.

Irizările memoriei transcrise de Ion Horea în volumul *Scribul* (2011) reflectă sugestivitatea unui imaginar poetic care își conservă în articulațiile versurilor asumarea adevărilor tradiției și ale istoriei, într-o tonalitate discretă și învăluitoare, fără exhibări ale eului sau inflamații retorice: „Eu nu sunt decât scribul. Voci oculte/ Îmi spun să le-nsemnez și să vă las/ Din câte-au fost pe vremuri, mult mai multe,/ Măcar din urma lor care-a rămas,/ Poate va fi și cineva s-asculte./ Eu nu-s decât scribul fără glas. [...] Eu nu-s decât un martor care-aleargă/ Și zvârle-n calea roiului țărănă/ Până la rât în adumbrirea largă/ A unui trunchi de salcie bătrână,/ Foșniri și zumzet crucea zilei leagă/ Sub coșnița ce-așteaptă într-o rână. [...] Eu nu-s decât drumețul, pentru-o oară/ Oprit să însemnez, să mai ascult/ Oculte voci cât nici nu pot să moară/ Și nici să-ntoarne stinsul lor tumult/ Din uruirea pietrelor de moară/ În măcinișul lor de mai demult” (*Scribul*).

Depozitar al trecutului și al memoriei, poetul/scribul își asumă misiunea morală a neuitării („Să uit de câte-au fost e foarte greu”), a recuperării unui spațiu-timp privilegiat al obârșiilor („Pereții casei văruiți de lună./ Pe înserat ograda rourată/ Și-n conie, la cină, împreună.../ Nu vor mai fi acestea niciodată!”). Geografia transilvană favorizează astfel

reverberații nostalgice, transferându-și în spațiul cuvântului domoala sa alcătuire, tectonica ei armonioasă: „Și să le-arăți tăblițe scrise, de lut, de piatră și de scânduri/ Prin care lași în lumea asta fărâma ta de vis și gânduri/ Și să întrebi de unde-i pasul greoi când nu ajungi la nime/ Prin încălcirea de cuvinte din versuri searbede și rime,/ Când ce-i de spus e spus de ele, de dealurile tale-n dungă/ Până la margini transilvane învălurirea lor s-ajungă” (*Halucinații*). Evocarea, simplă și gravă totodată, susține arhitectura calmă a acestui peisaj, refăcut în liniile unui imaginar nostalgic de rostirea poetică ce-și asumă un rol anamnestic, evocator și invocator totodată: „Mai lasă-mi, Doamne, măcar jarul de după deal, din asfințire,/ În vatra cerului, la cină, s-atârzn ceaunul meu lunar/ Pe când păianjenul sub grindă își toarce firul lui subțire/ Din ce în ce mai fără noimă precât din ce în ce mai rar” (*Rugăciune*).

În unele poeme, gândul efemerității propriei condiții se desenează în volute retractile, amăgitor și nestatornic ca însăși existența: „ca un bolid/ prin spații goale/ un gând perfid/ îmi dă târcoale// plutind prin vid/ în rotocoale/ eu îl desfid/ că-mi dă târcoale// să-mi pună-n blid/ să umple oale/ un gând timid/ îmi dă târcoale// stângaci, livid/ cu vorbă moale/ dar nu-i deschid/ să-mi dea târcoale/ de nopti avid/ să-l scriu pe coli/ un gând stupid/ îmi dă târcoale” (*Un gând*). Starea de alienare, de îndepărtare de lumea copilăriei, dorul de trecut, povara amintirii sunt asociate cu o conștiință transparentă a efemerului: „Într-o zi pe drumul țării ai trecut în altă lume/ Și-ai rămas într-o câmpie să duci dorul lor de-atunci/ Să te-mbeți în amintire de livezi și de legume/ Pân' la dealurile tale așteptând să mai ajungi” (*Vedere*).

Lumea satului, matrice arhetipală a poemelor, e desenată în versuri limpezi și precise, lipsite de artificii retorice, în versuri ce refac o întreagă atmosferă, un întreg ritual al copilăriei, prin exercițiul evocator al cuvântului frust, cu aromă regională (*nime, blid, ferești, ler, cărpător*): „Acele nopti de iarnă se-ntorc, acele nopti/ Când aromeau în casă din ler bostanii copti/ Și parcă lemne-n sobă pocnesc să mai anunțe/ Cum fierbe de cu seară și oala de grăunțe./ Pe la ferești, sclipire de ger și-ntunecime/ Și nime nu-i s-aducă vreo știre de la nime./ Acele nopti de iarnă în casa din hotar/ Când liniștea te-ncinge și-o porți ca un pieptar/ Și parcă-n jurul mesei uităm c-afară-i frig/ Cum fierbe mă-măliga și-n hârb jumări se frig./ Pe grinzi umbrește lampa și-o vorbă

când mai spui/ O soarbe fiecare încet din blidul lui./ Acelor nopți de iarnă le mai rămân dator/ Când mămăliga-n abur cădea pe cărpător/ Și laptele din oală și varza cu ulei/ Cum așteptau alături să iei și să mai iei,/ Și totul, ca o rugă nespusă în zadar./ Pe un perete, lumea sfârșea în calendar” (*Remember*).

Versurile lui Ion Horea rescriu, în ritmica lor învăluitoare, în arhitectura lor fluidă, un întreg univers al tradiției simbolice, al istoriei și al unei mitologii personale în care satul, hotarul sunt repere arhetipale încărcate de nostalgie și sensibilitate ale geografiei transilvane.

Bibliografie critică selectivă

- Iulian Boldea, *De la modernism la postmodernism*, Târgu-Mureș, Editura Universității „Petru Maior”, 2011.
- Grigore Grigurcu, *Existența poeziei*, București, Cartea Românească, 1986.
- Mircea Iorgulescu, *Prezent*, București, Cartea Românească, 1985.
- Nicolae Manolescu, *Metamorfozele poeziei, Metamorfozele romanului*, București, Polirom, 1999.
- Dumitru Micu, *Istoria literaturii române. De la creația populară la postmodernism*, București, Saeculum I. O., 2000.
- Mircea Muthu, *Repere culturale transilvane*, vol. I, Cluj-Napoca, Eikon, 2014.
- Eugen Negrici, *Literatura română sub comunism, 1948-1964*, vol. I, ediția a 2-a revizuită, București, Cartea Românească, 2010.
- Ion Pop, *Jocul poeziei*, București, Cartea Românească, 1985.
- Alex Ștefănescu, *Istoria literaturii române contemporane 1941-2000*, București, Mașina de scris, 2005.
- Laurențiu Ulici, *Literatura română contemporană*, București, Editura Eminescu, 1995.
- Ion Vlad, *În labirintul lecturii*, Cluj-Napoca, Dacia, 1999.

Mihai CABA

O poetă-n neuitare, Magda Isanos

M.C. – publicist în reviste culturale din țară și din diaspora participant activ la viața culturală a Cetății. În 1960 a absolvit secția reală a Liceului Internat „Costache Negruzzi” și, în 1965, secția electroenergetică a Facultății de Electrotehnică Iași. A publicat în presa locală și națională numeroase articole cu caracter tehnic, istoric și literar. A semnat volumele: „Negruzzi?... pe firul amintirilor (2013), *Răsfoind un volum și altele...* (2014), *Răsfoind volumul „Rochia de vorbe”* (2014) *Lumina unei prestigioase aniversări - Școala de la Lespezi – 150!* (2014), *O viață pe drumul Luminii* (2015), *Lespezi, între legendă și împlinire* (2015), *Castanul Unirii de la Vișan* (2016) și *Un erou s-a întors acasă* (2017). Activează în cadrul Societății Culturale „Junimea 90” și a Asociației Literare „Păstorel” Iași.

Cu fiecare aprilie, ce așază de-a binelea primăvara în jilțul ei înverzit, împodobit cu florile-i multicolore, generos zâmbitoare (și să tot fie peste șaizeci de atunci, de prin anii mei liceeni, de când am aflat-o norocos pentru prima oară), neastâmpăratul de gând îmi tot dă ghes să recitesc iarăși și iarăși, mânat de aceeași dulce pătimire, poezia Magdei Isanos – de fiecare dată revigoratoare sufletește, precum psalmii noului anotimp care redeșteaptă în simțirea fiecăruia dintre semeni spiritul reînnoirii.

Și cine n-ar putea fi pătruns lăuntric de gingășia și candoarea versurilor care definesc primăvara: „În zori m-a trezit sărutarea/ trimisă pe-o rază de soare;/ Lumina-neca de părtarea –/ tot răul murise-n uitare./.../ Tu, soare, trimite lumină/ în raze bogate spre noi/ și fă să răsără-n grădină/ frunzișul, pe arborii goi” (*Primăvara*)?!

Cu fiecare poezie parcursă într-o uimitoare revelație produsă asupra propriei percepții, Magda Isanos îmi dezvăluia un univers poetic aparte, tot mai cuprinzător în expresia lui lirică, plină de feminitate, puritate și vis, gata să înfrunte cu noblețe și umanism nuanțatele stări ale trăirii sale. Astfel, am descoperit poeta: „Fata bolnavă/ ce stă la fereastră-ntre flori” (*O, primăvară*), „Mă scald în zi ca un copil în râu./ N-am ieri, nici mâne, și voioasă-n uliți/

privesc cum trece soarele cu
suliți/ și mă gândesc la vară
și la grâu” (*Mă scald în zi*),
„Fata de cincisprezece ani
și jumătate, unde-i?/ Era la
chip ca mine și cozi purta pe
spate:/ mi-i dor de voioșia,
de îndrăzneala ei,/ acuma,
când nădejde și visuri mi-s
uscate” (*Fata de cincisprezece
ani*), „Trebuie să plec astă-
seară/ sau mâine. Un înger
de pară/ lângă patul meu va
veni:/ scoală-te, nu zăbovi”
(*Trebuie să plec astă-seară*)

într-o multitudine de clipe
dezvăluitoare ale propriei vieți, care mi-au trezit firescul aflării biogra-
fiei autoarei.

Ca licean ieșean, norocul mi-a surâs și de această dată; curiozitatea fi-
indu-mi împlinită de către colega de orchestră, Gorgona, nimeni alta
decât fiica doamnei Gorgos, una dintre cele mai bune prietene ale
Magdei Isanos din perioada viețuirii ei la Iași, după cum aveam să afl
direct de la „sursă”. Punând cap la cap informațiile primite, la care s-au
tot adăugat, în timp, și cele ale biografilor și exegeților poetei, am reușit
să întregesc destinul poetei Magda Isanos, pe cât de scurt și luminos,
pe atât de tragic.

După memoriile fiicei sale, Elisabeta Isanos-Camilar, Magda Isanos s-a
născut în Iași, la 17 aprilie 1916, la ora 3 după amiază, în Duminica
Tomii, în locuința părinților săi, Mihai și Elisabeta, medici de profesie,
din incinta Spitalului Sf. Spiridon, cu puțin timp înainte ca România să
intre în Primul Război Mondial.

La doar un an și jumătate se îmbolnăvește de cumplita boală a timpu-
lui – poliomielita – pe care o trece cu bine datorită îngrijirii deosebite a
părinților săi, rămânând însă sechelele minime ale unei „sănătăți delicate
și a unei vizibile dificultăți la mers”. De altfel, mai târziu, poeta avea să
mărturisească cu recunoștință: „Mama m-a născut a doua oară”. În 1918,

tatăl, Mihai Isanos, este numit medic psihiatru la Spitalul din Costiujeni de lângă Chișinău și familia Isanos se mută acolo, scăpând de coșmarul unui Iași supraaglomerat de refugiații retrași din calea războiului. Oricum, la Costiujeni, la Casa din Vale, cu grădina ei „paradisiacă”, viața familiei Isanos se desfășura armonios, aici venind pe lume cele patru surori ale Magdei: Silvia, Veronica, Elisaveta și Ana. Urmează cursurile școlii primare din incinta spitalului de la Costiujeni, unde deprinde gustul cititului, alimentat din bogata bibliotecă a familiei. În 1929, fiind în clasa a VI-a, Magda devine elevă a Liceului Eparhial de Fete din Chișinău, unde își manifestă vizibil primele sale „poezioane”. Acestea prind „aripi de zbor” în 1932, în revista „Licurici” a Liceului de Băieți „B. P. Hasdeu” din Chișinău, care publică, în nr. 2/28, două poezii, *Aș vrea un basm* și *Primăvara*. Prinzând curaj, continuă cu succes drumul publicării noilor creații, pe care-l și lărgeste în revistele „Viața Basarabiei” și „Crai nou”. Ba mai mult, în clasa a VII-a înființează și devine redactor al revistei „Ghiocei” a școlii, în care va publica și primele sale proze. Devine membră activă a Societății „Tinerimea română”, scriind eseuri și ținând conferințe.

În toamna anului 1934, Magda Isanos descinde la Universitatea din Iași, devenind studentă a Facultății de Litere și Filozofie, dar și a Facultății de Drept, pe aceasta din urmă absolvind-o în 1938. Perioada studenției avea să-i deschidă și „porțile literare” ale Cetății ieșene; Magda Isanos a devenit colaboratoare a revistei „Însemnări ieșene”, al cărei mentor era M. Sadoveanu și unde va publica, număr de număr, minunatele ei poezii, atrăgându-și și o binemeritată apreciere critică: „un nou talent în plină ascensiune, acel al d-rei M.I. (Magda Isanos), poetă a preocupărilor transcendente, minunat redată în versuri de o temeritate care depășește cu mult feminismul”, relatea ziarul „Lumea” din decembrie 1937.

În septembrie 1935 se căsătorește la Chișinău cu Lev Panteleev, absolvent de limbi clasice la Iași (și el poet și pasionat bibliofil), însă, „această alianță bizară a două temperamente opuse” a eșuat după câteva luni, așa cum menționează și biografia poetei. Chiar dacă suferise o „marginalizare” a femeii divorțate, gloria sa literară era tot mai cuprinzătoare. Astfel, după publicarea în „Însemnări” a memorabilei poezii *Murim ca mâine*, însuși profesorul C. I. Parhon, impresionat, „a citat din ea în fața unui auditoriu select din Aula Universității.”

La „Însemnări” îl cunoaște pe Eusebiu Camilar, scriitor, cu care leagă o strânsă prietenie, ce a dus la oficierea căsătoriei la Primăria din Iași, pe 31 martie 1938, avându-l printre martori pe George Lesnea, scriitor și traducător. Comentată cu umor, aceasta a fost prezentată drept... „un mariaj dintre poezie și proză”.

Luându-și în toamnă licența în Drept, la începutul anului următor Magda Isanos se înscrie în Baroul de Iași ca avocat stagiar, înregistrând și aici un succes notabil. În același timp, continuă la fel de expresiv activitatea publicistică, inclusiv în noul „Jurnal literar”, și participă la ședințele Societății „Noua Junime”, înființată prin grija lui George Călinescu. După evocarea amicei de studenție, Veronica Zosin, devenită apoi Gorgos, „această perioadă a fost cea mai veselă și mai fericită din viața Magdei”.

În iunie 1940, în urma haosului provocat de ultimatumul guvernului sovietic privind părăsirea Basarabiei de către funcționarii români, părinții Magdei abia au reușit să prindă „ultimul tren” și să se refugieze la Iași, ca apoi, peste o lună, să se stabilească la București.

În septembrie se aprobă apariția ziarului „Avântul”, din al cărui corp redacțional, condus de George Ivașcu, făcea parte și familia Camilar. Lipsit de fonduri și acuzat de cenzură, ziarul nu mai apare. În octombrie, familia Camilar se mută în locuința din strada Săulescu nr. 19, unde va sta până în primăvara lui 1944, când pleacă în refugiu. Cutremurul din 11 noiembrie a produs o șubrezire serioasă a locuinței, ca, de altfel, și a tuturor edificiilor din oraș. Eusebiu (Zebi, cum îl alinta Magda) este concentrat în armată, iar biroul avocațesc al Magdei, deschis în propria locuință, nu reușește să adune „arginții” necesari existenței. Totuși, în primăvara lui '41, sosind într-un concediu medical, Eusebiu și Magda reușesc să scoată un nou ziar „Avântul”, în care și-au investit toți banii și a cărei corvoadă redacțională îi revine în întregime Magdei. Din lipsă de fonduri, la jumătatea lunii mai ziarul și-a încetat apariția. Vremuri grele...

Într-un Iași cu o situație „tulbure”, poeta, însărcinată, este luată de mama sa la București, unde „pe 8 iulie 1941, la Spitalul Brâncovenesc, Magda a născut o fetiță, dându-i numele de Elisabeta (precum și cel al mamei sale)”. După naștere, mai spre toamnă, aflându-se tot în București, boa-

la de care suferea Magda se agravează, astfel că la sfârșit de noiembrie transmite Baroului de Iași un certificat medical și actul de delegare a trei Veronica Zosin „pentru amânarea proceselor sale”. În 1942, merge la Costiujeni, unde tatăl său și-a recăpătat funcția de director al spitalului și stă acolo până în aprilie, după botezul fiicei, pe care o lasă în grija bunicilor și se întoarce la Iași să poată avea mai multă grijă de dragul ei Zebi aflat pe front. În toamna lui '42 revine pentru scurt timp la Costiujeni să-și revadă fetița, dar este și neliniștită pentru soțul rămas singur la Iași, redactor la Radio Iași și secretar de redacție la ziarul „Cetatea Moldovei”. Se întoarce iar la Iași nu pentru mult timp, deoarece crizele bolii sale se întetesc dramatic și este nevoită să plece la București, unde se internează într-o clinică, în grija surorii sale Silvia, medic, și a doctorului Dimitriu, constatându-i-se o „deformare îngrijorătoare a inimii”. Tratamentul aplicat face un adevărat „miracol” și starea ei „se ameliorază într-un chip extraordinar”, după cum nota „sursa” citată. Drept recunoștință, Magda compune nouă poezii, cuprinse ulterior în ciclul „Spital” al viitorului prim și singur volum antum al poetei, intitulat *Poezii*, apărut în 1943, la editura ieșeană „Brawo”, sub îngrijirea lui Eusebiu Camilar. La Iași își reia dezinvolt seria publicării noilor sale poezii în reviste precum „Vremea”, „Revista Fundațiilor”, „Victoria”, „Orizont”, „Tribuna poporului”, iar primăvara lui '43 o surprinde „plantând pomi în grădina casei din Săulescu”. La sfârșitul anului se retrage din avocatură „din motive medicale”, dar continuă să publice noi poezii în care se întrevăd, nuanțate poetic, situații trăitoare: *Bunavestire, Oglinzi, Oamenii, Duhurile pământului, Doamne, n-am ajuns până la tine* ș.a.

Tăvălugul războiului fiind tot mai aproape, iar crizele bolii întetindu-se, în martie '44 Magda Isanos abia reușește să se refugieze cu fetița la București, Zebi fiind concentrat. Dar cum nici la București, după cumplitul bombardament din 4 aprilie, nu se mai putea locui, refugiul a continuat înspre munte, mai întâi la Costești și apoi la Drăganu de Argeș, acolo unde Magda are „premoniții” lirice: „Mă bate în față răcoarea morții,/ S-au fost deschis canaturile porții,/ Văd întunericul./ Văslește, văslește puternicul/ Charon, aud lopețile,/ În urma mea rămân diminețile”.

În urmă, la Iași, după bombardamentul de aviație din noaptea de 5/6 iunie, casa lor din Săulescu este distrusă, odată cu toate manuscrisele

Magdei și ale lui Eusebiu. „A mai rămas în grădina casei doar un caiet cu patru povestiri inedite”, găsit și păstrat de doamna Gorgos, fostă Zosin.

În septembrie '44 Magda și familia revin cu greu la București, în casa rămasă neatinsă. Cu toate durerile vieții și bolii poeta lucrează intens la alcătuirea următorului volum intitulat *Imnuri pentru pământ*, pe care l-a predat Editurii Fundațiilor Regale la început de noiembrie. Agravându-se crizele, doctorul Dimitriu, care o vizita des, a dat de înțeles că nu mai poate face nimic pentru a o salva. Și a venit acel cumplit „murim ...ca mâine” al Magdei Isanos, pe 17 noiembrie dimineața, la doar 28 de ani (!), când „Eusebiu, întors de la farmacie, o găsește fără suflare și a căzut lângă ea în genunchi”, după cum mărturisește Veronica Isanos-Luscalu, sora ei.

A fost înmormântată „duminică, pe 19 noiembrie, în Cimitirul Reînvierea”. Ulterior, va fi reînhumată la Bellu, în parcela scriitorilor. Pe placa de marmoră a mormântului stau săpate versurile sale: „Oamenilor voiam să le las/ sufletul meu drept pâine de popas,/ drept livadă și cer./ Tuturor acelora care nu mă cer/ și nu mă cunosc, am venit să le fiu/ o candelă pentru mai târziu”.

Postum, i-au fost publicate volumele: *Cântarea munților* (1945), *Țara luminii* (1946), *Versuri* (1955), *Versuri* (1964), *Confesiuni lirice* (1989, la Chișinău), *Poezii/Poesies* – ediția bilingvă română-franceză, traduce-re Elisabeta Isanos (1996).

Opera poetică a Magdei Isanos a fost apreciată în timpul vieții sale de Mihai Codreanu („o poetă de o mare sensibilitate și de o reală profunzime”), Pompiliu Constantinescu, Șerban Cioculescu, Ion Caraion, Virgil Ierunca și, în posteritate, de acad. C-tin Ciopraga („poezia Magdei Isanos cunoaște o audiență remarcabilă, pe măsura celei care a fost o personalitate de excepție”), Garabet Ibrăileanu, George Ivașcu, Al. Piru, Al. Jebeleanu, Laurențiu Fulga, Geo Bogza („A scris versuri în care se simte tălăzuirea oceanului când se pregătește furtuna, versuri uriașe, poate cele mai dintâi versuri uriașe pe care le-a scris o fiică a poporului nostru”), N. Manolescu, Al. Călinescu ș.a.

Ana BANTOȘ

Regăsirea de sine în literatura basarabeană: flux și reflux (II)

A.B. – conf. univ., doctor habilitat în filologie, Universitatea de Stat „Alecu Russo”, Bălți. Direcții de cercetare: literatura română, literatura universală și comparată, estetică și teorie literară. Publicații: *Reabilitarea autenticului*. Culegere de articole și studii critice, Chișinău, 2006; *Deschidere spre universalism. Literatura română din Basarabia postbelică*. Monografie, Chișinău, 2010 (ediția a II-a, revăzută și lași, 2014); *Literatura basarabeană și modelele literare europene*, București, 2013.

Sunt evidente mutațiile care se produc pe plan cultural interriveran în perioada postcomunistă. Pe de o parte, sunt prezente manifestările voinței de a rupe relația cu un trecut nociv, cu perioada de ideologizare acerbă a literaturii și, pe de altă parte, este evidentă opțiunea în favoarea detașării de dezideratul implicării în viața cetății, ținându-se cont mai puțin de necesitatea angajamentului social inerent realităților din zonele marginale, cum a fost și rămâne Basarabia. Să amintim că libertatea creației ca marcă a emancipării progresive a umanității era caracteristică, pe plan european, modernismului de la începutul secolului al XX-lea. Miza pe noutate și progres era paralelă cu revizuirea credințelor, cu detașarea de apartenența comunitară sau la anumite tradiții, de aici încolo traseul individualist, la fel ca și nihilismul, având undă verde. Ce a urmat pe tot parcursul secolului al XX-lea se știe. În orice caz, mai multe fenomene ce țin de domeniul modernismului se fac responsabile de autodisoluția modernității, de consumerismul și de hedonismul la care s-a ajuns ulterior. Or, devenit parte integrantă

Partea I vezi „Limba Română”, Chișinău, Nr. 1 (255), 2020, p. 257-266.

a cotidianului postmodern, hedonismul va împinge pe un plan secund paradigma superiorității artei. Tentativa de a da expresie și sens exaltării plăcerii, traversând un parcurs artistic, se dovedește a fi, până la urmă, un act banal. Autorul postmodern este din ce în ce mai indiferent față de reacțiile care vin din afară, pentru el contând experiența personală. În acest punct are loc montarea personajului pe unda consumerismului, a individualismului pur, detașat de mai vechile valori metafizice. Eterogenitatea, diversitatea și pluralismul se impun tot mai insistent, un rol din ce în ce mai important în această situație revenindu-le mijloacelor de informare în masă, care produc evenimente. Importanța acestora din urmă este dependentă de mass-media, invazia informației în zilele noastre fiind pe punctul de a înlocui ficțiunea.

Totodată, miza pe aproximație și pe cotidian, detașarea de anumite sisteme valorice rigide nu denotă faptul că omul postmodern nu mai crede în nimic, ci că el își alege credințele în loc de a se lăsa impus să creadă. Toate acestea fac parte din necesitatea conexiunii sau a re-conexiunii la un traseu al normalității mersului înainte al literelor, normalitate din care literatura în această parte europeană a fost scoasă după al Doilea Război Mondial. Căci, trebuie să recunoaștem, toate câte s-au întâmplat aici, pe plan literar și artistic, în anii dominației regimului sovietic, nu aveau cum să nu poarte marca aceluia regim. Pe de altă parte, efortul scriitorilor din perioada de referință de a se menține, cât de cât, sau cât era cu putință, în parametrii unei normalități a creativității n-ar trebui neglijat. Poate că situația aceasta ar fi fost mai cu cale să fie luată în dezbateri imediat după destrămarea fostei URSS, atunci când peisajul literar de aici se constituia cu participarea scriitorilor din mai multe generații: cea a lui Andrei Lupan (1912-1992) și Ion Druță, a lui Aureliu Busuioc (1928-2012), Spiridon Vangheli, Vasile Vasilache (1926-2008), Serafim Saka (1835-2011), Mihail Gh. Cibotaru, Vladimir Beșleagă, Grigore Vieru (1935-2009), Dumitru Matcovschi (1939-2013), Victor Teleucă (1931-2002), Petru Cărare (1935-2019), Anatol Codru (1936-2010), Ion Vatamanu (1937-1993), Gheorghe Vodă (1934-2007), Lidia Istrati (1941-1997), Arhip Cibotaru (1935-2010), Andrei Strâmbeanu, Anatol Ciocanu (1940-2015), Mihail I. Cibotaru, urmași de șaptezeciștii Leonida Lari (1949-2011), Vasile Romanciuc, Nicolae Dabija, Nicolae Vieru (1947-1995), Efim Tarlapan (1944-2015), Victor Dumbrăveanu (1946-2011), Nicolae

Rusu, Leo Butnaru, Arcadie Suceveanu, Ion Hadârcă, Marcela Benea, Vlad Zbârciog, Valeriu Babanschi (1945-2009), Iulian Filip, Valeria Grosu (1950-2012), Serafim Belicov (1947-2016), Nina Josu, Renata Verejanu, iar apoi cei din generația anilor 80: Eugen Cioclea (1948-2013), Lorina Bălțeanu, Vsevolod Ciornei, Em. Galaicu-Păun, Nicolae Popa, Leo Bordeianu, Theo Chiriac, Lucreția Bârlădeanu, Andrei Țurcanu, Vitalie Ciobanu, Vasile Gârneț, Călina Trifan. Privind retrospectiv, constatăm că dincolo de puținele încercări de a înfripa dezbatere la tema dată, care sucombau în spectacole de prost gust constând în învinuiri reciproce, și dincolo de faptul că impulsurile de răzvrătire nu au lipsit, optzeciștii au evoluat într-o atmosferă cvasi liniștită, într-un fel de liniște de după o „furtună” care s-a stins tot așa cum a început, în anii '80, fără ecouri de durată în mentalitatea cititorilor, căci raportarea la trecut și la prezent se dovedește a fi un examen nu tocmai simplu pe un teren cultural cum este cel pruto-nistean, cu plăci tectonice care încă mai vibrează la ecourile lăsate de un regim totalitar, comunist. Or, cât privește postmoderniștii și tradiționaliștii, polemica pe această temă oscila între o platformă a interesului de grup și alta a interesului revendicat de pe pozițiile unui sentiment patriotic, care, la rândul său, ar merita o analiză aparte. În articolul de față nu mă voi referi decât tangențial la acest subiect, amintind o mențiune făcută de către criticul și istoricul literar de la Suceava, universitarul Mircea A. Diaconu cu privire la confruntările basarabene dintre generații. Domnia Sa mărturisirea, în calitate de reprezentant al generației optzeciste, că în România lucrurile s-au derulat fără manifestări agresive ale scriitorilor pe criterii de generație. Bineînțeles, mișcarea de emancipare a românilor basarabeni a ridicat timpul istoric la alte cote, determinându-i pe scriitorii care au participat la acele evenimente să plonjeze într-un fel de anacronism radical în raport cu exigențele scrisului contemporan. De aici va rezulta o serie întregă de comentarii nelipsite de o doză importantă de subiectivism, cu privire la implicarea scriitorilor în mișcarea patriotică. Este adevărat că, situați pe baricade la 1989, acești scriitori par să nu fie contemporani cu arta pentru care pledau cu ceva timp în urmă, căci, să nu uităm, șazeciștii veneau în literatură cu un „proiect” de schimbare evidentă a conceptului de literatură. Că, vorba ceea, n-a fost să fie, sau că proiectul a fost realizat atât pe cât, este o altă poveste. Dar, privită dintr-o altă perspectivă, în interpretarea mai recentă a Anei

Blandiana cu prilejul unei întâlniri cu intelectualii și scriitorii basarabeni la Chișinău, situația ne poate pune pe gânduri: Ce se întâmplă? se întreba nedumerită distinsa scriitoare. La '89 scriitorii basarabeni erau pe baricade, mergeau înaintea tuturor însuflețind mulțimea să-și obțină drepturile (pe când în România scriitorii nu erau de văzut în avanscena evenimentelor social-politice), iar astăzi scriitorii basarabeni sunt absenți în Agora. Cu certitudine, la mijloc e și schimbarea la față a timpurilor care pun din nou la încercare scrisul românesc din Basarabia postcomunistă: este evidentă dorința scriitorilor de a se impune printr-o întrerupere a ceea ce a fost până la ei. Complexitatea problemei reiese din această situație, în care scriitorii care în anii '60 erau orientați și ei spre o ruptură, în plan estetic, la un moment dat vor schimba macazul, asumându-și destinul unor vizionari în responsabilitatea cărora se afla și destinul conașionalilor lor, sau, folosind o expresie de inspirație blagiană din poezia lui Liviu Damian, scriitorii basarabeni se vedeau în postura de „cocori cu soarta stranie”.

Dacă e să analizăm peisajul literar din Basarabia de după 1989, retro- și prospectiv, năzuința de raliere la un context mai general, modern și post-modern, ar trebui să ne întrebăm, mai întâi, care erau valorile literare la care se raportau, sau mai exact spus, la care se puteau raporta scriitorii de până la '89 și cum se raportează la ora actuală scriitorii basarabeni la modernism și postmodernism, în ce măsură sunt orientați să se auto-descopere ca scriitori, din perspectiva anumitor repere valorice? Se știe că literatura postbelică din România a fost definită drept neomodernă, noțiune care nu e total străină de ceea ce se petrecea și în literatura din Basarabia postbelică. Să mai amintim că modernismul se caracterizează prin atitudinea intelectuală, această trăsătură fiind specifică și fenomenelor literare și artistice din zilele noastre, dezvoltarea tehnologiilor informaționale, facilitarea circulației cunoștințelor spunându-și cuvântul în continuare. Bineînțeles, în acest context, raportarea la tradiții tinde să capete alte nuanțe. Deschiși spre noutate, în primul rând, scriitorii de azi vor urmări să construiască o reprezentare a lumii pornind de la fundamente renovate, de la alte modele sau paradigme. Este rezonabil să ne întrebăm în ce constă sistemul valoric atractiv pentru scriitorii de azi, într-o epoca pe care Mircea Martin, bunăoară, o consideră postcanonică, diferențiindu-se prin eclecticism și relativism cultural (Martin 2005: 308)? În acest moment ni se deschide o panoramă a scrisului

basarabean din ultima perioadă, pe cât de variată pe atât de marcată de năzuința de a transforma rănila trecutului, de a developea consecințele injustițiilor. Amintim că în anii '90 și după 2000, în peisajul literar se includ Nicolae Spătaru, Irina Nechit, Nicolae Leahu, Maria Șleahțișchi, Anatol Moraru, Margareta Curtescu, Mihaela Perciun, Ana Rapcea, Liliana Armașu, Ștefan Baștovoi, Eugenia Bulat, Gheorghe Bălici, Constantin Cheianu, Val Butnaru, Iulian Ciocan, Liliana Corobca, Radmila Popovici, Alexandru Vaculovschi, Moni Stănilă, Svetlana Corobceanu, Tatiana Țăbuleac, Maria Pilchin, Alexandru Cosmescu, Virgil Botnaru, Aura Maru, Anatol Grosu, Iulian Frunțașu, Silvia Goteanschi, Maria Paula Erizanu. Condițiile în care acești scriitori se afirmă sunt altele. Posibilitățile de acumulare a informațiilor de ordin cultural fiind cu mult mai mari, este și firesc ca ei să se revendice de la un alt fel de normalitate, ca cetățeni ai unui spațiu extins al literelor, în care un loc din ce în mai important îi revine esteticii spectacularizării. Vom aminti că Jean Baudrillard, cunoscutul analist al modurilor de mediere și comunicare în postmodernitate, remarca mișcarea, pe plan european, dinspre istoria transcendentă, dinspre marea Istorie spre un fel de contra-istorie, mai exact, observa coborârea spre anodin și banalitate. Considerată drept un fel de revoluție, plonjarea în cotidian, în opinia autorului francez, nu este altceva decât „o involuție, în raport cu Istoria” (Jean Baudrillard 2003). Pe plan artistic recompensa vine dinspre emergența unui imaginar, indubitabil renovat, care, de fapt, era prezent și în creația optzeciștilor, străbătând cărțile de poezie apărute în ultima perioadă. Se remarcă o atitudine mai mult sau mai puțin rezervată în ceea ce privește ornamentarea versurilor cu figuri de stil. Poezia se diferențiază printr-o mai mare diversitate a formelor și a inspirației, printr-o dimensiune orală mai evidentă, dar și printr-o luciditate critică mai pronunțată. Nu întâmplător e și faptul că, de la o vreme, poeții, între care Emilian Galaicu Păun, Arcadie Suceveanu, Theo Chiriac, Vitalie Răileanu, Grigore Chipere, fac și critică literară. Contextul istoric își spune cuvântul, autorii ținând cont într-o măsură mai mare de realitate. De menționat că, deși acum nu mai e vorba de un eventual interes stimulat de o conștiință colectivă, anumite zone ale istoriei pline de fragilități pun la încercare potențele artistice ale autorilor noștri, orientați să scoată la lumina zilei oameni și istorii ale acestora, spre a nu lăsa să se așternă uitarea peste toate câte s-au întâmplat

și se întâmplă. Or, rolul literaturii anume în aceasta constă, în evocarea faptelor care ne permit să recitim lumea, făcându-i să vorbească pe cei care nu au avut sau care, și în prezent, au mai puțin dreptul la cuvânt. Vor apare narațiuni-document, sau narațiuni cu caracter reflexiv și confesiv, în mare parte autobiografice, și aici se va produce un soi de întâlnire dintre generații: pe de o parte, Serafim Saka (romanul-fapt *Pe mine mie redă-mă*, 2013), Aureliu Busuioc (ultimul său roman antum *Și a fost noapte*, 2012), Arhip Cibotaru (*Pe timpul lui Teleucă*, 2010), iar, pe de altă parte, mai tinerii Constantin Cheianu, Iulian Ciocan, Nicolae Rusu, mai recent, Vitalie Ciobanu (în volumul *Zilele după Oreste*, 2019) vor evoca evenimente și fapte dintre care unele se intersectează, cel puțin parțial, din punct de vedere cronologic. Raportarea la istoria relativ recentă include și fenomene precum e tema dureroasă a migrației cu trena de probleme pe care le declanșează, în piese de teatru semnate de Constantin Cheianu (*În container*), Dumitru Crudu (*Salvați Bostonul*), sau în volumele de proză, marcată de accente reflexive, semnate de către Claudia Partole, Ion Anton, Mihaela Perciun, Liliana Corobca, Lilia Bicec.

Este evidentă angajarea scriitorilor în diverse forme inovatoare de scriitură, în care e vizat socialul și istoria deopotrivă, pentru ca refularea traumatizantă să impulsioneze orientarea spre recuperarea memoriei istorice. Căile de recuperare a memoriei sunt diverse, rescrierea trecutului recent implicând și necesitatea de a scoate vălul de pe evenimente precum conflictul din Transnistria, declanșat în 1990, sau cele de la 7 aprilie 2008. Are loc re-întoarcerea spre un realism social, acum de altă natură decât cel socialist din vremurile de pomină. În unele scrieri există o relaționare directă între text și realul contextualizat, fiind prezentă intenția de reînnoire a esteticii realiste în proza de azi. Tentativa de aflare a unor noi modele e firească în acest context, fiind urmărită șansa personajului de a renaște sub diverse forme. Tendința de a înțelege timpul de azi, de a face față traumatismelor rezultate din perioada comunistă, memoria având un rol decisiv în interpretarea evenimentelor, îi orientează pe autori spre noi căutări de gen, spre renovarea formulelor narrative, înterogând canoanele literare cunoscute până în prezent. Imperativele etice și estetice în contextul peisajului cultural de astăzi sunt axate pe întoarcerea spre modernism și postmodernism, pe re-situarea

identităților din perspectiva autoficțiunii, a reflexivității. Necesitatea renerativizării cu scopul de a face credibilă literatura implicată în istoria recentă transpare în proza ultimului val, care se conturează prin cărți semnate de Dumitru Crudu, Em. Galaicu-Păun, Nicolae Rusu, Val Butnaru, Iulian Ciocan, Mihaela Perciun, Anatol Moraru, Oleg Serebrian. Alimentate de faptul istoric, narațiunile lor sunt filtrate printr-o viziune individualistă. Sunt luate în vizor realitățile depășite relativ recente, pe care le abordează la modul deconstructivist, faptele fiind narate, descrise subversiv. Discursul narativ este unul, despre care, utilizând un termen al lui Jean Ricardou, ar putea fi caracterizat drept „avariat”, cu alte cuvinte, sunt puse în joc diverse niveluri ale realității. Un nivel „real” și unul pe care l-am putea numi iluzoriu, oniric, fantasmagoric, imaginar, halucinant, ambele având statut similar. Un lucru este cât se poate de clar: din 2000 încoace romanul basarabean se eliberează de poverile sub care acest gen s-ar închide. Codurile și canoanele, chiar și cele mai simple ale scriiturii, sunt „atacate” subversiv. În felul acesta, dezarticulat, specia romanului reflectă o anumită stare a societății noastre actuale dezarticulate. Și este, cred, inutil să punem toate aceste eforturi creatoare de schimbare a formulelor pe seama libertății creației și a scriiturii, care, într-un anume fel, ar putea să fragilizeze romanul, aflat la ora actuală în căutare de repere. În cele mai recente apariții editoriale se mizează pe alte principii ale cunoașterii decât cele dintr-un trecut depășit, când avea credibilitate și era legitimată paradigma narațiunilor extinse. Anume așa se întâmplă și în romanul *Grădina de sticlă* (2018), bunăoară, pentru care Tatiana Țăbuleac a primit Premiul Uniunii Europene pentru Literatură (în 2019). Autoarea proiectează problema legitimării unui alt fel de cunoaștere într-o societate bulversată de schimbări postcomuniste, toate acestea fiind proiectate pe fundalul destinului Lastocikăi, un copil orfan, adoptat din motive pragmatice. Istoria unei vieți cât se poate de dramatice și nefericite este îmbrăcată într-o narațiune unică, în care este vorba despre emancipare, un fenomen conceput deosebit de complex.

Pusă în alți termeni, problema cunoașterii lumii de azi, așa cum e reflectată în literatura română din Basarabia zilelor noastre, include jocul, narațiunea speculativă, diversificarea instanțelor narrative, a nivelurilor narațiunii ca părți componente ale strategiilor de emancipare.

Se trasează astfel un nou parcurs al literaturii române din Republica Moldova, care nu e scutit de fragmentarism și discontinuitate, prin discursul său personajul tinzând să ajungă la un alt „eu”. Fascinația negativității, a fragmentării, a deconstrucției schițează parcă un gol, care nu se știe dacă, pe parcursul atâtor mutații valorice, într-un viitor apropiat, nu va fi perceput din perspectiva unor căutări plene.

Referințe bibliografice

Martin 2005 = Mircea Martin, *Despre canon într-o operă postcanonică*, în volumul *Teoria literaturii. Orientări în teoria și critica literară contemporană*, alcăt. Oana Fotache și Anca Băicoianu, Editura Universității din București, 2005.

Jean Baudrillard 2003 = *Discuție cu Jean Baudrillard*, susținută de Bessis Raphaël și Degryse Lucas, în revista „Le philosophoire”, 2003/1 (No 19), p. 5-21. [Cairn.infole 01/12/201, <https://doi.org/10.3917/pho-ir.019.0005>]

Nicolae GEORGESCU

Arta de a scrie pe vremea lui Eminescu (II)

N.G. – prof. univ. dr., membru al Uniunii Scriitorilor din România și al Academiei Oamenilor de Știință. A colaborat la numeroase reviste din țară și din străinătate: „Limba Română”, „Argeș”, „Caietele Mihai Eminescu”, „Convorbiri literare”, „Buletinul Eminescu” etc. Cărțile sale sunt legate de editarea și comentarea vieții și operei eminesciene: *A doua viață a lui Eminescu* (1994); *Cercul strâmt. Arta de a trăi pe vremea lui Eminescu* (1995, cu numeroase ilustrații); *Moartea antumă a lui Eminescu. 1883-1889* (2002); *Cartea trecerii. Boala și moartea lui Eminescu* (2009, ediția a II-a revăzută și adăugită, 2012); *Eminescu. Ultima zi la „Timpul”*; *Dosar de presă* (2011); *Boala și moartea lui Eminescu. Documente mărturii, ipoteze* (2014); *Din misterele literaturii române. Ediția princeps Eminescu* (2015).

Dialog pe tăcute despre apostroful postpus

Nu numai cu critica literară a intrat în dialog demersul nostru editorial, ci și cu editării lui Eminescu. Dintre aceștia, profesorul Gheorghe Bulgăr ne face onoarea de a ne cita în *Cuvântul înainte* la primul volum al ediției sale (Eminescu 1998: 7), iar în *Argumentul* la volumul al II-lea (Eminescu 1999: 9-10) susține, alături de noi, „necesitatea apostrofului la Eminescu, logica și funcția sa compozițională”. Ediția dânsului restituie apostroful în poezia postumă eminesciană (după volumul IV din ediția Perpessicius) – fiind pentru prima dată de la reforma ortografică din 1953 când reappare poezia tipărită în formele ei tradiționale. „Într-adevăr – conchide editorul – Poetul i-a dat o largă întrebuintare și a ținut să marcheze cursivitatea ritmului bine articulat prin acest semn. Dar apostroful ține și de o etapă istorică a scrisului românesc, fiind prezent peste tot în opera clasicilor până la înlocuirea lui, impusă de *Îndreptarul ortografic* din 1953. Pentru o imagine cât mai fidelă a scrisului din *Postume*, am păstrat, ca și Perpessicius, apostroful din

Partea I vezi „Limba Română” (Chișinău), Nr. 4, anul XXIX, 2019, p. 127-136.

textul eminescian, care-și are notele sale particulare, vizibile și în vocabular, în gramatică și mai ales în construcția stilistică”. Gheorghe Bulgăr este unul dintre autorii *Dicționarului limbii poetice a lui Eminescu*, coordonat de Tudor Vianu și apoi de Șerban Cioculescu, primul mare șantier eminescologic de după război (i-a urmat al doilea, cel de la Muzeul Literaturii Române, coordonat de Al. Oprea). El aduce în discuție, în sprijinul tezei noastre privind necesitatea apostrofului la Eminescu, studiile lui Șerban Cioculescu însuși pe marginea volumului V din ediția Perpessicius, publicate în „Caietele Eminescu” și apoi, în 1985, reluate în *Eminesciana* (Cioculescu 1985). În anii '80 ai secolului trecut, Șerban Cioculescu susține că atât apostroful cât și cratima au îndreptățire la Eminescu, dar face o repartizare proprie a celor două semne de punctuație, alta decât în textul tradițional, aducând numeroase argumente de text. Inițial, criticele sale, sub forma a șapte scrisori, i-au fost trimise lui Perpessicius personal în anul 1953, când se dezbătea în presa culturală și științifică tocmai necesitatea reformei ortografice. Șerban Cioculescu discută locurile unde apostroful poate fi suplinat de cratimă, cu scopul de a-l restrânge cât mai mult posibil dar, argumentând totuși că sunt locuri unde este indispensabil. Perpessicius nu ține cont de observațiile sale din aceste scrisori private, iar tăvălugul reformei îl va obliga, și pe el, să niveleze, în cele din urmă, totul la cratimă.

Recent, aceste *Scrisori* ale lui Șerban Cioculescu au fost reeditate de dl Lucian Chișu în vol. V din seria *Eminescu în corespondență*, scos la M.L.R., iar din nota editorială a dlui Lucian Chișu cităm pe larg: „Anul 1953 este, filologic vorbind, anul reformei ortografice. H.C.M.-ul dat de Gheorghe Gheorghiu-Dej este datat 16 septembrie 1953. Dezbaterile privind noua ortografie s-au desfășurate mai apoi în presa academică, dar și în revistele «Cum vorbim», «Viața românească» etc., în problemele acestea fiind implicați, tovărășește, de la proaspeții absolvenți de facultate până la ultimii beneficiari ai scrisului. (...) Observațiile lui Șerban Cioculescu trebuie înțelese în acest context, al emulației foarte largi pentru simplificarea scrierii. Cum predase manuscrisul volumelor al IV-lea (postumele) și al V-lea (notele și comentariile la postume) încă de câțiva ani, Perpessicius nu mai este obligat să revadă ortografia, deoarece lucrările în curs de tipărire nu se supuneau noilor reguli (care vor intra în vigoare la 1 aprilie 1954, iar pentru manualele școlare începând cu anul de învățământ 1955/1956). Volumul al IV-lea a apărut la

sfârșitul anului 1952: *Bun de tipar 20.XII.1952*. Interesantă este situația volumului al V-lea, predat de editor tot înainte de 1953: va apărea abia în 1958 și, în plină perioadă de aplicare a reformei, va apărea totuși cu *ă* și *apostrof* (situație probabil unică în cultura noastră postbelică). În *Prefață* la acest volum al V-lea însă Perpessicius este obligat să scrie *cît, romînește, decît* etc. – și să înlocuiască apostroful cu cratima, cum prevedea norma nr. 2 ortografică din 1953. Când editorul este nevoit să citeze un titlu de poezie, constatăm că în *Prefață* apare, de exemplu: *O-nțelepciune ai aripi de ceară* – iar în cuprins stă scris: *O, 'nțelepciune ai aripi de ceară*.

Trebuie spus că, în privința greșelilor de tipar și de imprimare la volumul său, Perpessicius va ține cont de observațiile lui Șerban Cioculescu în ediția a doua a postumelor (vol. al II-lea și al III-lea, scoase la Editura Minerva în 1964). Accentul grav, trema și alte notații motivate de ritm vor fi îndepărtate încă din volumul al V-lea.

În privința apostrofului, Șerban Cioculescu nu este foarte explicit pentru că nu respectă cele două apostrofuri utilizate în ediție: apostroful larg (cu *blanc*, spațiu alb tipografic de dimensiunea unei litere din textul tipărit), pentru formele disjuncte, și apostroful strâns (fără spațiu) pentru formele conjuncte. Conform exemplelor sale, Șerban Cioculescu folosește un singur tip de apostrof nediferențind cele două situații.

Nu se cunoaște reacția publică a lui Perpessicius la observațiile sale despre apostrof, dar în volumul al VI-lea, scos în 1963 și beneficiind din plin de prevederile reformei ortografice, la note, el se vede obligat să explice cât mai exact și în detaliu realitatea manuscriselor eminesciene, și, din manuscrisul lui *Călin*, redă o formă ca aceasta: *zugrăvite n'umbră par*, explicând: «Exemplu de apostrof postpus» (Eminescu 1963: 486). În manuscrisele eminesciene se întâlnesc foarte multe asemenea exemple de apostrof care nu notează căderea unei litere, ci pauza și modul de legare între ele a cuvintelor (accentul în sintagmă). Aici, de pildă, sensul poetic este că icoanele se zugrăvesc *din, cu umbre*, nu sunt zugrăvite și stau *la umbră*. Iată versurile în corpul ediției:

«Pe păreți icoane mândre zugrăvite n'umbră par
Cum că chipur'le din ele dintre codri mari răsar».

Numai la note editorul are voie să pună apostrof, nu și în textul editat unde are *zugrăvite-n umbră*, cum i se îngăduie”.

Exemplul dat de dl Lucian Chișu (de fapt, de Perpessicius!) este edificator: una e *zugrăvite-n umbră*, adică zugrăvite la umbră, și alta e *zugrăvite n'umbră*. Pentru imagine, vezi de pildă *Stau în cerdacul tău*:

„Stau în cerdacul tău ... Noaptea-i senină,
Deasupra-mi crengi de arbori se întind,
Crengi mari în flori de umbră mă cuprind
Și vântul mișcă arborii-n grădină”.

Apostroful determină accentul în vers și are, astfel, valoare gramaticală diferențiind complementul circumstanțial de loc (*zugrăvite-n umbră*) și pe cel de agent (*zugrăvite n'umbră*).

Suntem datori să observăm și un cerc care se închide prin profesorul Gh. Bulgăr: inconsecvența ortografică de la vol. IV-V la vol. VI în cazul lui Perpessicius, determinată de o reformă, se regăsește în aceeași inconsecvență, dar de ordin invers, și e determinată de pasiunea pentru adevăr: în vol. I Gh. Bulgăre păstrează normele, în vol. al II-lea revine la situația de dinaintea normei, la apostrof. Atâtor merite științifice pe care i le recunosc discipolii și colegii octogenarului filolog care abia ne-a părăsit li se adaugă și acesta, moral prin excelență: a readus luminile interioare ale scrisului eminescian, reliefurile, adâncimile și înălțimile – adică apostroful.

Iarăși despre virgulă și apostrof

Nu putem încheia aceste fragmente teoretice fără a atrage atenția cititorului asupra punctuației textului pe care-l restituim. Rezumăm ceea ce în notele noastre marginale se desfășoară strict „punctual”: punctuația antumelor este organizată de Titu Maiorescu în ediția princeps. Punctuația este studiată îndelung de primul editor, sensul general al ei fiind unul logic pozitivist, putându-se chiar desprinde un adevărat imperativ editorial ce se subordonează ideii de ordine, gramatică impecabilă, claritate. Fraza pare sculptată de virgula maioreșciană, regenta tronează majestuos și-și subordonează autoritar completivele ori atributivele – fără a lăsa loc de nuanțe. Oricât ar interveni în chestiuni de amănunt, editorii de după Maiorescu păstrează și chiar adâncesc (pentru că au cultul maestrului) acest spirit al ordinii. Într-un fel, se poate demonstra că lupta continuă

pentru uniformizarea textului eminescian (fonetică, vocabular) a fost însoțită de aceasta, pentru uniformizarea punctuației, adică pentru impunerea maiorescianismului în sistemul poetic eminescian. Atragem încă o dată atenția – dacă mai este nevoie! – că aici nu e vorba *decât de a-l separa pe Eminescu de Maiorescu* – pentru ca respectul istoric al nostru și al generațiilor viitoare să fie cât mai exact exprimat pentru fiecare în parte.

Și totuși, cât de departe suntem de textul eminescian cu această ordine în amănunte! Se poate scrie un studiu încheiat, cu răspunsuri complete la toate chestiunile ce țin de gramatica normativă, pe baza poeziei eminesciene – fără a fi nevoiți s-o schimbăm pentru a corespunde regulilor deja formulate: trebuie doar să flexibilizăm aceste reguli, să acceptăm nuanțele. Se poate discuta cu mare profit, în general despre gramatică și poezie la Eminescu (sau la alți poeți). Regretatul I. Crețu, unul dintre cei mai duri critici ai edițiilor eminesciene, ajunsese, la un moment dat, la capătul unui maraton însumând mai mult de o sută de locuri din ediția Perpessicius discutate și propuse spre emendare, să vorbească despre necesitatea ca uneori Eminescu „să fie înțeles dincolo de gramatică”.

Mai ales în *Scrisori* se vede foarte bine depărtarea dintre Eminescu și editorii săi în privința punctuației. Desprindem, în acest sens, cel puțin două măsuri. Una e ceea ce se pierde întâmplător, prin lucrarea separată a fiecărui fragment în parte, iar alta este ceea ce se pierde cu sistem, ceea ce se îndepărtează cu bună știință din poezia publicată în „Convorbiri literare” prin chirurgia virgulei lui Maiorescu. Or, urmărind întreaga poezie antumă în revistă și în ediții, se observă cu ușurință că această gramaticalizare excesivă a textului aduce logică formală în dauna sentimentului, scoate, de fapt, fiorul poetic, lăsând în urmă psihologie – și, lucrul cel mai adânc implicat în epocă pe de o parte și în opera lui Eminescu pe de alta, netezește materialist orice tendință mistică. Practic, nu se poate urmări, în punctuația consensuală a antumelor, dialogul continuu, dramatic, al poetului cu ceea ce numim îndeobște *divinul*. Restituirea acestui dialog (care s-a studiat totuși, dar pe poezia postumă a lui Eminescu, tocmai pentru că acolo a lipsit scheletul-corsaj al unei punctuații sistemic externe textului) mi se pare a fi una dintre urgențe în eminescologie, altfel poetul riscă a se

perde, pentru încă un secol, în acea zonă gri dintre pozitivism și ateism – unde deja este căutat cu insistență de unii cititori ai... edițiilor și editorilor săi.

Și, întrucât virgula maioresciană este aceea care scoate sistemic fiorul religios din poezia lui Eminescu, ar trebui, poate, rediscutată atât legătura primului nostru editor cu poezia în general (chiar și în sensul „cuvânt-idee”, de la care am pornit în aceste considerații) – cât și aceea, particulară, a sa cu *această* poezie și acest *autor*. Maiorescu este un interpret, mai mult decât un editor – și, întrucât editează poezia lui Eminescu prin edițiile lui Maiorescu, toți urmașii săi sunt mai mult interpreți decât editori. Se supun timpului lor, nu autorului lor. Caută ce ar fi trebuit să spună Eminescu, nu ce spune el, cum ar fi trebuit (acceptat) să scrie, nu cum scrie. Nu-i preocupă voința auctorială, ci sunt de-a dreptul pasionați de evoluția limbii române literare și fac pronosticuri exacte, dacă se poate spune așa, privind acordul deplin, chiar anticipativ, al poetului cu formele „noi”. Într-un cuvânt, noi credem că un editor care nu se supune autorului editat este un interpret. Și-l poate cineva închipui pe Maiorescu – supus de cineva pe tărâmul ideii, fie acela chiar Eminescu? – Și atunci, nu este cazul să ne mutăm din acest tărâm în acela al cuvântului, al textului? Or, text înseamnă covor de semne, cuvinte adică și semne de circulație printre ele, așadar: punctuație. Nu putem proceda la restituirea textului genuin, original (cum se face – dar numai prin reviste de specialitate – de câteva decenii bune, de la deja amintitul I. Crețu) – fără a pune în discuție și punctuația. Este ca și cum ai restitui fresca dedesubt a unei biserici – păstrând, însă, chenarele frescei de deasupra, ale celei adăugate.

Ca să nu zăbovim prea mult în zona exemplilor, îl rugăm pe cititor să urmărească pe text afirmațiile noastre.

La *Satira III* trebuie comentată, aici, pentru înțelegerea schimbării generale a ideii, acea scenă erotică de la început în comparație cu o intervenție ortografică oarecare ce arată schimbări neesențiale, de amănunt – dar nesfârșite ca număr. Este vorba, mai întâi, de versul 17, pe care Titu Maiorescu îl preia astfel: „– Las' să leg a mea viață de a ta. În brațu-mi vino,/ Și durerea mea de veacuri cu durerea ta alino”. În edițiile târzii Maiorescu chiar nuanțează: *În brațe-mi vino,/ Și durerea...* Aici, nici manuscrisul, nici „Convorbirile” și nici „Timpul” nu are apostroful pentru persoana a II-a a imperativului. Textul din „Convorbiri literare” este:

„– Las să leg a mea viață de a ta... În brațu-mi vino/ Și durerea mea de veacuri cu durerea ta alino...” Evident, sunt sensuri deosebite: în revistă zeița lasă, acceptă, concede, nu se roagă de sultan. Expresia *în brațu-mi vino* face aluzie la brațul victoriei care-l poartă pe cel ales prin bătălii, vezi iconografia aferentă consacrată. Sultanul va spune, mai jos, v.105: „Și, purtat de biruință, să mă'mpiedec de-un moșneag?”, unde iarăși găsim o expresie consacrată, pusă între virgule (iarăși scoase de Titu Maiorescu): *purtat de biruință* traduce grecescul *Nikeforos*: zeița biruinței, Nike, îl poartă în brațul ei pe sultan. În *Scrisoarea III* zeița nu este lascivă, bolnavă de iubirea pentru un muritor, ci îi transmite primului sultan un ordin, o poruncă, destinul viitorului imperiu. Acest apostrof care a fost desființat din scrierea limbii române la 1953 persistă tocmai în formele inadecvate. Un exemplu minor, apoi, în versurile 34-35, din visul Sultanului: *Vede țară lângă țară și popor lângă popor;/ Ca prin neguri alburie se strevăd și se prefac*, la Maiorescu și în tradiția instaurată de el, are la bază textul acesta: *Vede țară lângă țară, și popor lângă popor/ Ca prin neguri alburie se strevăd și se prefac*. Scoțând o virgulă și punând punct și virgulă după primul vers, această tradiție amestecă țările cu popoarele: sensul eminescian este că se prefac în întinsă împărăție popoarele, numai ele se amestecă – pe când țările sunt forme fixe, ca florile pe un covor uriaș, ca formele de relief. Vezi și mai jos: *Astfel, țară după țară drum de glorie-i deschid*. Desigur, este o „jenă minoră” a textului – dar, repet, se înseriază între sute și sute de asemenea „ciupeli”.

Cred că există un exemplu încă mai edificator: poemul *Te duci*. Amintim că el a fost publicat prima dată în ediția princeps din decembrie 1883 și reluat în „Convorbiri literare”, februarie 1884. Discutăm, aici, numai primele două strofe. Poemul cunoscut nouă este așa: „Te duci, și ani de suferință/ N-or să te vadă ochii-mi triști,/ Inamorați de-a ta ființă,/ De cum zâmbești, de cum te miști./ Și nu e blând ca o poveste/ Amorul meu cel dureros,/ Un demon sufletul tău este/ Cu chip de marmură frumos”.

În „Convorbiri literare” avem alt poem: lipsește virgula după *Te duci*, este punct după versul al doilea și lipsește, desigur, virgula după versul al treilea, rezultând acest enunț: *Inamorați de-a ta ființă/ De cum zâmbești, de cum te miști,/ Și nu e blând ca o poveste/ Amorul meu cel dureros*. Diferențele sunt clare. Cu virgulă după vers, ca în ediții, se repetă regimul versului: *inamorați de-a ta ființă, de cum zâmbești, de cum te miști*. Fără virgulă, ca

în „Convorbiri” și în toate manuscrisele (mai puțin 2279, 15, unde poate fi neatenție sau intervenție ulterioară) *de cum* din versul 4 devine adverb de mod: *imediat ce, îndată ce*. Pentru acest sens, vezi *S-a dus amorul: Să mi se pară cum că crești/ Decum resare luna*, „Convorbiri” („Familia”: *că tu crești / De cum*; Maiorescu: *cum-că crești, De cum*. Conjunct, *Decum* – numai în „Convorbiri” – are sensul *pe măsură ce, împreună cu, precum*; disjunct = *imediat ce*). Sensul acesta temporal trimite la mitul lui Pigmalion (care și-a sculptat în marmură o femeie și s-a îndrăgostit de ea, iar Venus a dat viață omenească statuii; temă des reluată de Eminescu, vezi între altele, *Dalila*). În manuscrise strofa este reluată astfel: *Nu e amorul lui Philémon/ Idil al liniștii duios*, versuri refăcute de mai multe ori: *O, nu idilul lui Philémon/ E 'n ochii tăi adânci și moi etc.* – dar în textul definitiv rămâne doar *Și nu e blând ca o poveste/ Amorul meu cel dureros*. Mitul lui Filemon și Baucis se regăsește în *Fata în grădina de aur*, finalul: *Un chin s-aveți: de-a nu muri deodată*. (Moartea împreună a îndrăgostiților este dovada supremă a iubirii împărtășite). Pentru mitul lui Pigmalion, vezi chiar poemul *Pigmalion* din manuscrise, dar vezi *Dalila*: Orfeu/ Pigmalion pot învia piatra (statuia) – dar nu-i pot controla destinul; dau viață, dar nu pot da soartă. Vezi *Criticilor mei* și atâtea alte poeme pe această temă. În *Te duci*, de cum prinde viață *Ea* „se duce”, adică își urmează propriul destin. Geniul în cea mai înaltă calitate a sa, aceea de a aduce la viață piatra, forma – totuși este sub destin, sub soartă, adică n-o poate stăpâni. Pigmalion o poate învia pe Galatea din piatră – dar nu o poate face să-l iubească, imediat ce învie – ea se duce. Punctuația a făcut dintr-un mit – psihologie, ca și când ar fi întâmplări casnice descrise ca stări sufletești.

Titu Maiorescu intervine și în alte locuri din poem, de data aceasta schimbând chiar cuvinte. El editează: *De-al genei tale gingaș tremur/ Atârnă viața mea pe veci*, iar edițiile păstrează astfel, doar cu schimbarea expresiei: *de veci* în loc de *pe veci*. „Convorbirile” au, însă: *De-al genei tale gingaș tremur/ Atârna viața mea de veci*. Acest imperfect, *atârna*, arată exact predestinarea: din veci, de veacuri trebuia ca cineva (Pigmalion, Orfeu, Geniul) să vadă, odată și-odată, tremurul statuii, viața vie țâșnind de sub forma dăltuită. El vede acest tremur – dar, de unde își imagina că va urma situația din Filemon și Baucis, „idil al liniștii duios”, constată că imediat ce învie – piatra „se duce”, își urmează destinul ei. Zbuciumul lui Pigmalion până a-și termina statuia, pe Galatea, se ilustrează în acest

poem. Maiorescu proiectează însă totul în viitor: atârnă pe veci = te voi iubi veșnic, te voi urma etc. Dintr-un poem mistic rezultă o poezie psihologică, un fel de romanță de divorț.

„Amănunte” precum acestea, ori precum cele deja discutate până acum – și cele care se vor mai discuta – vor face, probabil, ca poezia eminesciană să se citească altfel decât în corsetul punctuației maioresciene. Am văzut cum încă din *Satira I* fiorul mistic al „Convorbirilor literare”, acel sentiment religios atât de adânc ce întreține textul acolo, devine ton autoironic, parodic, prin punctuație. Detașarea poetului de pozitivismul vremii sale se transformă tocmai în implicare, în acceptare a lui. Parcă ai asista la o pedeapsă cu negativul propriilor gânduri. Dorind să explice, să pună ordine în idei, virgula interpretului (păstrată cuminte în întreaga tradiție editorială) îndepărtează tocmai discuția teoretică din poem. Ajungem să-l compătimim pe „sărmanul dascăl”, să-l credem cu adevărat o victimă a societății, când, de fapt, Eminescu râde în hohote de el spunând că așa îi trebuie, că după ce l-a scos pe Dumnezeu din Creație punând în loc *primum movens*, acest dascăl subțire și înalt se vrea acum chiar stăpân: „Mâna care-au dorit sceptrul universului...” Ce rezultă din această teorie pozitivistă a lui *unul-una* – este un univers uman fără credință, bântuit de *soarta oarbă* ce desființează ierarhiile și dă oricărui *punct*, fiecărei *beșici de spumă* impulsul ajungerii, instinctul de a se ridica în frunte, întronând un climat al luptei tuturor împotriva tuturor. Etern sacrificății sunt cei buni, *cu inima smerită*, care nu intră în joc. Neexistând credință, lipsește respectul, gloria, iubirea: totul se mimează. Punctuația tradițională, interpretativă, validează chiar acest climat, îl arată ca fiind – în viziunea poetului – cel real și devenind, astfel, în mod natural, ecranul fatalismului eminescian: de aceea este poetul pesimist, pentru că lumea este cum este (savanții sunt nerăsplățiți, geniile nerecunoscute etc.). În realitate, Eminescu judecă sever acest climat din perspectiva scoaterii divinului din univers, îi urmărește pe cei care l-au „detronat” pe Dumnezeu. *Satirele* eminesciene sunt, în viziunea poetului, trepte către sacru, către reinstaurarea divinului în lume. Ele confluează în *Lucașfărușul*, care tinde chiar către refacerea sacralității prin separarea zeului de om (sacralitatea este curățenie, se opune amestecului omenesc și zeesc) – și au o concluzie în *Criticilor mei*, care-l pune pe omul creator în situația de a fi demiurg al propriei creației, luând viață și dând viață gândurilor, ideilor.

*Aceste lucruri se înțeleg mai bine din această înlănțuire (ordine) a poemelor – iar punctuația „Convorbirilor literare”, a lui Eminescu însuși, ajută la deslușirea înțelesului. Cealaltă punctuație, încă o dată: fragmentează, apropie poezia de real până la interferență, nu mai permite detașarea, frânează curgerea ideii dintr-un poem în altul. Această punctuație pozitivistă duce consecvent către *laicizarea* lui Eminescu, face psihologie în versuri din discursul său teologal – încât te întrebi, uneori, dacă nu cumva consensul acesta nu e fel de complot, fie chiar și inconștient, fie chiar și pornit din bune intenții, pentru a-l păstra pe Eminescu în separarea față de religios, în vecinătatea ateismului științific. Oricum, vremile materiale în valurile cărora s-a scaldat secolul al XX-lea au favorizat acest „ateism” eminescian de consum, astfel că pronosticul în zona cuvintelor s-a dublat, iată, cu unul nesperat poate în zona ideii: *bis in idem*, formula tradițională a *hybrisului*, a găsit și în eminescianism loc de manifestare.*

(*Va continua*)

Bibliografie

Eminescu 1998 = Mihai Eminescu, *Poezii. I. Antume*, Ediție critică, introducere, argument și registrul emendărilor de Gh. Bulgăr, Editura Saeculum I.O., Editura Vestala, București, 1998.

Eminescu 1999 = Mihai Eminescu, *Poezii. II. Postume*, Ediție îngrijită, prefață și argument de Gh. Bulgăr, Ed. Vestala, 1999.

Dicționarul limbii poetice a lui Eminescu, sub redacția acad. Tudor Vianu, Editura Academiei, 1968.

Cioculescu 1985 = Șerban Cioculescu, *Eminesciana*, Editura Eminescu 1985.

Eminescu 2002 = *Eminescu în corespondență. V. Scrisori despre Eminescu*, Notă asupra ediției, note și comentarii, postfață de Lucian Chișu, Editura Muzeului Literaturii Române, 2002, p. 34-93 (notele, la p. 227-229).

Eminescu 1963 = Mihai Eminescu, *Opere*, vol. VI, *Literatura populară*, Introducere. Poeme originale de inspirație folclorică, Lirica populară, balade. Dramatice. Basme în proză, Irmoase. Paremiologie. Note și variante. Anexe. Exerciții și moloz. Caietul anonim, Bibliografie, Indici, Ediție critică îngrijită de Perpessicius, București, Editura Academiei Române, Muzeul Literaturii Române, R.P.R., 1963, p. 486.

Maria ABRAMCIUC

Ciclul epistolar *Negru pe alb* de Constantin Negruzzi: epicitate și discurs fervent

M.A. – poet, critic literar, eseist. Conf. dr., Catedra de Literatura română și universală, Facultatea de Litere, Universitatea „Alecru Russo” din Bălți. Membră a Uniunii Scriitorilor din Republica Moldova și a Uniunii Scriitorilor din România. A publicat versuri, articole de critică literară, eseuri în reviste din țară și de peste hotare: „Basarabia”; „Contrafort”; „Dacia literară”; „Semn”; „Poezia”; „Convorbiri literare”; „Familia”, semnând Margareta Curtescu. Cărți publicate: *Iubirea altfel* (Chișinău, 2013); *Inima desenată pe cer* (Iași, 2018).

Scriitor de atitudine, spirit polemic, traducător, poet, dramaturg, folclorist și publicist, Constantin Negruzzi este, întâi de toate, un prozator talentat și original, autor al primelor schițe și nuvele românești, între care *Alexandru Lăpușneanul* face biografie inegalabilă în epocă și ulterior. Critica literară îi recunoaște unanim meritul de a fi întemeiat narațiunea artistică națională, lui Negruzzi revenindu-i întâietatea și în promovarea discursului epistolar în proză. Apărute în periodicele timpului, pe parcursul anilor 1837-1855, aceste prime foiletoane din literatura noastră sunt reunite în capitolul *Negru pe alb* (*Scrisori la un prieten*), ultimul din cuprinsul volumului *Păcatele tinerețelor* (1857). Titlul ciclului este invocat de autor într-o scrisoare datată 13 martie 1855 și adresată lui Vasile Alecsandri, în care, mimând condiția celui somat să scrie („Scrie sau mori! La bourse ou la vie!”), îl anunță pe bardul de la Mircești că va arunca „negru pe alb” și, citându-l pe Gentile Sermini (scriitor italian din secolul al XV-lea), afirmă că viitoarea operă „nu o carte, ci un paneraș de salată ar trebui să se cheme” (Cf. Piru 1966: 115-116).

Foiletonistul și-a selectat subiectele din diverse spații (istoric, politic, social, lingvistic, literar, cultural etc.), dar textele nu se circumscriu în totalitate publicisticii, în ele regăsindu-se evidente elemente de literalitate. „În adevăr, Negruzzi a dat în aceste proze virtuți artistice unui gen: acela publicistic”, susține Nicolae Manolescu (Manolescu 1990: 202). Demersul pentru care optează autorul (în realitate, doar patru dintre aceste texte debutează cu obișnuitele formule de invocare a unui interlocutor real sau fictiv) îl absolvă de rigorile respectate la elaborarea nuvelor, căci în *Negru pe alb* nu mai aflăm subiectivitatea reprimată în *Zoe* sau în *Alexandru Lăpușneanul*. Formula epistolară îi oferă toată libertatea de exprimare: în configurarea subiectelor, în organizarea discursului și aplicarea diverselor tehnici de expunere. De altfel, acest gen de scriitură s-a desprins din spiritul receptiv, dar și refractar al omului Negruzzi, ancorat în prezent sau preocupat de anumite pasaje din istoria națională.

În *Negru pe alb*, prozatorul optează pentru scrisul dezinvolt, pentru o abordare francă a subiectelor. Disertațiile pe o temă dată reunesc narațiunea captivantă și descrierea sobră (peisagistică sau portretistică), reflecția fugară și secvența reportericească, evocarea istorică și tabloul inspirat din prezentul imediat, inflexiunea didactico-moralizatoare și scena hilară – toate potențate de umor, ironie, parodie, ludic sau de citat și notă livrescă. În acest sens, Liviu Leonte afirmă că „Cel mai autentic Negruzzi este cuprins în *Scrisori*, valoroase ca document numai pentru autor, cu preferințele și aprehensiunile sale, și mai puțin ca document ilustrativ al unei epoci. *Scrisorile* trebuie privite ca literatură, ca un început, așa cum *Alexandru Lăpușneanul* aduce un început, dar și o culme” (Leonte 2003: 189-190).

Epicitatea și discursul fervent, plin de vitalitate constituie dominantele acestor mostre de „proză memorialistică și foiletonistică în formă epistolară” (Piru 1966: 115). În *Scrisori*, prozatorul își reproduce impresiile de călătorie (*Primblare, Pelerinajiu, Băile de la Ems*), narează istoriile unor personaje fabuloase (*Calipso, Lumânărică*) sau reale (*Daniel Scavinschi, Alexandru Donici*), reconstituie tablouri din trecutul Moldovei (*Istoria unei plăcinte, Ochire retrospectivă*), expune diverse întâmplări instructive (*Rețetă, Omul de țară, Proprietate păgubitoare*) etc. Mai toate conțin narațiuni savuroase, epicul fiind prezent până și în textele polemice, in-

spirate de disputele lingvistice sau literare ale timpului (Cf. Scrisorile XIV-XVII, intitulate *Critică, Slavonismele*). Este de remarcat că autorul-narator nu acaparează în totalitate spațiul textual, ci include și partituri ale altor „voci”, cum procedează în celebra *O alergare de cai*. Uneori, acestea se extind aproape pe tot cuprinsul epistolei, cum este relatarea boierului ținutaș Bogonos, care propune o interpretare hilară a originii țiganilor (Scrisoarea VIII – *Pentru ce țiganii nu sunt români*), mărturisirea unui june prieten (Scrisoarea II – *Rețetă*) sau inedita construcție din *Pâcală și Tândală* (Scrisoarea XII), unde bătrânul pădurar Tândală, invocând învățăturile nașului său Pâcală, conjugă zicătorile și proverbele populare românești într-un splendid spectacol narativ, din care cităm: „Nu te apuca de multe trebi odată. Cine gonește doi iepuri nu prinde niciunul. Nu te întovărăși cu omul becisnic. Mai bine este să fii c-un om vrednic la pagubă, decât c-un mișel la dobândă. Nu te vâri în judecăți. În țara orbilor, cel c-un ochi e împărat. Cel mai tare e și mai mare, și dreptul împlă totdeauna cu capul spart. La judecători, ce întră pe o ureche iase pe alta, căci sătulul nu crede celui flămând, și mai bună e o învoială strâmbă, decât o judecată dreaptă. Să n-ai a face cu cei mari. Corb la corb nu scoate ochii. Ce iase din mătă, șoareci prinde și lupul părul schimbă, iar naravul ba” (Negruzzi 1996: 217).

Enunțurile-colaj, cu o largă amplitudine comunicativă, sunt frecvente în *Scrisori*. Suplimentarea firului narativ cu accente umoristice și ironice, cu diverse inserții, creează impresia de scriere ca *proces acumulativ*, efect obținut prin accesarea ad-hoc a propriei biografii sau a zonelor imaginative, a memoriei individuale sau colective (istorice și culturale). În Scrisoarea IV, *Un poet necunoscut*, fragmentul despre venirea la Iași a lui Daniel Scavinschi se constituie progresiv, întrunind imagini livești și mitologice, o informație istorică despre Eteria din 1821, estompată de umor și ludic: „Pe când el își petrecea zilele plămădind cantaride și pisând chinchină, la 1823, un boier moldav, înturnându-se de la Viena, îl cunoscă și, văzând în el dispoziții poetice și spirit deștept, îl îndemnă să vie la Iași ca să-și caute norocul, povestindu-i de acest Eldorado mai tot acele minuni ce le spune Sinbad marinarul în cele *O mie și una de nopți*.”

Scavinschi părăsi bucuros o țară unde nu câștigase decât un *sch* la sfârșitul poreclei, și alergă la Iași, dar sărăcia și lipsa îl întovărășiră și

aici. Muzele spăimântate și Apolon cu părul măciucă în cap fugiseră care încotro de groaza ianicerilor. Nime nu mai gândea la poeți ce ședeau ascunși prin poieți. (Iartă-mi acest rău calambur.)” (Negruzzi 1996: 185). Paranteza din final lasă impresia de comunicare interactivă narator-interlocutor.

Într-o perioadă când cele mai multe spații din tânăra noastră narațiune literară sunt oferite descrierilor, pe cât de ample, pe atât de statice, textele din *Negru pe alb* anunță un epic dezinhibat, cu forme suple și diversificate. Harul de povestitor, umorul și ironia, aluzia, citatul, fraza-calambur, pe care Negruzzi le manevrează cu o uimitoare lejeritate, îl favorizează – în cele mai multe dintre epistole, evită grațios clișeele prozei din epocă. În Scrisoarea XXVIII – *Pelerinagiu*, s-ar părea că tema călătoriei ar trebui să-l predispună pe autor la contemplare și la evocări spațiale, însă demersul cooptează enunțuri cu un pronunțat caracter narativ, în care se înlanțuie, în mod surprinzător, structuri sintagmatice. Evocarea traseului parcurs de narator cumulează imagini surprinse cinematografic, sugerând astfel efectul de mișcare. Sumarele detalii peisagistice, portretele fugare ale muntencilor denotă dinamica și cadența privirii, completate de remarcile auctoriale: „Cu cât de ostencios este drumul, cu atâta e și pitoresc. Munții vineți ce se văd în depărtare, coastele dealurilor coperite cu buchete de fagi, arini și brazi; Tazlăul ce șerpuiește pe vale înfățișează un peisaj romantic. Înaintând, am început a vîdea și sătenii în costumul muntean. Femeile își înfășură capul cu un ștergar, a căruia capete atârnă dinapoi. Găteala aceasta seamănă mult cu a călugăriților dominicane. Am băgat de seamă însă că sângele la munte păstrează încă tipul cel frumos strămoșesc, și n-a degenerat, ca la câmp. Când făceam observațiile aceste fiziologice, înaintam încet-încet spre țelul călătoriei mele” (Negruzzi 1996: 263).

Pentru a imprima textelor vigoare, scriitorul subordonează abil descrierea narațiunii. Fragmentele descriptive nu mai însumează detalii reflexiv-contemplative, ci sunt construite într-un tempou narativ rapid, plin de fervoare, ca, de exemplu, secvența despre râul Trotuș: „Nimica mai limpede, mai frumos, mai vesel decât acest nobil râu, care, după ce iese din munții Transilvaniei și după ce își face loc pintre stânci și scaldă T. Ocnei, primind în sânul său Slănicul, Cașinul, Oituzul, Tazlăul și alte mai mici pârâie, merge de se aruncă lângă Agiud în Șiret. Știi însă

că și Troțușul – ca tot ce este mare și frumos – are și el zavistnicii săi? și știi care sânt aceștia? – Slănicul și Vălcica” (Scrisoarea XXVIII – *Pelerinagiu*) (Negruzzi 1996: 268-269).

Originalitatea imaginilor, trecerea bruscă de la un registru narativ la altul înviorează expunerea, care dobândește o spontaneitate accentuată. În aceeași descriere, platitudinea este ocolită și prin accesarea antropomorficului, relatarea exaltată fiind convertită treptat într-o bizară istorie de amor: „Câteodată, când ploile se varsă în munți, Slănicul înflat de șiroaiele ce curg în el, socotindu-se că ar fi și el ceva, îngâmfat și turbat, se aruncă rostogolind petre și bolovani, și despicând cu furie apele Troțușului, merge până ce se perde în el. Alteori, dacă plouă spre nord-vest, Vălcica, caprițioasa Vălcică, acest pârâiaș neînsemnat, pre care un copil îl poate pași, se face atât de mare încât adese prăvale carele încărcate. Ea se repede ca să îmbrățișeze pre mândrul râu – pre care îl curtenește de ațâța ani fără vreo ispravă – însă el, desprețuindu-i cocheteriile, nu suferă ca cristalinele lui unde să s-amestece cu apele sărate și noroioase a acestei bătrâne desfrânate, încât e o deșănțată privire a videa cum apa tulbure a Vălcicăi curge prin Troțuș far-a se amesteca cu el” (Negruzzi 1996: 269). Notele finale sunt nuanțate ingenios de ironie și aluzii biblice: „Troțușul e odorul cel mai prețuos și mai iubit a ocnenilor. El este mângâierea lor, panaceea lor universală, idolul lor; când se scaldă în valurile lui, ei cred că își spală și păcatele” (*Ibidem*).

În pasajul inițial din Scrisoarea XIX – *Ochire retrospectivă*, unde apare conturat un tablou al Iașiului în amurg, o posibilă monotonie a ritmului descriptiv este evitată grație verbelor (unele cu formă inversă), care, în context, implică ideea de proces; interogativelor prin care naratorul interacționează cu un potențial interlocutor, căruia astfel i se inoculează ideea de agent al acțiunii: „Dacă te-ai întâmplat a fi vreodată la apusul soarelui pe Dealul Cetățuui, într-o seară a lunii lui iunie, după ce ai privit steaua zilei coborându-se după muntele Pionul, și după ce treptat razele lui încep a se stinge în umbrele nopții; în acel chiar-oscuro priincios ochiului, spune-mi, înturnatu-ți-ai viderea de pe culmele învecinate pline de verdeață și de bucurie asupra orașului ce zace la picioarele tale, beat de vuiet, culcat pe costișa lui ca să-și odihnească mădulările cele de granit? Luat-ai seama atunci la o ceață ce vine și se întinde ca un giulgiu mortuar piste vârful turnurilor și a clopotniților,

ceață grea ca somnul trădătorului și rece ca mâna soartei; care uneori ca un smeu se încolătăcește împregiurul orașului, sau ca un Briareu își întinde brațele în toate părțile, însemnând feluri de figuri fantastice, precum un mare caleidoscop?” (Negruzzi 1996: 234-235).

Subliniind importanța epistolelor negruzziene, Nicolae Manolescu le plasează într-un context literar mai larg, afirmând că „*Negru pe alb* sunt scrisori numai cu numele, în realitate fiind texte publicistice, cum vor fi peste cincizeci de ani și multe ale lui Caragiale. Recunoașterea faptului a întârziat, în cazul ambilor scriitori, din pricina prejudecății clasice a genurilor «majore», care a relegat la periferia literaturii, când nu le-a ignorat cu totul, aceste «articole», «însemnări, notițe», «încercări», sau, cum le-a botezat expresiv Caragiale, «mofturi». Ele au continuat să treacă drept literatură de bas-étage chiar și după ce tabletele lui Arghezi ieri, ori ale Anei Blandiana azi, le-au conferit depline titluri de stil și de artă” (Manolescu 1990: 202).

În articolul nostru, am punctat doar unele idei cu referință la temperamentul narativ al lui Constantin Negruzzi cel din *Negru pe alb*. Studiul extins al acestui subiect ne-ar include într-un univers epic singular, în cuprinsul căruia se regăsesc, deopotrivă, narațiunea enunțiativă și cea afectivă, construcția exuberantă și cea sobră, fragmentul contemplativ și cel analitic. Înainte de toate, prioritară pentru autor este *plăcerea narării*, a comunicării cu cititorul, interlocutorul de care ține cont și căruia îi rezervă un loc special în contextul enunțării.

Referințe bibliografice

Leonte 2003 = Liviu Leonte, *Constantin Negruzzi*, Iași, Editura Alfa, 2003.

Manolescu 1990 = Nicolae Manolescu, *Istoria critică a literaturii române*, vol. I, București, Editura Minerva, 1990.

Negruzzi 1996 = Constantin Negruzzi, *Negru pe alb*, București-Chișinău, Editura Litera Internațional, 1996.

Piru 1966 = Alexandru Piru, *C. Negruzzi*, București, Editura Tineretului, 1966.

Constantin ȘCHIOPU

Receptarea operei literare prin stimularea gândirii asociative a elevilor

C.Ș. – conf. univ., dr. hab.,
 Facultatea Jurnalism și
 Științe ale Comunicării,
 Departamentul Teoria și
 Practica Jurnalismului,
 USM, profesor-cumulard de
 limba și literatura română
 la Liceul de Creativitate și
 Inventică „Prometeu-Prim”
 din Chișinău. Lucrări recente:
Comunicarea: greșeli și soluții
 (coautor Marcela Vâlcu-
 Șchiopu), 2013; *Metodica*
predării literaturii române,
 Pitești, 2009; *Arghezi, Barbu,*
Blaga. Poezii comentate.
Pentru elevi, studenți,
profesori, Chișinău, 2010;
Manual de limba și literatura
română pentru clasa a X-a
 (coautor Marcela Vâlcu-
 Șchiopu) ș. a.

Receptarea este un element definitoriu al oricărui proces de comunicare artistică. În această ordine de idei, Sartr considera că „procesul scrierii, ca act corelator dialectic, include procesul lecturii, iar aceste două acte interdependente au nevoie de doi oameni cu activități diferite. Strădaniile combinate ale autorului cu cele ale cititorului contribuie la nașterea obiectului concret și imaginar, care este opera spiritului. Arta nu poate exista decât pentru și prin celălalt” (Sartr 2006: 246). Studiarea literaturii în școală impune interpretarea ei din varia perspective, în funcție de treptele de învățământ. Așa sau altfel, fie că e vorba despre elevii din clasa a V-a, fie despre cei din clasele de liceu, receptarea artistică rămâne a fi prioritară, prin ea urmărindu-se formarea cititorului, scoaterea lui din ipostaza subiectului reproducător de poveste în cea de producător de idei, de destinatar/receptor care atribuie/introduce o plusvaloare de sens textului. Evident, în acest caz, rolul profesorului, metodele folosite de el în procesul interpretării sunt primordiale.

Practica studiului literaturii în școală folosește un repertoriu bogat de opere, aparținând tuturor genurilor și ilustrând

diferite specii. Fiecare operă e o structură unică, de aceea și interpretarea va fi în funcție de această unicitate a ei. Există totuși diferite tehnici care pot fi folosite nuanțat de la operă la operă, acestea depinzând de faptul că orice creator își plăsmuiește opera sa grație imaginației, fanteziei, gândirii lui asociative etc.

Opera de artă trăiește, în primul rând, prin însușirile ei sensibile. Lectura unei cărți artistice produce receptorului o anumită impresie. Tudor Vianu menționa că „prima impresie în fața artei este făcută din sentimentul unei influențe care se exercită asupra noastră, emanând de la un obiect resimțit ca prețios și care, prin însușirile lui sensibile, reușește să trezească în noi o reacție cenestezică intensă și precisă” (Vianu 2011: 308). Psihologul francez Ch. Leveque a descris această primă impresie în felul următor: „La atingerea frumosului, totul este puternic și dulce, energic, binefăcător și delectabil. Sufletul primește din această atingere un plus de viață, care îl umple și se manifestă în afară. E o plăcere arzătoare, intensă, strălucitoare, care nu numai că ne exaltă toate facultățile psihologice, dar care, trecând de la suflet la corp, ne accelerează circulația sângelui, face bătăile inimii mai rapide și ne însuflețește chipul, așternându-ne pe obraz o purpură ușoară și curată, deopotrivă cu a sănătății” (*apud* Vianu 2011: 306). Această primă impresie, conform esteticianului român citat, este una de totalitate, care se însumează după ce întregul poem a fost citit. După prima impresie urmează înregistrarea conținutului și apoi asociațiile, care pot fi bogate, sărace, promte, în funcție de gradul de afinitate dintre operă și vârsta, condiția sau formația specială a receptorului. Or, farmecul uneia și aceleași opere, lecturate la vârsta adolescenței/tineretii și la cea a maturității, poate avea un răsunet asociativ cu totul diferit.

Orice contact cu opera literară/artistică provoacă un curent asociativ de senzații, idei și sentimente. „Obiectul estetic conține în sine o anumită virtualitate asociativă, care face să se polarizeze în jurul lui numai asociațiile care îi convin și care îl pot interpreta”, sublinia T. Vianu în studiul său (*Ibidem*: 316). Componentă extraestetică a procesului de receptare artistică, asociațiile au rolul de factor corelativ cu elementele estetice ale operei de artă. Prin intermediul asociațiilor receptorul reacționează în urma contactului cu arta prin ansamblul intereselor morale, sociale, filozofie, religioase ale ființei

sale. Dezvoltarea gândirii lui asociative contribuie la stimularea fan-
taziei, la îmbunătățirea memoriei, atenției, la formarea deprinderilor
de a genera noi conexiuni semantice etc. „Cine nu este în stare să răs-
pundă cu acest ecou artei nu o poate absorbi în toată multiplicitatea
intențiilor ei. Dar cine s-ar mulțumi numai cu acest ecou n-ar nimeri
cea ce este specific estetic în receptarea artei” (*Ibidem*).

Așadar, pentru ca elevul să treacă în mod firesc de la contempla-
rea operei la laturile ei pur sensibile, la înțelegerea conținutului ei
intelectual, apoi la valorificarea, descifrarea sensurilor multiple și la
formularea unor judecăți, e bine ca profesorul să ia în considerație
asocierile personale ale elevilor intervenite din sfera feluritelor inte-
rese extraestetice ale acestora. Un prim exercițiu ar fi cel legat de im-
presia de totalitate a elevilor, la care făcea referință T. Vianu, al cărei
ton este dat de calitatea sensibilă a întregului și de reacția organică a
elevului în fața acestui întreg. Aprecierile de tipul „greoaie”, „zgudu-
itoare”, „respingătoare”, „superbă”, „rece”, „dificilă” etc. pot fi luate în
considerație de profesor chiar la etapa inițială, el îndemnând elevii să
asocieze textul artistic respectiv cu orice altceva „zguduitor”, „greoi”,
„ușor” etc., ulterior, fiecare trebuind să-și motiveze asocierea făcută
(ex: „opera = zguduitoare ca un cutremur, deoarece...”, „... = grea ca
plumbul, deoarece...”).

O problemă cu care se confruntă elevii în procesul interpretării
operei lirice vizează descifrarea semnificațiilor unor figuri de stil.
Mai ales când este vorba despre anumite opere mai dificile, cum
ar fi cele de idei (poezia lui N. Stănescu, Ion Barbu, L. Blaga etc.).
Pentru soluționarea acesteia, de asemenea poate fi utilizat cu succes
exercițiul de asociere. Astfel, pentru ca elevii să descifreze mai ușor
semnificația, de pildă, a comparației „Cum bate ca o inimă un clopot”,
profesorul le poate propune să scrie în caiete cât mai multe cuvinte
care le trec prin minte sau cu care ar putea lega cuvintele „inimă”
(= viață, energie, vigoare, ritm, cadență, suflet, stăpână etc.), „clopot”
(= sunet, moarte, înștiințare, chemare, ritual, credință etc.). În final,
elevii aleg din termenii asociativi pe acela/aceia adecvat/adecvați,
conform înțelegerii lor, contextului în care apare figura de stil respec-
tivă. Deoarece contextul de la începutul poeziei blagiene *Gorunul*
este constituit din „turn”, „bate”, „aud”, „zvonuri”, „stropi de liniște”,

„îmi pare”, elevii ar putea alege din șrurile propuse termenul/termenii asociativi „înștiințare” și/sau „moarte”, care îi va ajuta să formuleze semnificația comparației: înștiințarea cu privire la moartea cuiva/ sentimentul morții trăit de eul liric/ tumultul vieții exterioare etc.

Același exercițiu poate fi aplicat și în cazul descifrării și comentării stării lirice a eului. „Cu ce culoare pot asocia starea trăită de eul liric al poeziei *Emoție de toamnă* de N. Stănescu?”, „De ce cu această culoare?”, „Care sunt argumentele din text cu privire la relația culoare asociată–stare?” – iată câteva dintre întrebările care pot declanșa gândirea asociativă a elevilor și, prin intermediul acesteia, pătrunderea lor în stratul de adâncime al poeziei.

Element de ordin textual care determină formarea unui anumit orizont de așteptare în lectură (întrebați cum își aleg cărțile pe care le citesc, majoritatea respondenților afirmă că se orientează fie după numele autorului, fie după titlu), titlul unei opere literare transmite cititorului o serie de informații privind conținutul scrierii respective, în special, în cazul celor descriptive (ex.: *Ce te legeni, codrule?* de M. Eminescu) sau se referă simbolic, metaforic, metonimic etc. la acesta (ex: *Negru* de G. Bacovia). Formarea la elevi a capacității de comentariu al titlului operei este o sarcină indispensabilă demersului interpretativ realizat de elev. În acest caz, exercițiul de asociere poate fi utilizat la diferite etape de lucru asupra textului: prelectură, post-lectură, comentariu, sinteză a judecăților de valoare. Înainte de lectura textului, profesorul, după ce anunță tema și titlul operei, le poate solicita elevilor să asocieze titlul respectiv (ex: *Amurg de toamnă* sau *Decor* de G. Bacovia) cu o posibilă stare, întâmplare, eveniment etc. (de pildă, în cazul celei de-a doua poezii, la această etapă, elevii pot să asocieze titlul *Decor* cu ceva plăcut, frumos, fascinant: un tablou de iarnă, o livadă cu copaci înfloriți, un răsărit superb de soare etc.). Ulterior, după lectura operei, elevii vor stabili dacă asocierile lor au fost aproape ori departe de textul studiat (ex.: fascinație – stare de doliu). Această antinomie obținută din cele două viziuni (a elevului și a scriitorului) poate servi drept sursă de discuție și de interpretare a operei bacoviene: „Care sunt termenii de referință ai decorului creat prin declanșarea gândirii voastre asociative și a celei bacoviene?”, „Despre ce fel de decor este vorba în cele două cazuri?”, „Ce v-a

determinat pe voi/pe poet să imagineze un astfel de decor?” etc. La etapa postinterpretare a textului, profesorul le poate propune elevilor să-l reintituleze, pe baza unor asocieri declanșate de titlul lui, ținând cont de mesajul deja formulat de ei până în acest moment.

Și în cazul în care profesorul recurge la exercițiul de asociere în vederea identificării și comentării de către elevi a motivelor literare, ei vor trebui să asocieze cât mai multe motive cu temele propuse. Printre sarcinile de lucru pot fi și următoarele: „Scrieți cât mai multe motive pe care le asociați cu următoarea temă...”, „De ce le considerați valabile?”, „Pe care dintre ele le-ați identificat în operele studiate de voi?”, „Ce alte motive ați scris la tema dată grație gândirii asociative?” etc.

Exercițiul asociativ poate fi utilizat cu același succes și în procesul de interpretare a operelor epice. Stabilirea legăturilor dintre fapte, evenimente, personaje, circumstanțe, caracterizarea personajului literar, raportarea lui la un anumit tip uman sunt operații/demersuri destul de importante în vederea descifrării mesajului operei literare.

Fiecare personaj literar, prin felul în care este construit de scriitor și prin faptul că reprezintă un anumit tip uman, poate fi asociat cu orice și cu oricine. Nu întâmplător, în vorbirea populară întâlnim expresiile „bun ca pâinea caldă”, „frumos ca bradul”, „o scorpie de om”, „... ca un câine”, „e ca o viperă” etc. În romanul *Principele* de Eugen Barbu, personajul Ioan de Valahia, în discuția sa cu Principele, îl caracterizează pe messer Ottaviano în felul următor: „El lucrează cu Diavolul. Culoarea lui e Negrul”. O astfel de replică îl poate însufleți pe profesor ca, la etapa relevării impresiilor de lectură, să le solicite elevilor să asocieze personajele operei cu o culoare („Cu ce culoare ar putea fi asociat Ion din romanul omonim? De ce?”), cu o plantă („Cu ce plantă ar putea fi asociată Aglae din *Enigma Otiliei* de G. Călinescu? Argumentați”), cu un instrument muzical (Cu ce instrument muzical poate fi asociat personajul Dl Goe? Argumentați”) etc. Asocierile și argumentele elevilor, cu siguranță, vor scoate în evidență faptul dacă ei au înțeles natura, psihologia personajului, tipul uman căruia îi aparține. În urma caracterizării personajului, la etapa de sinteză, discuția poate fi reluată, elevii argumentându-și asocierile cu exemple din operă. Tot la etapa de sinteză ei pot asocia fiecare trăsătură de caracter a personajului, de pildă, cu un element al unui edificiu:

temelia (= trăsătura dominantă de caracter), fațada (= trăsătura care place), spatele casei (= trăsătura de caracter ascunsă, mai puțin vizibilă), căpriorii (= trăsătura de caracter pe care personajul se sprijină în acțiunile sale), acoperișul (= trăsătura de caracter cu care se apără personajul, care îl protejează), ușa, ferestrele (= trăsătura de caracter care îl ajută/îl împiedică să stabilească anumite relații cu alte personaje sau care poate fi dedusă din relațiile lui cu lumea operei). În procesul discuției colective, elevii vor argumenta de ce au asociat o trăsătură sau alta de caracter cu aceste părți constitutive ale construcției. În procesul de stimulare/dezvoltare a gândirii asociative a elevilor profesorul poate elabora sarcinile ținând cont și de anumite tipuri de asociații:

- contrastante („Asociați metafora «perișorul lui – pana corbului» cu un detaliu contrastant de portret”, „Asociați comportamentul personajului Goe, atestat în episodul când el așteaptă trenul, cu un tip de comportament contrastant. Analizați cele două manifestări de comportament al dlui Goe”);
- generalizate („Raportați trăsătura de caracter a personajului la un anumit tip uman”);
- fiind în relații de asemănare/apropiate/de rudenie („Asociați bunătatea personajului cu alte virtuți pe care ar putea acesta să le aibă”);
- de apropiere în spațiu („Asociați comportamentul personajului cu spațiul în care el se află într-un anumit moment al acțiunii”);
- de cauză-efect („Asociați manifestarea de comportament al personajului cu posibilele consecințe”).

Pornind de la ideea că între actul narării și cel al interpretării există o legătură indisolubilă, Umberto Eco afirma: „Textul este întrețesut cu spații albe, cu teritorii ale nonsusului. Cine le-a lăsat albe a procedat așa din două motive: în primul rând, pentru că un text este un mecanism lenș care trăiește din plusvaloarea de sens introdusă în el de destinatar. În al doilea rând, pentru că, pe măsură ce trece de la funcția didactică la cea estetică, un text vrea să-i lase cititorului inițiativa interpretării, chiar dacă, de obicei, dorește să fie interpretat cu o garanție suficientă de univocitate” (Eco 1991: 83). Acest dezi-

derat este unul director în procesul studierii/receptării literaturii în școală, profesorului revenindu-i sarcina de a găsi căile și metodele adecvate care să-i ofere elevului inițiativa interpretării.

Referințe bibliografice

Sartr 2006 = Sartr J-P., *Was ist Literatur?* în W. Iser, *Actul lecturii. O teorie a efectului estetic*, Pitești, Paralela 45, 2006.

Vianu 2011 = Vianu Tudor, *Estetica*, Editura Orizonturi, București, 2011.

Eco 1991 = U. Eco, *Lector in fabula. Cooperarea interpretativă în textele narrative*, București, Univers, 1991.

Doina DRĂGUȚ

Între două lumi

Închid ochii și mintea mă poartă
 spre un punct fixat din
 inexistența
 ce pare veșnicie, încet-încet
 înăuntru meu
 se instalează vidul și mă eliberez
 de mine,
 empatia îmi topește formele
 și mă însuflețește în altceva.
 Mă găsesc între două lumi diferite
 închipuite-n sfere,
 una materială, luminoasă, plină de sens,
 alta opac-străvezie, neînțeleasă.
 Sferele se atrag sau se resping
 în funcție de o putere aflată
 în afara sistemului de referință.
 Într-o parte se află increatul, informul,
 în cealaltă parte desăvârșirea,
 precunoașterea, clarviziunea.
 Mă întreb unde sunt eu,
 punct de tangență,
 material, variabil și mobil,
 între nașterea și moartea mea.
 În mișcarea mea difuză deformează doar liniștea,
 de-ale cărei margini mă lovesc
 și pătrund în lume ca o aproximare
 a spațiului într-o roată
 învârtită la nesfârșit.
 Uneori stau în verticalitate

la capătul unei prăpăstii,
extremele mă închid ca două eternități,
și o putere harismatică îmi dă un punct
de sprijin în zenit,
aud căderea unei clipe în alta,
simt cum timpul crește
și tot mai mult de mine mă separ.
Noaptea aud urlete de lupi
împrejurul casei mele,
dimineața le caut urmele,
care nu sunt – amintirile,
strânse în haită, mă năpădesc.
Disimulată în candoare,
persistă-n mine nostalgia
de care mă reazem asimptotic
și progrezesc ducând atavice poveri.
Derivând pe căi obscure,
în cadența gândurilor, simt cum spațiul
fuge și mă lasă fără urme,
simt cum toate ceasurile se adună
într-un ochi și timpul se multiplică la infinit.
Cerul se lasă pe cumpăna fântâniei
dintre anotimpuri,
ciuturi de apă se adaugă anilor netrăiți.
În profilul de lumină, un nevăzut arcuș
atinge forțe divizate-n aripi,
albul umple reliefurile –
profanare de splendori
răsucite-n amintire.
Între naștere și moarte este un rest,
ca o ultimă ramură între cer și pământ,
între progres și declin există
totdeauna un drum,
ce se cheamă
înțelepciunea de sine.

prăvălire-n adevăr

dau lumina la o parte
și ridic în mine noapte
ca o prăvălire-n adevăr
devin sclava
propriului costum
în care mă petrec

printre clipe
o liniște subtilă
se scufundă
în deschideri
și nu mai pot deosebi
nimic

liniște contemplativă

într-o blândă adiere
în lac umbra arborii și-o odihnesc

tonuri grave
tente luminoase
pe o apă liniștită
armonii și echilibru
prelungesc uimirea-n
liniște contemplativă

căutarea luminii

unii se întorc spre sine
ca să caute lumina

alții se aruncă-n brațele văzduhului
ca să o culeagă

și unii și alții
ceea ce nu știu este profund
iar ceea ce știu
este superficial

lăsăm în aer urme

îngrădiți
de timpul nostru
întrupăm în vise
imagini iluzorii
cu idei intuitive
și lăsăm în aer urme

puterea închipuirii

folosindu-mi timpul meu
cu puterea închipuirii
vreau ca tot ce împlinesc
fără faimă și câștig
să culeg și să păstrez
lumina

informația chipului

și cum stăteam
pe unda apei
imagine
vedeam clar informația
chipului meu
reflectată de lumină

vraja unei stele

prins în vraja unei stele
plin de muzică și de visare
fără timp și fără loc
tulburat de forța fanteziei
izbucnește-ntr-un elan vital
și creează armonia

să fie...?

să fie arcul
ne-mplinirea unui cerc?

să fie zidul
semnul epuizării?

să fie floarea
uitarea frigului din urmă?

să fie numele meu
îndepărtat de timp
doar o trecere fugară?

cât echilibru...

cât echilibru poate să fie
pe o sferă
care se rostogolește?

cât echilibru poate să fie
pe un triunghi sprijinit
pe unul dintre vârfurile sale?

cât echilibru poate să fie
într-o privire aplecată de vânt?

cărare de cuvinte

îți vedeam urmele în aer
prin lumina ce te înfășoară
rădăcini în cer creșteau
fluturi albi desprinși
din gândurile mele
alergau

în fiori mă-mbrac
din creștet până-n tălpi

ceața-mi fuge de pe umeri

curăț timpul de umbra dintre noi
și aștern cărare de cuvinte
pân' la tine

gând emis în planul luminii

mergeam deodată
în toate direcțiile
căutându-mă

gând emis
în planul luminii
din lumea luminii
ce creează-o formă
în planul formei

descriam în același timp
nemăsurat
locul geometric
al ființei mele
efluviu ce se mișcă
după forma corporală

urmasu apoi negații false
ce consideră realul ireal
și irealul real

dar nu ajungeam
niciodată la mine

clipă însumată

trăiesc simultan
în tot ce mă-nconjoară

fără posibilitate de orientare
mânat din toate părțile
în mine totul se adună
cu o unduire ascendentă

ca o deschidere
în propriul meu interior

se desfac în sentimente
lamuri ce se-nalță în cascade
plinătatea lumii este un vârtej
gândurile se așază în cuvinte

mă multiplic sau mă anulez
cu fiecare clipă însumată
într-un întreg nemărginit

mă adaug

mă adaug mie însămi
niciodată-ndeajuns
mă folosesc de timpul meu
și trec dincolo de poarta
sufletului
nutrind gândul
de a-mi afla limanul

vreau ca tot ce împlinesc
și slujindu-mă
de puterea-nchipuirii
printre trepte intermediare
difluente
mișcătoare
cu indiferență
la câștig și faimă
cu o așteptare risipită
în valul alb de îndoială
să rămână o amintire
peste care se arcuiește zborul

echilibru

mă desprind de mine
și-ntr-o revărsare
de faimă temporară
îmi cântăresc părțile

într-o parte realul material
atâta cât încape în mine
în cealaltă parte eu fără trup
– substanță afectivă și volitivă –
se înregistrează oscilații în sus și-n jos
apoi se instituie echilibrul –
cât trup atâta suflet

cea mai, cel mai...

cea mai mare mare
dintre toate mările lumii
este marea dinlăuntrul meu
cea mai adâncă prăpastie
dintre toate hăurile lumii
este prăpastia dinlăuntrul meu
cel mai înalt munte
dintre toți munții lumii
este muntele dinlăuntrul meu
cea mai puternică lumină
dintre toate luminile lumii
este întunericul dinlăuntrul meu

cer de stele

costumul pe care-l port
de-o viață
s-a cam învechit
pe alocuri se văd cusăturile
prin alte părți
s-a cam tocit
dar mai băntuie în el
un cer de stele

această masă de materie
de care m-am atașat
îmi este dragă
această formă pe care o locuiesc
și o port mereu cu mine
este corpul meu

punct extins

la miezul nopții
cerul se deschide
pentru cine știe
să-l privească
și un șir de gânduri
poate trece
printr-un punct extins
în linie
ce apoi devine cerc
cu un centru
pretutindeni

Autobiografie

Am venit pe lume într-o dimineață de toamnă, când vinul încă nu se potolise din fiert, când cerul era năpădit de păsările ce plecau spre țările calde, când bunicul meu tocmai părăsise lumea aceasta lăsând un gol fără margini în inima bunicii, când fratele meu abia împlinise cinci ani și patru zile, între noi stând Sfântul Mare Mucenic Dimitrie, Izvorătorul de Mir, când tatăl meu tocmai sosise la Craiova, la Spitalul Filantropia, cu „trenul de șapte”, și s-a bucurat că nu sunt băiat.

Mi-am petrecut copilăria la țară (Siliștea Crucii, Dolj), unde am învățat mieii să pască, am luat premii la școală, am strâns spice de grâu pe câmpiile patriei cu detașamentul școlii, am cules porumbi, dar mai ales am citit cărțile bibliotecii din comună. Am făcut liceul la Craiova, la „Carol I”, unde am avut profesori deosebiți. Aici am venit în contact cu marea literatură universală, unde i-am descoperit pe Goethe, Shakespeare, Schiller, Baudelaire, pe Victor Hugo, Balzac, pe Marcel Proust, Tolstoi, Dostoievski, Cehov, Pușkin etc. Aici am aprofundat operele marilor scriitori români Eminescu, Blaga, Ion Barbu, Philippide, Rebreanu, Sadoveanu, Caragiale etc.

Am urmat Facultatea de Matematică, tot în Craiova, unde am învățat să raționez prin reducere la absurd. Și am mai învățat că oricare ar fi spațiul și timpul în care te naști, există un singur drum care te duce spre împlinirea destinului (destin pe care l-ai ales sau destin care a ales și a călăuzit spre finalitate). Viața m-a purtat, până la urmă, spre informatică, înțelegând că este vârful cel mai de seamă al tuturor științelor și al tuturor activităților umane.

Încă din copilărie am cochetat cu literatura (făceam cele mai bune compuneri la școală), văzând în ea o evadare din câmpul cifrelor și al domeniilor în care funcțiile erau continui, derivabile, integrabile, discontinui etc. Tot din copilărie, am îmbinat rigoarea matematicii cu manifestarea acordului profund dintre inteligență și materie, constând în crearea unor structuri și forme capabile să genereze

emoții, sub deviza „Ars longa vita brevis”. Prin pictură, am vrut să fixez, cu ajutorul culorilor, eternitatea în mișcare, am vrut să depășesc clipa, încercând să fiu dincolo de timp, și să găsesc o legătură între materie și idee, pentru a crea frumusețea. Am fost atrasă și de mirajul cuvintelor încrucișate, al criptografiilor, al hipocrenelor, al triverbelor și biverbelor. Am colaborat la revista „Rebus” cu probleme de enigmistică.

În literatură am debutat la 24 de ani, după terminarea facultății, în revista „Luceafărul”. Întotdeauna am pus pe primul plan activitatea profesională (informatica), unde m-am bucurat de prețuirea șefilor și a colegilor, deținând funcția de șef al Centrului de Calcul, de la IUG Craiova, până în 2002, când unitatea a fost privatizată, iar patronul a zis că nu are nevoie de „ăia cu calculatoare”. Din 2002, lucrez în presa scrisă, ca redactor-șef la revista de cultură universală „Constelații diamantine”.

Am obținut numeroase premii la concursurile literare, am colaborat la revistele de literatură importante ale țării și la Radio „Oltenia” Craiova.

Editorial am debutat în 1994, cu volumul de poezii *Ceasuri de îndoieli*. Au urmat volumele *Arabescuri* (eseuri), *Detașare într-un spațiu dens* (versuri), *Individualitatea destinului* (eseuri), *Spațiul din neliniști* (versuri), *Ochiul de lumină* (versuri), *Suferințele unui redactor* (roman), *Neliniști prin timp* (eseuri), *Timpul dintre valuri de lumină* (versuri), *Gânduri de lumină* (versuri).

Dacă, la început, în versurile mele, era „îndoiala” debutantului, acea îndoială pascaliană, ce ține de statutul și condiția omului ca „fragilă trestie gânditoare”, cu timpul se simte o maturitate în stăpânirea verbului, se dezvăluie zbaterele eului, care se găsește într-o permanentă stare de tensiune, care trăiește intens sentimentul de neliniște și aspirație spre o lume în care se cristalizează interogația existențială.

Am învățat că lucrurile cu adevărat esențiale în viață sunt lucrurile simple, care sunt chiar lângă noi, dar pe care nu întotdeauna le vedem și alergăm de cele mai multe ori să le căutăm în altă parte.

Referințe critice

(...) Doina Drăguț este o poetă remarcabilă, una dintre cele mai valoroase din generația sa. Poezia sa este o poezie densă, concentrată, de o mare rigoare, am spune geometrizantă, a versurilor, dată fiind și formația sa științifică, pozitivistă. Doina Drăguț este o poetă cerebrală, la care rigoarea se împletește, în chip admirabil, cu lirismul, într-o poezie de cunoaștere, densă și substanțială, de o maximă concentrare a limbajului, pe care nu ezităm să o numim intelectualistă, în sensul cel mai bun al termenului. Natură interioară, poeta își autoanalizează, cu maximă luciditate, nu numai stările sufletești, dar și pe cele pur intelectuale, nuanțele infinitesimale ale unui întreg proces de gândire, gnoseologic.

Prof. univ. dr. Ovidiu Ghidirmic, critic literar

(...) Doina Drăguț, atât în poezie, precum și în eseistica sa, cultivă o gândire de înaltă reflexivitate, într-un stil eliptic în poezie, explicativ, cu fine interpretări hermeneutice, în scrierile de artă și cronicile literare. Poezia Doinei Drăguț este, prin excelență, o creație și o inductoare a emoției intelectuale. Poemele sale se detașează prin puritate, noblețe și elevație. Dispunând de o semnificativă cultură poetică, artistică și filosofică, Doina Drăguț a putut primi cu ușurință ecouri sau corezonanțe din lirica unor poeți precum Ion Barbu, Lucian Blaga, Rainer Maria Rilke sau din experiențe inițiatice orientale, model Dao, sau hinduse. În felul acesta se poate spune, fără exagerare, că Doina Drăguț și-a construit un veritabil sistem filosofic poetic. Scriind foarte dens, până la aparentă obscuritate, lectura poeziilor sale pare dificilă. Dar la o apropiere atentă, se observă că fiecare poem are o logică internă, ceea ce este o mare calitate, coerență susținută de metafore subtile, adeseori adevărate fulgurații intelectuale. Însă vibrante, emoții de fior cosmic. Doina Drăguț are, ceea ce s-a numit, o inimă a intelectului. Voce distinctă în lirica actuală, poezia Doinei Drăguț se citește cu încântarea minții.

Prof. univ. dr. George Popa, critic literar și de artă

(...) Doina Drăguț (specialist în matematică-informatică) aduce, în universul poeziilor sale, o vibrație autentică, filtrată însă prin grila poeziei lui Ion Barbu. Limbajul este modern (poate chiar postmodernist), un limbaj în care, dincolo de unii termeni speciali, descoperim o trăire sufletească aparte, semn că lumea simbolurilor specifice profesiei sale nu sufocă fondul umanist, ba, din contra, îl îmbogățește.

Prof. univ. dr. George Sorescu, scriitor

(...) Doina Drăguț este un intelectual sensibil, inteligent și lucid, care participă la viața timpului său cu încredere și speranță în valoarea adevărului. Poeta dezvăluie zbaterile eului, care se găsește într-o permanentă stare de tensiune, care trăiește intens sentimentul de neliniște și aspirație spre o lume structurată armonice, întrezărită doar în clipe de reverie, dar care se refuză oricărei tentative de luare în posesie. Intuirea dimensiunii transcendente a realității se face prin convertirea energiilor emoționale în cerebral. Dacă textele în proză cristalizează o interesantă interogație existențială, divulgând propensiune spre narațiunea-parabolă, capacitatea de a evoca destine exemplare, știința decupajului și deschiderea spre semnificație apar cu pregnanță în eseurile dedicate unor mari artiști, ce au căutat cu înfrigurare sensul împlinirii în durată.

Prof. dr. Constantin M. Popa, critic literar

(...) Poeziile Doinei Drăguț aduc în prim plan un spirit meditativ, care lasă cititorului plăcerea de a observa fluxurile și refluxurile apelor unui suflet însetat de lumină. Calea luminii definește cel mai clar spiritul Doinei Drăguț. E vorba aici de o introspecție datorată alegerii căii iluminării, prin întoarcerea la sine – noi am spune printr-o coborâre în sine, la sălașul eului ascuns. Timpul – spune poeta – „nu se mai măsoară”, iar încremenirea lui produce o detașare de tot ce este profan. Prin coborârea în labirintul eului profund, descoperi un punct de unde pleacă spiritul și unde se întoarce, „desenând” în felul acesta cercul ca simbol al perfecțiunii universului interior: „iar un punct – deplinătatea/ unui cerc –/ devine totul”.

Prof. dr. Constantin Miu, scriitor

Nicolae RUSU

Bancnota cu noroc

N.R. – prozator și publicist, absolvent al Facultății de Economie a Politehnicii din Chișinău (1970) și al Institutului de Literatură „M. Gorki” din Moscova (1985). Semnează 33 de cărți, între care: volumele de proză: *Șobolaniada* (1998), *Al șaptelea simț* (2013), *Pușlamielul* (2017); de piese și scenete: *Facă-se voia noastră* (2008); de cronici și eseuri: *Leșirea din clișeu* (2012); de publicistică: *Tărâmul ambiguităților* (2014). În 2011 romanul *Șobolaniada* (în două volume) apare la Praga, în limba cehă. Alte povestiri au mai fost publicate în limbile rusă, letonă, germană, mongolă, ucraineană, franceză, tătară, georgiană, engleză și altele. Este distins cu premii literare ale Uniunii Scriitorilor din Republica Moldova, „Liviu Rebreanu” din România și „Luri Dolgorukii” din Rusia.

După ce obținuse statut de pensionar, Mihai a ales să se retragă la țară și de vreo doi ani își duce traiul în satul soției sale. Localitatea se află pe malul Nistrului, la câțiva kilometri mai sus de cetatea Sorociei și e vestită prin meșterii săi, ale căror lucrări cioplite în piatră de Cosăuți sunt cunoscute de-a lungul și de-a latul republicii. Alaltăieri Mihai insistase foarte mult ca vărul său Gheorghe să fie prezent la o ceremonie de familie. Era vorba de Sorin, fiul lui Mihai, și Gheorghe nu avu cum inventa vreun motiv de eschivare. Timp cât băiatul învățase la Politehnică, a găzduit mai mult la unchiul său decât la cămin și-i devenise lui Gheorghe ca un fiu. Iar după ce de trei ani are o slujbă bună în România, Sorin veni deunăzi pentru câteva zile la părinți, însoțit de o ardeleancă subțirică la mijloc, vorba poetului, și cu ochi de migdale aprinse. Din câte aflase de la Mihai, ambii lucrează în aceeași companie de construcții din Cluj, iar decizia fetei de a-l urma pe Sorin în satul lui de baștină nu erau dictate doar de o banală curiozitate și plăcere de a-și spăla obrajii în apa Nistrului. Gheorghe înțelegea că urmează să se pună la cale o viitoare căsătorie și i-a promis lui Mihai că vine, dar cu condiția ca luni dimineață, cel târziu la ora zece, să fie la serviciu.

Dimineața devreme, după ce toată seara de duminică tăifăsuieră la masa ticsită de bucate despre obiceiurile de nuntă ale românilor, Sorin e gata așezat la volanul Daciei sale și îi face lui Gheorghe semn să se așeze.

– Sorin, nu te supăra, îl previne el, dar aleg bancheta din spate, poate voi ațipi puțin... Noaptea mi-a fost cam albă...

Tot atunci Mihai îi propune fiului său:

– În cazul ăsta, Sorine, ia vreun pasager... Drumul e lung și, ca să nu te ia moțăiala, vei avea cu cine pălăvrăgi...

– Nu-ți face griji, tată, surâde el și-i clipește peste umăr, nu-mi e prima dată.

După ce sunt petrecuți cu urări de drum bun, iar soția lui Mihai îi mai binecuvântează și cu semnul crucii, Sorin își scoate capul pe geamul deschis al mașinii și-i flutură ușor logodnicei sale care, zgribulită de răcoarea dimineții de toamnă, stă în pragul casei. Fata insistase să-i însoțească, dar Sorin o convinsese să rămână acasă, promițându-i că la întoarcere o va duce la Cluj prin Chișinău.

Peste un sfert de oră, după ce mașina traversează Soroca, ajung la o răspântie, dar abia se pomenesc pe asfaltul traseului principal, că în fața limuzinei apare ca din pământ un ins mătăhălos. Deși flutura cu disperare din mâini, Sorin nu arată semne că ar intenționa să oprească, iar Gheorghe își amintește de îndemnul vărului său:

– Hai să-l luăm, îi propune. Din câte se vede, e foarte grăbit. Cine știe ce necaz a dat peste el...

Fără să scoată vreun cuvânt, Sorin trage pe dreapta, iar bărbatul se repede fulger la mașină, de parcă s-ar fi aflat între viață și moarte. Deschide violent portiera și-l fixează pe Sorin cu ochi de măslina răscoapte:

– Șefu', îmi trebuie la Orhei, la gât îmi trebuie, șefu'!

Vorba îi este ușor guturală, de la el adie un iz ușor de tutun amestecat cu aromă de oloiniță, iar privirea ochilor îi licărește hipnotic.

– Ia loc, îl îndeamnă Sorin fără să-l privească, fiind preocupat de indicatorii panoului de conducere al limuzinei.

Bărbatul închide cu pocnet portiera și o deschide pe cea din urmă, prăvălindu-se pe banchetă, alături de Gheorghe.

– Ce-ai pățit, dom-le? îi face el loc. Arde ceva? Naște sau moare vreo rudă de-a dumitale?

– Păi, nu-s țcănit la cap să iau calea Orheiului de frunza lelei...

– Dar de ce nu te-ai așezat în față? I-ai fi ținut șoferului de urât...

– Eu... de urât?! îl privește el holbat. Dacă-aș fi o chirandă, mai treacă-meargă... Apoi clipește cu subînțeleș și zâmbește, arătându-și câțiva dinți din față care-i strălucesc auriu și se prezintă: Miron mă cheamă... Și matala?

– Vitalie, îi spune Gheorghe primul nume care-i vine la moment în minte.

– Iar cel de la hățuri?

Fără să se întorcă se prezintă și Sorin, urmărind atent șoseaua pe care circulația la această oră matinală este destul de aglomerată.

– Am și eu acasă un puradel Sorin, iar pe mata, coane Vitalie, te-am văzut undeva... Să chiorăsc! Dar nu știi unde...

– Lumea-i mică, poate... la baia publică...

– Care baie, coane Vitalie?! holbează el ochii. Și încă publică! Eu am piscina mea și mă băiesc atunci când îmi vine chef și cât mă ține duhul. Apoi îl învăluie iarăși cu păcura unsuroasă a ochilor săi și se interesează: Dar prin mahalaua noastră, a țiganilor, n-ai fost? Mi se pare că te-am văzut acolo... Da, numaidecât, precis că mata erai!

– N-am fost niciodată în mahalaua voastră...

– Dar te-am văzut, coane Vitalie... Să chiorăsc! Te-am văzut... aha, la televizor! Când m-o chemat bulibașa, el tocmai privea televizorul...

„A tunat și ne-a adunat, îl găsește pe Gheorghe un gând hazliu. Eu l-am mințit când i-am spus cum mă cheamă, iar el se jură că m-a văzut la televizor. De unde să știe că nu am fost niciodată la vreo emisiune televizată... Probabil, mă confundă cu cineva...” Îl lasă să creadă că este vedetă de televiziune sau cinema și-l întrebă:

– Miroane, voi mai folosiți expresia de țigan? Cică, este o directivă ca țiganii de-acum încolo să fie numiți romi...

– Ori cușmă sau căciulă, ori beretă sau pălărie tot pe cap stă, coane Vitalie. Chestia cu țiganii, care nu mai sunt țigani, ci romi, îmi amintește de o pătăranie cu bulibașa nostru. Într-o zi unul dintre puradeii săi îl întreabă:

„Tataie, ce este democrația?”

„Asta-i atunci când cheltuim ajutorul social în două zile, după care mergem și-l ciordim pe-al altuia!”

„Și acela, altul, nu zice nimic?”

„Ba da, însă ceea ce zice el se numește rasism!”

– E clar, Miroane, dar ce treburi atât de urgente ai la Orhei? îl iscodește Gheorghe. Mi s-a părut că erai gata să te arunci sub roți...

– Coane Vitalie, poți să crezi, poți să nu crezi, voia matale, dar am o treabă la un dentist, unul care mi-a acoperit, iaca, și el își cască gura, vezi?, toți dinții!

– Da, Miroane, văd că sunt auriți. Dar la ce-ți mai trebuie dentistul?

– Să-mi pună o alarmă, coane Vitalie...

– Alarmă?! Ce fel de alarmă?

– Se vede că mata nu știi pătărania cu cei doi țigani care ajung în Rai.

– Nu știi, Miroane...

– Păi, cică, doi lăieși de-ai noștri, după ce își dau duhul, ajung la porțile Raiului. Sfântul Petru se uită în catastiful său și, dacă nu știe ce să le facă, se duce la Dumnezeu: „Doamne, ce să fac cu ei?” „Trimite-i la Sarsailă, Petre, că-i știi, sunt cu mâna lungă...” Peste câteva minute Sfântul Petru intră iar la Dumnezeu: „Au dispărut, Doamne!” „Cei doi lăieși?” „Nu, porțile Raiului!”

– Știi și eu, Miroane, o pătăranie, îi ține Gheorghe hangul, cu unul de al vostru care se întâlnește pe lumea cealaltă cu Brejnev...

– Ehe, Dumnezeu să-l odihnească și să-i fie marmora ușoară, că tare bun cu noi a mai fost! Pe vremea lui chiar am huzurit!

- Dar nu te interesează ce l-a întrebat Brejnev pe lăieș?
- Chiar mă interesează, coane Vitalie, pe crucea mea că mă interesează!
- Păi, Brejnev e curios să știe când a fost mai bine pentru țigani: pe vremea lui sau acum, de când cu independența?
- Și ce i-a răspuns lăieșul?
- Pe vremea ta, Leonid Ilici, politicienii făceau politică, muncitorii munceau, iar eu mă ocupam mai mult cu ciorditul. „Dar acum?” „Acum lumea-i cu fundul în sus, toate s-au amestecat: politicienii ciordesc miliarde, muncitorii fac politică, iar pe noi, și unii, și alții ne pun să muncim. Și-i tot dau cu drepturile omului la muncă, tot cu drepturile omului la muncă! Of!
- Nu doar la muncă, Miroane, nu doar la muncă...
- Coane Vitalie, chestia cu munca am auzit-o și de la primarul nostru...
- Și cum a fost, Miroane?

– Păi, într-o zi, vine primarul la bulibașa, că acesta-l rugase să-i treacă pragul. Voia să se înțeleagă în privința unui zărghit de lăieș de-al nostru care călcase strâmb și era căutat de cei cu țuruiacul. Intră primarul în casă și, ca un om cumsecade, ne dă binețe: „Noroc mult și bine v-am găsit!” „Să trăiască dom-primar!”, i-o întoarce bulibașa. Iar eu, care eram de față, mai adaug: „O mie de ani!”

Iar primarul, cum s-ar zice, taurul de coarne ia: „Mă tot gândesc la ce m-ați invitat?” „Și ce crede dom-primar, aurită fie-i gura?”, i-o întoarce bulibașa. „Presupun că vreți vreun apartament...”, o ia pe departe primarul. „Oooo, ia un pahar, dom-primar, se bucură bulibașa, că tare ai mai nimerit-o!” „Dar ce-ați zice, dacă v-aș oferi niște terenuri?”, nu se lasă primarul. „Oooo, ce bine ar fi, pupa-ți-aș tălpile, mai ia, dom-primar, un pahar de vin!” „Și niște locuri de muncă v-aș propune!”, își face primarul de cap.

Și-atunci eu îl apuc de mână: „Slab mai ești, dom-primar, de te-ai îmbătăt din două pahare!”

- Miroane, dar ce crezi de părerea unora, precum că țiganului nu-i place să muncească? E un adevăr sau e un mit?

– Coane Vitalie, dacă mitul ista-i minciună, apoi să știi că-i chiar așa... Am făcut și eu școală, coane Vitalie, tucma opt clase, și știi că munca este izvor de sănătate, așa că... mai bine să lucreze cei bolnavi!

– Iar eu cred, Miroane, că-i vorba de un mit...

– Ia nu zi, coane Vitalie! Dar cum de crezi mata așa ceva?

– Pentru că am cunoscut pe unul de-ai voștri, foarte bun sudor...

– Și mie, coane Vitalie, îmi place să asud... Mai ales când e vorba de haleală!

– Dar mai ai, Miroane, și vreo meserie?

– Apăi, eu prind pește...

– Pescar, vasăzică... Ți s-a întâmplat vreodată să prinzi peștișorul de aur?

– Coane Vitalie, n-ai să mă crezi, dar o dată l-am prins...

– Ca să vezi!! Și cum a fost?

– Apăi, când l-am scos din apă, nici n-aveam la ce mă uita, ia, un chitic mâțâțâl, cât degetul cel mic de la mână, numai că avea solzi aurii. Eram gata să-l arunc motanului Vasilică, pe care-l iau cu mine când pescuiesc pe malul Nistrului, dar peștișorul îmi zice cu glas de om: „Miroane, dă-mi drumul și-ți îndeplinesc o dorință!” Auzi, știa gughia și cum mă cheamă! Auzisem destule povești cu peștișorul de aur, dar nu m-am gândit că voi ajunge să-l prind și eu. Și atunci, hai să aleg o dorință din câte m-au năvălit în clipa ceea. Dar erau atât de multe, că nu știam pe care să pun mâna. Între timp, chiticul așteaptă cât așteaptă și, crezând că n-am auzit, unde mă îndeamnă: „Hai, Miroane, spune-mi dorința!” „Chiar nu mă duce capul de câte dorințe m-au năvălit! Spune-mi vreo pildă, să mă orientez...” „Păi, ieri, de exemplu, m-a prins un chiomb și a cerut să-i dau un miliard de dolari. Tu ce ai vrea?” „Păi, adresa chiombului...”

– Și l-ai găsit cumva pe miliardar? se interesează Gheorghe, zâmbind.

– Da, la Chișinău...

– Și ți-a reușit?

– Coane Vitalie... borta covrigului! Individul a ascuns miliardul într-un seif de marca ofșor... Pe ăsta nici sculele mele, dar nici Sarsailă nu-l poate lua!

– Și ce-ai făcut după un asemenea ghinion?

– Ca să nu vin acasă cu mâinile goale, am „privatizat” o motocicletă...

– Domnule Miron, mă ierți că mă bag în vorbă, intervine de la volan Sorin, dar pentru a ghida o motocicletă e nevoie să ai și permis de conducere, ca oricare șofer.

– Am și permis, cunosc și regulile de circulație, șezi fără grijă...

– Ce înseamnă, atunci, un triunghi în care-i desenată o vacă?

– Păi... atenție la bovine... adică vaci, oi, capre și alte... mulgătoare!

– Corect! Și unde se pune semnul?

– La 100-200 metri... de secția de poliție...

Sorin pufnește în râs, iar Gheorghe încearcă să-l flateze pe condrumet:

– Miroane, ai o logică aproape fără replică...

– Logică bărbătească, coane Vitalie... Doar nu-s muiere...

– Crezi că este vreo diferență dintre logica masculină și cea feminină?

– Numaidecât, coane Vitalie. Logica mea, bunăoară, de mojiç, este una corectă, iar a unei muieri este mai degrabă... interesantă. Odată s-a întâmplat să fiu dus la poliție și căpitanul țuruieciilor o întrebă pe una: „Doamnă, nu bănuiați nimic atunci când acest bărbat v-a condus în cel mai întunecos colț al parcului?” „Eeee, bănuiam eu ceva, dar nu-mi trecuse prin cap c-o să-mi smulgă geanta și o să fugă!”

– Miroane, înțeleg că tu ai cu poliția niște relații mai deosebite...

– Doamne ferește, coane Vitalie, niciun fel de sex! Chiar săptămâna trecută, de-o vorbă, merg cu mașina mea și mă oprește un țuruiaç...

– Ai și mașină, Miroane?!

– Am, coane Vitalie, dar ieri am vândut-o...

– Și, deci, mergeai săptămâna trecută cu mașina, îl readuce Gheorghe la subiect, pe care-ai vândut-o ieri...

– Da, mergeam la o gagică de la Movilău, eram chitit ca un mire și, când colo, mă ajunge un Țuruiac Ivanovici pe motocicletă și se răstește: „Dom-le, n-ai auzit? Am semnalat să oprești!” „Am auzit, stimabile, dar având povara grijilor de stat mi s-a părut că ai rostit: „Bună dimineața, dom-deputat!” „Aaaaa... apăi nu-i așa, dom-deputat, se bâlbaie țuruiacul, că a-a-a-astăzi se arată zi frumoasă?”

– Și, desigur, „țuruiacul” te-a lăsat în pace, se grăbește Gheorghe să comenteze, silindu-se să nu pufnească în râs.

– Apăi, cum altfel? Se poate să deranjezi un deputat care asudă pentru binele poporului?

– Miroane, dacă umbli pe la gagici, să înțeleg că nu ai familie?

– Cum să nu am familie, coane Vitalie? Ți-am spus adineaori că am și un puradel, Sorin îl cheamă. Iar acum jumate de an primarul mi-a dat chiar și un apartament. Pe Sorin și pe cei mai mătățâi i-am lăsat în casa socrilor din deal, iar eu cu chiranda mea și cu fata cea mai mare ne-am mutat la bloc...

– Dacă v-ați mutat de jumate de an, locuința voastră, probabil, este cicea...

– Da, aproape totu-i pus la punct...

– De ce aproape?

– Apăi, chiar aseară fata noastră, după ce prinde a-și scoate țoalele să se culce, la un moment începe a se căina: „Mamă, să cumperi perdele, că toți vecinii se uită când mă dezbrac!”, iar eu sar cu vorba: „Lasă, Chiralină, nu te mai tângui atâta, când se va desfășa mă-ta, atunci toți vecinii o să sară să ne cumpere perdele!”

– Să înțeleg, Miroane, că relațiile tale cu soția sunt mai speciale... Nu în zadar ai și o gagică la Movilău...

– Chiar cu totul speciale... Aseară, bunăoară, stăteam la taclale, dar nu la gura sobei, ci la balcon, și eu îi spun: „Măi femeie, aș vrea să mă duc unde n-am fost niciodată și să fac ceva ce n-am mai făcut vreodată!” Iar ea: „Păi, Miroane, du-te la bucătărie și spală vasele!”

- Și aici soția te-a prins!, o face Gheorghe pe amuzatul.
- Nu, coane Vitalie, că eu la bucătărie mă duc numai să mănânc, mai ales dacă mai este și un burlui de vin...
- Miroane, băutura trebuie s-o mai și pricepi...
- Mai bun ca mine specialist la băutura nu există pe glob! Să chiorăsc! Chiar am și lucrat câteva luni la o fabrică de vinuri! Făceam degustarea producției...
- Ai fost oenolog, adică? se interesează de la volanul său Sorin.
- De unde știi, Sorine?!, face Miron ochi mari.
- Am citit și eu niște cărți..., îi vine replica șoferului care, fiind atent la drumul cam hopuros, este zgârcit la vorbă.
- Da, m-am ocupat în viața mea și cu oile, îi explică Miron, dar nu cu păscutul și cu mulsul lor, dar cu vândutul. Iar la fabrica de vinuri aveam o singură ocupație: beam vin. Luam un pahar și în fața celor cu interes îl degustam până la fund, după care le spuneam toată biografia băuturii: „Muscat, cinci ani, din viță de vie crescută pe versant nordic, păstrat în recipient de metal, calitate slabă, dar acceptabil!” Apoi mi se turna alt pahar și eu continuam cu povestitul de rămâneau toți cu gura căscată: „Cabernet, opt ani, din viță de vie crescută pe o pantă de sud-vest, păstrat în butoaie de stejar, maturat la opt grade. Dacă va fi păstrat încă trei ani, va da cele mai bune rezultate!” Și tot așa, ziulica întreagă, dar n-am lucrat acolo decât două luni...
- De ce?
- Am fost arestat...
- Ai băut prea mult, probabil, ai sărit la bătaie și...
- Nu, făceam concurență...
- Ce fel de concurență, Miroane?
- În timpul liber mai aveam o ocupație.
- Altă ocupație?!
- Da, iar concurent îmi era... statul!

- Cum, adică, statul?!
 - Da, fabricam bancnote de o sută de lei...
 - Și ai făcut pușcărie?
 - Nu, că am avut avocat bun...
 - Dacă i-a reușit să te scape, înseamnă că avea experiență și multe diplome de studii în domeniu...
 - Nu știi dacă avea diplome, dar cap și în cap, da. Mata, coane Vitalie, se vede, nu știi pătărană cu Sfântul Petru, care la începutul începuturilor împărțea oamenilor creier. La un moment dat, Sfântul Petru se duce la Dumnezeu: „Doamne, cum să procedez, că nu-mi ajunge creier pentru toți oamenii?” „Mai adaugă apă și împarte în continuare...”, îi răspunde Domnul. Sfântul Petru face așa cum fusese sfătuit, dar își dă seama că, deși amestecat cu apă, oricum nu-i va ajunge pentru toți. Vine iarăși la Dumnezeu: „Acum ce mă fac, Doamne?” „Mai sunt mulți?”, se interesează Domnul. „Da, Doamne, mulți!” Chibzuiește Cel de Sus cât chibzuiește și-i zice: „Dă-le diplome, Petre!”
 - Miroane, se prea poate că avocatul tău fusese din prima partidă...
 - Așa cred și eu, coane Vitalie, dar cu degustatul totuși am încheiat-o...
 - Și ai rămas, desigur, șomer?
 - Nuuuu, m-a luat șofer la mașina sa un deputat din Chișinău...
 - Ca să vezi! Și cum de-ai obținut așa o slujbă?
 - Apăi, în căutare de lucru mă plimbam prin parcul din centrul Chișinăului și într-un colț mai umbrat îl opresc pe un parlamentar, că-l știam de la televizor, și-i pun cuțitul la gât: „Dă-mi toți banii!” „Bă, tu știi cine-s eu? zice el. Sunt cel mai important politician din Parlament!” Dar nici eu nu mă pierd cu firea: „Așa?! Atunci dă-mi toți banii mei!”
- Până la urmă, deputatului i-au plăcut și alte vorbe de-ale mele și am bătut palma. Așa că a doua zi am fost angajat în calitate de șofer la mașina lui...
- Deci, îl cărai zilnic la Parlament și de acolo acasă?

– Nu, că el mergea la ședințe pe jos, iar eu aveam grijă s-o duc pe muiera lui unde avea chef – la piață, la coafor, la teatru...

– Miroane, recunoaște, făcea parale bune?

– Bune, coane Vitalie, bune di tăt... Dar când am avut-o prima dată, am rămas șocat...

– De ce, Miroane?

– Eu o întreb: „De când, zici, că ești căsătorită, Brândușo?!”, că eu așa o drăgosteam, Brândușa... Iar ea-mi răspunde: „De zece ani...” „Și de atâta amar de vreme ești virgină?”, am rămas eu cu gura căscată. „Nu-i știi, Mironel, așa-mi zicea Brândușa, draga de ea, nu-i știi pe ăștia din politică? Promisiuni... Promisiuni... Promisiuni...”

Miron își mai amintește și de o altă întâmplare cu politicianul al cărui nume nu vrea să-l dezvăluie. Cică există o anumită etică profesională printre șoferii deputaților și a celor de la guvern, apoi devine deodată atent la semnele rutiere:

– Vă-hă-hă! Iaca-iaca ajungem la Orhei! Se întinde spre urechea lui Gheorghe și îi șoptește: Coane Vitalie, nu-mi schimbi o bancnotă de o sută? Am nevoie de mărunțiș pentru... o treabă...

Primul imbold al lui Gheorghe e să-i declare că nu are bani mărunți, dar știind că nu-i adevărat renunță și scoate portmoneul. Același lucru îl face și Miron, răstimp în care Gheorghe reușește să bage de seamă că portmoneul acestuia e mult mai barosan și-i ticsit cu bancnote de cinci sute. Deasupra lor are doar una de o sută, pe care Miron i-o și întinde. Banii lui Gheorghe fac împreună vreo trei sute de lei, majoritatea dintre bancnote fiind de zece. Mai are printre ele și patru de douăzeci, iar de-asupra stau două bancnote de cincizeci. Văzând că ezită prea mult în selecția bancnotelor, Miron își bagă suta lui peste bancnotele lui Gheorghe și, după ce își retrace palma, vede în ea pe cele două de cincizeci:

– Una de a mea – matale, coane Vitalie, și două de ale matale – mie, rostește el degajat și, văzând că Gheorghe stă și-l privește tâmp cu portmoneul deschis, îi întoarce o bancnotă de cincizeci și-și alege două de douăzeci și una de zece. Le așterne pe banchetă, în spațiul dintre ei, și-l întreabă: Corect?

– Da, așa-i cum zici, îi răspunde Gheorghe cu jumătate de gură, după care ascunde portmoneul în buzunarul de la piept al sacoului.

Între timp ajung la cotitura unde șoseaua o ia pe centura Orheiului și Miron îl roagă pe Sorin să oprească. Înainte să coboare, îi întinde bancnota de cincizeci, dar Sorin i-o întoarce repezit. Miron însă insistă, strecurându-i-o pe bancheta din față. Văzând că Sorin îi respinge cu vehemență plata, bărbatul nu mai insistă și coboară din salonul Daciei cu fața luminată de dinții săi de aur. Cu un zâmbet plin de recunoștință le tot face generos cu mâinile semne de drum bun până silueta lui dispare după cotitura rămasă mult în urmă.

– De ce n-ai luat banii? îi reproșează Gheorghe lui Sorin în timp ce ies deja din raza orașului. Băgai în rezervor vreo trei litri de benzină...

– Cu alde Miron mai bine să n-ai de a face, răspunde Sorin cu jumătate de gură.

– Ce zici dacă trec în față? îi propune Gheorghe, nu mai am cum ațipi...

– Cu plăcere... Iar discuția matale cu Miron, să știi, mi-a fost în loc de cafea...

Trage pe dreapta și, întinzându-se să deschidă portiera, observă pe banchetă o hârtie.

– Farmazonul de Miron! face mirat Sorin. Oricum și-a făcut hatârul! Iar după ce o desface descoperă că bancnota e de o nuanță verzuie cu licăriri portocalii și exclamă uluit: Oho! Incredibil! Mi-a lăsat cinci sute de lei!

– Nu se poate! abia reușește Gheorghe să mormăie. Precis că-i falsă...

– Și are același... face Sorin, apoi îl privește surprins și îi cere: Ia scoate talismanul matale!

– Care talisman?! nu pricepe Gheorghe, apoi încearcă să presupună. Aaaaa, ai în vedere bancnota de...?

– Da, da, cea pe care o păstrezi de la mine...

– Ce are una cu alta?

– Scoate-o, scoate-o, insistă Sorin.

Gheorghe deschide portmoneul, caută printre banii pe care-i are la moment, verifică încă o dată secțiunea unde păstrează de vreo șase ani talismanul, având totala certitudine că până azi dimineată nu reușise s-o cheltuie sau s-o schimbe. Nu crede în superstiții, dar în ultimul său an de facultate Sorin i-o dăduse pentru achitarea unei părți din cheltuielile de întreținere a locuinței și i-a atras atenția la un aspect destul de curios. Bancnota valora cinci sute de lei și avea seria A urmată de patru cifre de șapte. Băiatul îl asigurase că, de va purta-o mereu în buzunar, îi va aduce numai noroc. Oricum, fără să-și poată explica și fără să vadă vreo legătură între ea și situația financiară a familiei, o mai păstrează până-n prezent. De data aceasta însă, bancnota ia-o de unde nu-i!

– E asta? i-o arată Sorin, zâmbind cu toată gura.

– Da... seria A, șapte, șapte, șapte, șapte... Dar cum?! De unde?!

– Ți-am spus că e mai bine să n-ai de a face cu alde Miron...

– Incredibil, bolborosește Gheorghe fără noimă, apoi își plesnește palmele: iese că acest Miron s-a dovedit a fi... de o noblețe rară!

– Greu de afirmat sau de infirmat, râde Sorin, pur și simplu bancnota asta, după cum te-am atenționat atunci când ți-am dat-o, e una cu noroc. Hai, treci în față să pornim, că timpul zboară...

Gheorghe ascunde bancnota norocoasă la locul ei, în secțiunea unde o păstrează mereu și, impresionat, până la Chișinău abia de mai scoate vreo vorbă.

Antonina SÂRBU

Paracliserul

A.S. – jurnalistă, Facultatea de Jurnalism, Universitatea de Stat din Moldova. Stagieri la Columbia University Missouri, Școala Superioară de Jurnalism, SUA, 2006, Institutul pentru o Societate Deschisă, Budapesta, 2000, Academia de Limbi Moderne din Boston, SUA, 2001. Debutează cu versuri în anul 1984, culegerea *Dintre sute de catarge*. Semnează lucrările: *Constanța Târțău. Ultimul dialog*, 2016; *Colaje, eseu – publicistică*, 2006; *Pe muntele Hermon, ninge – Jurnal de călătorie în Ierusalim*, 2008; *Mănăstiri basarabene*, 1995. Laureată a unor premii literare.

Ioana strigă din salon, aud vocea ei. Alerg, o ajut să se ridice. Mă roagă să-i dau odekolonul, merge la proceduri, vrea să miroase frumos. Trag sertarul și scot sticluța cu „Maiskaia sireni”, de la ruși. Deschide sticluța, cere să-i dau și o bucată de bumbac.

– Caută tot acolo, în sertar, trebuie să fie un pachet cu vată.

Caut, scotocesc printre tot felul de lucruri ale unui bolnav. O găesc, îi fac un fel de bilă din bumbac și i-o dau.

– Ei, Doamne, nu așa mare, o să-mi ajungă mai mititică.

Deschide sticluța cu „Maiskaia sireni” și toarnă pe biluța de bumbac. Se șterge apăsător pe față, gât, sâni, apoi își șterge palmele.

– Vezi acolo, am un săculeț, e pentru gunoi.

Îi dau săculețul, aruncă biluța.

– Hai, să mergem.

Îi întind bastonul, apoi îi încălț ciupicii, se sprijină în baston și pornim. Cabinetul de terapie, unde Ioana face niște proceduri zilnice, se află la etajul doi, noi stăm la etajul șapte, în secția traumatologie. Ioana se proptește în baston și merge „în două”, ca un copac frânt.

Comentariile, ce să zic, n-aș vrea să le aud, dar comentatorii nu țin cont de doleanțele mele.

– Ei, unde se zghihuiе baba asta cu baston?

– Și cucoana, n-au astâmpăr, amu-i de dormit, da' nu de-a plimbării...

– Ce să judecăm noi, mamii? Lumea-i așa cum este și ca dânsa suntem și noi, șoptește Ioana, ca să mă facă să înțeleg că aude și înțelege totul.

– Ioana, azi liftul nu merge, „are defect”!

Aici la spital toți îl clevetesc cum pot, da' liftul nu înțelege și nu se supără, dar nici nu merge, nu se mișcă.

Coborâm scările, eu o țin pe Ioana, sprijinită în baston, dar ea mă ține strâns de mână. Asistenta medicală ne așteaptă, e ora Ioanei, venim fără întârziere. O ajut să-și scoată ciupicii, îi iau bastonul și-l așez în ungher, cade, doctorița se uită vădit deranjată, îl ridic, dalele sunt reci, e frig încă... Ioana se așază, îi deschei halatul, nasturii albaștri.

– Așa răbdătoare ești, Ana, oare cum o să mă răsplătesc eu cu tine?!

– Ei da, lăsați, nu-i neapărat răsplată, am și eu mamă, poate o ajută acum și pe ea cineva.

Ioana se așază cu greu pe patul acoperit cu mușama verde, cu pete, veche. Rămâne în cămașă de noapte, trebuie să se întindă pe burtă, dar cum să se întindă dacă șira spinării e ca un copac rupt la jumătate: coroana a căzut jos, iar tulpina a rămas să stea dreaptă. Imaginea copacului în floare, pe rod, sub greutatea fructelor – asta văd când o privesc pe Ioana, care geme când doctorița îi cere să se „culce” pe burtă ca să-i poată face procedura. Geme, Ioana geme și nu pot face nimic. Se întinde cu greu, reușește.

– Niște păcate grele, mamii...

– Vă rog să închideți gura, nu aveți voie să vorbiți, păstrați tăcerea până vă pun doctoriile pe șira spinării.

Tace, doctorița îi așază niște pernuțe pe spate, trei pernuțe, care sunt conectate la un aparat, pernuțele sunt stropite cu o soluție. Ele se încălzesc și Ioana simte cum o pișcă.

– Te pișcă, mătușă?

– Da, simt niște curenți, care mă taie așa, pe șira spinării.

– Ei, acum poți vorbi.

Doctorița își pornește telefonul celular, jumătate de oră are liber.

Am cunoscut-o pe Ioana la spital, am stat într-un salon, paturi vecine. Femeie tăcută, simțită, frumusețea ei vine din interior, un fel de lumină. E inteligentă, știe multe despre viață, le-a înțeles, pentru că a avut dorința să le înțeleagă.

– La mine boala-i de mult. Eram ca o salcie, o mlădiță, harnică foc: patru copii, doi socri, normă pe deal... Dacă ar fi spus atunci cineva că o să mă „înconvoi” așa, aveam să-i spun că e nebun și nu știe ce vorbește.

Tace. Respiră greu. Adânc. Tac și eu, doctorița discută la telefon despre niște cartofi care se strică la un depozit și nu-i pot duce la piață că nu-i voie, nu au document.

– În anul 1963 se auzise în sat că vor închide biserica, atunci închi-deau tot – biserici, mănăstiri –, așa a fost dată o lege. Stalin murise, da politica lui nu. Tata era paracliser la biserica din sat, construită la 1825. Părintele avea patru fete, matușka era soră medicală, da' nu lucra, ajuta când era nevoie. Cineva i-o șoptit tatei că au să vină activiștii pe la sfârșit de săptămână și au să încarce totul în camioane. El era om credincios, da' nu era cum amu, ca la televizor, ca la teatru. A fost în Armata Română, apoi i-o prins rușii și i-o luat în plen. La Arhanghelsk a descărcat corăbiile americane care aduceau provizii pentru soldați. Tare mult frig o strâns acolo, stăteau în apă până la brâu... Mama rămăsesese cu mine și cu sora mea, noi ne născuserăm până la începutul războiului. El o venit de acolo, când s-o sfârșit războiul, bolnav de picioare, mergea greu. Ei, dar când o auzit că vin activiștii și vor distruge biserica, spunând că religia e rău pentru popor, că-l ține în întuneric, i-o venit așa un gând să salveze cele necesare pentru unele nevoi ale sătenilor. I-a mărturisit părintelui ce avea de gând să facă, el a fost rezervat. Tata avea cheile de la biserică, s-a dus noaptea și a deschis biserica, a luat câteva prapuri, le-a adus acasă și le-a ascuns în glugile de porumb, altele le-a suit în podul casei. S-a întors și a luat potirul, vasul sfânt, acoperit cu aur și a venit acasă, ținându-l ascuns sub cămașă. I-a spus mamei să-i

dea un prosop din cele țesute, l-a învelit cu grijă, l-a pus într-o geantă, a așezat deasupra niște mere și pere și asupra nopții s-a pornit la B. Se gândea că părintele de la catedrală, pe care îl cunoștea, o să-l ajute, o să ascundă potirul până la o nouă redeschidere a bisericii din sat.

– O să i-l dau, da' îi voi cere dovadă în scris că l-am lăsat la catedrală, l-am dat spre păstrare.

Așa se gândea tataie mergând singur, pe jos, spre orașul care se afla la vreo 80 de kilometri de satul nostru. A mers toată noaptea, cine știe ce alte gânduri avea, cine știe dacă nu-l dureau și mai tare picioarele. Nu a știut nimeni niciodată. Dimineață a ajuns, l-a găsit pe părinte, i-a cerut în scris dovadă că potirul a ajuns în altarul catedralei. Părintele a zâmbit, dar i-a dat acolo o foaie ruptă dintr-un registru bisericesc că el a predat potirul.

S-a întors cu autobuzul în sat. Peste două zile au venit două camioane mari, vreo 10 soldați și au cerut cheile, părintele plecase la o trebuință în alt sat. Cineva a spus că și paracliserul are cheile de la biserică. Au venit și au cerut să deschidă biserica, dar tata s-a opus, nu a vrut, le-a spus că fără părintele nu dă nici cheile, nu deschide ușa bisericii.

– O să-ți pară rău că nu te supui, i-o fi zis secretarul sovietului sătesc.

Au rupt ușa bisericii, soldații au avut de lucru câteva ore, loveau cu topoare, aruncau totul în remorca camioanelor, tot-tot. Oamenii nu aveau dreptul să se apropie, stăteau la vreo zece metri și care plângea, care strângea din umeri a neputință, unii mai scoteau câte un cuvânt... „antihriștii, aiștia-s antihriștii”.

Doamne ferește ce rămăsese din biserica noastră, schilodită o rămas. Soldații nu erau vinovați, executau un ordin, dar cel cu tractorul, care a scos crucea de pe biserică, de ce o fi făcut asta? La vreo câteva zile după devastarea bisericii, părintele și familia sa au părăsit satul, au plecat în regiunea Hotin. Cineva l-a pârât pe tata că ar fi ascuns niște obiecte bisericești. Atunci, oamenii de frică făceau lucruri urâte. Dar nu l-au chemat la sovietul sătesc, au pus la cale altceva. Vecinul nostru, Gheorghe, pe care îl aveau ei la mână cu ceva, a venit la tata și l-a îndemnat să meargă să aducă câte o traistă de mere din livada colhozului că au rămas multe după primul cules. Lui tata nici prin gând să-i treacă

că e o capcană și s-a dus cu Gheorghe, au umplut câte o traistă de mere de pe jos și, când să iasă din livadă, i-au înconjurat patru activiști ai colhozului, noii șefi peste oamenii satului. Repede a apărut și președintele colhozului cu „letucika”.

– Ioana, dar ce-i aia „letucikă”?

– Un fel de mașină pentru nacialnici, erau din vremea războiului. L-au luat pe tata și l-au dus. E-e-e, ce amu-i lumea rea, atunci tot erau de-a-iaștia: judecau, ne vorbeau de rău, unii erau invidioși pe tata că el se ținea de mulți ani de biserică, era paracliser, clopotar, dascăl, pălămar, cunoștea rânduiala, avea puțină școală, un an la o școală de cântăreți de la Iași. L-au adus peste o săptămână și l-au judecat la „selisovet”, care se afla în casa unui gospodar dus în Siberia. Of, săraca mama, răspundea la întrebările celor trei reprezentanți de la raion, unul era militar, avea palton din piele neagră, era mare, gras, cu mustați, purta șapcă din piele. De frică, mama a povestit tot: cum tata a adus acasă prapurile, cădelnița, o Biblie și lada cu acte bisericești. Doar despre potir nu a spus niciun cuvânt.

Când l-au urcat în mașina ceea cu gratii, mama plângea și s-a apropiat să-l îmbrățișeze de rămas bun, dar el a împins-o și i-a șoptit:

– Mai bine muțeari, muiere proastă ce ești. Da’ tot a mângâiat-o pe cap...

Activiștii, oameni de sat, au scotocit peste tot, dar nu au găsit nimic. Niște camarazi de armată, dintre cei cu care descărcaseră corăbiile americanilor la Marea Albă, le-au mutat în altă parte, au ascuns obiectele într-un loc de nădejde.

Lui tataie i-au dat doi ani de pușcărie, pentru că a furat din averea colhozului o traistă de mere și pentru că s-a opus legii, nu a dat cheile, nu a deschis ușa bisericii.

Închisoarea era la Bălți, apoi l-au mutat la Soroca. M-am dus într-o zi la președintele de colhoz, era un ucrainean, rău de Doamne ferește, da’ eu m-am așezat în genunchi și am spus că tata a luptat și rușii au câștigat războiul, să-mi dea o mașină să mă duc la tata la închisoare. Știi, Ana, ucraineanul avea inimă tirană, dar... mi-a dat mașina să mă duc la Soroca. Atunci nu era ca amu: la închisoare e ca la kurort, atunci așteptai luni de zile până obțineai aprobarea lor să te vezi cu cel în-

chis. Șoferul se numea Axintie. Om de sat, știa toată drama prin care treceam. Tăceam, nu puteam vorbi, mă gândeam la tataie. Așa eram deranjată de întâlnirea care urma să aibă loc... Nu știu cum s-a întâmplat, iaca chiar nu știu, dar am apăsât pe mânerul de la ușă și ușa s-a deschis, mașina avea viteză și am căzut, m-a azvârlit pe pietriș, într-un șanț. Da' nu m-o durut, eram tânără, sprintenă. Mai mult mi-o fost rușine de Axintie că m-am rostogolit ca o prăsadă. Atunci parcă nu m-o durut, dar mă lovisem la șira spinării. Despre întâlnirea cu tata nici nu vreau să-mi amintesc. Lacrimi, lacrimi... Om nedreptățit, atunci așa era. Amu-i altfel. Tata a fost eliberat peste un an, înainte de termen. Cei de la închisoare nu mai văzuseră om mai harnic, priceput la toate și cuminte. Peste ani au înțeles cine și cum a organizat arestarea tatei, dar lumea a uitat repede, iar ai mei i-au iertat. Doar tataie își amintea cum a salvat potirul bisericii din sat. El mergea în fiecare din cele patru posturi de peste an la catedrala de la Bălți să se împărtășească, se întorcea împăcat, fiindcă primea sfânta împărtășanie din potirul salvat de el...

Da', iaca, peste câțiva ani a început să mă doară locul cela unde m-am lovit și am prins să mă tot aplec. Bărbatul meu se supăra și îmi spunea mai în glumă, mai în serios: „Mergi dreaptă, Ioană, că o să te las și o să mă duc la Măriuca, fiindcă Măriuca poartă pantofi «cu călcâi»”... M-am tot aplecat, m-au dus copiii pe la mulți doctori, dar boala era veche și nu au avut ce-mi face.

Mai am mult de stat, încă nu o trecut vremea noastră, că doctorița văd că tot vorbește la telefon? ...

– Mai avem încă vreo zece minute.

– Știi, nu am povestit niciodată despre acea căzătură, nici măcar copiilor, iaca amu ți-am spus ție ca să treacă timpul mai repede. Am înfruntat atâtea vorbe usturătoare, dureroase: te-ai îndoit ca o coromâslă, iaca și Ioana cu baston, azvârle bastonul, lele!... Da' eu mă întorceam și le răspundeam: „Bună ziua, femeilor!” La început râdeau de „bună ziua, femeilor!”, dar până la urmă s-au dumerit, îmi făceau loc pe scaun, îmi răspundeau la „bună ziua”, ceva au înțeles; dacă te porți frumos cu omul, tot înțelege el până la urmă.

– Gata, mătușă, să fii sănătoasă, te aștept mâine, mai ai încă trei proceduri. Da' ce parfum ai, are așa un miros bun, îmi amintește de o floare,

dar nu pot acum spune care anume, a zis doctorița și a scos din priză aparatul. Zâmbea!

Ioana se uită lung la ea, îi mulțumi pentru procedură, își sprijini mâna de brațul meu, apucă bastonul și pornirăm spre ieșire.

– Așă-i, flori sunt multe... flori sunt multe, oameni mulți, diferiți.

Urcăm scările.

Ioana murmură abia auzit:

– Parfumul, ce să-i faci, parfumul... Să nu judecăm, mamii, lumea-i cum este, atunci o fost așă, într-un fel, amu-i în altfel.

Urcăm scările, că liftul „are defect”. Tac eu, tace și Ioana. Respiră greu. Când ajungem în salon, lasă bastonul, se uită lung la nasturii de la halatul înflorat, se așază pe marginea patului de spital, șoptește ca pentru sine, îngândurată:

– Cine știe, dacă tataie o fost drept în cele gândite și înfăptuite atunci, numai Dumnezeu poate ști cu adevărat, judecata omului nu întotdeauna se potrivește cu cea a Domnului. Mai bine să rămână unele lucruri așa, fără a le pătrunde. Unele întrebări rămân fără răspuns, cauți toată viața, dar nu găsești răspunsul, o taină nedescoperită... Mulțumesc pentru ajutor, Ană! Măine poate or repara liftul, greu să ridici atâtea scări...

Ștefan AFLOROAEI

Tensiuni interioare ale omului european

Ș.A. – profesor la Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, Departamentul de Filosofie. Susține prelegeri de Hermeneutică filosofică, Metafizică, Ideea europeană și Teorii ale interpretării. Membru corespondent al Academiei Române. Cărți publicate: *Ipostaze ale rațiunii negative* (1991); *Întâmplare și destin* (1993); *Lumea ca reprezentare a celuilalt* (1994); *Cum este posibilă filosofia în estul Europei* (1997); *Locul metafizic al străinului* (2003); *Metafizica noastră de toate zilele* (2008); *Privind altfel lumea celor absurde* (2013); *Fabula existențială* (2018).

Cu alt prilej, am vorbit despre câteva contraste tari, uneori violente, ce ar compune un posibil portret al omului european¹. Aceste contraste sunt vizibile mai ales în ordine mentală și culturală. Bunăoară, faptul că acest om crede cu o anume religiozitate în știință, cum bine a intuit Nietzsche. Știința devine ea însăși o credință, însă cu totul distinctă: impersonală, fără patrie și riguros verificabilă. Iar învățătura religioasă, fapt iarăși neobișnuit, tinde să ia forma unui discurs similar celui științific, susținut cu argumente neutre și o logică severă. Asemenea paradoxuri se întâlnesc și în cazul altor forme de cunoaștere și creativitate, precum filosofia sau artele. Fiecare dintre ele anunță intenționalități ce par să-i fie străine. Bunăoară, filosofia poate asuma metode și concepte similare celor din știință, îndeosebi din matematică². La rândul lor, artele pun în joc tehnici precise, dar și o anumită viziune sau interpretare, asemeni filosofiei. Cu fiecare experiență spirituală sunt active intenționalități mult diferite între ele, opuse chiar, fapt ce întreține dispoziții de felul celor antinomice.

Astfel de situații ne lasă a vedea maniera aparate în care omul european se orientează în lu-

mea vieții. De pildă, când se dedică unor idealuri sau proiecte, când justifică o alegere sau alta, o face ca o conștiință profund tensionată. Întreține dispute aspre – dar și rafinate – în sfera proprie de viață. Exersează continuu spiritul polemic, inclusiv în forme gratuite sau riscante. Transformă ușor relația cu sine sau cu celălalt în una de adversitate. Pune în discuție propria istorie cu o anume înverșunare, ca și cum ar fi străin acesteia. Își contrazice mereu condiția pe care o revendică de multă vreme pentru sine, bunăoară cea de om liber, eventual cea de conștiință rezonabilă, dar și cea de creștin sau de om cu deschidere universală. Pare totuși ciudat acest lucru. Ca și cum ar fi vorba de o conștiință care se afirmă, pe scena istoriei, îndeosebi prin forța unor mari conflicte interioare.

Unii interpreți ne ajută, chiar și indirect, să înțelegem rădăcinile acestui fenomen. Când are în vedere geneza culturii europene, Constantin Noica vorbește de câteva mari rupturi care o anunță în istorie. Ea nu se ivește ca o lentă desprindere de natură, nici ca o simplă prelungire a acesteia, cum s-ar fi întâmplat cu alte culturi. Dimpotrivă, „cultura europeană se naște printr-o categorică *ruptură*: față de natură în primul rând, față de rațiunea obișnuit cunoscătoare, în al doilea rând, și în ultimul rând față de antichitate”³. Următoarea afirmație e memorabilă în simplitatea ei nu lipsită de ceva enigmatic: „Se naște anume în anul 325, la Niceea”. Așadar, cultura europeană survine „printr-o categorică *ruptură*”. Se desparte de lumea veche prin maniera nouă de cunoaștere și de a face știință. La fel, prin creativitatea ei tehnică, fără termen de comparație în istoria cunoscută. Dar mai cu seamă prin noi modalități de gândire, ce asumă situații profund antinomice. Teologia creștină are adesea în vedere acest lucru, bunăoară în formularea unor dogme sau în cunoașterea apofatică a celor divine. Unele enunțuri ale Crezului de la Niceea sunt exemplare în această privință⁴. Despre natura antinomică a celor existente aflăm vorbindu-se și în filosofie, de pildă prin Cusanus, Pascal sau Hegel, eventual prin cei care, mai târziu, vor exersa analiza existențială a modului omenesc de a fi. Dar și în științe, matematică sau fizica cuantică, psihologie sau cosmologie. În asemenea domenii, situațiile antinomice sunt nu doar cele mai neliniștitoare, dar și cu cel mai mare potențial creativ. Unele paradoxuri, deși insolubile ca atare, generează noi soluții și modele de gândire. Bunăoară, paradoxul lui Epimenide, reluat de Bertrand

Russell și de alții, sau paradoxul lui Cantor din teoria mulțimilor. Ceea ce altădată urma să fie exilat din logică, întrucât încălca principiul noncontradicției, reușește acum să atragă gândirea mai mult decât orice⁵. Antinomice apar și acele relații esențiale pe care științele le numesc legi. „Cultura noastră este una a *întrupării legii în caz*; ca atare, cu manifestările ce decurg din întrupare, ea proclamă peste tot ceva întreit. Împotriva oricărui gnosticism, incapabil a înțelege cum pot trei să fie una, s-a decretat că trei *sunt* efectiv una. În termeni filozofici, ființa este și ea trinitară, neînsemnând numai *legea*, nici realitatea *individuală* numai, ci laolaltă *legea*, realitatea individuală și determinațiile sau procesele lor”⁶. Astfel s-ar explica sensul distinct al legii și apetența neobișnuită pentru tot felul de științe. Se va înțelege că faptele cu adevărat relevante sunt întreite în structura lor și în expansiune, cu o unitate aptă să se diversifice ea însăși⁷. În acest fel apar, pentru început, „unitatea a două voințe, a două naturi /în Hristos/ și așa mai departe, până la unitatea a două imagini, cea interioară și cea exterioară, icoana”⁸. Cu fiecare dintre acestea se descoperă o unitate profund paradoxală, generatoare ea însăși de diversitate.

Tocmai această neobișnuită deschidere a gândirii, mai ales către stările de lucruri paradoxale, antinomice, ar îndreptăți afirmația că spiritul european se naște, simbolic vorbind, odată cu Sinodul de la Niceea.

Însă altceva aș dori acum să constat. Acele categorice rupturi ce anunță geneza culturii europene nu dispar odată cu ivirea noii lumi istorice. Nu dispar nici la o anumită vreme după aceea. Ci îi devin constitutive, definitorii. Noica nu afirmă explicit așa ceva, însă considerațiile pe care le face lasă posibilă o asemenea înțelegere. Bunăoară, când invocă vechea cetate a Bizanțului, adaugă imediat că tocmai acolo „avea să se întâmple ceva fără precedent în antichitate și de necomparat cu oarbele încrâncenări nordice: timp de 450 de ani, întregi mase de oameni anonimi (și nu numai spiritele conducătoare) aveau să se bată *pentru idei*”⁹. Nu-și ascunde admirația față de această efervescență ideatică și vizionară, o extinsă confruntare în numele credinței. „Disputele medievale de mai târziu, de la Sorbona, aveau să rămână, pe lângă luptele Bizanțului, un simplu spectacol, ca turnirurile cavaleresti. Aici, în Bizanț, era pasiune și curgea sânge în numele ideilor. Este probabil că nicio explicație sociologică nu poate da socoteală până la capăt

de o asemenea frenezie colectivă, prelungită peste veacuri, dacă ea nesocotește fervoarea pentru idee¹⁰. Imaginea este cea a unui spațiu al speculației elevate și de o rară efervescență. Se confruntă aici, pentru subtilități uneori incompreensibile, minți dintre cele mai alese din întregul Imperiu.

Unele lucruri sunt însă greu de uitat. În chip indirect, Noica ne face atenți asupra unuia dintre ele: „Aici, în Bizanț, era pasiune și curgea sânge în numele ideilor”. Ne-am aștepta totuși ca, în disputele de idei, mai ales în cazul unor idei religioase și filosofice, totul să decurgă altfel, fără pasiuni necontrolate și sânge, fără acele frenezii care să ducă la anatimizări, suferință și exiluri. Însă lucrurile nu s-au petrecut așa cum ne-ar place să le imaginăm. S-a ajuns prea ușor, uneori, la mutilarea și exilul celui socotit adversar. Viața acestuia era adesea prețul unor idei susținute cu sinceritate și credință.

Este ceea ce s-a întâmplat, cum știm, în cazul Sf. Maxim Mărturisorul. Monah aproape întreaga sa viață, a căutat să apere credința în Hristos de acele interpretări care îi afectau profund sensul soteriologic. Asemenea interpretări exersau, la timpul respectiv, destui gnostici și origeniști, ca și unii dintre cei care considerau că expun însăși dreapta învățătură. De exemplu, monoteiștii, pentru care Hristos ar avea, după întrupare, o singură voință. Sf. Maxim respinge în mai multe rânduri această erezie, bunăoară în 646, pe când se afla la Cartagina, în disputa cu Pyrrhus, fost și viitor patriarh al Constantinopolului. Ca om cultivat la vechea școală greacă și ca monah sensibil, compătitor, dă dovadă de multă comprehensiune în disputele duse. Ajunge în 649 la Roma, unde, împreună cu papa Martin I (Sf. Martin Mărturisorul), pregătește un sinod care să condamne monotelismul. Însă gândirea teologică a celor doi va fi resimțită imediat nu doar inacceptabilă, ci provocatoare, câtă vreme monotelismul ajunsese susținut de împărat și de patriarh. Pe scena puterii nu încap distincții subtile, nici dispute libere. În consecință, cei doi sunt arestați și aduși cu forța, în 653, la Constantinopol. Aici, aerul elevat al dialogului sinodal se risipește imediat. Sf. Maxim e condamnat la exil, în Tracia, iar Sf. Martin, în Crimeea, unde moare în același an din cauza suferințelor îndurate. După un an, împăratul și patriarhul încearcă din nou să-l aducă pe Sf. Maxim de partea monoteiștilor. Cum nu i se pot schimba convingerile, va fi torturat ca un răufăcător

și trimis iarăși în exil. După încă 6 ani, e readus la Constantinopol în același scop, propunându-i-se la un moment dat scaunul patriarhal în schimbul acceptării noii interpretări. Întrucât toate aceste încercări au eșuat, Sf. Maxim și ucenicul său Anastasie sunt anatemizați. Decizia luată în cazul învățatului creștin este de o mare cruzime: i se taie limba și mâna dreaptă, ca să nu mai poată niciodată vorbi și scrie, fiind retrimis în exil pentru totdeauna, pe coasta estică a Mării Negre¹¹. Cele întâmplate atunci ar putea să constituie, pentru noi, un fel de oglindă pe care timpul ne-o așază din nou în față. Nu știu însă dacă avem acum răbdarea, ca europeni ai unei epoci târzii, să mai înțelegem ceva din această secvență teribilă a istoriei.

Așadar, luase proporții războiul cu cei care, prin credința sau gândirea lor, nu se supuneau vocii oficiale. Unii erau considerați păgâni, alții atei, iar alții eretici¹². Însă mai primejdioși decât aceștia apar, la un moment dat, chiar cei care, precum Sf. Maxim, vorbesc limpede și cu înțelegere din interiorul aceleiași credințe. Disputa cu acest om ajunge neobișnuit de gravă, crispată. Fără acea comprehensiune născută din conștiința că în față se află un semen și că adevărul este, în ultimă instanță, însuși Acela care s-a întrupat pentru fiecare dintre noi. Pur și simplu, dușmanul e identificat cu omul care, indiferent ce înțelege și cum o face, nu se supune voinței care poate să decidă orice și să condamne pe oricine. Noica adaugă ceva în acest sens: „Disputele medievale de mai târziu, de la Sorbona, aveau să rămână, pe lângă luptele Bizanțului, un simplu spectacol, ca turnirurile cavalești”. Așa este, însă nu întrucât ar fi fost vorba înainte de toate de „fervoarea pentru idee”, cum spune imediat. Nici întrucât dezbaterile de idei ar fi avut atunci „un caracter pur religios”, cum adaugă pe pagina următoare. Dacă ar fi fost în joc doar fervoarea pentru idee, pasiunea nu devenea simplă patimă și nu ar fi curs sânge. Iar dacă dezbaterile ar fi avut „un caracter pur religios”, cei care nu ajungeau la o înțelegere s-ar fi putut opri din confruntare și, timp de câteva clipe sau zile, ar fi meditat împreună și s-ar fi rugat pentru slăbiciunile lor și luminarea minții. Nu poți condamna la exil sau moarte pe cineva doar pentru că, susținând cu fervoare o idee, face alte distincții teologice decât tine însuși. Însă motivațiile erau cel mai adesea impure. În joc se aflau mereu voința de putere și de posesiune. Prin urmare, nu doar confruntarea cu alte tradiții, ci și disputa cu cel de aproape, de aceeași credință, se transformă ușor în simplă adversitate.

Să înțelegem oare de aici că, pentru omul european, adversitatea nu poate fi lăsată în urmă? Nu așa crede, în definitiv nimic nu ar trebui citit ca expresie a unei fatalități istorice. Logos-ul grec, devenit european, nu se definește ca unul războinic, sângeros, barbar, așa cum s-a spus la un moment dat. Dacă ar fi așa, lumii căreia îi este propriu i-ar fi complet străine dialogul sau deschiderea față de celălalt. Apoi, există întotdeauna excepții, căi alternative. Pentru timpul deja invocat, de pildă, sunt relevante și alte situații. Bunăoară, cea a omului care, asumând noua poruncă a iubirii semenului, îl poate vedea pe celălalt în cu totul altă lumină. La fel și apariția în spațiul public al unor mărturisitori care dovedesc erudiție și o mare disponibilitate dialogică, precum Maxim Mărturisitorul și Martin Mărturisitorul. Mă gândesc deopotrivă la cei care, trăind în lume, au reușit să se elibereze de unele servituți ale timpului. Prezența unor asemenea oameni ne spune că adversitatea, despre care am vorbit mai sus, poate fi lăsată în urmă. Nu înseamnă însă că ea dispăre din economia mentală a lumii europene. Încă e sesizabilă, precum în acele forme de dispută care, devenind radicale, activează brusc disjuncția exclusivă în modul de gândire.

Tind să cred că omul european are o predilecție aparte pentru diferență și dispută. Faptul e vizibil, bunăoară, când lupta e dusă cu maniera proprie de înțelegere și de a crede, cu propria lume a vieții. Sau când judecata cuiva e evaluată după abilitatea în actul de întâmpinare, obiecțiune, polemică, discuție critică¹³. Faptul e vizibil și atunci când se constată că Europa este spațiul potențării unor diferențe libere. Doar în Europa s-ar fi ivit, de exemplu, o atât de clară diferențiere între religie, filosofie, artă și știință. Între cunoaștere și mit, între realitate și poveste; nu găsim așa ceva în evoluția altor culturi¹⁴. Asemenea distincții tari constituie deja categorii ale modului european de gândire. Însă, din păcate, ajung ușor să separe, să țină la distanță formele înrudite ale spiritului. Generează rupturi interne, de pildă între spiritul științific și cel religios, între gândirea discursivă și cea simbolică. Mai ciudat încă, între gândirea științifică și cea științifică, între gândirea creștină și cea creștină... Deosebirile firești devin separații, diferențele de înțeles devin sciziuni de neînțeles. Sunt active nu doar la nivelul puterii instituționale, cum firesc ne-am așteptat, ci deopotrivă în viața obișnuită a ideilor și a credințelor noastre. Confruntarea dintre ele

ajunge străină conținutului propriu, exterioară acestuia, înscriindu-se într-un război lung și de uzură între varii ideologii ale timpului.

De aceea cred că, în spațiul european, relația omului cu sine și cu celălalt rămâne profund tensionată. Se întrevăd mai ușor năzuințele divergente sau opuse, chiar și atunci când s-ar afla în complicitate. Acest fenomen traversează întreaga istorie și o marchează ca atare până astăzi. Să aibă oare legătură cu ceea ce spune Noica? Reiau cuvintele sale: „cultura europeană se naște printr-o categorică *ruptură*: față de natură în primul rând, față de rațiunea obișnuit cunoscutoare, în al doilea rând, și în ultimul rând față de antichitate”. Cum aș înțelege acum aceste cuvinte, cele trei rupturi despre care vorbesc? Mai întâi că, în acest spațiu, omul pune ușor în discuție tot ce ar pretinde o „natură”, un „în sine”. Este ceea ce află într-o lungă evoluție a gândirii filosofice și științifice. Apoi, omul european se desparte de acea logică a cunoașterii ce ține la distanță paradoxul, antinomia ca atare. În cele din urmă, se raportează cel mai adesea negativ la propriul trecut, la acea istorie pe care o vede în spatele său. Asemenea conduite sunt inegale între ele, cu efecte mult diferite. Unele, teribile, altele, în stare să ne fascineze. Devin însă proprii omului european, structurale gândirii și sensibilității sale, chiar dacă bine ascunse în unele cazuri. Eventual, sublimate în forme ideatice și artistice care pot trezi o imensă admirație din partea celor contemplativi.

Note

¹ Cf. *Omul european: un portret din contraste tari*, în „Limba Română”, nr. 1, 2020.

² Nu întâmplător mulți dintre filosofi de referință, precum Nicolaus Cusanus sau René Descartes, Blaise Pascal, G. W. Leibniz și Immanuel Kant, Edmund Husserl, Bertrand Russell sau Alfred North Whitehead (ultimii doi elaborând celebra lucrare *Principia Mathematica*, 1910-1913), sunt nume importante în matematica ultimelor șase secole. Kant, de pildă, a ținut mulți ani cursuri de matematică la Universitatea din Königsberg, alături de cursurile de logică și de metafizică. A înțeles ca puțini alții relația subtilă – în definitiv, înrudirea autentică – dintre gândirea metafizică și cea matematică.

³ Constantin Noica, *Modelul cultural european*, Humanitas, 1993, p. 64. Este ultima scriere publicată de Noica, inițial sub titlul *De dignitate Europae*, la Kriterion, București, 1988.

⁴ „Hegel a declarat într-un rând că nu există fragment din Heraclit pe care să nu-l poată prelua în opera sa. Cu încă mai multă îndreptățire ar fi putut afirma că nu există hotărâre finală a celor șapte reuniuni /sinodale/ pe care să nu și-o poată însuși. Numai că el nu adâncise, probabil, speculația Răsăritului, iar nici de atunci încoace nu știm despre vreun gânditor de seamă care să fi citit filozofic în speculația aceea cu un atât de ascuțit simț dialectic al punerii contradicției și al depășirii ei” (*Ibidem*, p. 70).

⁵ Este știut că, din punct de vedere logic, dar și teologic, contradicția, paradoxul și antinomia semnifică situații distincte, chiar dacă uneori termenii sunt luați ca sinonimi. Nu orice contradicție e paradoxală și nu orice paradox ascunde o antinomie. Iar antinomia proprie unui enunț dogmatic, de pildă, depășește nemăsurat în semnificație o antinomie formală, logică. Voi lăsa însă deoparte, acum, asemenea diferențe.

⁶ *Ibidem*, p. 71.

⁷ „O divinitate în expansiune – cum vom întâlni la începuturile culturii europene –, un univers în expansiune, unde electromagnetice în expansiune, dar și valori în expansiune, categorii de gândire în expansiune, ca și o istorie în expansiune, în fond toate limității care nu limitează, iar până la urmă și un neant intrat în expansiune cu nihilismele de astăzi – așa ni se va părea ca poate fi descrisă cultura europeană. Toate stau, așadar, sub o structură: unitatea sintetică, adică acea unitate care se diversifică și multiplică, așa cum o *ficus indica*, arborele indian, devine pădure. Nu rămâne decât ca această structură, provenită dintr-o simplă schemă, cea a Unului multiplu, să ofere, cu exercițiul ei variat, un model, spre a se putea desfășura organizat universul culturii europene ca prototip al culturilor depline” (*Ibidem*, p. 56).

⁸ *Ibidem*, p. 72. Într-un alt loc, Noica remarcă excelenta intuiție a lui Lucian Blaga din *Eonul dogmatic* (1931). „Lucian Blaga a citit semnele istoriei poate mai bine decât toți profesorii veacului, atunci când, comparând și el deschis epoca noastră cu cea bizantină, vestea totuși o revigorare a spiritului european prin metodele Bizanțului teologal, în particular prin metoda dogmatică liber înțeleasă, și anticipa un întreg Eon dogmatic, ceea ce înseamnă unul structuralist, axiomatic chiar, în orice caz creator în materie de idei, cum s-a și văzut în cultura științifică a începutului de eon” (p. 36).

⁹ *Ibidem*, p. 69.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ Despre toate acestea ne vorbește Dumitru Stăniloae în *Introducerea sa la Sf. Maxim Mărturisitorul, Ambigua. Tâlcuiri ale unor locuri și adânci înțelesuri din sfinții Dionisie Areopagitul și Grigorie Teologul*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1985.

¹² Conotația negativă a celor trei termeni, știm bine, nu se justifică decât arareori. Bunoară, „păgân” era numit atât omul din comunitățile necreștinate (după lat. *paganus*, „țaran”, „sătean”), chiar dacă acestea făceau parte din Imperiul Roman, cât și omul complet străin de lumea creștină (un japonez, de exemplu, sau cineva din Patagonia), dar și omul care a trăit înainte de era creștină, precum Socrate sau poetul Vergiliu. E știut totodată că, pentru unele minți „vigilente” din Imperiu, primii creștini apăreau pur și simplu ca niște aței (Eliade aduce frecvent acest exemplu când vorbește despre nouitatea radicală a învățaturii creștine). Sf. Maxim avea să apară el însuși în felul unui eretic în fața acelor monoteiști care, în chip neașteptat, aveau deja susținerea împăratului și a patriarhiei de la Constantinopol.

¹³ De exercițiul critic al gândirii se leagă, în acest spațiu, multe speranțe. O minte lumina-tă – dacă îi dăm crezare lui Kant din *Răspuns la întrebarea: „Ce este luminarea?”* (1784) – este cea care îndrăznește să pună în discuție (pre)judecățile timpului și să-și afirme public judecata la care ajunge. Gândirea liberă și critică ar asigura „ieșirea omului din minorat”, eliberarea de opinii nereflectate și servituți, de instituții încremenite cu totul în vechi reflexe.

¹⁴ Cf. Hans-Georg Gadamer, *Elogiul teoriei. Moștenirea Europei*, traducere de Val. Panai-tescu, Editura Polirom, Iași, 1999, p. 138-139.

Ion I. IONESCU

Câte ceva despre cunoașterea lumii actuale

I.I.I. – profesor universitar doctor, *Departamentul de Sociologie și asistență socială* al Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, autor a numeroase volume, studii și articole în reviste de specialitate din țară și străinătate, membru în comisii de doctorat, prodecan al Facultății de Filosofie și Științe Social-Politice, membru al Senatului Universității „Alexandru Ioan Cuza”, membru fondator al Societății Sociologilor din România, *Profesor Emerit* (2018).

1. Cunoașterea cu onestitate științifică a lumii în care trăim ar trebui să folosească diferite demersuri de cunoaștere, să examineze principii, metode, rezultate ale cunoașterii și impactul lor. Ar putea proceda precum Euclid, Pitagora, Platon, Descartes, Leibniz, Kant ș.a. care au privilegiat raționamentul deductiv și au afirmat că orice cunoaștere validă provine din eforturile rațiunii. Minte ar trebui eliberată de opinii și prejudecăți inculcate de către moși și strămoși, părinți, bone, educatori. Nu putem avea doar certitudini. Oamenii normali se și îndoiesc. *Mă îndoiesc, gândesc, deci exist*, spunea Descartes. Rațiunea ne ajută să distingem adevărul de minciună, dar nu toți oamenii se folosesc de rațiune, nu toți respectă câteva reguli elementare (să-și pună ordine în gânduri, să împartă fiecare dificultate în altele mai mici până le rezolvă, să nu creadă ce i se spune că e adevărat dacă nu cunosc clar, dacă nu se îndoiesc etc.).

Nu putem înțelege nimic dacă nu învățăm matematică, credea Galileo Galilei. Dar oamenii își pun și întrebări despre Dumnezeu, despre suflet, deci se poate pleca de la datele senzoriale, pentru a ajunge și la imaginație, intuiție.

Anaximene, Bacon, Locke, Berkeley au considerat, la rândul lor, că științele progresează

acumulând observații din care pot fi extrase legități prin raționament inductiv. Natura nu dă socoteală rațiunii. Orice cunoaștere provine din *experiență*.

Putem învăța multe din empirism, dar recunoscând importanța rațiunii. „Voir pour prévoir, prévoir pour pouvoir”¹.

Conform *orientării constructiviste*, oamenii *construiesc și cunosc realitatea* în timp ce *fac parte din ea*.

2. Am amintit câteva nume de gânditori fiindcă nu trebuie să uităm eforturile lor într-o cunoaștere de-a lungul timpului. Acum societatea, oamenii și științele sunt în mutație profundă. Lumea este dominată de globalizare, de fluxuri migratorii, bani, piață, politică, „coronaviruși”... Cultura se globalizează, „fragmentele culturale” se interpenetrează odată cu înmulțirea sateliților artificiali ai Pământului, a canalelor de televiziune și cu invazia internetului. Terorismul și coronavirusii sunt acum în atenția „făuritorilor de coșmaruri”, în timp ce oamenii simpli se tem și de sărăcie, de șomaj, de conflicte, iar mintea le e alimentată cotidian cu scandaluri, promisiuni deșarte, știri despre corupție și despre tot felul de iresponsabili... Nu se dezbate serios despre *devenirea accelerată*, despre *explozia informațională*, *decalajele de dezvoltare*, *parazitismul social*, *pensiile speciale*, *prădarea resurselor*, *involuția culturală*... Unii dau dinadins față tristă lucrurilor și caută să deprindă cotidian lumea cu ele, dar oamenii nu ar trebui doar să-și vulnearibilizeze mintea, să o lase umplută, încărcată cu orice, de către oricine...

Cultura nu se transmite genetic, așa că, pe măsură ce înaintează în vârstă, unii pot involua, pot deveni mai proști dacă nu fac efortul să gândească, să creeze, să acționeze.

Iar „suntem în criză”... Dar pe lângă faptul că aceasta e una a *sănătății populației*, așa spune că este în primul rând una a culturii, civilizației și a conștiinței oamenilor. Și, ascultați aici, nu va fi pentru nimeni un semn de sănătate dacă după „criză”, „izolare” și „carantinare” ne vom (re)adapta la o societate bolnavă... Societatea și oamenii se schimbă, este adevărat, dar nu poate face oricine, orice, oricum, oricând, oriunde... dacă oamenii sunt liberi, trebuie să fie și responsabili. Instituțiile

sociale – cele distincte și independente – trebuie să „coopereze” pentru funcționarea normală a societății. Oamenii nu sunt doar constrânși de poziția lor în societate, nu sunt doar marionete controlate de „forțe dinafară”, nu sunt „idioți culturali”, dar nici „condamnați să fie liberi”...

3. De-a lungul timpului, mulți cărturari au vrut să fundamenteze obiectivitatea cunoașterii societății la fel ca în științele naturii, unde se lucrează cu *fapte*. Dar în societate observăm toți aceleași „fapte”? (Re)cunoașterea unor „fapte” nu ține de experiențele, de practicile oamenilor, de situațiile în care se află? Nu denumesc unii „lovitură de stat” ceea ce alții numesc „revoluție”? Și atunci ce „legi” ale socialului putem „extrage” plecând de la „fapte”?

Poate că „realitatea obiectivă” este ceea ce spune teoria că este realitatea obiectivă... Dar societatea apare diferită în diversele teorii, ceea ce e „real” într-una, poate nu e „real” în alta (unii au teoretizat „științific” că „lupta burgheziei cu proletariatul este motorul istoriei”, iar acum nici nu mai pomenesc de „motorul istoriei”, „burghezie” și „proletariat”). Deci noi ne schimbăm modul în care alegem să vedem lumea, să ne închipuim lumea, în funcție de tradiția socio-culturală căreia aparținem, și decidem să considerăm reale lucrurile care joacă un rol important în modul de viață preferat... *Alegem* anumite valori, norme, reguli și *ne supunem* lor, în contexte în care putem fi liberi, dar constrânși. Avem tendința de a extrapola, de a generaliza constatări, opinii pline de prejudecăți, clișee, stereotipii, plecând de la o situație particulară. Nu suntem exteriori realității sociale în care trăim, dar nu tot ce ne e familiar este și cunoscut... Cunoașterea cu onestitate științifică a societății se caracterizează prin rigoare, e obținută prin cercetare, prin formularea de concepte laborioase, e bazată pe criterii de validare. Ea diferă de afirmațiile „bunului simț”, de mituri, imagini sociale, de ideologii înșelătoare, abuzive...

Experiența ar trebui contrazisă, fiindcă este un obstacol pentru cunoaștere? Teoria provine din experiență? Se reduce la experiență? Între teorie și experiență este o relație necesară, fără a o privilegia pe una în dauna celeilalte. Teoriile nu pot fi niciodată și definitiv confirmate. Cele care rezistă controalelor ce-ar putea să le refuze sunt con-

firmate, dar nu verificate. Cele care refuză controlul experimental și pretind că au răspuns la toate întrebările sunt neștiințifice. Teoriile pot simplifica datele experienței și le pot ordona². Cunoașterea apare din „interferența” câmpurilor obiectului de cunoscut și ale subiectului cunoscător. Ceea ce se întâmplă în noi, în „spiritul” nostru, ce se întâmplă cu senzațiile, percepțiile, cu memoria, atenția și gândirea noastră în momentele acestor interferențe, cunoaștem doar în parte...

4. Fiecare *epocă* s-a aflat la „răscrucea istoriei”, când „s-au deschis perspective noi” în descrierea-explicarea-înțelegerea vieții socioumane. În Epoca Luminilor s-a postulat progresul continuu al cunoașterii, al științelor, certitudinea emancipării umanității prin ameliorarea condițiilor materiale, prin transformarea climatului cultural, intelectual, prin cucerirea libertăților politice... Dar au urmat războaiele sângeroase, „fenomenul concentraționar”, „lagărele de exterminare” naziste sau staliniste...

Am rămas totuși marcați de gândirea clasicilor, deși lumea s-a schimbat și se impune schimbarea gândirii lumii. Cei care vor pot lesne sesiza că „sistemele”, „structurile”, „organizațiile” etc. nu sunt stabile, că noțiunea de „echilibru stabil” (simbolizat prin balanță) este pusă în discuție odată cu acceptarea ideii de „echilibru instabil”, „metastabil”³, când vorbim de „energie potențială”, de „decalaje între nivele”, de raporturi ordine-dezordine, de „praguri”, „stări departe de echilibru”, „attractorii stranii”...⁴. Plank, Heisenberg, Einstein au zguduit credințe și principii puternic ancorate în mintea oamenilor atunci când au afirmat că la nivel subcuantic componentele lumii au proprietăți diferite dacă sunt observate... Au zguduit credințe și principii și Popper – care a afirmat că Universul este „parțial cauzal”, „parțial probabilist”, „parțial deschis”, și D. Bohm – care a distins „ordinea cristalului” de „ordinea flăcării”, și R. Thom – care a constatat că variația continuă a cauzelor poate duce la o variație discontinuă a efectelor (prăbușirea unui țărnam, a unui mal se produce la un moment dat, sub loviturile repetate ale valurilor), și Mandelbrot – care a formulat „teoria fractalilor” (o „corijare” a reprezentării euclidiene în care „natura” se compunea din linii, suprafețe și volume). Mai putem adăuga și afirmațiile, ideile, teoriile privind „ordinea improbabilă”, „incertitudinea persistentă”, „situațiile

de risc”, „fenomenele puzzle”, „logicile fuzzy”, „formele care se informează”, „ansamblurile vagi” etc. Asemenea idei, teorii noi, pot stârni nedumerire și teamă celor comozi (la minte) sau celor „încremeniți în proiect”... Ceilalți pot accepta că este important să mai și învețe ca să priceapă lumea actuală cu ajutorul acestor concepte, idei, teorii, „practici” noi... Putem regândi societatea, socialitatea, sociabilitatea, putem accepta că grupurile, colectivitățile, comunitățile se fac, se refac, prefac continuu, că ele pot fi „citite”, „deslușite” prin „paradigme” multiple, prin „scheme polimorfe”, prin desprinderea de semnificații în contexte. Viața socială nu are „centru”, nicio soluție la o problemă socială nu este singura Soluție, nu există rețete pentru instaurarea „liniștii”, a „păcii sociale”... Societățile, comunitățile, indivizii care o duc rău nu se pot salva doar prin promisiuni ale „decidenților temporari”, prin citate frumoase și rugăciuni, ci și prin capacitatea de a acționa asupra lor înșiși, prin muncă cinstită și responsabilitate.

În perioada modernă, decidenții și propovăduitorii lor au promis o lume mai bună⁵. În perioada postmodernă, multe promisiuni, multe planuri nerealizate au devenit vise, multe vise au eșuat, mulți și-au pierdut credința în ideologii...

Instituțiile (politice, economice, financiare, culturale, religioase) ar putea avea influență mare asupra cunoașterii și a perspectivelor, dar jargonul specific și calculele sofisticate intimidează și îndepărtează oamenii de ele. Știința a infirmat mituri, dar rămân numeroși cei care preferă să ignore rațiunea și să creadă în mituri... Credința irațională poate hrăni intoleranța (copii indoctrinați de mici cu „focul iadului” și „osânda veșnică”, sunt etichetați drept „copii creștini”, „copii musulmani”, astfel se inoculează diferențe, copiii învață că trebuie să respingă alte influențe...). Oamenii ar putea să-și dezvolte și gândirea critică, să nu (fie obligați să) intre doar în tipare, precum cărămizile într-un zid⁶.

5. Anthony Giddens a criticat tendința de a gândi istoria ca pe o mișcare cu direcție perceptibilă, fiindcă „direcția istoriei” este o generalizare făcută de către istoric. Contrar adeptilor „genezei liniare”, el a căutat să identifice și locul discontinuuului, eterogenului, singularului, accidentalului, dispersiilor, diferențelor etc. În cărțile sale, îndeosebi în *Constituirea*

societății. Elemente de teoria structurării, Giddens a insistat că realitatea socioumană este *construcția istorică și cotidiană a actorilor individuali și colectivi, este condiția și rezultatul, matricea și produsul acțiunilor intersubiective*. Nu putem postula că „acțiunea individuală este determinată doar de ordinea universală”, că oamenii aleg după „obișnuințe căpătate într-o viață anterioară”. Oamenii aleg să acționeze după cum s-au socializat, după ce-au făcut și ei din ei înșiși, nu numai familia, școala, biserica, mediul sociocultural local, național, internațional... Nu știm totul despre noi, despre subconștientul nostru, despre intențiile, gândurile, mobilurile, motivele noastre și toate elementele circumstanțelor exterioare în care trăim, deci nu ne putem „calcula” matematic traiectoria pentru a putea prevedea conduitele, faptele noastre viitoare.

Dacă nu cunoaștem toate condițiile, factorii și nici toate efectele (ne) intenționate, (ne)vrute, (ne)dorite ale actelor noastre, nu înseamnă să renunțăm la efortul de a ne spori cunoașterea, de a ne raționaliza acțiunea, de a ne spori certitudinile și limita incertitudinile. Nu-i nevoie să li se reamintească oamenilor că trebuie să mănânce, să doarmă, să „stea în casă” sau să se distreze „la maxim”, dar trebuie să li se spună, să-și spună ei mereu că valorile democrației, cele morale, sociale, culturale, estetice nu se pot menține dacă nu sunt mereu reamintite și apărate. Bătătorim căi pe care urmărim *efectele intenționate* ale atitudinilor și comportamentelor noastre, dar ar trebui să ne mărim controlul și asupra *urmărilor neintenționate* ale acestor atitudini și comportamente. Ușurința sau neseriozitatea cu care facem tot felul de alegeri și întreprindem tot felul de acțiuni nu ne absolvă de suportarea consecințelor!

În societățile actuale, mulți își coordonează activitățile după ceas, folosesc automobilul, pregătesc și mănâncă alimente cu care s-au obișnuit, folosesc ritualuri în viața de familie și viața personală care se desfășoară după rutine cotidiene repetitive, dar nu există vreo practică care să se repete exact la fel. În contexte, circumstanțe, ne bazăm pe propriile abilități și competențe pentru a reproduce practici familiare. *Reproducerea întocmai a aceluiași practici* într-o varietate de situații *reproduce structurarea prezentului*. Oamenii nu pot prevedea, nu pot stabili dinainte toate situațiile în care se vor afla. În viața socioumană cotidiană, utilizăm „scheme”, „formule” etc. pentru a o aborda rutinier⁷. Existența unei colectivități sau societăți nu depinde de activitatea unui om între

ceilalți oameni, dar acestea ar înceta să mai existe dacă nu ar fi puse în act de către oamenii concreți. „Un agent competent se așteaptă de la alți agenți competenți să fie capabili să explice aproape tot ce fac dacă li se cere acest lucru”⁸, numai că oamenii nu cer explicații unei persoane atunci când aceasta întreprinde o acțiune obișnuită în grupul din care fac parte. În viața socioumană cotidiană, fluxul acțiunilor intenționale are consecințe (ne)intenționale care pot acționa retroactiv, adăugându-se condițiilor (ne)(re)cunoscute ale acțiunii⁹.

Biologia, psihologia dezvoltării, etnologia, psihoterapia, psihanaliza, psihologia experimentală, sociologia instituțiilor, științele juridicului, științele politice, asistența socială, criminologia ș.a. își pot articula demersurile, fiindcă, singure, sunt incomplete atunci când abordează diverse probleme actuale¹⁰. Doar „considerând totul laolaltă putem percepe esențialul, mișcarea totului, aspectul viu, existentul fugitiv în care societatea ia, în care oamenii iau cunoștință de ei înșiși și de situația lor [...]”, spunea M. Mauss în *Eseu despre dar*, sau M. Pages, V. de Gaulejac, E. Enriquez, J. M. Fritz, M. Legrand, J. L. Dumont ș.a. care au conturat principii ale „sociologiei clinice”. Dar în cunoașterea lumii în care trăim putem proceda și ca Sherlock Holmes care făcea anumite observații, dar la un moment dat se oprea la un indiciu¹¹. Este importantă observarea indicilor, experimentarea logică, imaginația realistă. Cunoașterea cere perspicacitate, discernământ inferențial, dar și arta de a rezolva enigme, știința de a identifica indicii „grăitoare” și meșteșugul creatorului de romane polițiste, capacitatea de a trece de la cunoscut la necunoscut, baza-tă pe un fapt pertinent, neglijat până atunci¹².

Freud (în modelul său psihofiziologic)¹³ vorbea de un *scut de protecție* pentru a descrie protejarea organismului de stimulii din lumea exterioară care l-ar putea afecta, distruge. Pentru ca o țară cu *conomie de piață* să funcționeze eficient, scutul trebuie să fie *statul de drept*¹⁴ care-și exercită toate funcțiile (de exemplu, distribuția judicioasă a veniturilor astfel încât „inițiații”, „băieții deștepți” să nu poată lua „grosul” din veniturile publice, fără niciun control, fără să se expună niciunui risc, astfel încât instituțiile financiare să nu poată pune în practică mecanisme complexe, sofisticate, transferând riscurile populimii...). *Criza actuală exprimă pericolul globalizării anarhice și risipitoare*, spune J. Attali¹⁵. Răspunsul la criză cere revoluționarea cadrului nostru de cunoaștere,

de inteligibilitate. Criza actuală nu poate fi explicată doar prin opoziția între „clasele sociale”, prin „emergența irațională a fricii și panicii”, prin „accesul inegal la informație”, prin „lipsa de rigurozitate a reglementatorilor, prin mondializare...

Am plecat de la premisa că *piața și democrația se consolidează reciproc*, dar democrația nu este perfectă (dacă în cadrul ei se face apologia libertății individuale, se poate ajunge la egoism, dacă piața tinde să nu mai aibă frontiere, să devină planetară, democrația nu e planetară, fiindcă nu există *stat de drept* planetar). Oamenii nu pot supraviețui dacă nu înțeleg că-i privește *pe toți bunăstarea tuturor*, că *munca este singura justificare a însușirii averilor*, că *timpul care trece este singurul bun cu adevărat rar* etc.¹⁶

6. Abordarea evenimentială (care se alătură *abordării procesuale*) se concentrează pe natura evenimentului declanșator și pe consecințele sale¹⁷. O astfel de abordare permite analiza crizei și identificarea mai rapidă a unor modalități de reducere a impactului acesteia. Societatea umană face parte din *complexificarea succesivă* a entităților fizice, chimice, biologice, sociale, din evoluția pe termen lung a Pământului. „Sistemele sociale” au în comun cu celelalte *sisteme complexe* principiile termodinamicii, reacțiile fizico-chimice, dinamica non-lineară, constrângerile organizaționale... Auto-organizarea, auto-referința, auto-producerea apar dincolo de un anumit *prag de complexitate* și nu sunt inteligibile dacă folosim simple teorii mecaniciste sau biologiste. Ele cer *teorii noi și noi instrumente formale* (teoria fractalilor, dinamica neliniară, teoria haosului, teoria automatelor celulare, a rețelelor, cibernetica, subcuantica etc.). Ele cer *denaturalizarea* unor obișnuințe epistemologice și ontologice considerate ca „de la sine”, „naturale”... *Complexitatea poate fi studiată prin complexitate*. Caracteristicile cele mai semnificative ale *sistemelor complexe* sunt *caracteristici holistice*, care nu provin de la o componentă sau alta, ci apar ca *efecte emergente colective* rezultate din interexistența, interdependența, cooperarea părților sistemului¹⁸. *Schimbările pe termen scurt* pot avea rezultate anticipate (întoarcere la configurația dinainte de conflict – cu eventuale corecții, schimbarea configurației ca și a agenților, destructurarea, distrugerea lor). *Schimbările pe termen lung* rezultă din acumularea schimbărilor locale pe termen scurt, care supraviețuiesc și sunt datorate disipării energiei, buclelor retroacțiunii

spontane, auto-organizării etc. Sistemele învață să supraviețuiască, iar evoluția nu este predeterminată. G. B. Vico spunea: *așa cum adevărul lui Dumnezeu este ceea ce Dumnezeu cunoaște creând, asamblând, adevărul uman este ceea ce omul cunoaște construind prin opțiunile și actele sale. Cu alte cuvinte, putem cunoaște ceea ce facem...*

Urmărind să identifice cauze și efecte, structuri și procese continue, științele socialului au construit puține concepte, teorii și tehnici pentru analiza *schimbărilor imprevizibile*, a *evenimentului*, deși acestea sunt frecvente și au efecte în realitatea pe care științele sociale o studiază. Ne aflăm, mai mult ca niciodată, „în fața rupturilor și evenimentului”¹⁹, trăim o epocă de *schimbări bruște*, de *incertitudine persistentă*, în care *faptele și evenimentele se amestecă*. Memoria ne oferă, desigur, o înregistrare simbolică a trecutului pe care îl reinterpretează și reorganizează pentru a face din el fundamentul acțiunilor prezente, dar științele sociale nu pot zăbovi doar asupra schimbărilor graduale, ci sunt constrânse să ia în seamă și schimbările bruște, evenimentele, imprevizibilitatea, temporalitățile multiple... Cunoașterea prin științe sociale a urmărit mai cu seamă regularități, cauzalități, structuri, procese continue, respingând „evenimentele perturbatoare”. Dar preocuparea pentru evenimente apare necesară în contextul punerii sub semnul întrebării a „marilor modele dominante”, a teoriilor modernizării, a marxismului, a evoluționismului radical, a creaționismului, a planificării, standardizării traiectoriilor individuale, în contextul accelerării schimbărilor și înmulțirii urgențelor²⁰.

Societățile modernității pot fi considerate societăți ale bifurcației, spune G. Balandier²¹. *Bifurcația* este o „răscruce”, locul unde se desparte un drum. „Viața socială poate fi conceptualizată ca alcătuită din nenumărate fapte (happenings) [...]. Majoritatea faptelor reproduc structurile sociale și culturale fără schimbări semnificative. Evenimentele (events) sunt subcategoriile relativ rare ale faptelor care transformă semnificativ structurile”²².

„Istoria este făcută din evenimente, iar sociologul este dezarmat în fața lor”, constatau Mendras și Forsé²³...

Sociologii americani au fost mai preocupați de eveniment și bifurcații datorită schimbărilor rapide ale societății lor, datorită complexificării tranzițiilor, riscurilor, evoluției rapide a ideilor. Așa au apărut teorii

despre *schimbările mici*, despre *micile diferențe în cadrul unui proces care pot antrena variații importante ale sistemului* în stadiile ulterioare. „Pentru anumite funcții și anumite valori ale parametrilor, diferitele stări ale sistemului pot fi la fel de posibile, sistemul fiind astfel, indeterminat”²⁴.

Bifurcațiile sunt configurațiile în care evenimente contingente pot fi sursa unor reorientări ale traiectoriilor individuale sau colective²⁵. Într-un model simplu, traiectoria individuală e marcată de un eveniment și se bifurcă, individul alegând o cale sau alta. Alegerea unei căi înseamnă renunțarea la celelalte. Vorbim de „eveniment” atunci când ne referim la o întâmplare, la un fapt remarcabil în viața particulară ori socială, care rupe continuitatea și perturbă modul de înțelegere a realității. Poate există tentația de a-l explica, de a-l face inteligibil, folosind scheme sau modele pre-existente, dar riscăm analogii false. În „momente critice”, individul nu mai este același ca înainte, adoptă noi atitudini, își face bilanțul, se reevaluează. Trecerea de la un statut la altul cere o punere la probă individuală, dar experiențele trecerii și interpretările lor sunt și socialmente structurate. Este importantă reflexivitatea persoanei asupra propriei traiectorii fără a neglija determinismul.

Liniaritatea unei traiectorii nu există pentru cel care n-a aderat la ideile despre destinație și destin...

Evenimentul se produce, pot fi închipuite posibile căi urmate, dar faptul de a o apuca pe una sau alta dintre căi este imprevizibil, spune Grosetti²⁶ (în cazul unui concurs se cunosc dinainte regulile jocului, ziua, ora desfășurării, dar finalul este imprevizibil). Se poate ca producerea evenimentului să fie prevăzută, dar nu și căile de urmat. Se poate să știm despre un eveniment, despre ieșirile posibile, dar momentul producerii e imprevizibil (de exemplu, boala, șomajul, accidentul rutier)²⁷. Deci, există *situații previzibile* (rutinele, secvențele de acțiune care se înscriu într-un cadru stabilit), *secvențe imprevizibile* care nu produc schimbări structurale semnificative (un copil este orientat spre o filieră școlară, dar în cele din urmă decizia e alta, conform așteptărilor mai multor implicați), *secvențe previzibile care produc imprevizibilitate* (trecerea la stadiul de adult poate aduce multe lucruri imprevizibile în viața tânărului), *mici schimbări graduale, previzibile, a căror acumulare poate duce la ireversibilități majore* (de exemplu, conduitele adictive), *schimbări graduale, rutinier, care pot duce la schimbări bruște dacă se*

depășește un prag²⁸. Oamenii caută să păstreze controlul în *situațiile de incertitudine*²⁹. Dar incertitudinea are mai multe fețe (*echivocul* – incertitudinea în privința relațiilor sociale, *ambiguitatea* – incertitudinea în privința semnificațiilor, *contingența* – incertitudinea externă unui sistem dat). Oamenii construiesc strategii pentru a face față incertitudinilor și pentru a reduce riscurile. În „A propos du concept de *Turning Point*”, Andrew Abbott³⁰ spune că unele evenimente sunt *turning points* importante, care reorientează traiectoriile³¹. Astfel, o carieră ar putea fi „descompusă” în traiectorii relativ rectilinii care o constituie, *turning point*-urile producând schimbări de direcție. Viețile indivizilor urmează, de obicei, un curs regulat, dar în unele momente se înscriu pe alte traiectorii (de exemplu, tinerii pot intra pe o traiectorie stabilă, coercitivă, cu variații interne minore, dar presărată cu *turning points*: intrarea pe piața muncii, ocuparea unui post, constituirea unei familii etc.). Cariera este conexiunea traiectoriilor cu inerție mai mare pe parcursul vieții. *Turning point*-urile generează schimbări de direcție sau de regim, modifică parametrii; ele sunt corecții ale cursului vieții³², dar numirea retrospectivă a unui eveniment ca fiind *turning point* poate fi făcută atunci când indivizii *dau un sens* devenirii lor. Putem concepe experiența vieții ca o suită neîntreruptă de alegeri în răspântii (alegem între A și B, apoi între A1 și A2 sau între B1 și B2 etc.). „Alegerea este întotdeauna orientată de viitor și antrenează mai multe efecte decât trecutul mort”³³. Structura este continuu repusă în act de către indivizii care comunică, interacționează. *Fiecare acțiune singulară poate avea efect asupra structurilor. Structurile sunt puse în act de către indivizi*. Dacă unul întreprinde o acțiune, *turning point*-ul poate fi minor, iar structura poate rămâne invulnerabilă. Dacă *turning point*-ul minor este pe fază cu alte *turning-points* minore se poate produce o schimbare la nivelul structurii. Schimbarea este normală, dar obișnuințele, educația în contextul structurilor, fac ca un număr substanțial de relații sociale să se reproducă. Structura socială este memoria procesualității sociale. Producerea unui viitor moment al vieții sociale se face pe baza acestei structuri, a acțiunilor și interpretărilor date lor.

Sociologia americană a insistat să caute „legi ale funcționării Americii”³⁴ (considerând că aceasta reprezintă societatea în general). Alte sociologii au insistat să afirme că istoria e o împlinire a logicii trecerii

inerente de la *stadiul religios* la cel *metafizic*, de la *solidaritatea mecanică* la *solidaritatea organică*, de la *comunitate* la *societate* datorită unor cauze. Declinul încrederii în „progres” s-a soldat cu *eclipsarea teleologiei*, fără ca aceasta să dispară cu totul... Am putea spune că „actuala criză” este rezultatul „dezintegrării feudalismului” – al „marilor descoperiri geografice” europene – al marilor descoperiri economice – al marilor schimbări politice de după 1989 etc.? Teleologii ar spune că da, deși de-a lungul timpului au existat nenumărate alte posibilități de construcție a sistemului-lume, posibilități care, în momentele respective, erau departe de a conduce spre emergența crizei actuale... Contrar galaxiilor, planetelor sau particulelor elementare, oamenii *au un cuvânt de spus*, pot acționa asupra structurilor în care trăiesc, gândesc, simt, acționează. *Oamenii pot schimba structurile...* Theda Skocpol a scris *States and Social Revolutions: A Comparative Analysis of France, Russia and China* (1979) în care a urmărit evenimente care au constrâns și reconfigurat structurile sociale, deschizând calea unor transformări ulterioare. Acțiunile sunt constrânse și abilitate de structurile constitutive ale societăților. Majoritatea reproduc structurile sociale și culturale, dar *evenimentele* schimbă structurile. În istorie sunt și rupturi bruște, și stabilitate. Procesele sociale mari pot fi transformate de micile alterări produse de procese sociale locale instabile. „Societățile”, „formațiunile sociale”, „sistemele sociale” etc. sunt configurate și reconfigurate de acțiunile, de creativitatea și opiniile oamenilor.

Fiecare visează la o altă viață... Nu la „o lume mai bună și mai dreaptă”, ci la una mai puțin nedreaptă³⁵. Socializarea primară, determinismele sociale și angajamentele individuale fac să devenim ceea ce suntem. Din copii devenim adolescenți, din adolescenți adulți și apoi „persoane în vârstă” etc. Parcursul poate părea nou fiecăruia, dar căile sunt deja repertoriate, chiar cu răscrucile și răspântiile prin care au trecut și alții. „Sunt momente în dezvoltarea unui individ când trebuie să-și facă bilanțul, să se reevalueze, să revadă totul, spune Anselm Strauss. Chiar dacă o asemenea întreprindere e o chestiune personală, ea e socializată și socializantă [...], fiind mari șanse să aibă aceeași semnificație și pentru alte persoane aparținând aceleiași profesii sau clase sociale”³⁶. Dar într-o bifurcație, spune M. H. Soulet, unde se deschid posibilități, alternative, se decontextualizează mijloace, resurse și dispoziții care pot fi ajustate prin recontextualizare³⁷. Nu putem agree „simplismul

secvenței ABC” (A – starea anterioară, B – schimbarea de orientare, C – întoarcerea la o nouă stare de echilibru)... Chiar dacă ideea unui *moment declanșator* al schimbării este interesantă, de fapt este vorba despre o oportunitate sesizabilă *a posteriori*, căreia îi reconstruim ulterior importanța... La o răscruce, la o răspântie, dacă individul urmează o cale alternativă bine conturată în minte, atunci se pune doar problema deciziei de a continua traiectoria. Dar răspântia poate fi o criză identitară, și atunci trecerea e de la o formă identitară la alta, de la o identitate veche, protectoare, la o alta în care *nu știi încotro s-o apuci*. Dacă la o răscruce nu știe încotro s-o ia, individul *produce* el un *a ști încotro s-o ia* și atunci caută printre elementele sedimentate în timp care-l ajută să cântărească adevcarea resurselor, cadrele normative, regulile jocului... Atunci se întrerup rutinele sale cotidiene, se deschid posibilitii, acțiunile întreprinse pot fi riscante în privința rezultatelor. *Acțiunile în situații de incertitudine* sunt creatoare de posibilități de acțiune, de finalizare și de legitimare a lor. *Producerea scopurilor este simultană cu cea a resurselor și a fundamentării formelor și a principiilor legitimității*³⁸.

În multe societăți actuale, oamenii își pot reface viața și chiar sunt încurajați să și-o re-facă. Unii vor să îndure suferința de a alege singuri, alții se feresc de libertatea de a-și construi, de a-și inventa singuri viața... Responsabilitatea traiectoriei vieții unui individ cade întâi în sarcina părinților, a adulților apropiați etc. Individul poate negocia și el, ca să nu se simtă doar constrâns, ci și abilitat. Intrarea pe o nouă traiectorie a vieții presupune voința, dorința comunității, societății de a-l integra, dar și voința, dorința lui de a se integra...

Nu știm dacă incertitudinile vieții de astăzi sunt mai mari decât cele de acum o sută sau o mie de ani, dar știm că ele sunt legate de colapsul prezumției că sporirea abilităților oamenilor și societăților de a stăpâni natura, „lumea”, aduce „raiul pe pământ”... În modelul propus de Heisenberg, omul nu este atotștiutor, atotputernic, deși e *coparticipant* la (re)construcția societății, în timp ce incertitudinea persistentă, riscul fac parte din condițiile (non)(re)cunoscute ale alegerilor, opțiunilor, posibilităților și acțiunilor sale. Omul este *ființă-în-lume*, nu poate ieși cu totul înafara ei... De la Herodot și Tucicide, istoricii care au făcut „cronologia faptelor”, au legat fapte între ele pentru a identifica un *fir al istoriei*³⁹. „Istoria metodică” a cerut *re-constituirea faptelor*. Dar nu is-

toricul este cel care triază și decide ce este un „fapt”, un „eveniment istoric” sau un simplu eveniment?

Ceea ce se repetă cotidian, monoton, „incolor și inodor” din punct de vedere social, nu este eveniment (istoric). Evenimentul istoric iese din uniformitatea socialului, introduce o discontinuitate. Dar „rupturile” în continuumul cotidian nu sunt la fel pentru toți indivizii și toate grupurile unei societăți⁴⁰. Pentru omul simplu, un botez, o nuntă, o înmormântare reprezintă evenimente foarte importante, sunt repere ale traiectoriei sale. Pentru un grup social, evenimente sunt cele care-i marchează viața (o pandemie, o tornadă, un tsunami). Timpul evenimentului este singular – într-un timp cu trecut, prezent și viitor – și marchează un „înainte” și un „după”⁴¹.

Și economiștii au vorbit despre fapte și evenimente într-un timp cu trecut, prezent și viitor. De exemplu, Adam Smith considera că dinamica diviziunii muncii avea să provoace schimbări majore ale tehnicii, ale organizării muncii, ale formelor de producție de-a lungul unui timp continuu, orientat, ireversibil, „neoclasicii” economiei au pus accent pe resurse și pe folosirea lor, pe echilibrele economice, Marshall a considerat consumul generator de obișnuințe și preferințe, iar Schumpeter a insistat asupra discontinuităților produse de progresul tehnicii și tehnologiilor (alți economiști au fost atenți la „mediu”, la modul în care „piața” reglează totul, la puterea încrederii etc.). Demersul clasic se înscria în optica previziunii și predictibilității (micile abateri de la traiectoria prevăzută inițial nu schimbă radical sistemul, nici traiectoriile asemănătoare), dar aceasta nu însemna că toate comportamentele ulterioare puteau fi determinate, prevăzute, predictibile în viitorul îndepărtat... „Dependența de cărare” se referă la echilibrul care poate fi modificat de evenimente de mică importanță, din timp în timp⁴².

Este adevărat că suntem tentați să spunem că rezultatul este cheia explicativă a procesului care l-a făcut să apară, dar ar trebui să *scăpăm de iluzia că rezultatul reflectă procesele care-l produc*. Polițistul, sociologul, istoricul, economistul ș.a. reconstruiesc intriga *după eveniment*, selectând fapte și evenimente prin analiză regresivă, plecând de la rezultat. Ei spun că „faptele” și „evenimente” s-au produs pentru a duce la *acel rezultat*, deci fac greșeala presupuzițiilor istoriciste (că „istoria are sens determinat”, că rezultatul dă sens evenimentelor, că „e musai” să se

ajungă acolo plecând de dincolo...). Este hazardant să se ia un anumit punct de plecare sau de sosire și să se selecteze apoi „fapte” și „evenimente” pentru a se construi o înlănțuire cauzală, uitând de cele „în care istoria a ezitat”, uitând de bifurcații, turnuri, răscruci, răspântii...

Unii văd *direcția*, numai o *direcție* (care duce la democrație, de exemplu), ca și cum ar fi o traiectorie unică, o *cale* unică, situațiile înlănțuindu-se, iar oamenii alegând doar ce duce spre rezultat⁴³. Societatea industrială înscria individul în sfera productivă, în lumea muncii etc. și acestea îi ofereau suport, protecție. Viitorul era programat, timpul vieții era previzibil, momentele parcursului vieții erau programate în etape, marcate de „rituri de trecere”. Munca și familia răspundeau nevoilor capitalismului industrial de stabilizare a indivizilor...

Acum se produce o *destandardizare a parcursului vieții*, oamenii fiind confrunțați mereu cu incertitudini (să plec din țară sau nu? să continui sau nu studiile? să rămân cu părinții sau să plec de lângă ei? etc.). În aceste condiții de incertitudine, unii fac „ajustări rutiniere” ca să scape de anxietatea rupturilor, să-și prezeve unitatea identitară...

Dar se petrec multe fără să fie evenimente pentru nimeni... *Destinatarul e cel care transformă un accident în eveniment cu sens*, spune Etienne Tassin⁴⁴. Ori gândim evenimentul ca venire a ceva dintr-un sens înțeles, dorit, așteptat și înscriem totul în destin, ori refuzăm să credem că ceea ce ne vine e cu destinație și atunci evenimentul nu-i altceva decât accident... Deci a gândi evenimentul înseamnă că *se întâmplă ceva*, cel căruia i se întâmplă i se schimbă viața, motivul scapă explicației raționale, cauzale, nu putem folosi discursul justificativ a posteriori pentru a-l înțelege, fiindcă gândirea evenimentului se codetermină cu petrecerea lui... Dacă există o linie, o mișcare în direcția liniei și o separare a liniei în direcții divergente, în acest caz, ceva se întâmplă cuiva care așteaptă ce i se întâmplă ca pe o confirmare și își vede traiectoria bifurcată de evenimentul survenit. Dar răspântia înseamnă deschiderea de alternative, continuarea traiectoriei, sau urmarea altor căi. Continuarea liniei este considerată normală, dar aceasta înseamnă să fi aderat la ideea că există linia și deplasarea de-a lungul liniei, deci înseamnă să fi aderat la o schemă teleologică... Modelul simplu este cel al liniei, al traiectoriei cu două sau mai multe direcții care se deschid la răspântie. În fapt, la o răspântie se pot deschide nenumărate căi și atunci modelul complex

este unul stelar... Putem sustrage evenimentul din metafora liniei care se bifurcă, dar *fără a o pierde din vedere*. Distingem între ceea ce *nu depinde de noi*, ceea ce *depinde parțial de noi* și ceea ce *depinde doar de noi*, adică încercăm concilierea caracterului inevitabil a ceea ce *ni se întâmplă independent de noi*, cu *ceea ce nu depinde decât de noi*...

Hannah Arendt concepe evenimentul ca fiind *ceea ce survine* și *ceea ce facem noi*, în același timp⁴⁵. Evenimentul este ruptură în ordinea cauzală, o singularitate nedeductibilă din ceea ce-l precede, dar e „în ordinea lucrurilor”... În ele însele, elementele totalitarismului (antisemitism, declinul statului-națiune, expansiunea de dragul expansiunii etc.) nu sunt totalitare. Ele cristalizează (în condițiile Republicii de la Weimar și venirea lui Hitler la putere) ceea ce putea deveni un sistem totalitar. Iluzia retrospectivă decelează *a posteriori* logici cauzale în care apare ca inevitabil ceea ce s-a produs. Prin simplul fapt că s-a produs, realitatea proiectează umbra sa în trecutul care pare să fi preexistat sub forma posibilului. Evenimentul luminează propriul trecut, dar nu poate fi dedus din acel trecut. Evenimentul nu e ceea ce trebuie explicat, ci luminează ceea ce a avut loc... „Credința în cauzalitate este un mod de negare a libertății ființei umane de către istoric”, spune Arendt⁴⁶.

În loc de concluzie ...

În cartea sa despre *imperativul responsabilității*, Hans Jonas arată că e nevoie de o nouă etică pentru a pricepe viitorul, într-o epocă în care alegerile noastre au consecințe pe care nu le putem anticipa sau evalua⁴⁷. Se poate ca alegerile pe care le-am făcut să ducă omenirea spre mari succese, sau spre catastrofe pe care le vom putea depăși, sau nu... Ne putem proiecta în viitor, putem să privim de acolo prezentul și din el să ne evaluăm viitorul. Dacă viitorul ar fi perfect previzibil și sigur, prezentul ar fi de netrăit... Certitudinea înseamnă moarte, spune Dupuy. Viitorul e construit, nu e o simplă continuare a trecutului. Noi construim, noi inventăm viitorul⁴⁸. Văzut din prezent, viitorul este deschis, iar prezentul privit din viitor poate contura drumul ce duce spre el... Putem alege, iar alegerile fac parte din destinul nostru. Viitorul îl facem, îl construim, îl fabricăm noi, deci lumea în care trăim este una dintre cele posibile...

Note

¹ A vedea pentru a prevedea, a prevedea pentru a putea!

² De exemplu, cauzalitatea a fost definită ca relație rațională de deducere a efectului din cauză, cunoașterea cauzei permițând precizarea, previziunea efectului; cauzalitatea înseamnă contiguitate și succesiune imediată, obiectele considerate cauză și cele considerate efect sunt contigue, se succed; dar cauzalitatea nu emană din lucruri, ci vine din experiența, din abilitatea minții de a constitui relații de asociere, combinate cu memorarea repetării asociațiilor; o relație discretă între elemente incită la gândirea relațiilor între ele – între A și B, de exemplu – ca între cauză și efect, dar această relație există doar dacă A este diferit de B și direcția e dinspre A spre B, inducându-se astfel o ordine cronologică.

³ Echilibrul nu este „punctul zero” de la care începe organizarea, ordinea, ci mai curând un efect așteptat, intenționat, dorit, ca rezultat, ca scop sau ca tendință. Echilibru stabil ar exista atunci când toate transformările posibile au avut loc și orice altă devenire ar fi exclusă...

⁴ Prigogine I., Stengers I., *Noua alianță*, Editura Politică, București, 1979.

⁵ Van der Maren, J. -M., *Méthodes de recherche pour l'éducation*, Montréal/Bruxelles, PUM - de Boeck, 1996.

⁶ Pink Floyd, *The Wall*, 1982.

⁷ Giddens, A., *La constitution de la société*, PUF, Paris, 1987, p. 72.

⁸ *Idem*, p. 54.

⁹ Giddens, A., *La constitution de la société*, PUF, Paris, 1987, p. 60.

¹⁰ V. de Gaulejac, S. Roy (coord.), *Sociologies cliniques*, Ed. Desclée de Brouwer, Paris, 1993, p. 297.

¹¹ Paillé P., *La Méthodologie qualitative. Posture de recherche et travail de terrain*, Paris, Armand Colin, 2006.

¹² Merton, R. K., *Éléments de théorie et de méthode sociologique*, Paris, Éditions Plon, 1965.

¹³ Freud S., „Au-delà du principe de plaisir”, în *Essai de psychanalyse*, Petite bibliothèque Payot, Paris, 1972.

¹⁴ Statul de drept se referă la respectarea principiilor și procedurilor prin care se garantează libertatea individului și participarea acestuia la viața politică, socială, economică etc. și diferă de dictatură în care oamenii sunt supravegheați permanent “de sus”, sunt, se simt controlați și monitorizați în toate domeniile vieții lor. În statul de drept, democratic, un principiu de bază este acela că toți trebuie să respecte legea, începând cu aceia care, temporar, au funcții publice. Toți oamenii sunt egali în fața legii! Legislația statului de drept trebuie să fie precisă și clară. Toate acțiunile statului trebuie să respecte legile în vigoare.

¹⁵ Attali, J., *La Crise, et après ?* Fayard, 2009.

¹⁶ Ionescu I., *Societatea românească în tranziție. Contribuții la o sociologie a capitalismului actual*, Ed. Institutul european, 2012.

¹⁷ Roux-Dufort C., *La gestion de la crise*, Paris, De Boeck & Larcier, 2000.

¹⁸ E. Schwarz, *Toward a Holistic Cybernetics. From Science Through Epistemology to Being* (Spre o cibernetică holistică. De la epistemologie la ființă prin știință), în *Cybernetics and Human Knowing*, vol. 4/1997.

¹⁹ M. Bessin, C. Bidart, M. Grossetti (coord.), *Bifurcations. Les sciences sociales face aux ruptures et à l'événement*, La Découverte, Paris, 2010.

²⁰ *Bifurcations...*, p. 10.

²¹ *Idem*, p. 11.

²² Sewell (1996) citat în *Bifurcations...*, p. 11.

²³ Citați în volum la p. 25.

²⁴ *Bifurcations...*, p. 27.

²⁵ *Idem*, p. 9.

²⁶ <http://hal.archives-ouvertes.fr/docs/00/71/58/23/PDF/SDI-version-2004.pdf>.

²⁷ În cazul invaziei coronavirusului (SARS-CoV-2), specialiștii spun că nici momentul apariției, nici căile de ieșire nu sunt previzibile...

²⁸ În modelul *reproducerii* (al lui P. Bourdieu și J. Cl. Passeron), la nivel macro sistemul e stabil, majoritatea traiectoriilor individuale se derulează conform configurației structurilor, deși unii indivizi se pot abate. *Reproducerea societății* înseamnă previzibilitatea mare a sistemului la nivel macro și imprevizibilitate relativă la nivel micro. În modelul *agregării* (propus de Raymond Boudon), comportamente micro relativ previzibile produc efecte neașteptate la nivel macro, la nivel de sistem.

²⁹ Autorii disting *incertitudinea și riscul* (pentru riscuri se pot construi mecanisme de asigurare).

³⁰ *Bifurcations...*, p. 187-212.

³¹ Citat la p. 191.

³² *Bifurcations...*, p. 199.

³³ *Idem*, p. 201.

³⁴ „Trois temporalités: vers une sociologie événementielle”, în *Bifurcations...* p.109-147.

³⁵ Marc-Henry Soulet, *Changer de vie, devenir autre: essai de formalisation des processus engagés*, în *Bifurcations...*, p. 273-289

³⁶ Strauss citat în *Bifurcations...*, p. 275.

³⁷ *Bifurcations...*, p. 278.

³⁸ *Idem*, p. 283

³⁹ Michel Bertrand, „Penser l'événement en histoire: mise en perspective d'un retour en grace”, în *Bifurcations...*, p. 36-51.

⁴⁰ Cartianu G., adevarul.ro/news/societate/gustul-amar-loviturii-stat-1_50a7b9c47c42d5a6636a06a3/index.html (accesibil la data de 5 mai 2020).

⁴¹ „Penser et définir l'événement en histoire”, în *Terrain*, 38/2002, pp. 67-78.

⁴² *Bifurcations...*, p. 62.

⁴³ Dobry pe Przeworski: „liberalizarea durează câțiva ani, câteva luni sau câteva zile, regimul și opoziția sunt confruntate cu aceeași secvență de alegeri”.

⁴⁴ Etienne Tassin, „Evenements versus bifurcations: digressions philosophiques sur la raison des miracles”, în *Bifurcations...*, p. 89-109.

⁴⁵ H. Arendt citată în *Bifurcations...*, p. 99.

⁴⁶ *Idem*, p. 101.

⁴⁷ *Bifurcations...*, p. 374.

⁴⁸ Citat la p. 378.

Bibliografie selectivă ■

- Antonovsky A., *Social Class, Life Expectancy and Overall Mortality*, in „Milbank Memorial Fund quarterly journal” 45/1967
- Attali J., *La Crise, et après?* Fayard, 2009
- Bifurcations. Les sciences sociales face aux ruptures et à l'événement* (coord. Marc Bessin, Claire Bidart, Michel Grossetti), La Découverte, 2010
- Elias Norbert, *Procesul civilizației*, Polirom, col. Plural, 2002
- Ferrarotti F., *Histoire et histoires de vie*, Meridiens Klincksieck, Paris, 1983
- Ferréol Gilles, *Dictionnaire de sociologie*, Armand Colin, Paris, 1991
- Freud S., *Au-delà du principe de plaisir*, în *Essai de psychanalyse*, Petite bibliothèque Payot, Paris, 1972
- Freud S., *Maladie dans la civilisation*, PUF, Paris, 1979
- Gaulejac V. de, S. Roy (coord.), *Sociologies cliniques*, Ed. Desclée de Brouwer, Paris, 1998
- Giarini O., W. Stahel, *Limitele certitudinii*, Edimpres-Camro, București, 1996
- Giddens, A., *La constitution de la société*, PUF, Paris, 1987
- Grossetti, M., *Sociologie de l'imprévisibilité*, PUF, Paris, 2005
- <http://necenzuratmm.ro/dezvaluiri/43036-topul-escrocheriilor-oficiale-din-romania.html>
- Initiation à la pratique sociologique*, Dunod, Paris, 1989
- Ionescu I., *Societatea românească în tranziție. Contribuții la o sociologie a capitalismului actual*, Ed. Institutul european, 2012
- Ionescu I., *Sociologii constructiviste*, Polirom, 1997
- LeLord François, Christophe André, *Cum să ne exprimăm emoțiile și sentimentele*, Editura Trei, 2003
- Les Sciences sociales en mutation* (Michel Wieviorka, coord.), Presses Universitaires de France, Editions Sciences Humaines, 2007
- Maren Van der J.-M., *Méthodes de recherche pour l'éducation*, Montréal/Bruxelles, PUM - de Boeck, 1996
- Merton R. K., *Éléments de théorie et de méthode sociologique*, Paris, Éditions Plon, 1965
- Prigogine I., Stengers I., *Noua alianță*, Editura Politică, București, 1979
- Ritzer, George, *Sociological Theory*, New York, McGraw-Hill, 2011
- Roux-Dufort C., *La gestion de la crise*, Paris, De Boeck & Larcier, 2000
- Schwarz E., „Toward a Holistic Cybernetics. From Science Through Epistemology to Being”, în *Cybernetics and Human Knowing*, vol. 4/1997
- Touraine A., *Critique de la modernité*, Fayard, Paris, 1992

Dorin CIMPOEȘU

Destrămarea *Coaliției Kozak*

D.C. – prof. univ. dr. în istorie. Autor al volumelor *Guvernarea de centru-dreapta în Basarabia (Republica Moldova) 1998-1999* (2009); *Restaurația comunistă sovietică în Republica Moldova* (2008); *Republica Moldova, între România și Rusia* (Premiul Salonului Internațional de Carte, Chișinău, ediția a XIX-a, 2010); *Basarabia la un secol de la Marea Unire, 1991-2018* (2018). Specialist în istoria contemporană a României, inclusiv a Basarabiei (1918 – prezent), profesor de istoria contemporană a românilor și istoria instituțiilor românești contemporane.

La 8 iunie 2020, se împlinește un an de la constituirea coaliției politice, denumită *Înțelegerea Politică Temporară (ÎPT)*, formată din Blocul ACUM și PSRM – două formațiuni politice cu ideologii și programe diametral opuse. Aceasta a fost înființată cu scopul depășirii gravei crize politice, rezultată după alegerile parlamentare din 24 februarie 2019, și sub presiunea marilor puteri (UE, SUA și Rusia). Noua coaliție a instalat Guvernul Sandu, un cabinet minoritar, în a cărui componență au intrat, în mare majoritate, doar membri ai Blocului ACUM, susținut parlamentar de PSRM.

Din păcate, după cum rezultă și din denumire, coaliția a avut o viață foarte scurtă, de circa 5 luni, aceasta fiind desființată la 12 noiembrie 2019, în urma demiterii Guvernului Maia Sandu printr-o moțiune de cenzură inițiată de deputații socialiști, care au dorit să acapareze întreaga putere și să readucă Republica Moldova în sfera de influență a Federației Ruse.

În cele ce urmează, autorul prezintă o analiză a evoluțiilor politice de la Chișinău, care au dus la destrămarea coaliției, înlăturarea de la putere a forțelor pro-europene și deturnarea Republicii Moldova din drumul spre UE.

Guvernul își asumă răspunderea pe un proiect de lege privind numirea procurorului general

În luna septembrie 2019, Parlamentul a schimbat criteriile de numire a procurorului general. Pe baza acestora, la 6 noiembrie 2019, Guvernul Sandu a adoptat un proiect de lege care prevedea modificarea regulilor de selectare a candidaților la funcția de procuror general. Potrivit documentului, prim-ministrul își aroga dreptul de a selecta cel puțin doi candidați pentru funcția de procuror general, urmând ca, ulterior, lista acestora să fie transmisă Consiliului Superior al Procurorilor (CSP) care, la rândul său, o înainta șefului statului pentru numirea unuia dintre ei în funcția de procuror general. „Sunt gata să-mi asum această răspundere pentru a identifica lista candidaților la funcția de procuror general, candidați în care să avem încredere că sunt oameni onești care vor lucra doar pentru cetățeni, în conformitate cu legea”¹, declara premierul Maia Sandu.

La 8 noiembrie 2019, premierul Maia Sandu și-a asumat răspunderea, în plenul Parlamentului, pe proiectul pentru modificarea Legii Procuraturii. În discursul susținut, cu acest prilej, Maia Sandu declara: „Nu pot sta cu mâinile în sân să urmăresc cum instituțiile statului își găsesc câte un stăpân nou. Am căutat să fim corecți, incluzivi până acum – și unde am ajuns? De fiecare dată s-a intervenit. S-au găsit metode, trucuri ingenioase, scheme și șiretlicuri. Da, noi am făcut anumite compromisuri. Le-am făcut pentru a reuși să îndeplinim obiectivul principal – o procuratură independentă, o justiție adevărată. Lupta pentru procurorul general este ultima rețuță. În această preselecție nu pot admite niciun derapaj – rolul procurorului general este prea important pentru sistemul justiției, iar ingerințele rău intenționate ne pot costa pe toți, pe cetățenii Republicii Moldova, prea mult”².

„Voi identifica și verifica personal oameni onești, curajoși și bine intenționați și îi voi propune Consiliului Superior al Procurorilor. Eu voi da socoteală în fața oamenilor, de aceea sunt cea mai interesată ca următorul procuror să se subordoneze doar legii și Constituției, nu unui stăpân. Angajamentul meu este să avem un procuror liber”³, a precizat Sandu.

La scurt timp după discursul premierului, deputatul PSRM Vasile Bolea, a anunțat că partidul din care face parte a depus o moțiune de cenzură

împotriva Cabinetului de miniștri care, potrivit legislației, urma să fie examinată și dezbătută de Legislativ în termen de trei zile.

Socialiștii considerau că noua lege privind numirea procurorului general pune în pericol independența procuraturii și politiza această instituție. În același timp, partenerii de coaliție respingeau și decizia guvernului de a modifica, prin angajarea răspunderii, procedura de desemnare a procurorului general⁴.

Moțiunea de cenzură împotriva Guvernului Sandu

La 11 noiembrie 2019 a fost dezbătută moțiunea de cenzură împotriva Guvernului în Comisia juridică, numiri și imunități, în absența reprezentanților Blocului ACUM. Au participat doar membrii comisiei din partea PSRM și PDM, care au acordat un aviz consultativ documentului. Deputații Blocului ACUM au boicotat ședința comisiei pe motiv că regulamentul Parlamentului nu prevede necesitatea adoptării unui aviz din partea comisiei respective pentru dezbateră moțiunii de cenzură⁵.

Pentru depășirea crizei politice, creată de depunerea moțiunii de cenzură, ambele componente ale coaliției de guvernământ au înaintat unele propuneri, fiecare ținând cont de propriile interese.

Astfel, grupul parlamentar al socialiștilor i-a cerut premierului Maia Sandu să-și retragă asumarea răspunderii pe noua lege a procuraturii și să aducă acest proiect în dezbateră normală a Legislativului. „PSRM reiterează aceleași idei pe care am lansat-o săptămâna trecută: unica ieșire din această criză politică este retragerea proiectului de asumare a răspunderii. În caz contrar, la următoarea ședință a Parlamentului va fi examinată moțiunea de cenzură”⁶, amenința deputatul Vasile Bolea.

La rândul său, prim-ministrul Maia Sandu a venit cu o soluție pentru situația creată, pe care a calificat-o ca fiind un „impas politic”. „Suntem în impas politic. Pentru continuarea reformelor începute de guvern credem că este important ca actualul cabinet să rămână în funcție. Dacă declarațiile PSRM cu privire la dorința de a menține majoritatea parlamentară și acest guvern sunt adevărate, atunci vin cu o propunere pentru a ieși din acest impas. După intrarea legii în vigoare, pentru a activa

mecanismul nou de preselectare a candidaților și retragerea moțiunii de cenzură, noi vom expedia legea pentru care ne-am asumat răspunderea spre expertizare Comisiei de la Veneția. Îmi asum angajamentul public să nu expediez lista scurtă de candidați către CSP înainte de a primi avizul Comisiei de la Veneția asupra acestei legi. Astfel, guvernul va putea să-și continue activitatea”⁷, a declarat Maia Sandu.

În criza politică din Republica Moldova intervine și Ambasada SUA la Chișinău, care cere liderilor politici să găsească un consens politic cât mai urgent. „Statele Unite susțin eforturile prim-ministrului Maia Sandu, ale președintelui Igor Dodon, dar și ale coaliției de guvernare să treacă peste actualul impas politic. Reformele critice pentru dezvoltarea democratică a Republicii Moldova au fost prea mult amânate. În calitate de prieteni ai Moldovei, cerem liderilor politici să găsească un consens cât mai rapid, care să păstreze calea țării de reformare a justiției și să permită guvernului să lucreze pentru a îmbunătăți viața tuturor moldovenilor”⁸, se arăta în mesajul reprezentanței diplomatice americane.

Demiterea Guvernului Maia Sandu și destrămarea coaliției majoritare

În preziua discutării moțiunii de cenzură în Parlament, a avut loc o ședință operativă a Cabinetului de miniștri, în cadrul căreia prim-ministrul Maia Sandu i-a anunțat pe colegii săi că executivul pe care îl conduce, probabil, va cădea în urma trecerii moțiunii de cenzură, lucru recunoscut de Vladislav Kulminski, consilierul premierului în probleme de politică externă.

În acest context, premierul a cerut miniștrilor săi să pregătească rapoarte cu realizările din cele 5 luni de guvernare pentru a fi prezentate opiniei publice, cu ocazia dezbaterii moțiunii de cenzură, dorind astfel să arate că demersul socialiștilor de a înlătura guvernul nu este oportun, iar acuzațiile acestora potrivit cărora executivul nu a făcut nimic erau nefondate⁹.

Dezbaterile parlamentare pe marginea moțiunii de cenzură și votarea acesteia au fost programate pentru dimineața zilei de 12 noiembrie 2019. Ele au fost precedate de discursul prim-ministrului Maia Sandu,

după care, timp de aproximativ o oră, premierul a răspuns întrebărilor deputaților, iar ulterior au fost rostite alocuțiuni de către președinții grupurilor parlamentare.

Prim-ministrul și-a început discursul cu reproșuri dure, adresate atât partenerilor de coaliție, cât și deputaților opoziției: „Am înțeles că sunteți împotriva oamenilor acestei țări, pentru că ați uitat că trebuie să slujiți poporul. Și nici măcar nu aveți curajul să vă asumați această răspundere și acest vot. Sunteți atât de lași, încât nu puteți să spuneți pe față că votați împotriva guvernului pentru că vă este frică de justiția adevărată. Astăzi nu ați trădat doar un guvern care apără interesele oamenilor. Ați trădat fiecare cetățean care își puna speranțele că în curând se va face dreptate și se va trăi mai bine. Prea mulți dintre voi au trădat acest popor de multe ori – când sărăceai țara prin scheme, când l-ați susținut orbește pe Plahotniuc, când ne-ați alungat rudele și prietenii în afara țării, când v-ați supus justiția și instituțiile pentru a vă acoperi abuzurile. Sau când ați închis ochii și ați permis ca aceste lucruri să se întâmple”¹⁰.

Discursul acuzator și moralizator al premierului a continuat, astfel: „Când Guvernul a oprit schemele de corupție din care vă hrăneai ilegal ani la rând, v-ați speriat. Când guvernul a pus punct licitațiilor dubioase din care extrăgeai venituri grase, necuvenite, v-ați speriat. Când guvernul a început să facă regulă în vamă, v-ați speriat. Când guvernul s-a angajat să găsească un procuror general care să bage hoții la închisoare în loc să execute comenzi politice, v-ați speriat atât de tare, încât vreți să dați jos guvernul. Ați uitat însă un lucru important – puterea acestui guvern este în oameni. Acești oameni au dat jos o dictatură. Ei vor da jos pe oricine le încalcă voința”¹¹.

Șeful guvernului a precizat că moțiunea depusă de socialiști se bazează pe informații eronate, respingând acuzațiile acestora că situația economică din țară s-a înrăutățit în ultima perioadă. „Singura înrăutățire a situației economice este pentru cei cărora li s-au oprit schemele de corupție”¹², a arătat Maia Sandu.

„Ne-am apucat de lucru imediat și am îndeplinit în două luni toate angajamentele de finanțare externă pe care precedentii nu le-au îndeplinit în 3 ani. Am adus în țară asistență financiară în valoare de peste două miliarde de lei. Acești bani au fost acordați de partenerii internaționali

pentru cetățenii Moldovei, cu încrederea că guvernul îi va administra corect și transparent”¹³, a specificat Sandu. Premierul a mai declarat că dacă executivul va fi demis, ar putea fi oprite finanțările promise de partenerii de dezvoltare.

La finalul discursului său, Maia Sandu a spus: „Ați fi preferat un guvern docil, orb la scheme. Vă sperie un guvern care acționează, de ce ați vrea să scăpați de noi? Nu v-ați săturat de scheme? Nu va place justiția liberală, ci preferați averile”¹⁴.

Apoi, s-a trecut la votarea moțiunii de cenzură, care s-a făcut în mod deschis, la vedere, prin ridicarea mâinii. Guvernul Maia Sandu a fost demis prin votul a 63 de deputați ai PSRM și PDM. Parlamentarii Blocului ACUM au votat împotriva, iar cei ai Partidul ȘOR s-au abținut.

Pe timpul dezbaterilor parlamentare privind moțiunea de cenzură, în fața clădirii Parlamentului mai mulți simpatizanți ai Blocului ACUM au manifestat pentru susținerea Guvernului Sandu, lucru anunțat de liderii acestuia cu o zi înainte. Protestatarii au scandat lozincile *Susținem Guvernul Maia Sandu!, Guvern pentru popor!, Dodon trădătorul!, Vrem justiție corectă!, Moldova nu se vinde!*¹⁵.

În cei douăzeci și opt de ani de regim post-totalitar, acesta a fost cel de-al patrulea guvern demis prin votul de neîncredere al Parlamentului, după altele trei, conduse de Ion Sturza, Vlad Filat și Valeriu Streleț.

Instalarea guvernului minoritar socialist

În aceeași zi în care a fost demis Guvernul Sandu, președintele Igor Dodon a transmis un mesaj cetățenilor privind situația creată și, mai ales, modalitățile de a depăși criza politică și de a evita alegerile anticipate.

Șeful statului a găsit cauzele crizei politice în „... iresponsabilitatea, ambițiile personale și imaturitatea unor politicieni, care pun din nou la grea încercare Republica Moldova, atunci când țara are nevoie mai mult ca oricând de o alianță de guvernare stabilă...” și care „... calcă în picioare un acord politic asumat public și neglijează înțelegerile”¹⁶.

Mai mult, acesta a învinuit-o în mod direct pe Maia Sandu, declarând că „...în realitate asistăm la o autodizolvare planificată a guvernului, prin

provocarea intenționată, forțată și premeditată a demisiei guvernului de către deja fostul prim-ministru Maia Sandu. Dumneaei a provocat intenționat căderea întregului Cabinet de miniștri și criza din Coaliția de guvernare, inclusiv pentru a distrage atenția cetățenilor de la politicile economice și sociale eronate, ineficiente, din ultimele cinci luni. În afară de promisiuni peste promisiuni, Maia Sandu n-a fost capabilă să ofere practic deloc rezultate și, prin urmare, a vrut să distragă atenția de la această rușine¹⁷.

În ceea ce privește soluțiile pentru depășirea crizei politice, Igor Dodon a avansat două propuneri: „Consider vital ca deputații din actuala majoritate parlamentară să meargă mai departe împreună, să facă imediat o propunere cu privire la desemnarea unui nou premier, să identifice o candidatură bună, pe care să o pot înainta în următoarele zile. Voi accepta imediat o candidatură propusă de majoritatea parlamentară PSRM-ACUM, desigur că alta decât premierul demis, care, însă, ca lider al alianței, poate să contribuie în continuare la implementarea reformelor și la buna funcționare a coaliției de la guvernare¹⁸; „În cazul în care orgoliul unor politicieni va fi mai mare decât dorința de a menține stabilitatea... voi propune un prim-ministru din afara politicii, un profesionist cu o echipă guvernamentală de tehnocrați, capabil să preia rapid activitatea guvernamentală și să o gestioneze eficient¹⁹.

În finalul mesajului său, președintele a anunțat că pe 13 noiembrie 2019 va organiza consultări cu grupurile parlamentare „... pentru a vedea ce soluții au și pentru a le comunica propunerile mele de depășire rapidă a crizei²⁰.

O poziție asemănătoare cu cea a lui Igor Dodon a avut și Zinaida Greceanîi, președintele Parlamentului și liderul PSRM, care a declarat că va invita Blocul ACUM la negocieri pentru a constitui o nouă majoritate, cu următoarele condiții: schimbarea structurii guvernului și propunerea unui candidat pentru funcția de prim-ministru, alta decât cea a Maiei Sandu. În cazul în care Blocul nu va fi de acord cu acestea, atunci socialiștii vor accepta orice candidatură venită din partea președintelui. În context, aceasta a precizat că socialiștii nu vor face o nouă coaliție cu alte partide politice, ci numai cu Blocul ACUM²¹.

Consultările politice inițiate de președintele Igor Dodon, doar într-o singură rundă, în cursul zilei de 13 noiembrie 2019, nu au dus la niciun rezultat în privința creării unei noi majorități parlamentare, deoarece liderii Blocului ACUM nu au acceptat condițiile puse de PSRM, ci s-au pronunțat pentru alegeri anticipate²².

Pentru a depăși criza politică și a evita alegerile anticipate, șeful statului a impus un guvern minoritar, tehnocrat, format îndeosebi din consilieri prezidențiali, în mare parte proveniți din rândurile PDM, fost partid de guvernământ. Postul de prim-ministrului i l-a încredințat lui Ion Chicu, fost ministru al finanțelor în Guvernul PDM, condus de Pavel Filip, iar apoi, din luna iunie 2019, consilier al lui Igor Dodon în domeniul finanțelor publice. Prin această manevră politică, președintele a asigurat și sprijinul parlamentar al democraților pentru guvernul său minoritar.

De altfel, încă din timpul dezbaterilor parlamentare pe marginea moțiunii de cenzură, Dumitru Diacov, liderul deputaților democrați, declarase că „... PDM nu intenționează să creeze o coaliție cu nimeni din actualul Parlament, însă nu exclude că ar putea purta discuții despre susținerea unui guvern minoritar, în cazul în care executivul condus de Maia Sandu va cădea”²³.

Guvernul minoritar a fost instalat pe data de 14 noiembrie 2019, la numai două zile de la demiterea Cabinetului fostei coaliții PSRM-ACUM și la mai puțin de 24 de ore de la desemnarea lui Ion Chicu pentru funcția de prim-ministru, ceea ce arată că, de fapt, totul a fost premeditat de către președinte și socialiști, asumarea răspunderii premierului Maia Sandu fiind doar pretextul înlăturării executivului și destrămării majorității parlamentare.

Acest lucru este confirmat și de o declarație anterioară a lui Igor Dodon, făcută la postul de televiziune *Moldova 1*, potrivit căreia „... dacă guvernul condus de Maia Sandu nu ar fi picat pentru inițiativa asumării de răspundere pe modificarea Legii procuraturii, atunci executivul oricum ar fi plecat, pentru refuzul de a indexa pensiile, pentru nivelul mare al criminalității, pentru probleme în economie, totul era deja pregătit”²⁴.

Parlamentul a acordat vot de încredere Guvernului Chicu cu sprijinul a 62 de deputați socialiști și democrați, cu unul mai puțin decât la votarea

moțiunii de cenzură. Deputații Blocului ACUM, condus de Maia Sandu și Andrei Năstase, trecut în opoziție, au părăsit sala de ședințe înainte de vot, iar cei din Partidul Șor s-au abținut, pronunțându-se pentru alegeri anticipate²⁵.

În mesajul adresat cu ocazia investiției, Ion Chicu a declarat că guvernul său este unul minoritar, de tranziție, până la următoarele alegeri prezidențiale: „Considerând statutul de guvern minoritar, instituit în scopul redresării situației precare în majoritatea domeniilor vieții social-economice din Republica Moldova, orizontul de timp se limitează la perioada de până la alegerile prezidențiale din toamna anului 2020”²⁶.

ÎPT, o creație a occidentalilor, jucată la cacialma de Moscova

Faptul că alianța politică dintre Blocul ACUM și PSRM, catalogată de unii drept „contra naturii” și denumită de alții „Alianța Kozak”, a fost o creație externă nu mai este acum niciun secret pentru nimeni. Tot atât de cunoscut este și faptul că, în condițiile unei crize politice prelungite, survenite după alegerile parlamentare din februarie 2019, înlăturarea de la putere a lui Vlad Plahotniuc și a partidului său, PDM, era o necesitate *sine qua non* pentru evoluțiile politice ulterioare din Republica Moldova.

La fel de cunoscut era și interesul comun, al SUA și UE, pe de o parte, și al Rusiei, pe de altă parte, de a rezolva această problemă, deși obiectivele urmărite de acestea erau absolut diferite.

Toate aceste lucruri aveau să fie recunoscute de protagoniștii creării alianței respective, abia după înlăturarea de la putere a Guvernului Sandu și destrămarea coaliției năvășite de cele trei puteri. Întâiul a fost vicepremierul rus Dmitrii Kozak care, cu prilejul primei vizite a prim-ministrului Ion Chicu la Moscova, declara, la 21 noiembrie 2019, următoarele: „A fost o situație când trebuia urgent să se ia o decizie pentru a depăși criza politică profundă din Republica Moldova. Am propus o opțiune de soluționare, atunci când a fost creată o coaliție pentru decriminalizarea țării...”²⁷.

Apoi, a venit rândul lui Dereck J. Hogan, ambasadorul SUA la Chișinău, care preciza că retragerea lui Plahotniuc a fost decisă de o înțelegere a Washingtonului cu Bruxelles-ul, fără vreo implicare a Moscovei: „Noi

nu am consultat Rusia în acest sens, nu a fost nicio înțelegere între Washington și Moscova”²⁸.

Controversele dintre cei doi demnitari, rus și american, sunt alimentate de afirmațiile lui Johannes Hahn, fost comisar al UE pentru politica de vecinătate și cele ale președintelui german, Frank-Walter Steinmeier, care lasă să se înțeleagă că ar fi existat o înțelegere între SUA, UE și Rusia privind înlocuirea guvernării PDM cu cea a alianței Blocul ACUM-PSRM²⁹.

Indiferent de aceste dispute referitoare la rolul, mai mic sau mai mare, al uneia sau alteia dintre cele trei puteri în schimbările politice produse la Chișinău, în luna iunie 2019, cert este faptul că, direct sau indirect, toate au contribuit la realizarea acestora. Și nici nu se putea altfel, deoarece Moscova îi avea în subordine, și încă îi are, pe președintele Igor Dodon și PSRM, iar SUA și UE exercitau influență asupra liderilor Blocului ACUM. Or, aceste două forțe politice, cu interese diametral opuse, trebuiau aduse împreună, la masa tratativelor, și numai patronii lor puteau să facă acest lucru, fapt confirmat de evoluția ulterioară a evenimentelor politice din Republica Moldova.

Ceea ce n-au înțeles SUA și UE la acea vreme, și aici intervine *cacealmăua rusească*, a fost perfidia Moscovei, care s-a folosit de cele două puteri occidentale pentru a-l înlătura de la putere pe Plahotniuc și PDM, cunoscuți pentru politica lor antirusească, și aducerea la conducerea Republicii Moldova a PSRM, lacheul rușilor, cu sprijinul temporar al Blocului ACUM, care avea să fie înlăturat, ulterior, după ce democrații și-au fi făcut curat în propriul partid, în urma excluderii adepților fostului lor lider. Că lucrurile au stat așa o recunoaște însuși Dimitri Kozak, care a declarat: „Am înțeles că o astfel de coaliție nu poate fi durabilă. Mă mir chiar că aceasta s-a menținut aproape șase luni și am lucrat împreună”³⁰.

De altfel, evenimentele ulterioare au confirmat acest lucru: Igor Dodon și socialiștii au folosit pretextul asumării răspunderii pentru demiterea Guvernului Sandu și destrămarea coaliției de guvernământ, doar după 5 luni de la preluarea puterii; au instalat un guvern minoritar, la numai 48 de ore, cu sprijinul PDM, ceea ce arată că totul a fost premeditat; iar, apoi, au constituit o alianță cu democrații, după alte 4 luni (16 martie 2020), asigurându-și monopolul puterii până la următoarele alegeri parlamentare.

Prin acest machiavelism politic, Rusia a fost singura dintre cele trei puteri care a câștigat, deoarece și-a impus controlul total asupra Republicii Moldova, întorcând-o din drumul ei spre UE și readucând-o, cel puțin pentru următorii trei ani, în sfera ei de influență.

- Note** ■
- ¹ Agenția Informațională de Stat *Moldpres*, 6 noiembrie 2019.
 - ² *Ibidem*, 8 noiembrie 2019.
 - ³ *Ibidem*.
 - ⁴ www.europalibera.org, 8 noiembrie 2019.
 - ⁵ Agenția Informațională de Stat *Moldpres*, 11 noiembrie 2019.
 - ⁶ *Ibidem*.
 - ⁷ *Ibidem*.
 - ⁸ www.europalibera.org, din 12 noiembrie 2019.
 - ⁹ www.deschide.md, din 11 noiembrie 2019.
 - ¹⁰ Agenția *Moldpres*, din 12 noiembrie 2019.
 - ¹¹ *Ibidem*.
 - ¹² *Ibidem*.
 - ¹³ *Ibidem*.
 - ¹⁴ *Ibidem*.
 - ¹⁵ www.deschide.md, din 12 noiembrie 2019.
 - ¹⁶ Agenția Informațională de Stat *Moldpres*, 12 noiembrie 2019.
 - ¹⁷ *Ibidem*.
 - ¹⁸ *Ibidem*.
 - ¹⁹ *Ibidem*.
 - ²⁰ *Ibidem*.
 - ²¹ Agenția *Publika*, din 13 noiembrie 2019.
 - ²² Agenția *Moldpres*, din 13 noiembrie 2019.
 - ²³ www.deschide.md, din 12 noiembrie 2019.
 - ²⁴ Agenția Informațională de Stat *Moldpres*, 13 noiembrie 2019.
 - ²⁵ www.europalibera.org, 14 noiembrie 2019.
 - ²⁶ *Ibidem*.
 - ²⁷ Agenția *Publika*, 21 noiembrie 2019.
 - ²⁸ www.deschide.md, 10 decembrie 2019.
 - ²⁹ *Ibidem*.
 - ³⁰ Agenția *Publika*, 21 noiembrie 2019.

Vlad MISCHEVCA

Manuc Bey – personaj secret al culiselor Păcii de la București din 1812

Vl.M. – cercetător științific coordonator la Institutul de Istorie (Chișinău), dr. conf. cercet. (*Associate professor*, Ph.D.); membru al Comisiei Naționale de Heraldică (din 1995; primul președinte); Laureat al ediției a IV-a (2019) a Gălei Premiilor TVR MOLDOVA „Români pentru români” – *Premiul pentru promovarea istoriei neamului*. Domenii de competență: istoria relațiilor internaționale din sud-estul Europei (sec. XVIII – încep. sec. XIX); genealogia domnilor fanarioți; vexilologie heraldică; raporturi istorice româno-elene. Semnează 13 monografii, publicate la Chișinău, București, Iași, Atena, Salonic.

Istoricii au constatat că unul din actorii mai puțin developați ai evenimentelor legate de Războiul ruso-turc din 1806-1812, implicați în acțiunile politico-diplomatice, care au făcut trafic de influență asupra negocierilor ruso-otomane a fost influentul și bogatul Manuc (Emanuel) Mirzaianț (existând diferite variante ortografice ale numelui său: Mirzaian, Mârzaian, Manuc bey ș.a.), de origine armeană, cunoscut în epocă cu numele de *Manuc Bey*¹.

Manuc Bey (fiul lui Mardiros Mirzaian și al Mamilei Hamum Oglu: 1769–1817), începându-și cariera ca un negustor de la sud de Dunăre, a sfârșit fiind cavaler al Ordinului „Sfântul Vladimir” (gradul III), consilier de stat al Rusiei (echivalând cu gradul de general), informator al diplomației ruse, bancher și latifundiar cu ambițioase planuri economice în Basarabia și nu doar... Pentru activitatea sa în Țara Românească i s-a acordat rangul de *serdar* (1802) și *paharnic* (1803). Către 1808 construiește la București renumitul său han, compus din subsol, parter și etaj. La subsol se găseau 15 pivnițe boltite; la parter se aflau 23 de prăvălii, 2 saloane mari, 10 magazine, 16 camere de servitori și bucătări, 4 odăi laterale și

Manuc Bey Mirzaian (1769-1817)

un tunel în care încăpeau 500 de persoane; la etaj se aflau 107 odăi pentru locuințe și *cantoare*. În mijlocul curții, pavată cu piatră de râu, se afla o cafenea cu toate dependențele ei și o grădina cu fântână arteziană².

Pentru serviciile aduse Imperiului Otoman, în 1807 i s-a acordat rangul de *mare dragoman* al Porții (pentru prima oară această funcție s-a încredințat unui nefanariot), în 1808 – titlul de *bei* (principe) al

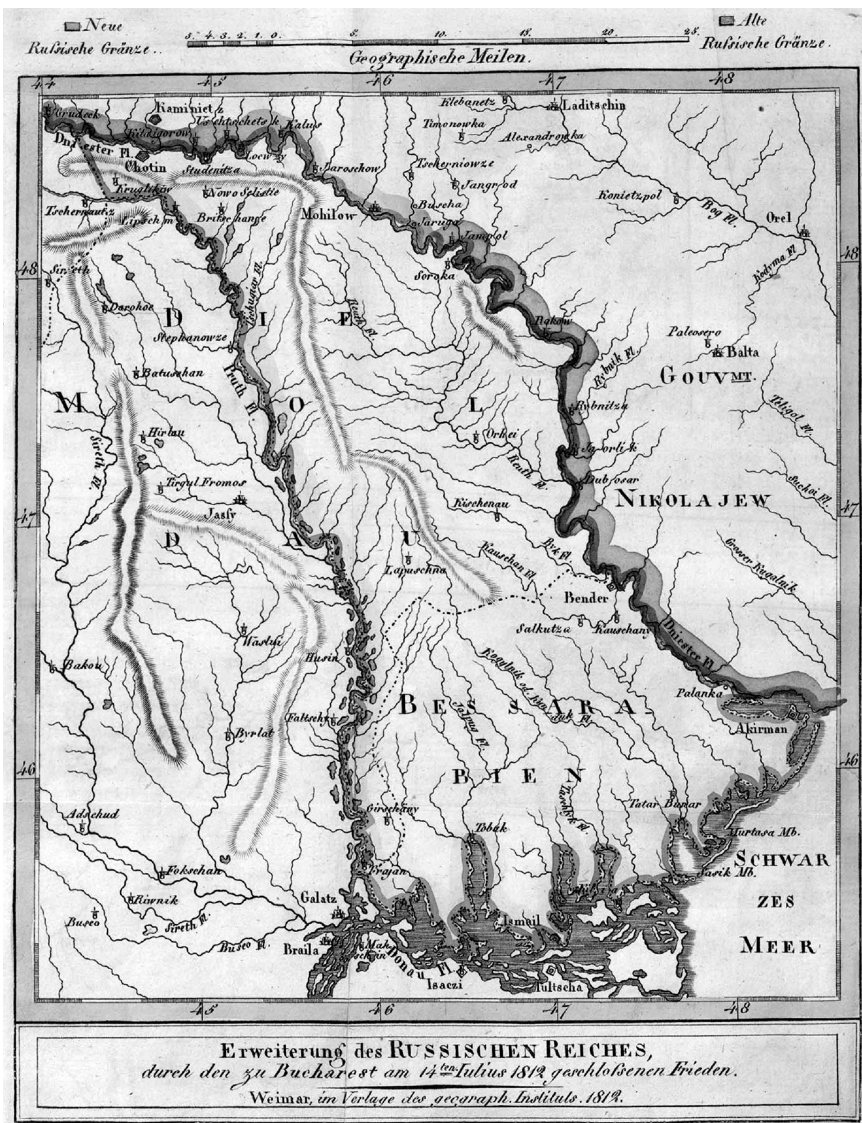
Moldovei, care s-a dovedit a fi, *de facto*, unul *onorific* (nu a deținut vreo domnie în Principate). Ulterior, titlul de „bei” adică cel de „prinț” nu i-a fost confirmat în Rusia. Doar urmașii lui Manuc Bei din Basarabia s-au înnobilit” prin încheierea unor mariaje cu descendenți/descendente de viță aristocratică³.

Interesul cititorilor față de acest personaj neordinar este unul permanent și de durată lungă. Practic, încă din timpul vieții sale tumultuoase, deși scurte (moare subit la doar 48 de ani), el a atras atenția contemporanilor. Dovadă sunt și mulțimea de publicații consacrate vieții și activității vestitului armean. Iar Conferința internațională cu ocazia aniversării a 200 de ani de la moartea lui Manuc Bey Mirzaian (1769-1817), organizată de Academia de Științe din Armenia (Erevan, 10-11 iunie 2018), a reiterat necesitatea elucidării diferitor aspecte ce rămân încă necunoscute sau sunt mitologizate în istoriografie⁴. O frumoasă expoziție a Muzeului Municipiului București „Manuc Bey, negustor și diplomat”, însoțită de publicarea unui album al exponatelor și documentelor din fondurile muzeului, expuse în 2005, a adus o nouă contribuție la prezentarea acestei originale personalități din trecutul nostru comun⁵.

Despre biografii lui Manuc Bey sau autorii care au abordat în treacăt viața și activitatea acestuia se poate de spus că sunt destul de mulți, din mai multe țări, cu scrieri în limbile armeană, română, rusă, franceză ș.a. Astfel, putem constata că negustorul, zaraful și diplomatul poliglot (cunoștea vreo duzină de limbi) Manuc Bey a beneficiat de o bogată bibliografie istorico-literară din care se vede lesne că a exercitat, de cele mai dese ori din umbră, acțiuni politico-economice cu un impact asupra evenimentelor derulate în Principatele Române, Rusia și Imperiul Otoman. Totodată, rămân încă destule aspecte mai puțin cercetate și multe documente neexplorate, care ar reîntregi cunoașterea acestei figuri complexe și controversate⁶. În cele ce urmează vom evidenția doar unele laturi ale activității diplomatice a vestitului Manuc Bey, legate de semnarea Tratatului de pace ruso-turc de la 16/28 mai 1812, în contextul traficului de influență.

În ajunul declanșării Războiului ruso-turc din 1806-1812, se crede că domnul Țării Românești Constantin Ypsilanti l-a implicat pe Manuc Mirzoian în afacerile politice și l-a susținut în demersurile sale, nemij-

locit la Petersburg, caracterizându-l drept „o persoană utilă pentru interesele principatului meu și îndrăznesc să afirm că și pentru cele ale majestății sale”. Drept urmare, Manuc Bey a devenit supus rus în 1806, fiind ajutat de Constantin Ypsilanti și Ipolit Bolkunov (consulul Rusiei la Iași). Astfel, el primise în mod secret *pașaport* de supus al Imperiului

Harta Basarabiei. Anul 1812

Rus pe numele lui „Manuc Mardirosov din Erivani”, ceea ce însemna că automat se afla sub ocrotirea Rusiei⁷. În octombrie 1807, Manuc a fost numit *mare dragoman* al Porții, iar în septembrie 1808 a obținut „demnitatea de bei sau principe al Moldovei”⁸. După cum avea să scrie mai târziu însuși Manuc: „Toate aceste servicii ale mele le cunoștea foarte bine sultanul Mahmud (*Mahmud II, 1808-1839, n.n.*), care a poruncit atunci marelui vizir ca să-mi fie conferit titlul de domn (*bey*) al Moldovei și al Țării Românești, și o să fiu numit Manuc bey, deoarece, a spus, i-am decernat onoarea beyatului..., guvernul turc mi-a conferit titlul de dragoman al Porții, care se cheamă *Divan-i humayum tergi manligi*, și la turci este un rang corespunzător celui pe care îl au pașalele cu 2 tuiuri, adică rangul de locotenent general, și am fost însărcinat cu politica europeană și mi s-a dat permisiunea deplină ca să deschid corespondența ambelor părți, adică a turcilor și a rușilor, pentru a executa imediat cele necesare. Și astfel, în aceste vremuri, am adus pe toate căile serviciile mele în folosul Imperiului rus...”⁹

A făcut parte din societatea politică secretă numită „Prietenii din Rusciuk”, în fruntea căreia se afla Mustafa Pașa Bairaktar (1765-1808). Creată la Rusciuk (Ruşuk, Ruse din Bulgaria) în 1807 organizația urmărea scopul să îndrepte Imperiul Otoman pe calea modernizărilor europene. Iar când Mustafa Bairaktar devine *mare vizir* (28 iulie 1808) și „a început să caute o pace cu Rusia, fără mijlocirea altor state” abilul armean a fost însărcinat să facă pregătirile necesare în această privință și să intre în corespondență cu prințul Al. Prozorovski, comandantul Armatei de la Dunăre¹⁰.

Prin scrisoarea din 22 septembrie 1808 Mustafa Pașa comunică lui Manuc Bey despre desemnarea înaltului titlu de „Prinț al Moldovei” pentru „serviciile importante aduse Sublimei Porți privind repararea fortărețelor de pe malurile Dunării și aprovizionarea trupelor imperiale”, precum și pentru zelul „arătat în afacerile imperiului...”, titlu care, în atmosfera reală de atunci, nu echivala cu cel de *domn* al Moldovei. Judecând după reacțiile ce au urmat, acest titlu a fost doar unul „nobilitar”¹¹, efemer sau mai bine zis cu consecințe nule. Epistola lui Manuc Bey, din 24 noiembrie 1810, către prințul Hovakim Lazarev (Оваким Лазарев, Lazarean: 1744-1826), păstrată în Arhiva Istorică de Stat din Rusia, situată în Sankt Petersburg (*Российский Государственный*

Исторический Архив), oferă astăzi noi date despre viața controversatului Manuc Bey¹². Se deslușește clar că el ținea mult la această titlatură oficială otomană de „bey”, deși afirma: „nici nu mi-a trecut prin minte titlul de domn și de bey. Altfel și până acum atât demnitarii din Rusia, cât și foștii și actualii comandanți șefi și prinții ruși de aici, după cum și acum augustul și milostivul împărat, mă numesc Manuc bey”¹³.

Evenimentele care au urmat, legate de uciderea confidentului și ocrotitorului său – Mustafa Pașa Bairaktar, în noiembrie 1808, i-au periclitat nemijlocit cariera lui politică¹⁴. Fuge din capitala Imperiului Otoman și se stabilește la București, activând pe lângă comandantul Armatei ruse Al. Prozorovski, care stăruia să-l „atragă către el spre a-și înlesni afacerile sale”¹⁵. Peste doi ani i s-a conferit ca „un dar împărătesc gradul de cavaler al Sfântului Vladimir clasa a treia, printr-un binevoitor ucuz împărătesc, care este întocmit astfel: Domnule Manuc bey, multiplele dovezi de devotament ce le-ați arătat statului rus și despre care au raportat comandanții de pe malul Dunării ai oștirilor mele m-au impresionat în mod deosebit; drept răsplată a lor și ca semn al bunăvoinței mele vă confer decorația de cavaler al Ordinului Sf. Vladimir cl. a III-a, pe care v-am trimis-o împreună cu acest decret și poruncesc să o purtați după uzanțele legale. 1810 Mai 20”¹⁶.

De remarcat că Manuc Bey, în viziunea lui Ștefan Ionescu, „se înscrie, în raport cu marile personalități ale politicii vremii, ca o figură minoră. Însă..., prin ingeniozitatea activității lui politice și prin puterea banului, s-a bucurat de prețuirea și încrederea unor mari oameni politici și conducători militari care au determinat mersul istoriei..., (provocând) evenimente, dintre care, unele, au atras consecințe istorice. Și astfel, și numele lui s-a înscris pe scena istoriei, dar mai ales în culisele ei...”¹⁷. Manuc Bey „nu era însă un om de convingeri politice sau adeptul unei ideologii. El nu avea idei politice, el avea interese pe care și le realiza cu ajutorul politicii... a fost omul de încredere al turcilor câtă vreme aceștia au fost tari; a devenit omul de încredere al rușilor când a ajuns la convingerea că aceștia vor câștiga războiul; a fost generos cu Divanul muntean pentru a-i câștiga bunăvoința ca să-l primească în țară să-și facă în voie afacerile”¹⁸.

Locuind în București, confirmă loialitatea sa țarului și recunoaște (în scrisoarea din 24.11.1810) că „eu, care mă adăpostesc acum sub

ocrotirea atotîngrijitorului împărat al Rusiei și știu foarte bine că țările Moldova și Țara Românească vor rămâne de-a pururi ca o parte din puternicul său imperiu, doresc să locuiesc aici, în casa și pe proprietatea mea, pentru întreaga viață, aștept de la milostivirea împăratului binefăcător ca să mă lase aici, în săracul meu domiciliu, unde zi și noapte ne rugăm, eu și familia mea, pentru fericirea vieții sale și pentru norocul oștilor sale de neînvins”¹⁹.

Iar dintr-un izvor narativ important, bazat pe documentele din arhiva familiei lui Manuc Mirzaianț, care este biografia acestuia, scrisă de armeanul Mser Mserian după aproape un sfert de veac de la moartea lui Manuc și publicată abia recent în limba română (tradusă din limba armeană de H. Dj. Siruni), desprindem că „exista o veche și intimă prietenie între Manuc Bey și Galib Efendi, zilnic, cât timp a stat acesta în București, îl vizita sau el pe Manuc Bey, sau Manuc Bey mergea la dânsul. Îndeosebi Galib Efendi, văzând încrederea desăvârșită a lui Kutuzov față de Manuc Bey, spera încheierea unei păci în favoarea ambelor părți, prin mijlocirea lui Manuc Bey. Așa s-a și făcut. Deoarece Kutuzov știa situația precară a Imperiului rus și dorea să încheie el negocierile de pace înainte de a pleca, era dispus să accepte vechile hotare între cele două imperii, adică râul Nistru, și despre aceasta îl înștiințase și pe Manuc Bey. În ce privește pe Galib Efendi, care știa situația tulburătoare de atunci din Constantinopol și neputința guvernului turc de a mai aduna oștiri pentru a reorganiza o nouă armată în locul celei zdrobite de Kutuzov, el divulgase lui Manuc Bey intenția sa de a consimți la întinderea hotarelor Rusiei până la râul Siret”²⁰. Despre oportunitatea acestui hotar pentru Imperiul Rus remarcase și ministrul de război M.B. Barklay de Tolly care i-a scris lui Alexandru I la începutul anului 1812: „Dacă această pace ne va oferi granița Siretului, aceasta va fi mai avantajoasă pentru noi, decât dacă chiar am intra în posesia Țării Românești, deoarece această achiziție ne va extinde prea mult forțele militare și va oferi întotdeauna pretexte Austriei și Turciei, două puteri care în circumstanțele actuale ar trebui să fie strâns legate de Rusia”²¹.

În viziunea biografului lui Manuc Bey, acesta, „știind astfel ultimele țeluri ale ambelor părți și nedorind să facă privațiuni niciuneia dintre ele, s-a gândit să aranjeze o astfel de pace care să fie acceptată de ambele guverne, fără a respinge condițiile consimțite de delegații respectivi.

Și pentru aceasta el a găsit logic ca râul Prut să fie desemnat ca hotar, fiind între Siret și Nistru și, deoarece această soluție era favorabilă și rușilor și turcilor, a fost ușor să împace cele două părți, promițând mai întâi generalului Kutuzov că va stăruia să convingă pe turci la o soluție mai bună decât se gândea el, asigurând Rusiei încă o parte până la Prut, pe de altă parte asigurând pe turci că vor ceda Rusiei mai puțin decât erau ei și că va încerca să convingă pe comandantul rus, pentru un hotar pe Prut. Ambele părți au rămas mulțumite primind mai mult decât doreau. Astfel, pacea s-a încheiat în întregime pe 6 iulie 1812. (...) Nu este de tăgăduit că dacă s-a încheiat pacea, aceasta o dătoresc, ambele țări, lui Manuc Bey²².

Aprecierea rolului acestui personaj important al negocierilor secrete ruso-otomane poate fi completată și cu documentele diplomatice din arhivele rusești și din colecțiile de documente politico-militare editate la Moscova²³. Consemnăm că Manuc Bey a fost în același timp și unul dintre colaboratorii devotați ai principelui Constantin Ypsilanti, care, trecând deschis de partea rușilor în toamna anului 1806, a obținut, pentru o scurtă perioadă, domnia asupra ambelor Principate Române (în situația unei ocupații militare țariste). Într-un document scris din Pera în timpul reținerii sale în Turcia, la 20 aprilie 1807, consulul rus Luca Kiriko confirma că Manuc Bey era „un confident al consulatului imperial de la București și mai ales în vremurile tulburi pe timpul lui Mustafa Bayraktar și Pazvantoglu”²⁴.

Ministrul rus de externe transmitea, la 4 (16) februarie 1812, lui Kutuzov doleanțele expuse de împăratul Alexandru I ca Manuc Bey să fie antrenat *de unul singur* în negocierile secrete cu Galib Efendi, „omițându-i pe toți grecii”, chiar și „pe persoana cunoscută” (în asemenea mod era cifrat D. Moruzi), deși, până la urmă, decizia finală era lăsată la discreția comandantului suprem al Armatei ruse de la Dunăre²⁵. Din scrisoarea lui M. I. Kutuzov de la 24 aprilie 1811 către N. P. Rumeanțev, privind permisiunea sosirii unui oficial turc pentru o întâlnire cu prizonierul Pehlivan-Pașa, reiese că aceasta trebuia să aibă loc doar cu scopul clar definit pentru Manuc Bey pentru a iscodi „din conversațiile sale cu el...”, ca să extragă cel puțin câteva informații despre dislocația forțelor Porții și motivele exacte ale schimbărilor care au urmat în tabăra turcească²⁶.

Manuc Bey, fiind mediatorul între cele două delegații în timpul negocierilor, a livrat cele mai operative informații despre evoluția planurilor otomane. Atestăm că, la mijlocul lunii ianuarie 1812, la întâlnirea sa cu Galib Efendi, primul reprezentant turc i-a făcut o propunere de a stabili frontiera de-a lungul râului Prut. La acea dată I. P. Fonton (prim dragoman al Ambasadei Rusiei la Poartă), prin intermediul lui Manuc Bey, a răspuns că găsește inacceptabilă această propunere²⁷.

În scrisoarea lui M. I. Kutuzov, din 20 februarie 1812, către N. P. Rumeanțev se menționează expres despre *misiunea* lui Manuc Bey care urma să negocieze cu Galib Efendi în privința necesității semnării grabnice a unei păci cu Rusia: „Ghidat de misiva secretă a excelenței voastre din data de 4 a acestei luni, l-am instruit pe Manuc Bey să-l vadă pe kehaia-bei Galib Efendi, să-i comunice sub forma unui mesaj confidențial explicațiile prezentate în acest scop al beneficiului, pe care Poarta ar trebui să-l dobândească pentru sine de la o grabnică încheiere a păcii și să intre în discuții cu el pe subiectul situației politice a acestei puteri și a pericolelor care o amenință, prezentând toate acele argumente care se conțin în scrisoarea amintită expediată Dvs. Aceasta este o misiune secretă încredințată lui Manuc Bey prin intermediul consilierului de stat Fonton”²⁸.

Șeful delegației otomane, Galib Efendi Mehmed Said, care nu uitase negocierile dintre Rusia și Franța din 1807, nefaste pentru otomani, a fost și mai impresionat de *memorandumul* lui Manuc Bey, care i-a descris la 24 februarie 1812 că, în cazul unui război între Rusia și Franța, Austria se va alătura acesteia din urmă și-și va cere remunerația datorată din contul posesiunilor turcești. Considerațiile pe care M. I. Kutuzov le-a indicat să fie transmise de către Manuc Bey primului plenipotențiar turc au fost următoarele: „Din știrile de la Viena reiese clar că războiul dintre Rusia și Franța va începe foarte curând, că Austria a încheiat o alianță cu Franța și ei vor acționa împreună. Dacă presupunem că austriecii vor începe operațiuni militare împotriva rușilor din partea Țării Românești și poate a Moldovei, dacă și francezii se vor alătura lor, atunci, fără îndoială, rușii se vor apăra și se vor retrage în granițele lor pentru a nu fi înconjurați și tăiați de Rusia. Este posibil să presupunem că austriecii și francezii, care, ocupând aceste regiuni după îndepărtarea rușilor de acolo, le vor retroceda imediat Porții? Desigur, împăratul

Napoleon, invitând Austria la alianță, i-a promis o recompensă (...), iar remunerația promisă Austriei ar trebui să crească semnificativ. De unde le va obține? Evident din Turcia. (...) Indiferent de soarta care se va întâmpla Moldovei, dacă Napoleon va reuși să-și îndeplinească planurile, Țara Românească, despre care sunt cunoscute pretențiile de demult ale Austriei, în niciun caz nu va fi returnată de către aceasta Porții. (...) Ce va face Poarta în această situație? Va începe un război cu Austria și Franța, în timp ce încă nu a făcut pace cu Rusia? Dar nu este în stare să facă război cu cele trei puteri. Își va amâna decizia cu privire la concesiile până la reconcilierea definitivă a tuturor puterilor sau până la încheierea păcii sale cu rușii? Dar această întârziere va agrava inevitabil situația Porții. Sau va fi de acord cu toate cedările? Și atunci, după ce ai venit să faci pace cu rușii, va trebui să negociezi involuntar cu austriecii”²⁹.

Ministrul de externe N. P. Rumeanțev menționase expres că Alexandru I acordase o atenție deosebită scrisorii lui M. I. Kutuzov către ministrul de război (din 1 februarie 1812)³⁰ și-i ordonase lui Kutuzov să-l convingă pe Ahmed Pașa „că nu vom împiedica deloc dorințele sale ambițioase, indiferent cât de departe ar ajunge”, dacă, după ce se va semna pacea în condițiile cerute de Rusia, „el va obține ratificarea sultanului, fie că intrând cu armata în capitală, urmând exemplul lui Mustafa Bayraktar, fie că va folosi orice alte mijloace pentru atingerea acestui obiectiv”³¹. În concluzia acestei corespondențe secrete, N. P. Rumeanțev i-a cerut lui M. I. Kutuzov să-i informeze pe plenipotențiarul turci că ambasadorul austriac la Constantinopol, baronul I. L. Stürmer, a fost decorat cu un ordin de către guvernul său și, în același timp, a primit de la Napoleon 10 mii de „luidori” drept recompensă pentru eforturile sale de a împiedica încheierea păcii între Rusia și Turcia³².

Astfel, fără a tăgădui influența fanarioților greci din familia Moruzi sau a armeanului Manuc Bey asupra procesului negocierilor ruso-turce, bunele oficii ale cărora rușii erau gata să le primească încă la începutul anului 1811 în schimbul posturilor înalte, decorațiilor și moșiilor,³³ totuși factorii decisivi ce au determinat semnarea Tratatului de pace de la București au fost cei de natură *geopolitică*. Ministrul de război al Rusiei M. B. Barklay de Tolly avea să-i scrie lui Alexandru I, la începutul anului 1812: „Pacea cu Turcia este cu siguranță singurul mod

de a evita războiul cu Franța, deoarece, văzându-ne eliberați pe flancul nostru stâng și pierzându-și influența asupra Turciei, Napoleon nu va dori să se expună riscului în fața forței poporului rus și să înainteze contra tuturor forțelor și resurselor, atât de înțelept desfășurate de maiestatea voastră de-a lungul granițelor noastre. (...) Prin urmare, pacea cu Turcia este primul pas pe care trebuie să-l facem pentru a asigura succesul într-un război împotriva Franței”³⁴.

În urma unui set întreg de premise geopolitice, printre care este și problema malonestității diplomației ruse (care a exploatat din plin *factorul fanariot* și cel al *diplomației secrete*), negocierile s-au finalizat cu încheierea, la 16 (28) mai 1812 (în incinta *Hanului lui Manuc* din București), a Tratatului de pace ruso-turc³⁵.

În timpul Războiului ruso-turc din 1806-1812 și până în 1817, anul morții sale, Manuc Bey a desfășurat, după cum au observat istoricii, o activitate multilaterală, secretă și complicată de diplomație, afaceri comerciale și politică, care îngreunează identificarea loialităților și ambițiilor sale³⁶. Paul Ștefănescu, abordând sumar evoluția extraordinară a destinului acestui veritabil negociator secret, consideră că el a îndeplinit „în domeniul spionajului, funcția de agent dublu, servindu-i deopotrivă pe turci și pe ruși”³⁷. Iar unii autori, considerând evocările contemporanilor, spuneau că a fost *triplu agent* pentru Rusia, Imperiul Otoman și Imperiul Habsburgic³⁸. Cât privește rolul său de „diplomat trădător”³⁹, despre care se afirmă că l-ar fi avut în cadrul negocierilor ruso-otomane, trebuie de știut că deciziile finale oricum au fost luate de sultanul Imperiului Otoman, care putea eventual și să refuze ratificarea Tratatului de pace. S-a afirmat chiar că: „Activitatea lui Manuc Bey rămâne până în prezent un secret în spatele a 7 sigilii. Ministerul Afacerilor Externe al Rusiei și Ministerul Afacerilor Externe al Turciei ascund încă adevărata semnificație și rolul lui Manuc Bey Mirzaian în geopolitica din acea vreme. Dezvăluirea rolului său în relațiile ruso-turce până acum reprezintă un pericol pentru politica regională”⁴⁰.

Faptul că a fost, cel puțin, un *agent de influență* este confirmat de un șir de documente diplomatice, păstrate în arhivele din România și Rusia și consultate de noi pe parcursul anilor. După Pacea de la București, Manuc Bey primise, *de facto*, statutul de rezident al serviciului informațional rus în Balcani, corespondând cu ambasada

din Constantinopol prin intermediul scrisorilor cifrate (inclusiv în limba armeană)⁴¹. El utiliza coduri speciale, știute numai de cei mai apropiați colaboratori ai săi, precum și *Vocabularele convenționale* pentru corespondența sa cu Principatele Române sau cu demnitarii ruși (de exemplu: *Craiova* desemna Viena; *Ploiești* – Franța; *Dragomirești* – Basarabia; *Odessa* – Rusciuk; *Kretzulescu* – Sultanul Mahmud...)⁴².

Astfel, Manuc Bey și-a jucat activ rolul său de *intermediar* în cadrul negocierilor secrete de pace între autoritățile ruse și cele otomane, fiind un agent util al Rusiei, care-și promova interesele geopolitice, utilizând și traficul de influență. Reamintim că, pentru serviciile acordate coroanei ruse și la cererile sale repetate din anii 1805-1806, chiar înaintea declanșării războiului cu turcii, i se eliberase, la 22 mai 1806, pașaportul de supus al Imperiului Rus. Iar din acest punct de vedere era și „firesc” pentru un nou parvenit *cetățean* al Rusiei, care conta pe sprijinul ei politic și susținerea materială, să colaboreze prin toate mijloacele cu statul protector, inclusiv prin cele ale serviciilor de inteligență ale epocii. Din multitudinea activităților sale politice și economice, mai mult sau mai puțin edificatoare, pentru noi el a rămas, până la urmă, omul care a zidit celebrul han din București ce-i poartă și astăzi numele – acolo unde s-a semnat Pacea de la 1812 și al cărei protagonist secret (din culise) a fost, la anumite etape ale negocierilor diplomatice.

La 18 octombrie 1812 Manuc Bey pleacă, împreună cu Galib Efendi, din București, fiind invitat de *aiarul* (gubernatorul) Rusciukului. Iar deja în decembrie se întoarce în capitala Țării Românești, unde a fost avertizat de pericolul care-i paște viața, fapt ce-l face să se refugieze, în aprilie 1813, la Sibiu. În iunie 1813 familia lui Manuc Bey se reunește la Brașov. După refugiul său din Transilvania merge la Viena, unde, la 3 octombrie 1814, are loc audiența sa cu împăratul Alexandru I, care-i atribuie titlul de *consilier de stat titular* („действительный статский советник”)⁴³.

În aprilie 1815 ministrul de externe rus informase administrația de la Chișinău că Alexandru I i-a permis lui Manuc Bey, „cunoscut prin loialitatea sa Rusiei”, să se stabilească cu traiul în Basarabia. El se instalează cu familia la moșia sa din satul Hânțești, unde peste puțin timp moare subit, la 20 iunie 1817⁴⁴. Legendarul fruntaș armean a fost înmormântat în pridvorul bisericii armenesti din centrul vechi al Chișinăului.

Note

¹ Siruni H. Dj., *Bairakdar Moustafa Pacha et Manouk Bey*, „Prince De Moldavie”, în „Balcania”, VI, București, MCMXLIII (1943), p. 53; M. Grigoruță, I. Ioniță, E. Marcu, *Manuc Bei*, București, Muzeul Municipiului București, 2005, p. 7, 16-31; Valentin Arapu, *Aspecte istoriografice controversate privind activitatea diplomatică a lui Manuc Bei*, în „Tratatul de pace de la București din 1812: 200 de ani de la anexarea Basarabiei de către imperiul rus”. *Materialele conferinței internaționale (Chișinău, 26-28 aprilie 2012)* / Coord., pref.: Sergiu Musteață, Chișinău, Pontos, 2012, p. 71-82.

² George Potra, *Istoricul Hanurilor Bucureștene*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1985, p. 7.

³ Valentin Arapu, *Aspecte istoriografice controversate privind activitatea diplomatică a lui Manuc Bei*, p. 71.

⁴ *International Conference on the Occasion of the 200th Anniversary of the Death of Manuk Bey Mirzayan (1769-1817)* (Yerevan, 2018, 10-11 June). <http://haygithimnadram.am/confsview.php?id=45&arch=&langid=2> (accesat 13.05.2020).

⁵ M. Grigoruță, I. Ioniță, E. Marcu, *Manuc Bei*, București, Muzeul Municipiului București, 2005, p. 7, 16-31.

⁶ Să amintim, cel puțin, Fondul Siruni-Djololian Hagop din Arhivele Naționale de la București. Serviciul Arhive Naționale Istorice Centrale. Biroul Arhive Medievale. Fonduri personale și colecții, Inventar nr. 2125.

⁷ А.Ф. Миллер, *Мустафа паша Байрактар. Османская империя в начале XIX века*. Москва-Ленинград, 1947, с. 201.

⁸ Gheorghe G. Bezviconi, *Contribuții la istoria relațiilor româno-ruse (din cele mai vechi timpuri până la mijlocul secolului al XIX-lea)*, București, 1962, p. 187.

⁹ *Manuc Bey Mirzaian: Un document inedit aflat în Biblioteca din Sankt Petersburg* / trad. H. Dj. Siruni, în „Ararat. Periodic al Uniunii armenilor din România”, Anul XX, nr. 11 (416), 1-15 iunie 2009, p. 12-13.

¹⁰ *Manuc Bey Mirzaian: Un document inedit aflat în Biblioteca din Sankt Petersburg* / trad. H. Dj. Siruni..., p. 12-13.

¹¹ Ștefan Ionescu, *Manuc Bei: zaraș și diplomat la începutul secolului al XIX-lea*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1976, p. 92-94.

¹² Российский Государственный Исторический Архив (РГИА), ф. 880, оп. 5, д. 7, с. 76-83 (*Письмо Манук-бея Мирзаяна Овакиму Лазареву от 24 ноября 1810 г., на классическом армянском языке*). Scrisoarea, tradusă din limba armeană în anii 1960 de H. Dj. Siruni, a fost publicată în limba română de Fabian Anton: *Manuc Bey Mirzaian: Un document inedit aflat în Biblioteca din Sankt Petersburg* / trad. H. Dj. Siruni, în „Ararat. Periodic al Uniunii armenilor din România”, Anul XX, nr. 11 (416), 1-15 iunie 2009, p. 9-14.

¹³ *Manuc Bey Mirzaian: Un document inedit aflat în Biblioteca din Sankt Petersburg...*, p. 14.

¹⁴ H. Dj. Siruni, *Bayraktar Moustapha Pascha et Manouk Bey*, „Prince de Moldavie”, în „Balcania”, VI (1943), p. 86, 88.

¹⁵ *Manuc Bey Mirzaian: Un document inedit aflat în Biblioteca din Sankt Petersburg*, p. 13.

¹⁶ *Ibidem*, p. 14.

¹⁷ Ștefan Ionescu, *Manuc Bei: zaraș și diplomat la începutul secolului al XIX-lea*, Cluj-Napoca,

roca, Editura Dacia, 1976, p. 197.

¹⁸ *Ibidem*, p. 195-196.

¹⁹ *Manuc Bey Mirzaian: Un document inedit aflat în Biblioteca din Sankt Petersburg...*, p. 14.

²⁰ Mser Mserian, *Istoria vieții lui Manuc Bey Mirzaian*, trad. din limba armeană H. Dj. Siruni, București, Ararat, 2012, p. 148.

²¹ *Внешняя политика России XIX и начала XX века („ВПР”). Документы Российского министерства иностранных дел. Серия первая. 1801-1815, Т. VI (1811-1812)*, Moskva, 1962, p. 267. *Infra VPR*.

²² Mser Mserian, *Istoria vieții lui Manuc Bey Mirzaian*, p. 148-149. De fapt, schimbul actelor de ratificare s-a produs la 2(14) iulie 1812, la București.

²³ *Vezi: Сборник документов «М. И. Кутузов» / Л. Бескровный. Т. III (1808-1812)*, Moskva, 1952, p. 39, 335, 336, 520, 775, 808, 809, 813, 814, 821; *VPR [1801-1815]. Т. VI (1811-1812)*, М., 1962, p. 60, 284, 729, 737.

²⁴ Siruni H. Dj., *Vaïrakdar Moustafa Pacha et Manouk Bey*, p. 64.

²⁵ *VPR [1801-1815]. Т. VI (1811-1812)*, p. 284.

²⁶ *Сборник документов «М. И. Кутузов» / Л. Бескровный. Т. III (1808-1812)*, p. 335-336.

²⁷ *Ibidem*, p. 775.

²⁸ *Ibidem*, p. 808-809.

²⁹ А. Н. Попов, *Отечественная война 1812 года. Т. 1. Сношения России с иностранными державами перед войной 1812 года*. Moskva, 1905, p. 363-365; *Сборник документов «М. И. Кутузов»*. Т. III (1808-1812), p. XXII și 814.

³⁰ *Сборник документов «М. И. Кутузов»*. Т. III (1808-1812), p. 791-792 (Documentul nr. 921; a se vedea și documentul nr. 891).

³¹ *Ibidem*, p. 821.

³² *Ibidem*.

³³ *VPR [1801-1815]. Т. VI (1811-1812)*, p. 61.

³⁴ *Ibidem*, p. 267 (Raportul a fost citit de Alexandru I la 22 ianuarie (3 februarie) 1812).

³⁵ *Vezi articolele Tratatului de pace integral: Vlad Mischevca, Anul 1812 în destinul neamului românesc. (Anexarea Basarabiei de către Imperiul Rus)*, ed. a 3-a, rev. și adăugită, Chișinău, Litera, 2018, p. 159-187.

³⁶ Stefania Costache, *From Ruscuk to Bessarabia: Manuk Bey and the career of an Ottoman-Russian Middleman at the beginning of the 19th century*, în *Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi, Makale Geliş Tarihi / Makale Kabul Tarihi / Sayı III/1 – Temmuz, 2017*, p. 23-43.

³⁷ Paul Ștefănescu, *Enigme ale istoriei române*, Vol. II, București: Editura Vestala, 2004 (Colecția *Enigmele Istoriei*), p. 71 („Manuc Bey – agent dublu”).

³⁸ Cristian Petru, *Printul Manuc spionul* (10.04.2005) <https://jurnalul.antena3.ro/vechiul-site/old-site/suplimente/editie-de-colectie/printul-manuc-spionul-47262.html> (accesat 14.05.2020)

³⁹ Alexandru Moraru, *Manuc-bei: diplomat trădător* (6.06.2010) <http://www.tribuna-basarabiei.ro/2010/06/manuc-bei-diplomat-tradator.html> (accesat 14.05.2020); Anton Moraru, *Un spion rus: Manuc Bei*, în „Literatura și Arta”, nr. 13 (3213), 29 martie 2007, p. 6.

⁴⁰ Arud: В. Г. Тунян, *Манук-бей Мирзаян: грани созидания*, Erevan, Чаргарагет, 2019, с. 14.

⁴¹ В. Г. Тунян, *Манук-бей Мирзаян: грани создания...*, с. 110; M. Grigoruță, I. Ioniță, E. Marcu, *Manuc Bei*, București, Muzeul Municipiului București, 2005, p. 31.

⁴² Mser Mserian, *Istoria vieții lui Manuc Bey Mirzaianț*, trad. din limba armeană H. Dj. Siruni, București, Ararat, 2012, p. 224-229.

⁴³ *Consilierul de stat titular* era rangul civil al clasei a IV-a din tabelul de ranguri al Imperiului Rus (1724-1917), dădea dreptul la nobilime ereditară. Corespunzător rangurilor de general maior din armată și contr-amiral în flota militară. Obținea adresarea „Exceleța voastră”.

⁴⁴ Vezi: Владимир Тарнакин, Татьяна Соловьева, *Бессарабские истории / Ист.-краеведческие журналистские расследования*. Кишинэу, Pontos, 2011, с. 170-171.

Ioan SCURTU

Analiză comparativă a Declarației Sfatului Țării și Rezoluției Adunării Naționale – aplicarea prevederilor respective în România Mare

I.S. – (n. 27 noiembrie 1940, Dochia, Neamț), dr. în istorie, cadru didactic. A absolvit Facultatea de Istorie a Universității din București. A publicat peste 100 de cărți, dintre cele mai recente *Istoria Românilor în timpul celor patru regi* (4 vol., 2010), *Istoria civilizației românești în perioada interbelică (1918-1940)*, 2010, *Istoria Românilor de la Carol I la Nicolae Ceaușescu* (2011), *Viața contemporană a României* (2011), *Tezaurul României de la Moscova* (2014). Coordonator al lucrării *Istoria Basarabiei. De la începuturi până în 1994* (ed. a III-a 2003). Decorat cu: Ordinul Național „Serviciu Credincios” în grad de Cavaler (2002); Ordinul „Meritul Cultural” în grad de Cavaler (2009); „Ordinul Republicii” (2010).

La 27 martie 1918, Sfatul Țării a votat *Declarația* privind unirea Republicii Democratice Moldovenești (Basarabia) cu România. În document se preciza: „Această Unire se face pe următoarele baze”, care erau sintetizate în 11 puncte.

În ziua de 28 noiembrie 1918, Congresul general al Bucovinei a votat o *Moțiune* privind „unirea necondiționată și pentru vecie a Bucovinei în vechile ei hotare până la Ceremuș, Colacin și Nistru cu Regatul României”.

Peste două zile, la 1 decembrie 1918, a fost adoptată *Rezoluția* care prevedea: „Adunarea Națională a tuturor românilor din Transilvania, Banat și Țara Ungurească¹, adunați prin reprezentanții lor îndreptățiți la Alba Iulia în ziua de 1 decembrie 1918, decretează unirea acelor români și a tuturor teritoriilor locuite de dâșii cu România”. În document se preciza: „ca principii fundamentale la alcătuirea noului stat român, Adunarea Națională proclamă următoarele” – urmau 6 principii.

După cum se observă, la Cernăuți s-a proclamat „unirea necondiționată”, la Chișinău uni-

rea se realiza pe anumite „baze”, iar la Alba Iulia erau proclamate mai multe „principii fundamentale”.

Nu există cuvântul „conștiință”, invocat de anumiți istorici și politicieni.

O problemă mult dezbătută a fost și este dacă acele „baze” și „principii fundamentale” au fost aplicate în România întregită. Pentru clarificarea acestora – extrem de importantă pentru aprecierea evoluției provinciilor istorice unite în cadrul statului român – vom analiza concret, punct cu punct, fiecare prevedere din cele două documente și modul cum s-au aplicat ele după 1918.

Vom folosi următoarele prescurtări: B. – Basarabia, Tr. – Transilvania, R.M. – România Mare.

Le vom prezenta în ordinea prevăzută în documentul din 27 martie 1918, indicând în paranteză numărul punctului respectiv.

Prevederi similare, care se regăsesc în ambele documente:

B. – „Sfatul Țării actual rămâne mai departe pentru rezolvarea și realizarea *reformei agrare*², după nevoile și cererile norodului, aceste hotărâri se vor recunoaște de guvernul român” (1).

Tr. – „*Reforma agrară radicală* [...] dreptul de a micșora după trebuință latifundiile, i se va face posibil țăranului să-și creeze o proprietate (arătură, pășune, pădure) cel puțin atât cât să poată munci el și familia lui” (5).

R.M. – Încă din mai 1914 în România a fost aleasă Adunarea Națională Constituantă cu misiunea de a revizui legea fundamentală în vederea exproprierii proprietăților particulare (considerate „sacre și inviolabile”) și împrumutării țăranilor. În iulie 1917, parlamentul a votat revizuirea Constituției, stabilind: „Pentru cauză de utilitate națională, se sporește întinderea proprietății rurale țărănești prin exproprierea terenurilor cultivabile”, pe o scară care „va începe cu proprietățile având o întindere de la 100 ha în sus pământ cultivabil, minim intangibil” (MO 1917).

Așadar, când Sfatul Țării și apoi Adunarea Națională au solicitat înfăptuirea reformei agrare, în vechiul Regat acest proces era deja demarat.

Legea agrară adoptată de Sfatul Țării a fost votată de Parlamentul României în martie 1920. Legea agrară pentru Transilvania, adoptată de Marele Sfat Național, a fost votată de Parlamentul României în iulie 1921. Tot în iulie 1921 a fost votată legea pentru reforma agrară în Bucovina și legea pentru reforma agrară în vechiul Regat. Prin aceste legi, cerințele basarabenilor și ale ardelenilor au fost satisfăcute. În România Întregită s-a înfăptuit cea mai amplă reformă agrară din Europa perioadei interbelice – au fost expropriate 6,6 milioane ha. Prețul de răscumpărare a pământului a fost stabilit la prețul regional de arendă înmulțit cu 20 în Basarabia, Bucovina și Transilvania, și cu 40 în vechiul Regat (după cum se observă, țărani din ținuturile unite în 1918 urmau să plătească jumătate din prețul prevăzut pentru cei din vechiul Regat). Au fost împroprietărite 1 393 353 familii de țărani fără pământ sau cu mai puțin de 5 ha (în România o familie era alcătuită din 6-7 persoane).

B. „Basarabia își păstrează *autonomia provincială*, având un Sfat al Țării (Dietă), ales prin vot universal, egal, direct și secret, cu un organ împlinitor și administrație proprie” (2).

Tr. – „Adunarea Națională rezervă teritoriilor mai sus indicate *autonomie provizorie* până la întrunirea Constituantei aleasă pe baza votului universal” (II).

R.M. – Prin decrete regale au fost confirmate actele de unire, care cuprindeau „bazele”, respectiv „principiile fundamentale” adoptate la Chișinău și Alba Iulia, inclusiv autonomia provizorie.

Ca urmare, conducerea treburilor Basarabiei era asigurată de Sfatul Țării prin Consiliul Directorilor, iar ale Transilvaniei de Marele Sfat Național prin Consiliul Dirigent. Prin decrete regale adoptate în aceeași zi, în guvernul României au fost incluși reprezentanții acestor provincii istorice: Ion Inculeț și Daniel Ciugureanu – Basarabia, Alexandru Vaida-Voevod, Vasile Goldiș și Ștefan Cicio-Pop – Transilvania. Astfel se asigura participarea basarabenilor și ardelenilor la conducerea țării.

Următorul pas s-a înregistrat în noiembrie 1919, când au avut loc alegeri pentru Adunarea Deputaților și Senat pe întreg cuprinsul țării, pe baza votului universal. În birourile de conducere a corpurilor legiuitoare nou-constituite au fost aleși reprezentanți ai vechiului Regat, Ba-

sarabiei, Bucovinei și Transilvaniei. Președintele de vârstă al Adunării Deputaților a fost ales basarabeanul Vasile Stroescu.

Pe baza rezultatelor obținute în alegeri, în funcția de președinte al Consiliului de Miniștri a fost numit, în ziua de 1 decembrie 1919 (la exact un an de la unirea Transilvaniei cu România), Alexandru Vaida-Voevod, vicepreședinte al Partidului Național Român. În ședința din 29 decembrie 1919 au fost votate proiectele de lege pentru ratificarea unirii. Acestea au fost prezentate de Ștefan Cicio-Pop (Transilvania), Ion Inculeț (Basarabia) și Ion Nistor (Bucovina). Cele trei legi au fost votate în unanimitate atât de Adunarea Deputaților, cât și de Senat.

În condițiile în care guvernul – care asigura conducerea României – cuprindea reprezentanți din toate provinciile (ținuturile) istorice românești, iar parlamentul – care reprezenta națiunea – era format din deputați și senatori aleși în toate circumscriptiile (județele) țării, menținerea unor organe de conducere provincială nu-și mai afla rostul. Sfatul Țării s-a autodizolvat în noiembrie 1918, iar Consiliul Dirigent a elaborat proiectul privind încetarea activității sale în martie 1920. Pe acest fond, la 4 aprilie 1920, prin decrete regale, au fost desființate Consiliul Dirigent din Transilvania, Secretariatele de Serviciu din Bucovina și Directoratele Ministeriale din Basarabia.

Guvernul care a inițiat aceste decrete era condus de Alexandru Averescu (născut în Basarabia), iar între miniștri se aflau Vasile Goldiș, Octavian Goga și Anton Mocioni – Transilvania, Ion Inculeț – Basarabia și Ion Nistor – Bucovina.

Ca urmare a desființării acestor organe regionale, problemele locale se aflau în competența consiliilor județene, prefecturilor și primăriilor care beneficiau de autonomie administrativă. Constituția din 1923 prevedea: „Instituțiunile județene și comunale sunt regulate prin legi. Aceste legi vor avea la bază descentralizarea administrativă” (art. 108). Legea pentru organizarea administrativă din iunie 1925 stabilea: „Comuna și județul sunt persoane juridice. Ele au deplină capacitate pentru tot ce privește inițiativa și administrarea intereselor locale, exercită aceste atribuțiuni în limitele legilor și suportă sarcinile aferente” (art. 9).

Unificarea s-a realizat nu numai la nivelul structurilor administrative, ci și a partidelor politice. Treptat, sistemul partidist s-a organizat

la nivel național prin fuziunea partidelor din Basarabia, Bucovina și Transilvania cu partide din vechiul Regat. Acest proces s-a desfășurat în funcție de opțiunile politice. În 1920, au fuzionat cu Liga Poporului: o grupare desprinsă din Partidul Național din Transilvania, condusă de Octavian Goga; o grupare din Partidul Țărănesc din Basarabia, în frunte cu Sergiu Niță, și o grupare din Partidul Democrat al Unirii din Bucovina, reprezentată de Dori Popovici. În 1923 au fuzionat cu Partidul Țărănesc: gruparea Pan Halippa din Partidul Țărănesc din Basarabia și gruparea Vasile Bodnărescu din Partidul Democrat al Unirii din Bucovina. În 1922, Partidul Național Român a fuzionat cu Partidul [Conservator] Democrat rămas fără șef în urma morții lui Take Ionescu. În 1923, au fuzionat cu Partidul Național-Liberal ultimele grupări din Partidul Țărănesc din Basarabia (Ion Inculeț) și din Partidul Democrat al Unirii din Bucovina (Ion Nistor). Ultima fuziune semnificativă s-a realizat în 1926 între Partidul Național și Partidul Țărănesc prin care s-a constituit Partidul Național-Țărănesc. Datele concrete arată că s-a trecut treptat de la autonomia provincială provizorie la structuri administrative și politice organizate la nivel național.

B. – „*Competența Sfatului Țării este: a) votarea bugetelor locale; b) controlul organelor zemstvelor și orașelor; c) numirea tuturor funcționarilor administrației locale prin organul său împlinitor, iar funcționarii înalți sunt întăriți de guvern*” (3).

Tr. – „Pentru conducerea mai departe a afacerilor națiunii române din Transilvania, Banat și Țara Ungurească, Adunarea Națională hotărăște numirea unui *Mare Sfat Național Român*, care va avea toată îndreptățirea să reprezinte națiunea română oricând și pretutindeni față de toate națiunile lumii și să ia toate dispozițiunile pe care le va afla necesare în interesul națiunii” (XI).

R.M. – Atât Sfatul Țării, cât și Marele Sfat Național au adoptat mai multe legi privind administrarea Basarabiei și, respectiv, a Transilvaniei (inclusiv bugetele locale și controlul activității consiliilor și primăriilor din raza de competență). De asemenea, au numit funcționarii publici la nivelul județelor. Această activitate a fost coordonată de miniștrii care reprezentau Basarabia și Bucovina în guvernul României. Ambele provincii istorice s-au confruntat cu probleme dificile, generate de părăsirea posturilor de către reprezentanții vechilor structuri statale

(Rusia și Ungaria), precum și de refuzul altora de a depune jurământ de credință față de regele României.

În Transilvania, posturile rămase libere au fost ocupate de intelectuali români (relativ numeroși, mulți cu titlul de doctor obținut la Viena, Budapesta sau Berlin), care au renunțat la profesia lor (mai ales avocați și profesori) și au răspuns chemării Marelui Sfat Național și Consiliului Dirigent. Aceștia au devenit primari, directori, prefecți, juriști, finanțiști etc.

În Basarabia intelectualitatea română era redusă numeric, astfel că nu a putut ocupa toate posturile publice rămase libere. Ca urmare, s-au cerut persoane din vechiul Regat care, prin decizia ministerelor de resort, au fost detașate în provincia dintre Prut și Nistru. Unele au acceptat acest „apostolat”, remarcabil fiind devotamentul învățătorilor și profesorilor de limba română, istoria românilor și geografia României. Altele au privit detașarea ca o pedeapsă și au lucrat fără tragere de inimă, sau au comis abuzuri și ilegalități. Este cazul jandarmilor și poliștilor, care au ajuns să reprezinte circa 20% din totalul acestora (Scurtu 2003: 154). Comportarea unor jandarmi avea să fie speculată și mult exagerată de politicienii și istoricii sovietici, dar și moldoveni.

Se poate conchide că tranziția de la administrația aparținând Ungariei și, respectiv, Rusiei s-a realizat cu anumite dificultăți, dar după câțiva ani aceasta a devenit românească, respectându-se astfel deciziile privind unirea Basarabiei și Transilvanei adoptate la 1918.

B. – „Respectarea *drepturilor minorităților din Basarabia*” (6).

Tr. – „Deplină libertate națională pentru *popoarele conlocuitoare*. Fiecare popor se va instrui, administra și judeca în limba sa proprie prin indivizi din sânul său și fiecare popor va primi drept de reprezentare în corpurile legiuitoare și în guvernarea țării în proporție cu numărul indivizilor ce-l alcătuiesc” (1).

R.M. – Odată cu ratificarea prin decrete regale a actelor de unire, toți locuitorii provinciilor istorice respective au devenit de drept cetățeni români. Prin decretul-lege din mai 1919, evreii din vechiul Regat au devenit și ei, cu toții, cetățeni români (până atunci era nevoie de o cerere individuală).

Constituția din 1923 prevedea: „Românii, fără deosebire de origine etnică, de limbă sau religie, se bucură de libertatea conștiinței, de libertatea învățământului, de libertatea presei, de libertatea întrunirilor, de libertatea de asociație și de toate libertățile și drepturile stabilite prin legi” (art. 3).

Legea învățământului din iulie 1924 stabilea: „Învățământul primar în școlile statului se predă în limba română. În comunele cu populație de altă limbă decât limba română, Ministerul Instrucțiunii Publice va înființa școli primare cu limba de predare a populației respective, în aceeași proporție ca și comunele românești. În aceste școli studiul limbii române va fi obligatoriu în numărul de ore stabilit prin regulament”.

Legea pentru unificarea administrativă din iunie 1924 prevedea alegerea consiliilor comunale și județene prin votul tuturor cetățenilor din unitatea respectivă – indiferent de etnie, limbă sau religie.

În mai multe localități au fost aleși primari din rândul minorităților etnice. De exemplu, Bernády György, ales primar al municipiului Târgu Mureș în 1926, își exprima „recunoștința sinceră și deosebită ce o am și o voi avea față de guvernul regal al României”, apreciind că această alegere „M-a onorat pe mine și totodată întreaga maghiarime din România Mare” (Scurtu & Dordea 1996:161-162). În aprilie 1932, Rudolf Brandch, lider al Partidului German din România, a fost numit subsecretar de stat pentru minoritățile naționale în guvernul prezidat de Nicolae Iorga.

Principalele minorități naționale (maghiari, germani, evrei) au avut partide proprii, care au participat la alegerile parlamentare din perioada interbelică, au avut grupuri parlamentare atât în Adunarea Deputaților, cât și în Senat. Reprezentanții minorităților naționale au participat la dezbaterile parlamentare, votând proiectele de lege și exprimându-și punctele de vedere asupra tuturor problemelor societății românești.

Contrar unor afirmații, nici în *Declarația* de la Chișinău și nici în *Rezoluția* de la Alba Iulia nu se prevedea autonomie administrativă pe criterii etnice. Într-o conferință ținută în mai 1924 la Institutul Social Român, Iuliu Maniu preciza: „Adunarea Națională [de la Alba Iulia] n-a hotărât autonomia națională pentru minorități și n-a înțeles să le-o acorde. Din contra, a hotărât în mod conștient și într-un mod

expres că nu li se poate acorda și că prin urmare nu li se poate pune în vedere o asemenea autonomie națională”. Liderul ardelean se referă și la Tratatul minorităților, semnat de România la 10 decembrie 1919, amintind că acesta „nu asigură prin nimic autonomie națională pentru minorități, asigurând numai o autonomie locală sub controlul statului și numai în chestiuni culturale și religioase” (Maniu 1925: 232-233). Datele concrete arată că minoritățile naționale au beneficiat în România de aceleași drepturi și libertăți pe care le aveau etnicii români. Ungaria și Uniunea Sovietică au căutat să folosească minoritățile naționale din România (maghiară și, respectiv, rusă) pentru a submina statul român și a-și atinge obiectivele lor revizioniste.

B. – „Basarabia va trimite în parlamentul român un număr de reprezentanți proporțional cu populația, aleși prin *votul universal, egal, direct și secret*” (8); „Toate alegerile din Basarabia pentru voloste și sate, orașe, *zemstve* și parlament se vor face pe baza votului universal, secret și direct” (9).

Tr. – „Înfăptuirea desăvârșită a unui regim curat democratic pe toate terenurile vieții publice. *Votul obștesc, direct, egal, secret*, pe comune, în mod proporțional pentru ambele sexe, în vârstă de 21 de ani, reprezentarea în comune, județ ori parlament” (3).

R.M. – Încă din iulie 1917, Adunarea Națională Constituantă a României a modificat articolul 57 din legea fundamentală, stabilind: „Adunarea Deputaților se compune din deputați aleși de cetățenii români prin vot universal, egal, direct și cu scrutin secret pe baza reprezentării proporționale”. Bărbații de peste 21 de ani aveau drept de vot pentru Adunarea Deputaților, iar cei de peste 40 de ani și pentru Senat.

Constituția României din 1923 prevedea: „Adunarea Deputaților se compune din deputați aleși de cetățenii români majori, prin vot universal, egal, direct, obligatoriu și secret pe baza reprezentării minorității”. Art. 64 menționa: „Alegerea deputaților se face pe circumscripții electorale. Circumscripția electorală nu poate fi mai mare decât un județ. Legea electorală stabilește numărul deputaților de ales în fiecare circumscripție proporțional cu populația” (art. 63).

La vremea respectivă, femeile aveau drept de vot doar în câteva state europene. Constituția României din 1923 a prevăzut la art. 6: „Legi spe-

ciale, votate cu majoritate de două treimi, vor determina condițiile sub care femeile pot avea exercițiul drepturilor politice”.

Femeile au primit drept de vot pentru consiliile județene, municipale și orășenești în 1929, iar pentru Adunarea Deputaților și Senat în 1939.

În perioada interbelică au avut loc 11 alegeri parlamentare (în 1919, 1920, 1922, 1926, 1927, 1928, 1931, 1932, 1933, 1937 și 1939), partidele politice și regele apelând la votul cetățenilor pentru a obține sprijinul necesar. De regulă, la schimbarea guvernului se recurgea la dizolvarea consiliilor comunale și județene, care erau înlocuite cu comisii interimare, până la organizarea alegerilor în unitățile administrative respective.

B. – *„Libertatea personală, libertatea tiparului, a cuvântului și a credinței, a adunărilor și toate libertățile obștești vor fi garantate de Constituție”* (10).

Tr. – *„Desăvârșita libertate de presă, asociere și întrunire, libera propagandă a tuturor gândurilor omenești”* (4).

R.M. – În România aceste drepturi erau stabilite prin Constituția din 1866. Legea fundamentală din 1923 relua prevederile respective: *„Constituția garantează tuturor libertatea de a comunica și publica ideile și opiniunile lor prin grai, prin scris, prin presă, fiecare fiind răspunzător pentru abuzurile acestor libertăți în cazurile determinate prin Codicele penal, care în niciun caz nu va putea restrânge dreptul în sine”* (art. 25).

După 1918 s-au constituit zeci de organizații – de la cele politice la cele caritabile. În vederea alegerilor parlamentare depuneau liste 15-20 de partide și grupări politice (cam jumătate dintre acestea declarându-se „independente”). S-au desfășurat numeroase întruniri publice, mai ales în timpul campaniilor electorale. De asemenea, partidele din opoziție recurgeau la organizarea de adunări pentru a-și demonstra sprijinul popular și a solicita puterea (cea mai impresionantă s-a desfășurat la Alba Iulia în ziua de 6 mai 1928, fiind convocată de Partidul Național-Țărănesc, la care au participat circa 100 000 de cetățeni). Evident, au avut loc congrese științifice, conferințe și reuniuni pe diverse teme etc.

România se afla pe un loc fruntaș în Europa în privința numărului de ziare pe cap de locuitor. Cel mai mare tiraj îl aveau ziarele independente: „Universul”, „Dimineața”, „Adevărul”, „Curentul”. În provinciile uni-

te în 1918, presa românească a continuat să fie devansată, din punct de vedere numeric, de presa în limbile minorităților naționale. De exemplu, în Transilvania în anul 1923 apăreau 86 publicații periodice în limba română și 120 în limba maghiară (Scurtu & Dordea 1996: 643). În perioada 1917–1927 în Basarabia se tipăreau 58 de gazete, dintre care 24 românești și 34 rusești (Scurtu 2003: 273). Au fost publicate mii de reviste și cărți de literatură, știință, cultură, religie etc. prin care erau difuzate „gândurile omenești”.

În anumite perioade s-a aplicat cenzura asupra articolelor și au fost interzise ziarele care incitau la violență, la încălcarea ordinii constituționale, sau a integrității teritoriale a țării (vizată era mai ales presa editată de Partidul Comunist din România, filială a Internaționalei a III-a cu sediul la Moscova, și cea de limbă rusă). Cenzura s-a generalizat după lovitura de stat din 10 februarie 1938.

Prevederi specifice, care nu se regăsesc în ambele documente:

B. – „*Recrutarea armatei se va face, în principiu, pe baze teritoriale*” (4).

Tr. – Nu exista o asemenea precizare.

R.M. – În condițiile în care România avea o armată națională, recrutarea se făcea pe plan local (județean), iar stagiul militar în zone impuse de necesitățile pregătirii tinerilor pentru apărarea statului.

B. – „*Legile în vigoare și organizația locală (zemstve, orașe) rămân în putere și vor putea fi schimbate de parlamentul român numai după ce vor lua parte la lucrările lui și reprezentanții Basarabiei*” (5).

Tr. – Nu a existat o astfel de cerință, dar Consiliul Dirigent a modificat treptat legislația din Transilvania, existentă din timpul Austro-Ungariei.

R.M. – În condițiile în care, după 1918, în România existau patru sisteme legislative diferite (rusesc, austriac, unguresc și românesc) s-a acționat pentru adoptarea unei legislații unitare.

A existat o perioadă de tranziție de doi-trei ani, uneori și mai mult, dar obiectivul fundamental a fost unificarea legislației (Vezi *Unifica-*

rea 2018). Toate legile au fost adoptate de parlament, în care erau reprezentate toate județele României (o circumscripție era egală cu un județ). Pe atunci nu existau ordonanțe de guvern. S-a urmărit, și pe acest plan, integrarea organică a provinciilor respective în cadrul statului național român (Vezi Cojocaru 1997).

B. – „Doi reprezentanți ai Basarabiei vor *intra în Consiliul de Miniștri* român, acum desemnați de actualul Sfat al Țării, iar pe viitor luați din sânul reprezentanților Basarabiei în parlamentul român” (7).

Tr. – Nu exista o asemenea prevedere, participarea ardelenilor la activitatea de guvernare fiind subînțeleasă.

R.M. – În toate guvernele României au fost prezenți miniștri din cele trei provincii istorice unite în 1918. Mai mulți ardeleni (Alexandru Vaida-Voevod, Iuliu Maniu, Octavian Goga, Miron Cristea) au îndeplinit funcția de președinte al Consiliului de Miniștri, iar basarabeanul Ion Inculeț – pe cea de vicepreședinte al Consiliului de Miniștri; la rândul său, Pan Halippa a fost ministru de stat – cu atribuții de vicepreședinte – în mai multe guverne.

Politica României – economică, socială, culturală, externă etc. – s-a realizat cu participarea cetățenilor din întreg spațiul național, aceștia fiind răspunzători de „cele bune și de cele rele” înregistrate pe parcursul celor 22 de ani.

B. – „Toate călcările de lege, făcute din motive politice în vremurile tulburi ale prefacerii din urmă sunt *amnistiate*” (11).

Tr. – Nu a existat o asemenea prevedere.

R.M. – Guvernele României au ținut seama de faptul că în Basarabia a avut loc în 1917-1918 o revoluție, în timpul căreia s-au înregistrat numeroase „călcări de lege”. Ele au fost amnistiate tacit, adoptându-se o atitudine tolerantă față de cei care, „în vremuri tulburi”, au comis infracțiuni.

Pe de altă parte, s-a acționat pentru menținerea ordinii legale, precum și pentru apărarea teritoriului național.

În Basarabia trupele române au avut de făcut față deselor incursiuni ale unor grupări bolșevice înarmate care traversau Nistrul, recurgând

la acte de violență, care au culminat cu ocuparea localității Tatar-Bunar din județul Cetatea Albă, în 1924 (Vezi Rauș *et alii* 2017).

Tr. – „*Egala îndreptățire confesională* pentru toate confesiunile din stat” (2).

B. – Nu a existat o asemenea prevedere, întrucât covârșitoarea majoritate a populației era de confesiune ortodoxă, spre deosebire de Transilvania, unde situația era mai complexă.

R.M. – Constituția României prevedea la art. 22: „Libertatea conștiinței este absolută. Statul garantează tuturor cultelor o deopotrivă libertate și protecțiune, întrucât exercițiul lor nu aduce atingere ordinii publice, bunelor moravuri și legilor de organizare a statului”. Prin articolul 72, capii confesiunilor recunoscute în stat erau membri de drept ai Senatului României.

Legea pentru regimul general al cultelor din aprilie 1928, garanta libertatea și protecția cultelor ortodox, greco-catolic, catolic, reformat, musulman, mozaic etc.

Într-un document din septembrie 1925, intitulat *Politica guvernului față de minorități*, se preciza: „România, fidelă tradițiilor sale în materie religioasă și inspirată de convingerea profundă că numai un regim de liberalism față de toate rasele și credințele poate să asigure consolidarea sa, s-a străduit să urmeze o politică de toleranță și de libertate față de toate confesiunile și să le acorde cel mai larg sprijin material și moral” (Scurtu & Dordea 1996: 77). Statul român nu numai că a asigurat libertatea de conștiință a cetățenilor români, dar a alocat și importante resurse financiare (prin buget) tuturor cultelor religioase recunoscute.

Tr. – *Muncitorimii industriale* i se asigură aceleași drepturi și avantajii care sunt legiferate în cele mai avansate state industriale din Apus (6).

B. – Nu exista o asemenea cerință, deoarece în Basarabia muncitorimea industrială era extrem de redusă din punct de vedere numeric.

R.M. – Constituția din 1923 prevedea: „Toți factorii producției se bucură de egală ocrotire. Statul poate interveni, prin legi, în raporturile dintre acești factori pentru a preveni conflictele economice sau sociale. Libertatea muncii va fi apărată. Legea va regula asigurarea socială a muncitorilor, în caz de accidente și altele” (art. 21).

În martie 1920 s-a înființat Ministerul Muncii și Ocrotirilor Sociale, care a inițiat principalele legi în materie. Între acestea: legea privind sindicatele profesionale (mai 1920), legea pentru reglementarea conflictelor colective de muncă (septembrie 1920), legea pentru repausul duminical și sărbătorile legale (iunie 1925), legea pentru înființarea Camerelor de Muncă și a Consiliului Superior al Muncii (aprilie 1927), legea privind ocrotirea muncii minorilor și femeilor și pentru durata muncii de 8 ore pe zi (aprilie 1928).

În România – ca și în alte state europene – s-au înregistrat numeroase conflicte de muncă, deoarece patronatul nu respecta legislația în vigoare, dar și pentru că lucrătorii cereau noi drepturi.

În unele situații, guvernele au recurs la forța armată (1920 – greva generală, 1929 – greva minerilor de la Lupeni, 1933 – grevele petroliștilor și ceferiștilor).

Din analiza „bazelor” și a „principiilor fundamentale” adoptate cu prilejul votării unirii Basarabiei și Transilvaniei cu România se poate constata că aproape toate cerințele erau deja realizate, sau în curs de îndeplinire: modificarea Constituției, legiferarea votului universal și a reformei agrare, libertatea conștiinței, a presei, întrunirilor, de organizare etc.

Prin documentele adoptate de Sfatul Țării și de Adunarea Națională cele două provincii istorice se înscriau pe linia evoluției democratice a regimului politic din România.

Ca orice proces istoric nou, și integrarea Basarabiei, Bucovinei și Transilvaniei a cunoscut unele situații dificile, datorate mai multor factori: lipsa de experiență, greutățile de adaptare, egoisme locale, excese centraliste, propaganda ostilă a vechilor imperii, acțiunile de subminare a statului român desfășurate de Ungaria și Rusia Sovietică (din 1924 – URSS).

Esențial este faptul că prevederile din actele de Unire au fost transpuse în viață, toate guvernele de la București urmărind integrarea treptată și organică a Basarabiei, Transilvaniei și Bucovinei în cadrul societății românești. De exemplu, limba oficială pe întreg teritoriul țării era limba română, dar s-a acordat un răgaz de doi-trei ani, uneori și mai mult,

pentru ca cetățenii de altă etnie care ocupau funcții plătite de stat să-și însușească această limbă (cursurile gratuite de limba română s-au organizat până în 1936).

Au fost și situații când s-a impus o intervenție de la nivel central, care nu era prevăzută în actele de Unire. De exemplu, realizarea unificării monetare în condițiile în care pe teritoriul României circulau șase categorii de valute (monede și bancnote): în Basarabia – rubla romanov (țaristă) și rubla Ivov (emisă de guvernul provizoriu); în Transilvania – forintul unguresc; în Bucovina – coroana austriacă; în vechiul Regat – leul Băncii Naționale a României și leul emis de ocupanții germani prin Banca Țării Românești. Pentru a pune capăt acestui haos monetar, în august-septembrie 1920 s-a realizat preschimbarea în leul Băncii Naționale a României a celorlalte valute. Pe această bază a fost alcătuit primul buget al României întregite (pentru anul 1921).

Realizarea unității național-statale a însemnat împlinirea unui ideal pentru care au luptat românii din toate teritoriile în care ei alcătuiau majoritatea populației. Era deci firesc ca aceștia să dorească participarea la consolidarea României Întregite, numită și România Mare. Ca urmare a politicii promovate de guverne (numite de rege și validate de parlament), în România – spre deosebire de Polonia, Cehoslovacia sau Iugoslavia – nu a existat o mișcare separatistă, fapt ce demonstrează realismul primului articol din Constituție: „Regatul României este un stat național, unitar și indivizibil”.

Sfârșirea unității național-statale a României în 1940 a fost rezultatul politicii de forță și dictat a Marilor Puteri totalitare – Uniunea Sovietică, Germania și Italia.

Note

¹ Denumire prin care se desemnau teritoriile locuite de români anexate de Ungaria: Crișana, Sătmar și Maramureș.

² Sublinierile aparțin autorului – I.S.

Referințe bibliografice

MO 1917 = „Monitorul oficial” nr. 98 din 20 iulie/2 august 1917.

Scurtu 2003 = *Istoria Basarabiei de la începuturi până în 2003*, Coordonator Ioan Scurtu, Iași, Editura Tipografia Moldova, 2003.

Scurtu & Dordea 1996 = *Minoritățile naționale din România. 1925-1931. Documente*, Coordonatori Ioan Scurtu și Ioan Dordea, București, Arhivele Statului din România, 1996.

Maniu 1925 = Iuliu Maniu, *Problema minorităților*, în vol. *Politica externă a României*, București, 1925.

Unificarea 2018 = *Unificarea legislației și funcționarea sistemului judiciar după Marea Unire din 1918*, București, Editura Universul Juridic, 2018.

Cojocaru 1997 = Cojocaru Gheorghe E., *Integrarea Basarabiei în cadrul României (1918-1923)*, București, Editura Semne, 1997.

Rauș et alii 2017 = Nicolae Rauș, Gheorghe Neacșu, Dinu Moraru, *O agresiune sovietică împotriva României. Tatar Bunar în documente și în presa românească a vremii*, Târgoviște, Editura Cetatea de Scaun, 2017.

Ion CONSTANTIN

Poziția regimului comunist din România în chestiunea Basarabiei (II)

I.C. – doctor în istorie, cercetător științific asociat la Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului al Academiei Române. Autor, printre altele, al volumelor *Basarabia sub ocupație sovietică, de la Stalin la Gorbaciov* (1994); *România, Marile Puteri și problema Basarabiei* (1995, 2017); *Polonia în epoca „Solidarității” 1980-1989* (2007); *Polonia în secolul totalitarismelor 1918-1989* (2007); *Gherman Pântea între mit și realitate* (2010); *Pantelimon Halippa. O viață dedicată luptei pentru unitatea națională* (2016); *Problema Basarabiei în discuțiile româno-sovietice din timpul Războiului Rece 1945-1989* (2015). Domenii de interes științific: istoria Basarabiei, Bucovinei și a relațiilor româno-polone în perioada contemporană.

Pe termen lung istoria țării nu poate face abstracție de problema Basarabiei

Liderii comuniști români s-au pronunțat împotriva ideii sovietice de „complexe economice interstatale” și de specializare pe țări pentru anumite ramuri ale economiei. Văzând în acest plan o încercare a conducerii de la Moscova de a atenta la suveranitatea țărilor socialiste, Gh. Gheorghiu-Dej protesta în 1963: „Noi avem o «Declarație» a partidelor comuniste și muncitorești care formulează foarte clar problema suveranității, a independenței și a neamestecului în treburile interne. Or, planificarea este însuși atributul suveranității în condițiile socialismului. Ce este suveranitatea? Fără a dispune de resursele proprii, de a hotărî, de a fi stăpân în țara ta, nu înseamnă suveranitate”¹.

La ședința Comitetului Executiv al CAER din 15 februarie 1963, delegația română prin reprezentantul ei permanent Alexandru Bărlădeanu a respins planurile sovietice de transformare a României într-un grânar al blocului sovietic, susținând necesitatea in-

¹ Partea I vezi „Limba Română”, Chișinău, nr. 1 (255), 2020, p. 81-105.

dustrializării ei². Pe marginea raportului prezentat de Bârlădeanu conducerii PMR, Gheorghiu-Dej concluziona: „Niciun fel de concesiune nu se poate face [...] Dacă am accepta asemenea propuneri, ar duce la știrbirea suveranității noastre”³.

Despre existența unor chestiuni în litigiu între RPR și URSS, pentru prima dată s-a vorbit deschis la Plenara CC al PCR din 5-8 martie 1963. Așa cum remarca istoricul Dan Cătănuș, decizia „de a pune pe ordinea de zi a unei plenare un subiect tabu în lumea comunistă – recunoașterea existenței unor divergențe cu URSS – ca și persistența în menționarea unor puncte de vedere contrare Moscovei, însemna nu numai un gest de curaj, dar și o posibilă rebeliune”⁴.

Consecvență acestei politici, la Consfătuirea primilor secretari ai Comitetelor Centrale ale partidelor comuniste și muncitorești și a șefilor de guverne ale țărilor membre ale CAER, ce a avut loc la Moscova în iulie 1963, România s-a opus planului de integrare economică susținut de URSS, cu sprijinul RD Germane și RSF Cehoslovace. Politologi occidentali apreciază că riscul României în raporturile cu URSS era, întrucâtva, comparabil cu cel al Franței lui De Gaulle, care în acel timp se opunea hegemoniei americane⁵.

La Adunarea Generală a ONU din 29 noiembrie 1963, țările din sistemul socialist votau împotriva inițiativei americane de creare a unei zone denuclearizate în America de Sud. Cu o singură excepție: România, care se abținea de la vot. Istorici și politologi vest-europeni consideră că acest moment reprezintă „începutul delimitării de Est”⁶ în politica externă a guvernului de la București, ceea ce n-a însemnat desigur ruperea relațiilor cu Moscova și ieșirea țării din sfera de influență a acesteia⁷.

Reorientarea politică a României, după 1960, a avut pe lângă obiective de ordin extern și unele de ordin intern, între care, în primul rând, acela de a legitima puterea partidului comunist printr-o „identificare” cu interesele naționale românești. Este evident că, în aceste condiții, guvernarea comunistă ai României erau conștienți că pe termen îndelungat istoria țării nu poate face abstracție nici de problema Basarabiei. Istoricul Paul Nistor scrie că la o ședință restrânsă a CC al PCR, Gheorghiu-Dej și-a exprimat indignarea față de Pactul Ribbentrop-Molotov, aducând astfel

problema Basarabiei în discuție într-o formă secretă⁸. Este vorba despre ședința Biroului Politic al CC al PMR din 20 ianuarie 1964, când într-adevăr această chestiune a fost abordată într-un context mai amplu al discuțiilor pe tema pactului sovieto-german din 23 august 1939, în conformitate cu care Basarabia a fost trecută în sfera de influență sovietică. După părerea fostului șef de cabinet al lui Gheorghe Gheorghiu-Dej, Paul Sfetcu, liderul CC al PCR se gândea la Basarabia, la Tezaurul României din URSS încă din anii 1954-1958, dar în acea perioadă era foarte primejdios să înceapă discuțiile cu liderii sovietici⁹.

O amplă campanie de derusificare

Noul curs, menit în primul rând a câștiga opinia publică, a avut ca element esențial declanșarea unei ample campanii de derusificare și de înlăturare a „dovezilor de supunere excesivă” față de influența sovietică.

Limba rusă, care fusese un obiect de studiu obligatoriu în toate școlile, va deveni una dintre limbile la alegere, alături de engleză, franceză, germană, spaniolă, conform ședinței Biroului Politic al CC al PMR din 30 august 1963. În același an, au fost închise sau reprofileate unele instituții create între 1946 și 1948: Institutul „Maxim Gorki”, înființat în 1948 pentru a pregăti profesori de limba și literatura rusă, a devenit Facultatea de Slavistică în cadrul Institutului de Limbi Străine; Muzeul Româno-Rus a fost închis, angajații lui completând colectivul Institutului de Istorie Universală „Nicolae Iorga” și alte instituții de cultură. Au fost, de asemenea, desființate Institutul de Studii Româno-Sovietice (15 septembrie 1963) și Editura „Cartea Rusă”, care a devenit Editura pentru Literatură Universală. Totodată, și-au încetat activitatea „Analele româno-sovietice” și revista „Timpuri Noi”. În relațiile culturale s-a introdus regimul reciprocității, astfel că începând din anul 1963 a fost redus spațiul acordat diverselor producții sovietice în presă, radioteleviziune și edituri. Din august 1963 se renunță la bruiera emisiunilor radiofonice ale posturilor Europa Liberă, Vocea Americii, BBC și Radio France. Multe străzi, orașe, clădiri și instituții au primit denumiri românești în locul celor rusești. Orașul Stalin a redevenit Brașov. Au fost scoase de sub interdicție lucrările lui Nicolae Iorga și piesele lui Eugen Ionesco.

Ceva mai târziu, în 1964, a fost restrânsă activitatea Asociației Române pentru strângerea Legăturilor cu Uniunea Sovietică (ARLUS). Această asociație a fost un element-cheie în eforturile sovietice de subminare a Guvernului de la București, iar Moscova s-a străduit puternic, uneori cu disperare, să revigoreze ARLUS, organizație care aducea reprezentanți sovietici în contact cu elitele românești de aceeași orientare¹⁰.

Schimbările culturale cu țările din vest se reiau și se intensifică. Începe editarea în România a unor lucrări literare și științifice reprezentative din Occident¹¹. Scrieri care priveau într-un fel sau altul perioada stalinistă sau procesul destalinizării au rămas totuși interzise¹².

În cadrul acestei campanii de restituire spirituală s-a urmărit reabilitarea vechilor noțiuni de *patrie* și *patriotism*, curățindu-le de sovietism și internaționalism, restituind „multe din valorile ostracizate după 1948”¹³. Principalul instrument folosit în acest scop a fost istoria, care cunoaște o perioadă de antislavism, de redescoperire a originii latine, de diminuare la proporțiile reale a rolului rușilor în trecutul istoric al țării¹⁴.

În perioada următoare, conducerea de la Moscova va reproșa în mai multe rânduri liderilor români că au declanșat campania de derusificare a țării. În discuțiile purtate în iulie 1964 cu o delegație română, condusă de prim-ministrul Ion Gh. Maurer, Hrușciiov a pretins că noua linie politică a autorităților de la București nu era „un simplu act”, ci „o manifestare antirusă”: „Dacă nu aveți nevoie de prietenie, faceți cum vreți. Sau cu strada Pușkin. A fost o asemenea stradă, acum i-ați schimbat numele. Dvs. înțelegeți doar ce înseamnă schimbarea numelui unor străzi care înainte purtau nume rusești?”¹⁵.

Începe războiul secret dintre serviciile de informații românești și cele ale Pactului de la Varșovia

Între timp, relațiile politice româno-sovietice cunosc o deteriorare continuă. Apar semnele unui război ascuns între serviciile de informații românești și cele ale aliaților din Pactul de la Varșovia, în principal sovietice¹⁶. În mod gradual, Bucureștiul ia măsuri pentru limitarea controlului sovietic în serviciul de informații și în armată. 1961 a fost ul-

timul an în care Serviciul de securitate și-a trimis ofițerii de informații pentru instruire la Institutul „Felix Dzerjinsky” al KGB de la Moscova. Ofițerii Securității care urmaseră anterior cursurile de instruire KGB erau acum „obligați să urmeze cursuri de reciclare în țară”¹⁷. Măsuri similare au fost luate și în cadrul armatei române, punându-se capăt instruirii ofițerilor superiori la instituțiile militare sovietice¹⁸.

În prima parte a anului 1962, liderul comunist Gheorghiu-Dej a ordonat crearea unui mic „nucleu” de ofițeri de contraspionaj și contrainformații, care trebuiau să descopere agenții și rețelele sovietice. Existența acestei structuri a fost ținută în secret chiar și în cadrul Direcției de contrainformații a Securității.

La jumătatea anului 1962, N. S. Hrușciov a efectuat o vizită în România, încercând să o aducă „pe linie”. Liderul sovietic s-a confruntat însă cu și mai multe divergențe în ceea ce privește colaborarea instituțională și politica externă. Partea română a reproșat recrutarea, în continuare, de agenți de către KGB și GRU pe teritoriul României¹⁹. Gheorghiu-Dej a explicat că dacă operațiunile de recrutare întreprinse de serviciile de spionaj sovietice se justificau în perioada anilor 1940-1950, când victoriile socialiste ale României erau amenințate de „reacții dure” (din partea „burghezo-moșierimii” – n.n.), în situația actuală, beneficiind de „puterea poporului” și de „organismele de combatere a reacțiilor” care funcționează corespunzător, astfel de operațiuni și structuri nu își mai găsesc rostul. Hrușciov a reacționat în aceeași manieră grobiană, ca și în alte ocazii, acuzând conducerea României că este „irațională, egoistă și plină de sine”²⁰.

După plecarea lui Hrușciov, Gheorghiu-Dej dezvăluia în fața CC al PCR unele aspecte privind comportamentul intolerabil al ofițerilor de informații sovietici pe teritoriul României, ceea ce indica – în opinia sa – preferința Moscovei pentru o „relație între stăpân și sclav”²¹, apreciind că „această situație trebuie să înceteze”. Ca urmare, șeful Securității și al Ministerului de Interne, Alexandru Drăghici i-a informat pe consultanții sovietici pe probleme de informații, care rămăseseră în România, despre faptul că prezența lor „nu mai era necesară”, invitându-i practic să se retragă. În scurt timp au apărut în presa internațională știri despre purificarea aparatului de stat din România, împreună cu criticile sovietice legate de „semnele naționalismului românesc”²².

În condițiile în care Moscova încerca să împiedice procesul de „eliberare” a României de sub mecanismele de control sovietice, în prima jumătate a anului 1963, Gheorghiu-Dej a autorizat transformarea „nucleului” mai sus menționat într-o mică unitate, în cadrul Direcției de contraspionaj²³. Această unitate avea sarcini de identificare a agenților și rețelelor sovietice, precum și de combatere a activității acestora pe teritoriul României. Cunoscută inițial sub denumirea de „Biroul Țărilor Socialiste”, unitatea avea să se transforme într-o structură specializată pentru Serviciile de Informații Socialiste sau „Unitatea anti-KGB”, cum mai era denumită. Prin specificul obiectivelor sale, unitatea a devenit principala țintă a spionajului sovietic²⁴. Biroul monitoriza activitățile și contactele personalului de la ambasada sovietică și desfășura operațiuni de supraveghere asupra persoanelor aflate în atenția rezidenței KGB din România, concentrându-se în această perioadă de început pe foștii cominterniști și pe veteranii războiului civil spaniol care, „fără excepție”, fuseseră inițial recrutați și instruiți ca agenți de informații sovietici²⁵. Bucureștiul a întreprins primele acțiuni directe de închidere a rețelelor KGB și GRU.

În iunie 1963, secretarul CC al PCUS Nikolai Podgornii, însoțit de generalul Aleksei Epișev au venit la București în încercarea de a „înmuia” poziția guvernanților români. Ambii au fost surprinși de unitatea dintre liderii partidului și cei din instituțiile de stat, cuprinzând spectrul militar, politic și economic. După ce misiunea Podgornii-Epișev a eșuat, Moscova și-a retras și ultimii doi consilieri din țară.

După 1963, colaborarea și schimbul de informații dintre serviciile de informații românești și cele ale Pactului de la Varșovia devin tot mai slabe. De altfel, în pofida unor legende create în timp, momentele de reală colaborare între Securitate și organisme similare din URSS sau din alte țări socialiste, în materie de spionaj și de contraspionaj, au fost sporadice și precare²⁶.

„Planul Valev” – expresia programului sovietic de divizare și specializare radicală în cadrul CAER

La puțin timp, sovieticii au lansat „Planul Valev”, care a fost expus pe larg de Nikita Sergheevici Hrușciiov în revista cu circuit internațional

„Komunist”, în numărul din august al anului 1963. Acest plan era expresia unui program al sovieticilor, prin care urmăreau să transforme CAER-ul într-un organism economic internațional, printr-o divizare și specializare radicală a țărilor membre în ceea ce privește profilul economic al acestora. În esență, sovieticii urmăreau să impună țărilor din nordul sistemului socialist un profil axat pe producția industrială, iar țărilor din sud le-au rezervat doar rolul de furnizor de materii prime și produse agricole. Deci acestea urmau să devină un fel de semicolonii ale celor industrializate. În articolul *Principiile diviziunii internaționale a muncii*, Hrușciiov nu s-a sfiit nici să delimiteze destul de precis acest plan susținut cu înflăcărare oportunistă de unii lideri ai țărilor comuniste și în special de W. Ulbricht²⁷.

În februarie 1964, sovieticii au publicat în detaliu „Planul Valev”, vizând realizarea unui Complex economic interstatal în zona Dunării de Jos, complex care urma să cuprindă 12000 kmp din Uniunea Sovietică, 100000 kmp din sud-estul României și 38000 kmp din nordul Bulgariei. Planul a fost publicat în revista Universității din Moscova, „Vestnik Moskovskogo Gosudarstvennogo Universiteta” (nr. 2, 1964), sub semnătura lui E. B. Valev (de la care a rămas și denumirea planului) – un geograf sovietic de origine bulgară. Amintind de planurile lui Hitler privind Noua Ordine („Neue Ordnung”) în zona Dunării, „complexul” închipuit de Valev ambiționa să înglobeze într-o organizare supranațională părți din sudul Uniunii Sovietice (12000 kmp), din nordul Bulgariei (38000 kmp) și din sud-estul României (100000 kmp). Țara noastră ar fi pierdut astfel 42% din teritoriu²⁸.

Elaborat într-o formă „academică”, planul lui Valev era, în fond, asemănător celor ale lui Hitler și Stalin, înainte, în timpul și (în cazul celui din urmă) după cel de-al Doilea Război Mondial. El a stârnit vii reacții din partea unor oameni de știință și cultură români, care de această dată se aflau la „unison” cu poziția conducerii de partid, percepend așa-zisul „plan Valev” ca pe „o tentativă sovietică de dezmembrare mascată a României și de subordonare a țării față de «marele frate sovietic»”²⁹. La indicația lui Gheorghiu-Dej, în numărul din 12 iunie 1964 al revistei „Viața Economică”, redactorul-șef al acestei publicații, prof. Costin Murgescu a publicat editorialul *Concepții potrivnice principiilor de bază ale relațiilor economice din țările socialiste*³⁰, pe marginea inițiativelor

lui Valev. Eminentul om de știință român aprecia „Planul Valev” ca o „încercare de dezmembrare a economiei naționale și a teritoriului național” al țării. Totodată, acest plan era calificat drept mijloc pentru „lichidarea statului român și a națiunii române”³¹. Concluzia editorialului era că Valev încearcă „să umble cu creionul său pe harta patriei noastre” și acest lucru este de neacceptat. Prin amintirea creionului cu care s-a jucat Stalin pe harta României, în anul 1940, se conferea editorialului „un mesaj politic de mare importanță”. Dând peste mână celor care îndrăzniseră să umble „cu creionul” pe harta României, Gheorghiu-Dej a demonstrat că, în 1964, partidul în fruntea căruia se afla era „altul decât cel din anii '30-'50” și că, din acel moment, „orice atentat, fie și cu creionul”, la suveranitatea și integritatea teritorială a României va primi riposta corespunzătoare³².

Controversele pe tema „Planului Valev” vor reveni în discuțiile româno-sovietice din perioada următoare, mai ales după ce O. Bogomolov, unul dintre specialiștii sovietici de frunte în afacerile CAER, a criticat în „Izvestia” abordarea profesorului Valev ca „una fundamental greșită” și în afara liniei oficiale de strângere a relațiilor economice cu „țările frățești”³³. Este relevant că, în fața unor asemenea argumente, la convorbirile pe care delegația română condusă de Ion Gheorghe Maurer le-a avut la Kremlin, între 7 și 14 iulie 1964, cu delegația sovietică condusă de N. Podgornii, partea sovietică a urmărit să estompeze semnificațiile „cazului Valev”, reproșând părții române că acordase o atenție ieșită din comun unui articol scris de... „un nebun”(!). Discuțiile s-au purtat atunci într-o atmosferă extrem de tensionată, reprezentanții Moscovei acuzând deschis conducerea română de „antisovietism”³⁴.

Kremlinul alimentează spectrul reînvierii revizionismului maghiar pentru descurajarea românilor în chestiunea Basarabiei

La adâncirea disensiunilor româno-sovietice au contribuit și animozitățile personale dintre Gheorghiu-Dej și Hrușcirov care, la un moment dat, intenționa chiar să-l înlocuiască pe liderul de la București cu unul dintre „moscoviții” săi devotați, Emil Bodnăraș sau Petre Borilă. Relațiile acestora cu șefii lor de la Kremlin erau tipice epocii fanariote³⁵.

Acest patronaj de tip feudal, precum și șantajul folosit adesea de Moscova, care amenința cu posibilitatea dezmembrării statului român, au fost de natură să întărească naționalismul românesc. Încă din vara anului 1963, la Budapesta se colportau (nu întâmplător) zvonuri că frontiera româno-ungară ar putea fi revizuită în favoarea Ungariei³⁶. Din acest motiv, Dej a fost singurul șef de partid comunist din Europa de Est care nu a participat la festivitatea organizată la 17 aprilie 1964 la Moscova, cu prilejul celei de a 70-a aniversări a lui Hrușciiov. El i-a trimis pe Ion Gh. Maurer și Chivu Stoica³⁷.

Odată cu noul curs imprimat de București politiciii față de Moscova, spectrul reînvierii revizionismului maghiar a început să fie alimentat în mod abil de Kremlin, în scopul descurajării oricăror revendicări românești în legătură cu Basarabia, Bucovina și ținutul Herța. Cu intensități mai mari sau mai mici în diferite momente, această amenințare a fost un motiv real de îngrijorare pentru liderii de la București care, temându-se să nu-și piardă puterea, au reacționat adesea în sensul punerii în discuție a Basarabiei, „cu scopul de a reaminti Uniunii Sovietice că, fiind o putere care stăpânește ea însăși un teritoriu românesc locuit de o numeroasă populație românească, nu prea are dreptul moral să acționeze ca un judecător în chestiunea minorității maghiare din România”³⁸.

Promovarea „Planului Valev”, în care România era redusă la o colonie agrară, publicarea memoriilor amiralului Horthy la Moscova și încurajarea de către sovietici a tendințelor naționaliste maghiare în direcția Transilvaniei au fost gesturi politice pe care Bucureștiul le-a resimțit vădit ostile. În acest context, vechile stereotipuri anti-ruse au revenit la ordinea zilei, iar problema graniței estice a României începe să fie pusă pe tapet într-un mod oarecum surprinzător pentru o ordine atât de rigidă precum cea a blocului comunist³⁹.

Relațiile apropiate cu China – esențiale pentru ca liderii comuniști români să pună problema basarabeană în discuțiile cu sovieticii

Factorul care a permis Bucureștiului să se distanțeze de Moscova cu mai puțină teamă de reacția acesteia a fost schisma chineză, ostilita-

tea fățișă declanșată între atotputernica Uniune Sovietică și China comunistă, după ce, în octombrie 1961, Zhou Enlai, șeful delegației Beijingului, a părăsit lucrările Congresului al XXII-lea al PCUS din cauza atitudinii brutale a lui Hrușciiov față de comuniștii din Albania.

Așa cum arăta istoricul George Ciorănescu, „Reactualizarea litigiului basarabean și chiar fondarea premiselor diplomatice pentru o eventuală dobândire a teritoriului, ceea ce nu putea fi conceput în confruntarea bilaterală dintre România și Uniunea Sovietică, a devenit imaginabilă numai cu sprijinul unei supraputeri în stare să contracareze forța și presiunea Sovietelor”⁴⁰.

Evoluția graduală a apropierii româno-chineze a fost marcată de schimbul de numeroase delegații economice și politice în anii 1962-1963. Aceste contacte au fost pregătite încă de la începutul anilor 1960, când s-au pus bazele schimbului de informații și chiar ale unei colaborări operative între serviciile speciale românești și cele chineze în scopul unor aranjamente politice, care au fost antamate de Emil Bodnăraș și Kang-Sheng (șeful serviciilor secrete și de securitate chineze). Cei doi fuseseră colegi la școala de agenți a GRU de la Moscova, în anii 1934-1935, și avuseseră o contribuție importantă la susținerea intereselor Kremlinului în perioada care a urmat⁴¹. Numai că în 1964, țările lor, China și România, unde comunismul „ieșise victorios”, regimurile pe care le serveau evoluau spre o „direcție proprie” și utilă, și inevitabilă, adică spre „emanciparea” de sub tutela paternalistă a Moscovei⁴². Prin acest canal informativ al lui Bodnăraș, guvernul comunist de la București a realizat primele contacte și întâlniri cu chinezii.

Relația tot mai apropiată dintre București și Beijing în această perioadă trebuie înțeleasă din perspectiva susținerii reciproce a unor interese pe plan internațional. China a sprijinit Bucureștiul, încurajându-i „decizia de a nu ceda în fața presiunilor sovietice” pe parcursul următoarelor trei decenii, în timp ce România s-a opus cu fermitate excluderii Chinei din sânul comunității statelor socialiste și a îndemnat-o să își asume pe plan internațional un rol care să consolideze poziția ambelor țări în fața Moscovei. Bucureștiul a dat cea mai grea lovitură strategiei Moscovei de a izola China prin demersurile întreprinse în Occident în numele Beijingului⁴³.

În anul 1963 România semnează un nou tratat comercial cu China, dar nu reînnoiește acordul cu URSS, care prevedea baze pentru submarinele sovietice la Mangalia și instalații militare în Insula Șerpilor⁴⁴. În același an, conducerea de la București nu a susținut cererea Republicii Populare Mongole de admitere în Tratatul de la Varșovia, în spatele căreia stătea interesul vădit al Kremlinului de a-și consolida pozițiile geostrategice în disputa cu China Populară.

Întâlnirea de la Pițunda – liderii sovietici sunt îngrijorați de „iredentismul românesc” în privința Basarabiei

Pentru prima dată, într-o formă explicită, problema Basarabiei a apărut în discuțiile româno-sovietice, la nivelul cel mai înalt, în urma unei vizite pe care o delegație oficială a României, condusă de Ion Gheorghe Maurer (delegație din care făcea parte și Nicolae Ceaușescu), membru al Biroului Politic al CC al PMR, președintele Consiliului de Miniștri al României, a efectuat-o în RP Chineză și RPD Coreeană, în perioada 3-10 martie 1964. După cum va relata ulterior Maurer, vizita la Beijing a avut scopul „de a face China să înțeleagă politica noastră ca o politică de ieșire de sub hegemonia sovietică. Să câștigăm, deci, sprijinul Chinei”⁴⁵. Cu această ocazie, liderul chinez Mao Zedong, în discuțiile purtate cu delegația de stat a României, a abordat chestiunea teritoriilor românești ocupate de URSS, într-un context mai amplu cuprinzând problematica frontierelor și a relațiilor cu Uniunea Sovietică.

La reîntoarcerea de la Beijing spre București, delegația română, potrivit unui obicei mai vechi, a făcut o escală la Moscova, pentru a informa conducerea sovietică despre rezultatele vizitei în China. Întrucât primul secretar al CC al PCUS, Nikita Hrușciov, nu se afla atunci la Kremlin, ci în Crimeea, delegația română s-a deplasat în regiune. În ziua de 15 martie, la Pițunda, delegația română a avut o convorbire cu Hrușciov asupra problematicii internaționale, a relațiilor bilaterale, dar au fost aduse în discuție și unele aspecte ale convorbirilor purtate de români cu delegația chineză, la Beijing.

Referitor la acest moment, Hrușciov notează în *Memoriile sale*: „Îmi amintesc că o delegație română a fost în China. Aceasta s-a întâmplat după ce noi înșine tocmai încetasem să vizităm pe chinezi, deoare-

ce aceștia nu ne mai invitau. Pe drumul de reîntoarcere de la Beijing la București, delegația română a trecut prin Moscova. Am avut o discuție foarte prietenească și animată... A fost și ceva care ne-a speriat: «Chinezii ne-au spus că voi ne-ați luat Basarabia – au zis românii. Noi n-am avut decât să ascultăm, deși, evident, nu mai avem nevoie de Basarabia». Astfel, românii ne-au redat doar ceea ce auziseră de la chinezi, dar ei nu exprimaseră niciun dezacord în legătură cu ceea ce au spus chinezii despre Basarabia. Această conversație ne-a lăsat un gust amar. Începeam să-i suspectăm pe români că ne-ar purta pică pentru retrocedarea, după război, a Basarabiei la Uniunea Sovietică⁴⁶. În mod sigur, convorbirile purtate la Pițunda au fost de natură să agraveze suspiciunile liderilor sovietici în legătură cu „iredentismul românesc” în privința Basarabiei. Sesizând că Basarabia reprezintă motivul real pentru noua atitudine românească, Hrușciiov își avansa propria teorie: „Privind lucrurile din punct de vedere istoric, Moldova n-a făcut niciodată parte din statul român, care a luat-o de la noi după revoluție, când armata noastră era prea slabă ca să ne mai poată apăra de dezmembrare. Retrocedarea Moldovei după război nu a reprezentat altceva decât refacerea hotarelor noastre, care existau înainte de revoluție”⁴⁷.

La patru decenii de la aceste evenimente, fostul prim-ministru al României, Ion Gheorghe Maurer, a evocat împrejurările în care chestiunea Basarabiei a apărut ca temă de preocupare a conducerii chineze: „Pentru istoricii lor, lucrurile erau cunoscute. În polemica angajată cu sovieticii, ei foloseau exemplul Basarabiei ca dovadă că sovieticii sunt cotropitori de pământuri străine. Noi nu avusesem cum ști dinainte că ei cunosc problema Basarabiei”⁴⁸. Referitor la discuțiile purtate cu sovieticii, la Pițunda, Maurer arată următoarele: „La un moment dat, Hrușciiov a adus vorba despre momentul în care chinezii au spus că sovieticii ne-au luat Basarabia. Eu am tăcut. «Ce le-ai răspuns?», m-a întrebat Hrușciiov. «Ce puteam să răspund?», am zis eu. Ceea ce însemna: «Ne-ați luat-o!». Hrușciiov n-a mai zis nimic. Ce să mai fi zis? Amândoi știam de partea cui este dreptatea, dar noi nu eram sub puterea dreptății, ci a lor”⁴⁹.

Informațiile de care dispunem în acest moment ne permit să apreciem că, la întâlnirea de la Pițunda, discuția despre chestiunea Basarabiei a apărut în contextul dialogului mai amplu asupra dificultăților deli-

mitării frontierei sovieto-chineze. Vorbind despre activitatea Comisiei mixte sovieto-chineze pentru definitivarea liniei de demarcație între cele două țări, Hrușciov a apreciat că „răscolirea” istoriei era contra-productivă, considerând că granițele trebuiau respectate ca atare: „Ce s-ar întâmpla dacă am revizui granițele cu Mancuria, cu Mongolia etc.? Asta nu ar constitui decât un prilej în plus de discuție. Cu atât mai mult această discuție nu-și are sensul în relațiile dintre țările socialiste”. Liderul de la Kremlin a adus ca exemplu cazul Basarabiei, spunând apoi: „Eu cred că nu trebuie să discutăm despre această problemă, că atunci în țările socialiste ar trebui să se facă un plebiscit. Dacă românii ar ridica această problemă, eu personal aș fi pentru plebiscit și să lăsăm popoarele să hotărască unde [sic!] vor să aparțină”⁵⁰. În continuare, Hrușciov a atenționat asupra problemelor de frontieră ce ar fi existat între România și Ungaria, precum și a altor diferende teritoriale potențiale între țările socialiste⁵¹. Liderul sovietic relua, de fapt, același mod de gândire diversionist și provocator pe care îl expusese și în alte ocazii, cu privire la problema frontierelor României, punând într-o legătură directă cu iz șantajist chestiunea Basarabiei cu aceea a Transilvaniei. De reținut, de asemenea, că ideea plebiscitului era o cerință sovietică mai veche apărută în discuțiile româno-sovietice din anii 1920 și care viza, de altfel, contestarea legitimității actului Unirii Basarabiei cu România, prin hotărârea Sfatului Țării din 27 martie 1918. Ea fusese avansată de delegația URSS la conferința de la Viena, din 29 martie – 2 aprilie 1924, fiind respinsă de reprezentanții diplomați ai României.

Liderii comuniști români aveau și ei părerile lor în această problemă, uneori critice față de poziția sovietică, pe care și le exprimau în reuniunile restrânse ale conducerii activului de partid. În ședința Biroului Politic al CC al PMR, din 23 iunie 1964, când a venit vorba de sugestia lui Hrușciov de a organiza un plebiscit în Basarabia, avansată din proprie inițiativă la întâlnirea de la Pițunda, Gheorghiu-Dej a făcut o serie de comentarii: „Și chestiunea Basarabiei, cum a putut să fie aruncată așa? Cred că e o obsesie și nu întâmplătoare. Sunt multe de spus aici. Ce fel de plebiscit vreți să faceți? (...) Poate aceasta îi preocupă: plebiscitul. Apoi dacă este așa, trebuie să fie adusă populația de acolo (de după Ural, unde a fost deportată o parte considerabilă a populației din Basarabia după anexarea sovietică din 1940 și după 1944 – n.n.), dacă

dv. v-ați gândit la aceasta. Aduceți populația pe care ați izgonit-o de acolo și să faceți cu o comisie împărțeala și să vedem cum o să iasă?”⁵². Rezultă clar că liderul comunist român era la curent cu deportările întreprinse de sovietici în teritoriile românești ocupate, putându-se observa, în același timp, o anumită schimbare a modului său de gândire de la un profil internaționalist habotnic, specific anilor 1940-1950, la o evidentă sensibilitate națională.

După întrevederea de la Pițunda, relațiile dintre România și URSS cunosc o răcire accentuată. În RSSM urmează o nouă perioadă de represalii. La indicația Moscovei, începe un nou val de deportări, de data aceasta mascate, care s-au răsfrânt mai ales asupra cadrelor cu studii superioare, trimise spre alte regiuni ale URSS și înlocuite cu specialiști ruși și ucraineni. De altfel, măsura era o continuare a politicii Centrului practicată timp de mai multe decenii, întrucât „...basarabenii erau tratați cu neîncredere și suspiciune, uneori chiar cu o dușmănie greu camuflată”⁵³. Din aceleași motive, secretarii II ai Comitetelor Centrale ale partidelor comuniste din republicile unionale, inclusiv RSSM, erau trimiși de Moscova, iar în Basarabia niciun secretar de partid raional nu provenea din dreapta Nistrului.

În ceea ce privește figurile-cheie din conducerea CC, Prezidiul Sovietului Suprem și Guvern, acestea erau totdeauna de dincolo de Nistru, potrivit unei elocvente formulări devenite un adevărat criteriu de promovare în epoca respectivă, cât și mai târziu: „dacă vrei să fii ministru/ trebuie să fii de peste Nistru”.

Schimburile culturale dintre RSSM și România, destul de restrânse, aproape că se reduc la zero, vizitele reciproce și persoanele suspectate de românism și de lipsă de loialitate sunt strict supravegheate de KGB, iar abonamentele la publicațiile românești sunt permise numai moldovenilor „de încredere”⁵⁴.

„Primăvara de la București”, aprilie 1964

În primăvara anului 1964, neînțelegerile româno-sovietice deveneau publice, la Moscova fiind oficializat – după cum am arătat – „Planul Valev” și puțin mai târziu, în urma plenarei lărgite a CC al PMR din

zilele de 15-22 aprilie, fiind dată publicității *Declarația cu privire la poziția Partidului Muncitoresc Român în problemele mișcării comuniste și muncitorești internaționale*⁵⁵, cunoscută în istoriografie ca *Declarația din aprilie 1964*. De reținut că plenara lărgită a fost convocată anume de Gheorghiu-Dej, în intervalul de timp respectiv, tocmai pentru a nu pleca la reuniunea șefilor de partide comuniste, prilejuită de sărbătorirea liderului sovietic N. Hrușciov, la 16 aprilie 1964, cu ocazia împlinirii a 70 de ani.

În documentele oficiale românești din perioada următoare, declarația avea să fie denumită *Rezoluția istorică din aprilie*, iar în țările occidentale ea era apreciată ca o adevărată *Declarație de independență*⁵⁶. În acest document de mare amploare, PMR își arăta îngrijorarea în legătură cu neînțelegerile sovieto-chineze care aduseseră mișcarea comunistă internațională în pragul scindării, se pronunța pentru continuarea aplicării principiului coexistenței pașnice cu țările capitaliste, dar fără a renunța la lupta ideologică. *Declarația* menționa că la baza colaborării dintre partidele comuniste/muncitorești trebuie să stea principiile „neamestecului în treburile interne, independenței și suveranității naționale, egalității în drepturi și avantajului reciproc”. De asemenea, se specifica faptul că „nu există și nu poate exista un partid «părinte» și un «partid-fiu», partide «superioare» și partide «subordonate», dar există marea familie a partidelor comuniste și muncitorești, egale în drepturi; niciun partid nu are și nu poate avea un loc privilegiat, nu poate impune altor partide linia și părerile sale... Niciunui partid nu-i este îngăduit a trece peste capul conducerii de partid dintr-o țară sau alta, și cu atât mai mult nu-i este îngăduit a face apeluri la înlăturarea sau schimbarea unui partid”⁵⁷. Invocând ca linie politică viitoare principiul formulat de Lenin cu privire la suveranitatea națională, *Declarația* reprezenta practic denunțarea relației de vasalitate față de Moscova. Documentul a fost redactat astfel încât să aibă priză la cât mai mulți membri ai comunității socialiste, în încercarea de a contrabalansa presiunile Moscovei. Concentrându-se asupra unor principii generale, autoritățile de la București nu urmăreau doar să își sporească gradul de independență. Ele atacau dominația sovietică asupra Europei de Est și în cadrul comunității socialiste extinse⁵⁸.

Declarația din 22 aprilie 1964 era „încununarea unei politici începute după moartea lui Stalin” și avea să reprezinte temelia strategiei

politice a PCR (denumire reluată în 1965) atât în relațiile cu URSS și partidele „frățești”, cât și cu celelalte state, fie „capitaliste”, fie „nealiniat”⁵⁹. Documentul a fost amplu dezbătut în adunări de partid la diferite niveluri, în instituții și întreprinderi din țară, unde s-a pus în discuție tratamentul inadecvat aplicat României, poporului său și partidului de puterea sovietică. Au fost analizate multe dintre „momentele de asistență nesolicitată din partea Moscovei și de amestec nedorit al autorităților sovietice în problemele interne ale partidului și ale statului, începând din anii 1920 și sfârșind cu anii 1960”, precum și „furtul” comis prin Sovromuri, problema Basarabiei, dar și furtul impresionantului tezaur românesc trimis în Rusia pentru a fi păstrat, în timpul Primului Război Mondial⁶⁰. Mai mult, declarația lansa câteva întrebări în direcția Moscovei, într-o serie de probleme de securitate care justificau dominația sovietică asupra Europei de Est, cât și a comunității socialiste mai largi. De exemplu, se solicita încheierea „tratatului german de pace” și transformarea Balcanilor „într-o zonă a păcii și cooperării internaționale” (fără a face referire la o zonă liberă de arme nucleare) și susținerea chiar „să i se acorde neîntârziat Republicii Populare Chineze locul din cadrul Națiunilor Unite”⁶¹.

Raportul detaliat al întâlnirilor publice pe marginea *Declarației* a provocat furie la Moscova, dar oficial conducerea URSS a avut, la început, o atitudine ce poate fi caracterizată drept „rezervată”. Nedorind să facă prea mult zgomot în public, N. Hrușciov a decis să prelucreze partidele comuniste și muncitorești, orientându-le contra României, pe care a învinuit-o de „naționalism”⁶². Documentul a fost neglijat de către țările din blocul statelor socialiste, cu excepția Iugoslaviei și Poloniei, care l-au publicat.

Note ■ ¹ Apud Elis Neagoe-Pleșa, *Rolul lui Gheorghe Gheorghiu-Dej în elaborarea politicii externe și în direcționarea relațiilor româno-sovietice (1960-1965)*, în „Annales Universitatis Apulensis”, Series Historica, nr. 9/1, 2005, p. 232; Elena Negru, Gheorghe Negru, „Cursul deosebit” al României și supărarea Moscovei. Disputa sovieto-română și campaniile propagandistice antiromânești din RSSM (1965-1989), *Studiu și documente*, vol. I (1965-1975), Academia de Științe a Moldovei, Institutul de Istorie, Stat și Drept, Chișinău, 2013, p. 12.

² Ghiță Ionescu, *Comunismul în România*, Editura Litera, București, 1994, p. 339.

³ ANIC, fond C.C. al P.C.R. – Cancelarie, dosar 4/1963, f. 31 (documentul a fost publicat integral de Mihai Retegan în *Război politic în blocul comunist. Relațiile româno-sovietice în anii '60. Documente*, Editura Rao, București, 2002).

⁴ Dan Cătănuș, *Tot mai departe de Moscova...*, p. 292. Vezi și Gheorghe E. Cojocaru, *loc. cit.*, p. 96.

⁵ E. Weisenfeld, *Charles de Gaulle. Der Magier im Elysee*, München, 1990, p. 148; Viorel Roman, *Rumänien im Spannungsfeld der Grossmächte (1944-1991)*, Vol. III, Dr. Falk Verlag, Bremen, 1991, p. 38-39.

⁶ Viorel Roman, *op. cit.*, p. 50.

⁷ Ghiță Ionescu, *op. cit.*, p. 343.

⁸ Vezi Paul Nistor, *Basarabia, pretext de șantaj sau obiect de negociere?*, în „Historia”, nr. 125, mai 2012, p. 74.

⁹ Paul Sfetcu, *13 ani în anticamera lui Dej*, Editura Curtea Veche, București, 2008, p. 265.

¹⁰ Vezi Larry L. Watts, *op. cit.*, p. 556.

¹¹ Ion Rațiu, *op. cit.*, p. 42-43; Vlad Georgescu, *op. cit.*, p. 305; Viorel Roman, *op. cit.*, p. 50.

¹² Vlad Georgescu, *op. cit.*, p. 305.

¹³ *Ibidem*, p. 306.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ Vasile Buga, *O vară fierbinte în relațiile româno-sovietice: convorbirile de la Moscova din iulie 1964*, INST, 2012, p. 174; Gheorghe E. Cojocaru, *loc. cit.*, p. 100.

¹⁶ Cristian Troncotă, *op. cit.*, p.19; Larry L. Watts, *op. cit.*, p. 216.

¹⁷ *Ibidem*, p. 482; Larry L. Watts, *op. cit.*, p. 216.

¹⁸ Spre comparație, ofițerii cehoslovaci au urmat cursurile academiilor și institutelor sovietice până la destrămarea URSS (1991), iar cei polonezi și maghiari au continuat pregătirea în instituțiile rusești până în anul 1993 (Vezi Larry L. Watts, *op. cit.*, p. 213). Raportul Macierewicz, elaborat de guvernul polonez în februarie 2007, detaliază modul în care ofițerii din serviciile militare au continuat să fie instruiți în taberele GRU și KGB, de către serviciile succesoare rusești, ușor reformate. Numirile și promovările au continuat să se facă dintre cadrele „de perspectivă”, aprobate și instruite de Moscova, incluzând trei dintre șefii și patru dintre adjuncții de servicii, până și după intrarea în noul mileniu. Spre exemplu, 301 instructori sovietici/ruși au activat în serviciul de informații militare al Poloniei (WSI) între 1991-2006, iar câteva zeci de absolvenți activau în „eșalonul superior” al structurilor WSI chiar și în 2006 (Vezi Larry L. Watts: *Războiul ascuns dintre Pactul de la Varșovia și România*, în www.independent-al.ro/.../razboiul-clandestin-dintre-t).

¹⁹ Petre Otu, *În Biroul Politic, despre agentura sovietică: Vin vremuri grele*, în „Magazin istoric”, nr. 7, iulie 1999, p. 20-21; Larry L. Watts, *op. cit.*, p. 216.

²⁰ Larry E. Watts, *op. cit.*, p. 216-217.

²¹ Petre Otu, *loc. cit.*, p. 20-21; Cristian Troncotă, *op. cit.*, p. 20; *Interviu cu fostul ministru de externe Ștefan Andrei*, emisiunea „Miezul problemei”, Național TV, 28 februarie 2007, ora 22.00; Larry L. Watts, *op. cit.*, p. 217.

²² „The Times”, 27 iunie 1963.

²³ Vezi pe larg Gheorghe Manea, *Labirintul vieții prin „sârma ghimpată”: Biografie-memorii-amintiri*, Editura UMC, București, 1998.

- ²⁴ Unitatea era cunoscută oficial doar prin denumirea militară secretă: UM 0920/A, din 1969 până în 1978, și UM 0110 după aceea.
- ²⁵ Cristian Troncotă, *op. cit.*, p. 480-482; Mihai Pelin, *Culisele spionajului românesc: DIE 1955-1980*, Editura Evenimentul Românesc, București, 1997, p. 178.
- ²⁶ *Ibidem*, p. 12.
- ²⁷ Vezi Virgil Lazăr, *Planul Valev, făcut praf de România Liberă*, în „România Liberă”, 3 februarie 2011.
- ²⁸ E.B. Valev, *Problemele dezvoltării economice a raioanelor dunărene din România, Bulgaria și U.R.S.S.* (traducere din „Vestnik Moskovskogo Gosudarstvennogo Lomonosov Universitatea”), în „Viața Economică”, București, 12 iunie 1964.
- ²⁹ Florin Constantiniu, *De la Răutu și Roller la Mușat și Ardeleanu*, Editura Enciclopedică, București, 2007, p. 277; Gheorghe E. Cojocaru, *loc. cit.*, p. 104.
- ³⁰ Conform indicațiilor lui Gheorghe Gheorghiu-Dej, editorialul n-a fost semnat.
- ³¹ E.B. Valev, *loc. cit.*
- ³² Paul Niculescu-Mizil, *op. cit.*, p. 260; Gheorghe E. Cojocaru, *loc. cit.*, p. 105.
- ³³ Gheorghe E. Cojocaru, *loc. cit.*, p. 105.
- ³⁴ *Ibidem*.
- ³⁵ K. Jowitt, *Revolutionary breakthrough and national development. The case of Romania 1944-1965*, Berkeley, 1970, p. 270.
- ³⁶ George Ciorănescu, *Romania and its Allies*, în Vlad Georgescu (ed.), *Romania: 40 Years (1944-1984)*, Washington, 1985, p. 44.
- ³⁷ Viorel Roman, *op. cit.*, p. 52.
- ³⁸ George Ciorănescu, *Romania în politica externă a României (1944-1986)*, în „Patrimoniul”, Chișinău, nr. 4/1991, p. 202.
- ³⁹ Vezi Paul Nistor, *loc. cit.*, p. 74.
- ⁴⁰ George Ciorănescu, *Romania în politica externă a României (1944-1986)*, p. 202.
- ⁴¹ Lavinia Betea, *Alexandru Bârlădeanu despre Dej, Ceaușescu și Iliescu*, Editura Evenimentul Românesc, București, 1997, p. 57; vezi și Roger Faligot, Remi Kauffer, *Serviciul Secret Chinez*, Editura Nemira, București, 1993, p. 118-133; Cristian Troncotă, *op. cit.*, p. 22.
- ⁴² Cristian Troncotă, *op. cit.*, p. 22.
- ⁴³ Vezi pe larg Larry L. Watts, *op. cit.*, p. 269-273.
- ⁴⁴ Paul Niculescu-Mizil, *op. cit.*, p. 36; Gheorghe E. Cojocaru, *loc. cit.*, p. 100.
- ⁴⁵ Vezi Florin Mihai, *Ceaușescu, tupeu în fața lui Mao Tze-Dun*, în www.historia.ro/.../ceausescu-tupeu-fata-lui-mao-tze-dun (accesat la 19 martie 2015)
- ⁴⁶ *Khrushchev Remembers*, p. 232; Ion Constantin, *Basarabia sub ocupație sovietică ...*, p. 130.
- ⁴⁷ *Ibidem*; Ion Constantin, *op. cit.*, p. 130.
- ⁴⁸ Lavinia Betea, *Partea lor de adevăr (Alexandru Bârlădeanu despre Dej, Ceaușescu și Iliescu; Maurer și lumea de ieri. Mărturiile despre stalinizarea României; Convorbiri neterminate cu Corneliu Mănescu)*, Editura Compania, București, 2008, p. 325; Gheorghe E. Cojocaru, *loc. cit.*, p. 101-102.
- ⁴⁹ *Ibidem*, p. 326; Gheorghe E. Cojocaru, *loc. cit.*, p. 102.
- ⁵⁰ ANIC, Fond C.C. al P.C.R., Secția Relații Externe, dosar nr. 36/1964, Vol. II, f. 86; Vasile Buga, *Pe muchie de cuțit Relațiile româno-sovietice 1965-1989*, Prefață de Radu Ciuceanu, INST, București, 2013, p. 340.

⁵¹ *Ibidem*, dosar 30/1964, f. 42; Gheorghe E. Cojocaru, *loc. cit.*, p. 102.

⁵² Vasile Buga, *O vară fierbinte în relațiile româno-sovietice...*, p. 24.

⁵³ Grigore Eremei, *Fața nevăzută a puterii*, Editura Litera, Chișinău, 2003, p. 581; Dorin Cimpoșu, *op. cit.*, p. 24.

⁵⁴ Dorin Cimpoșu, *op. cit.*, p. 24.

⁵⁵ Vezi pe larg Florian Banu, Liviu Țăranu, *Aprilie 1964 – „Primăvara de la București”*. *Cum s-a adoptat „Declarația de independență” a României?*, Editura Enciclopedică, București, 2004.

⁵⁶ Ion Rațiu, *op. cit.*, p. 36; A.U. Gabany, *Partei und Literatur in Rumänien seit 1945*, München, 1975, p. 78; Viorel Roman, *op. cit.*, p. 52.

⁵⁷ „Scânteia”, 26 aprilie 1964.

⁵⁸ Larry L. Watts, *op. cit.*, p. 248.

⁵⁹ Florin Constantiniu, *O istorie sinceră a poporului român*, Editura Univers Enciclopedic, București, 1998, p. 495.

⁶⁰ Mihai Retegan, *op. cit.*, p. 40; Larry L. Watts, *op. cit.*, p. 250.

⁶¹ „Scânteia”, 23 aprilie 1964; Larry L. Watts, *op. cit.*, p. 250.

⁶² Elena Negru, Gheorghe Negru, *op. cit.*, p. 14.

Ioan C. POPA

Puterile revizioniste împotriva ordinii europene (I)

(80 de ani de la raptul Basarabiei, nordului Bucovinei și al nord-vestului Transilvaniei)

I.C.P. – sociolog, publicist și diplomat; doctor în sociologie (relații internaționale); cercetător asociat la Institutul de Sociologie al Academiei Române. Cărți publicate: *Români, Basarabia și Transnistria*, două ediții în limba română (București, 2009, 2012) și o ediție în limba rusă (Chișinău, 2010); *Mecanisme de putere ale regimului totalitar comunist în perioada bolșevismului. Impactul în Basarabia și Transnistria* (București, 2011); *Destine frânte. Pagini despre românii din Est (1917-1954)* (București, 2014); *Trei ani în preajma președintelui (1997-1999). Note și consemnări* (București, 2014); *Fața nevăzută a agresorului. Pactul Ribbentrop-Molotov și urmările lui pentru România* (București, 2017). Membru al Uniunii Ziaristilor Profesioniști din România.

Preambul

Înainte de a detalia subiectul anunțat în titlu, se impun câteva precizări.

Începutul Primului Război Mondial a găsit România într-una din acele situații-limită în care a fost nevoită să ia decizii hotărâtoare pentru a supraviețui ca stat și a-și împlini idealul secular de întregire națională. La 21 iulie/3 august 1914, Regele Carol I a întrunit, la Castelul Peleş din Sinaia, Consiliul de Coroană, la care au luat parte membrii guvernului liberal condus de Ion I. C. Brătianu, reprezentanții celor două aripi ale opoziției conservatoare și doi foști prim-miniștri. Participant la acest Consiliu, viitorul prim-ministru I. G. Duca sintetizează astfel discursul introductiv al regelui: „Războiul general a izbucnit. Se dă marea luptă prin care pentru o întregă perioadă istorică se va stabili harta Europei și soarta popoarelor. Desigur că în acest război vor fi învingători și învinși, dar e neîndoielnic că dinainte și irevocabil meniți să fie învinși vor fi neutri”¹. Așadar, concluziunea regale, România trebuie să se conformeze tratatelor convenite cu Puterile Centrale (ultimul reînnoit în 1913 de guvernul condus de

Titu Maiorescu) și să intre în război de partea acestora. Rând pe rând, participanții și-au expus punctele de vedere. P. P. Carp a susținut poziția suveranului, făcând trimitere la vechea dilemă a politicii românești: „care e interesul statului român, să triumfe slavismul, sau să triumfe germanismul? Evident, germanismul. Izbânda slavismului ar fi moartea noastră”². Ceilalți participanți au avut însă altă părere: România ar fi obligată să intre în război de partea Puterilor Centrale dacă acestea ar fi fost atacate, dar, întrucât ele au atacat primele, suntem scutiți de orice obligații și trebuie să rămânem neutri. Unii vorbitori au adus ca argument și faptul că opinia publică românească se pronunță „*hotărât împotriva intrării în acțiune alături de Austro-Ungaria*” (A. Marghiloman). În final a luat cuvântul I. I. C. Brătianu, care a expus punctul de vedere al guvernului: „Noi cerem ca România să rămână neutră. Tratatul, precum s-a arătat, nu ne obligă, dar chiar dacă ne-ar obliga, România nu poate admite ca aliații ei să dispună de soarta ei fără ca măcar să-și dea osteneala de a o vesti. Austria și Germania au pregătit războiul și l-au declarat. Nu ne-au făcut cinstea să ne comunice măcar intențiile lor. După ce războiul a fost fapt împlinit, ne-au cerut să luăm armele alături de ele (...). Sentimentul public este aproape în unanimitate împotriva războiului. *Problema românilor din Ardeal domină întreaga situație, ea a fost pururea punctul negru al Alianței... Soarta românilor de peste munți, idealul național al românismului, sunt chestiuni peste care niciun guvern român nu le poate nesocoti. Dacă în lucrurile mici se poate trece peste sentimentul public, în ceasurile mari ale vieții naționale oamenii de stat trebuie să țină seama de voința poporului. Nu se poate face un război în vremurile de azi, când acest război nu este aprobat de conștiința națională. Să rămânem deci neutri... Războiul va fi probabil lung și vom mai avea prilejul să ne mai spunem cuvântul*”³.

Cuvinte profetice, care aveau să se adeverească punct cu punct. Într-adevăr, după doi ani de neutralitate, timp în care România a fost curtată insistent cu diverse promisiuni de către ambele tabere beligerante, a venit și vremea ca românii să-și spună cuvântul. Între timp însă, guvernul român nu stătuse cu mâinile în sân să vadă încotro bate vântul biruinței. Încă din 18 septembrie/1 octombrie 1914, primul ministru I. I. C. Brătianu reușise să încheie, într-o discreție deplină, o convenție cu Rusia prin care aceasta se angaja ca, în caz de victorie și în schimbul păstrării neutralității, România să primească Ardealul și toate

ținuturile românești aflate sub stăpânire habsburgică, după cum preciza Nota semnată la Țarskoe Selo de ministrul rus al afacerilor externe, S. D. Sazonov: „Rusia se obligă să se opună oricărui atentat contra status-quo-ului teritorial al României în întinderea granițelor sale actuale. În același timp se obligă să recunoască României dreptul de a-și încorpora acele teritorii din Monarhia austro-ungară care sunt populate cu români. În ce privește Bucovina, principiul majorității populației trebuie să formeze fundamentul pentru delimitarea teritorială între Rusia și România...”⁴.

Acest document a reprezentat fără îndoială un important succes diplomatic personal al lui Brătianu, iar I.G.Duca era îndreptățit să consemneze că el constituie „mărturia, indiscutabila dovadă scrisă, că n-am făcut politică de oportunism mercantil și că, de la începutul războiului mondial, cu o viziune limpede a viitorului, ne-am legat soarta de grupul de puteri care trebuia să fie învingător și care, numai prin biruința lui, asigură statelor mici realizarea aspirațiilor lor naționale”⁵. La 27 septembrie/10 octombrie 1914, regele Carol I a murit subit, locul său fiind luat a doua zi de principele moștenitor Ferdinand.

În 1916, aliații își sporiseră insistențele și presiunile pentru a determina România să li se alăture împotriva Germaniei și Austro-Ungariei. Negocierea condițiilor s-a dovedit însă destul de dificilă, pentru că guvernul Brătianu nu era dispus să trimită țara la luptă fără o serie de garanții ferme, între care: recunoașterea de către Anglia și Franța, alături de Rusia, a revendicărilor naționale românești, în integralitatea lor, respectiv întregirea țării cu Transilvania, Banatul și Bucovina (Basarabia nu intra atunci în discuție, deoarece nu se punea problema destrămării și a Imperiului țarist); garanții militare pentru protejarea împotriva unui eventual atac din spate al Bulgariei; livrarea de armament și muniție pentru trupele române. România avea deja o experiență nefericită din timpul războiului pentru independență (1877) când, deși victorioasă alături de Rusia, a devenit victimă tocmai datorită pretențiilor acestui aliat. De altfel, chiar în timpul noilor negocieri privind condițiile de intrare în război, rușii își schimbaseră în parte garanțiile date în 1914, în schimbul neutralității, și pretindeau întreaga Bucovină, iar sârbilor le promisese o parte din Banat. Brătianu nu era dispus la nicio concesie: „Nu pot admite – declara el

– ca un oraș ca Cernăuți, un focar de cultură românească, sediul unei universități, reședința unei mitropolii române să fie dat rușilor pe motivul că în nordul Bucovinei administrația austriacă, vitregind elementul românesc, a hotărât și încurajat o infiltrațiune rutenească”⁶.

Tratatul de alianță și Convenția militară au fost semnate la 4/17 august 1916, la București, între România, Rusia, Franța, Anglia și Italia. Pentru menajarea sensibilității regelui, datorită originii sale germane, România urma să declare război doar Austro-Ungariei, deși se anticipa că Germania va sări imediat în ajutorul aliatei sale. În ziua de duminică, 14/27 august 1916, la Cotroceni se întrunea un nou Consiliu de Coroană, sub conducerea regelui Ferdinand, care, cu două zile înainte, serbase aniversarea împlinirii vârstei de 51 de ani. Dezbaterile au fost și de această dată pline de nuanțe și momente dramatice, dar personalitatea dominantă s-a dovedit din nou Brătianu, prin două intervenții de excepție. El a repetat argumentarea că România, pentru a-și putea împlini idealul de unitate națională, trebuie să părăsească neutralitatea și să se alăture Puterilor Aliate împotriva Puterilor Centrale. Evident, cu asumarea tuturor riscurilor:

„Fără îndoială – sublinia Brătianu – cred că vom ieși învingători, dar nu sunt sigur, se poate să fim și învinși. De aceea vreau să se știe bine de toți, că, chiar învinși, tot cred că țara mea trebuie în această clipă a evoluțiunii ei istorice să facă acest gest. În viața națiunilor sunt afirmări de drepturi care se socotesc mai mult decât izbânzi trecătoare și sunt gesturi de abdicare, de dezertare morală, care compromit viitorul lor pentru veacuri de-a rândul. Într-o atare situație este astăzi românismul, de aceea, chiar de a fi să fim bătuți, faptul că patru din cele mai mari puteri ale lumii au recunoscut temeinicia revendicărilor noastre naționale și au consfințit printr-un act solemn hotarele etnice ale românilor de peste Carpați, cauza românismului va face un pas înainte, mai mare și mai însemnat decât oricând. Și dacă nu azi, mâine vom culege roadele acestor jertfe și acestor afirmări de drepturi”⁷.

România intra așadar în război, alături de Aliați, cu gândul la împlinirea idealului unității naționale. În noaptea de 27/28 august 1916, Armata Română trece Carpații și pătrunde în Transilvania, unde obține primele victorii. Armata aliată de la Salonic nu și-a respectat însă angajamentul de a începe ofensiva împotriva bulgarilor. În

schimb, aceștia și turcii au atacat România din sud, iar germanii și austro-ungarii au început înaintarea dinspre Vest. Au urmat zile de cumpănă, pentru țară, pentru armată, pentru regimul monarhic. Germanii și austro-ungarii au tratat România, pe care o acuzau de trădare, cu o ură mai mare decât cea manifestată împotriva cărora declanșaseră războiul cu doi ani în urmă. Stau măturie, în primul rând, dramele și tragedia celor aproape trei mii de soldați români care au murit în cursul prizonieratului în Alsacia și Lorena în anii 1917-1918. Max Dollfus, înalt funcționar al Comitetului Internațional al Crucii Roșii în timpul Primului Război Mondial, însărcinat de guvernul român să se ocupe de regruparea trupurilor soldaților români decedați în Alsacia, a efectuat la timpul respectiv o anchetă printre primarii din această provincie pentru a cunoaște împrejurările morții prizonierilor de război români. Iată concluziile sale: „După ce am interogat sute de martori oculari ai martiriului românilor în 1917, pot vorbi despre voința autorităților militare germane de a-i face să ispășească pe acei țărani nevinovați *crima* comisă de patria lor în ziua în care a intrat la rândul ei în război. Procedul impunerii de suferințe a fost aplicat metodic. Trebuia ca el să ducă, până la urmă, la efectul privațiunilor premeditate, adică la moartea lentă...”. Făcând „bilanțul tragediei înfricoșătoare”, același autor conchidea: „În cinci luni, 1 187 de victime, tineri, pe care mii și mii de martori i-au văzut murind lent, cadavre vii înainte de a fi fost cadavre reale. Cine ar cuteza să spună în fața acestor fapte, în fața acestor cifre, în fața interdicției formulate către populația alsaciană de a nu îi hrăni pe prizonierii români, că nu a avut loc o execuție colectivă, concertată, voită, cu sânge rece?”⁸. La aceste acțiuni de exterminare în masă, trebuie adăugate desigur și condițiile umilitoare ale armistițiului impus României de Puterile Centrale.

Dar calvarul românilor nu s-a datorat numai inamicilor din Puterile Centrale. Foarte curând, unul dintre cei mai importanți aliați, Rusia, va intra într-un carusel al schimbărilor care va bulversa unitatea Alianțelor și va determina o cu totul altă configurație geopolitică în plan regional decât ceea ce se plănuse inițial. Din țări aliate, România și Rusia revoluționară se vor găsi pe baricade diferite, în conflict direct și de lungă durată.

România sub amenințare bolșevică

România s-a aflat de la început în prima linie a luptei împotriva bolșevismului. Românii au cunoscut în mod direct, încă din 1917, ce înseamnă *bolșevismul*, pe care l-au respins ca pe o ideologie străină spiritului poporului român. Documente de arhivă ale Armatei Române atestă fără putință de tăgadă că, în primăvara anului 1917, aliații ruși de pe frontul românesc s-au transformat peste noapte, sub isteria ideologiei bolșevice, într-o hoardă de prădători, care au refuzat să mai lupte și au pactizat cu inamicul, ceea ce l-a determinat pe Ion Antonescu, pe atunci locotenent-colonel, șef al Biroului operații la Marele Cartier General Român, să consemneze: „Iarna grea, inamicul și rușii se coalizaseră cu toții pentru a ne distruge... *Veniți în număr mare, pentru a ne ajuta, rușii s-au instalat în Moldova ca cuceritori*. Călăușiți fiind de această mentalitate au pus stăpânire pe toate orașele și satele, pe toate clădirile oficiale și particulare, pe toate aprovizionamentele și pe toate căile ferate. Invocând secretul operațiilor, au impus trupelor noastre să se miște pe jos și numai pe anumite drumuri și să nu se cantoneze decât în localitățile cele mai mizerabile. Trebuie însă să se știe, că la acea epocă – în ajunul revoluției – toate operațiile lor militare se reduceau în a jefui, teroriza populația, dezonora femeile și distruge toată avuția noastră națională”, astfel că, în scurt timp, „prin mărinimia puternicului aliat eram acum străini în țara noastră”. Poate și mai grav este faptul că, după victoria trupelor române în luptele de la Mărășești (25 iulie – 21 august 1917), germanii și austro-ungarii au început o acțiune de *dezorganizare morală* a Armatei Române, inamicul fiind ajutat și de soldații ruși, care, cel puțin formal, continuau să ne fie aliați. Aceștia din urmă, preciza Antonescu, „încă de la izbucnirea revoluției lor, se luptau din răspuțeri să tragă, prin minciuni, promisiuni și amenințări și pe ai noștri în apele lor. Soldatul nostru era îndemnat atât de unii, cât și de alții, să părăsească frontul, să răstoarne guvernul și să lupte pentru triumful bolșevismului”⁹⁹. La 18 aprilie/1 mai 1917, circa 15 000 de soldați ruși cu drapelul roșii, cărora li s-au alăturat și o serie de muncitori români, au manifestat pe străzile Iașilor, sub presiunea lor fiind eliberați din închisoare mai mulți adepți ai bolșevismului rus. Printre cei eliberați s-a numărat și Cristian Rakovski, unul dintre colaboratorii lui Lenin și viitor membru al primului Birou restrâns al Comitetului Executiv al

Cominternului (martie 1919), care s-a refugiat la Odessa și a început pregătirile pentru declanșarea unor evenimente după modelul celor din Rusia care să conducă la schimbarea regimului constituțional din România.

În pofida multiplelor disfuncționalități apărute în cadrul colaborării militare româno-ruse după intrarea României în război, trebuie precizat că, pe fond, raporturile generale dintre cele două state aliaste, în primul rând în plan politic, au fost la început dominate de încredere reciprocă. O astfel de atmosferă a făcut posibilă, de altfel, luarea în calcul de către conducerea de stat a României a unei eventuale evacuări în Rusia și, mai ales, încredințarea spre păstrare, la Kremlin, a Tezaurului Băncii Naționale a României¹⁰. Este de menționat, de asemenea, faptul că în partea a doua a lunii aprilie și începutul lunii mai 1917, primul ministru Ion I.C. Brătianu, însoțit printre alții de Dinu Brătianu, generalul Constantin Prezan și colonelul Ion Antonescu, s-a aflat într-o lungă vizită la Petersburg, ca invitați ai guvernului provizoriu rus. Cu toată dezamăgirea provocată de turbulențele și dezordinea vizibile la tot pasul în vechea capitală a Rusiei, Brătianu s-a întors totuși încrezător, după cum relatează I.G.Duca, deoarece a obținut „asigurarea formală că războiul va fi continuat, că ni se vor restitui proviziile pe care le împrumutaserăm armatelor rusești în tot decursul iernii, că se va grăbi trimiterea și tranzitarea materialului de război și mai cu seamă că se va întreprinde peste două luni alături de noi ofensiva pe linia Focșani-Galați, pe care o proiectaserăm în vederea eliberării teritoriului ocupat”. Sentimentul de încredere era stimulat și de primirea făcută lui Brătianu și însoțitorilor săi de guvernul provizoriu rus, care „era nu numai cordială, dar cu adevărat regească. (Brătianu) Fusese primit la gară cu muzică și gardă de onoare. Atât el cât și însoțitorii lui... au fost găzduiți în Palatul de iarnă, în apartamentele imperiale. Generalul Prezan dormea în patul Ekaterinei a II-a”¹¹.

Preluarea puterii de către minoritatea bolșevică în toamna anului 1917 avea să schimbe din temelii cursul relațiilor ruso-române. Situația dramatică creată și amenințarea care plana asupra menținerii ordinii constituționale l-au determinat pe primul ministru Brătianu să convoace, în noaptea de 8/9 decembrie 1917, o ședință a Consiliului de Miniștri și să obțină, totodată, aprobarea regelui Ferdinand pentru

intervenția în forță a armatei și dezarmarea bolșevicilor. Această acțiune a eliminat un pericol imediat, dar a reprezentat și semnalul unei riposte din partea fostului aliat de o virulență neașteptată. Sunt cunoscute ultimatumul dat de Consiliul Comisarilor Poporului, la 31 decembrie 1917/13 ianuarie 1918 și ordinul lui Lenin din aceeași zi de arestare a reprezentanților României la Petersburg în frunte cu ministrul Constantin Diamandy.

În pofida greutăților, românii aveau tot mai puternic sentimentul că a sosit momentul istoric al înfăptuirii unui ideal secular, după cum consemna ziarul *Mișcarea*, din 13 ianuarie 1918:

„Idealul unității naționale a rămas busola vieții noastre de stat. La acest ideal nu putem renunța fără a primejdui însăși existența statului român (...). Războiul îl purtăm cu suferințe și îl eternizăm în paginile istoriei cu sângele generației de astăzi. Dar valoarea lui adevărată nu se judecă cu nervii încordați ai celor de astăzi, ci cu seninătatea calmă a celor de mâine. Drepturile pe care le-a fixat războiul de astăzi în conștiința omenirii și în paginile istoriei sunt imprescriptibile. Peste ele nu se va putea trece niciodată. Și astfel se leagă firele istoriei. Unirea cea mică de la 1859 cu războiul Unirii mari de la 1918. Înțelesul politic al acestui război este pasul hotărâtor către Unirea Mare”¹².

Sub amenințarea noii puteri bolșevice din Rusia și la cererea Sfatului Țării de la Chișinău, dar și a Comandamentului rusc în frunte cu generalul Scerbacev, rămas fidel vechiului guvern imperial, la 8/21 ianuarie 1918, primele trupe române, conduse de generalul Ernest Broșteanu, trec Prutul pentru restabilirea ordinii în Basarabia. După câteva zile, trupele bolșevice sunt nevoite să se retragă pe linia Nistrului. Nemulțumit de cursul evenimentelor, la 13/26 ianuarie 1918 Consiliul Comisarilor Poporului rupe în mod unilateral relațiile diplomatice cu România, toți reprezentanții români fiind expulzați. Totodată, guvernul rus a dispus confiscarea Tezaurului României depozitat la Moscova, declarat „intangibil pentru oligarhia română”. Leon Troțki, atunci comandant al Armatei Roșii, propunea chiar o intervenție militară împotriva României care, afirma el, „va fi urmată de o răspândire a bolșevismului în rândul Armatei Române, așa cum s-a întâmplat recent în cazul Ucrainei”¹³.

Provocările și amenințările Rusiei Sovietice erau însă departe de a se liniști. La Odessa, C. Rakovski improvizase, cu acordul lui Lenin și Troțki, un „Colegiu Suprem pentru reglarea chestiunii Basarabiei și conflictului cu România”, structură care, în noaptea de 27/28 ianuarie 1918, a început arestarea în masă a românilor din oraș și transportarea lor pe vase de război, ca „măsuri de siguranță” datorită stării de beligeranță intervenite în raporturile ruso-române. O lună mai târziu, Rakovski le telegrafia lui Lenin și Troțki că scopul misiunii sale la Odessa era de „a alunga forțele române contrarevoluționare din Basarabia și de a provoca o mișcare revoluționară în România”¹⁴.

La 18 februarie/3 martie 1918, la Brest-Litovsk se semnează pacea dintre Rusia Sovietică și Germania, atât de mult hulită și detestată de Lenin, care a justificat-o ca fiind rezultatul unei *coincidențe de interese* între cele două puteri beligerante. Mai mult, el susținea că pacea respectivă avea un caracter temporar, fiind vorba de un *compromis cu bandiții imperialismului german*, impus și acceptat ca o condiție a supraviețuirii revoluției bolșevice. Ca o consecință imediată a acestei păci, fiind încercuită de inamici și lipsită de sprijinul promis de aliați, România se vede nevoită să semneze la Buftea (5/18 martie 1918) Tratatul preliminar de pace cu Puterile Centrale (Germania, Austro-Ungaria, Bulgaria și Turcia), care se va finaliza prin umilitorul Tratat de pace de la București, din 24 aprilie/7 mai 1918. Un tratat care ne-a pus într-o lumină nefavorabilă în fața aliaților vestici. „Nu noi putem fi făcuți responsabili de pacea de la București”, scria un an mai târziu Ion Antonescu. Responsabilitatea o poartă „acea care n-au avut, la timp, energia necesară să împiedice atât trădarea Rusiei țariste, cât și trădarea Rusiei revoluționare. Pacea de la București este o consecință. *Cauza ei este revoluția rusească și Brest-Litovsk*”¹⁵.

În pofida dezastrului care se prefigura, sortii aveau să deschidă totuși un alt drum României, care a renăscut din propria cenușă și a reușit în acel magnific an 1918 să-și împlinească marele ideal al unității și reîntregirii naționale. Primul pas avea să fie făcut foarte curînd, la 27 martie, de Sfatul Țării din Chișinău, care a decis unirea Republicii Democratice Moldovenești (Basarabia) cu „Mama sa România”, acțiune urmată rînd pe rînd de toate celelalte provincii istorice românești. Mai târziu, în 1928, referindu-se la acest eveniment cu adevărat epocal, Dimitrie Gusti scria:

„Măinile care se căutau de veacuri, fără odihnă, acum zece ani s-au împreunat frățește de la Tisa la Nistru, de la Carpați la Mare. Iar poporul român, așezat de destine istorice milenare pe podișul Carpaților, ca să stea strajă neclintită civilizației în Orient, a devenit astfel singurul stăpân al Daciei străbune. Actul politic suprem al unirii întregului neam românesc formează o culme eternă în istoria neamului; el este punctul culminant, cu un nimb de apoteoză, al unui lung proces necesar istoric”¹⁶.

Martor direct al schimbărilor din România de la est de Prut, care au condus la înfăptuirea unirii, a fost și scriitorul Duiliu Zamfirescu, „primul și ultimul Comisar General în Basarabia”, după cum el însuși mărturisea și care ne-a lăsat câteva constatări memorabile. Pe parcursul lunilor februarie-martie 1918, Duiliu Zamfirescu s-a aflat într-o misiune specială încredințată de mareșalul Alexandru Averescu, noul șef al guvernului român, pe lângă Consiliul Directorilor Generali (cabinetul de miniștri) al Republicii Democratice Moldovenești, proclamată la 2 decembrie 1917, în contextul destrămării Imperiului țarist și al aplicării principiului autodeterminării națiunilor. „Basarabia actuală, ca orice țară ieșită din revoluție, este câmpul contrastelor”, devastată de curente centrifuge și promisiuni deșarte, scria D. Zamfirescu câteva luni mai târziu după încheierea misiunii. „Lumea pare într-un echilibru nestabil”, iar peste tot *latet anguis in herba/șarpele se ascunde în iarbă*, mai avertiza el. În pofida multiplelor dificultăți pe care le întrevădea, D. Zamfirescu constata cu satisfacție că „poporul basarabean... este pur românesc în substratul său”. Comentând actul unirii, din 27 martie 1918, scriitorul și diplomatul cu o lungă experiență anterioară la Roma, sublinia:

„În acest pământ locuiește un popor care, de baștină, este popor românesc. Alături de dânsul și adesea ori *peste dânsul* s-au așezat și alte nații cari, ajutate de administrația rusească, au căutat să-l deznaționalizeze. Dar, aici, ca peste tot pe unde a trecut colonizarea romană, cu caracterul său agricol, – **dragostea de pământ a asigurat păstrarea neamului nostru în frontierele țării și în cuprinsul limbei**, cu acea neclintită statornicie a legionarului (membru al legiunilor romane, n.n.), pe care nimic n-a învins-o. Aceasta este comoara pe care ne-o aduce Basarabia: țărănul român, lipit de glie”¹⁷.

La finele Primului Război Mondial au luat ființă, aproape concomitent, două organizații internaționale cu scopuri diametral opuse: **Cominternul** (Internaționala a III-a, Comunistă) a cărei *sarcină mondială* stabilită de Lenin era să asigure *victoria definitivă a socialismului în lume*, și **Liga (Societatea) Națiunilor**, constituită în baza Pactului decis prin Tratatul de la Versailles dintre Puterile Aliate și Asociate și Germania (28 iunie 1919), al cărei obiectiv declarat era „dezvoltarea cooperării între națiuni pentru garantarea păcii și securității” prin asumarea de către statele membre a obligației de a respecta și menține integritatea teritorială și independența lor contra oricărei agresiuni externe. România a fost unul dintre cele 26 state fondatoare ale Ligii, cărora li s-au alăturat pe parcurs și alte țări.

Cominternul împotriva ordinii internaționale

Încă nu se stinseseră ecourile Primului Război Mondial, iar tratativele de pace de la Paris erau în toi, când Lenin și anturajul său au convocat la Moscova (2-6 martie 1919) „primul Congres comunist internațional” care a consacrat înființarea Internaționalei (a III-a) Comuniste (Cominternul). Cu acest prilej, Lenin dă semnalul inaugurării unei „ere noi” în istoria umanității, a „prăbușirii capitalismului” și a trecerii proletariatului la „lupta deschisă cu aparatul de stat” pentru sfârșirea vechii mașinării burgheze și asigurarea victoriei comunismului la scară mondială. Noul imperialism bolșevic proclamat de Lenin reprezenta o amenințare reală și directă pentru România, țară inclusă de la început în planurile de *acțiuni subversive* inițiate de Comintern, prin înființarea a două *birouri speciale* de coordonare a procesului de bolșevizare în zona Balcanilor, unul la Harkov și altul la Odessa.

La două săptămâni după primul Congres al Cominternului, la Budapesta lua ființă Republica Sovietică Ungară/„Republica Sfaturilor” (21 martie 1919), în conducerea căreia rolul de frunte îl avea Bela Kun (responsabil în guvern cu afacerile externe și problemele militare). Bela Kun a devenit în anii următori unul dintre liderii de frunte ai Cominternului și este autorul a numeroase crime sângeroase comise cu cruzime în Crimeea, unde a fost trimis de Lenin, în 1920, să instituie puterea bolșevică¹⁸. România s-a văzut astfel amenințată din

nou, atât de la Vest, cât și din Est, de unde se pregăteau intervenții militare directe și coordonate pentru răsturnarea ordinii constituționale și includerea sa în sistemul republicilor sovietice. Aproape concomitent cu proclamarea Republicii Sovietice la Budapesta, un detașament al Armatei Roșii organizat de ruși și ucraineni în stânga Nistrului a efectuat, la 27 mai 1919, o incursiune sângeroasă la Bender/Tighina, orașul fiind ținut sub teroare timp de două ore. O acțiune violentă similară fusese organizată în ianuarie 1919 la Hotin. Presa românească din perioada respectivă informa sistematic despre descoperirea și dezarmarea de către autoritățile din Basarabia a unor grupuri bolșevice înarmate infiltrate de peste Nistru pentru comiterea de acte violente.

Amenințarea bolșevică ce plana asupra României era agravată de atitudinea ambiguă și contradictorie a Puterilor Aliate în privința unei eventuale intervenții militare în Ungaria. În cele din urmă, sub presiunea evenimentelor și amenințată pe două fronturi de „alianța roșie ruso-ucraineano-ungară”, România decide să înlăture guvernul bolșevic de la Budapesta printr-o intervenție militară. La 4 august 1919, Armata Română intra în capitala Ungariei, de unde s-a retras după patru luni. Pericolul bolșevizării Ungariei a fost înlăturat, dar amenințarea de la Vest va rămâne permanentă în perioada interbelică.

Pe de altă parte, provocările și acțiunile subversive bolșevice din partea Rusiei Sovietice nu au încetat niciun moment pe toată frontiera Nistrului și în interiorul Basarabiei. În timpul Congresului al II-lea al Cominternului, desfășurat la Moscova în perioada 17 iulie-7 august 1920, stimulat de entuziasmul participanților, dar și de marșul Armatei Roșii pornit împotriva Poloniei, Lenin îi transmitea lui Stalin, aflat la Harkov, printr-o telegramă cifrată: „Situția din Comintern este excelentă. Zinoviev, Buharin și cu mine considerăm că ar trebui să încurajăm declanșarea revoluției din Italia chiar acum. După părerea mea, ar fi bine să sovietizăm în acest scop Ungaria, poate chiar și Cehoslovacia și România. Trebuie să analizăm cu atenție această eventualitate...”¹⁹. În Manifestul adoptat la Congresul respectiv, scris de Troțki și aprobat de Lenin, agresivitatea bolșevismului căpăta accente noi: „Trebuie să ucidem capitalismul pentru ca specia umană să poată supraviețui... Internaționala Comunistă reprezintă partidul internațional al insurecției proletare și al dictaturii proletariatu-

lui”²⁰. Dincolo de caracterul utopic al planurilor cominterniste, pentru România ele reprezentau o realitate crudă. La 13 ianuarie 1921, C. Rakovski îl informa pe Lenin : „După eforturi colosale, precum și după o serie de eșecuri, am reușit să organizăm activitatea ilegală în România, în special în Basarabia. Drept rezultat au fost aruncate în aer două poduri și am reușit să organizăm o diversione la Senat”²¹. Un atac violent de o mare gravitate s-a produs în zilele de 12-17 septembrie 1924, la Tatar-Bunar, unde o rebeliune armată, aprobată în prealabil de Comitetul Executiv al Cominternului, urmărea să dea semnalul unei ample mișcări revoluționare în Basarabia, care să se extindă și în restul teritoriului României. Surprinse în prima fază de agresivitatea grupurilor bolșevice, autoritățile române au fost nevoite să apeleze la militarii flotei de pe Dunăre pentru a pune capăt rebeliunii. Mai târziu, în timpul anchetelor la care a fost supus în cadrul Cominternului (1937), Marcel Pauker, unul din liderii comuniștilor români după înființarea Partidului Comunist din România (PCdR) în 1921, confirma că „toate așa-numitele grupuri ilegale de partid fuseseră pregătite pentru terorism și, în al doilea rând, se aflau în legătură cu organizațiile ilegale basarabene, în care activitatea de partid, cea diversionistă și cea de spionaj în favoarea Ucrainei Sovietice se desfășurau laolaltă”²².

Cominternul, devenită o ramificație și, în multe privințe o anexă a serviciilor secrete sovietice, a reprezentat stindardul sub care Moscova a desfășurat cele mai importante acțiuni subversive de subminare a statului național unitar român și de bolșevizare a întregii zone balcanice în perioada interbelică. Planurile sale în privința României au ieșit pregnant în evidență la Congresul al V-lea al Partidului Comunist din România (PCdR), desfășurat la Gorkovo, lângă Moscova, în perioada 3-24 decembrie 1931, sub conducerea lui Bela Kun (Schlosser), ca reprezentant al Comitetului Executiv al Internaționalei Comuniste. Prin conținutul său, Rezoluția în problema națională adoptată la acest congres reprezenta un nou atac deschis la integritatea statului român și ordinea stabilită prin Tratatul de la Versailles (1919) și Trianon (1920), dar și o sfidare fără margini la adresa sacrificiilor făcute de poporul român pentru realizarea unității naționale:

„*România contemporană*” – afirmau membrii grupului cominternist de la Moscova desemnat să vorbească în numele și pentru viitorul popo-

ului român – „nu reprezintă prin sine o unire a «tuturor românilor», ci un stat tipic cu multe națiuni, creat pe baza sistemului prădalnic de la Versailles, pe baza ocupării unor teritorii străine și pe baza înrobirii unor popoare străine. Burghezia și moșierimea din România, înfăptuind propriile lor planuri imperialiste și îndeplinind, totodată, însărcinarea puterilor imperialiste conducătoare din Europa de a crea la Nistru un avanpost împotriva URSS, au cucerit Basarabia, Transilvania, Bucovina și Banatul și supun unei asuprii naționale nemaîntâlnite și unei exploatare semicoloniale pe cele 8 milioane de moldoveni, unguri, ruși, ucraineni, bulgari, nemți, turci și alții”²³.

Liga Națiunilor sub asaltul puterilor revizioniste

„Revizuirea este drumul cel mai scurt spre război”
(Nicolae Titulescu)

În pofida preocupării sale de a păstra nepătată, la nivel oficial, imaginea Puterii Sovietice și a purității ideologice a Partidului bolșevic în privința compromisurilor cu „imperialiștii germani” făcute prin încheierea păcii de la Brest-Litovsk, documente declassificate, ascunse vreme îndelungată publicului larg, arată o altă față a conduitei lui Lenin. În perioada ce a urmat încheierii Tratatului de la Versailles, Rusia Sovietică și Germania se regăsesc din nou pe poziții apropiate, ambele situându-se net în fruntea statelor revizioniste față de ordinea europeană stabilită la sfârșitul Primului Război Mondial. Iar Rusia Sovietică, trecând peste orice considerente de moralitate și legalitate internațională, se arată gata să sprijine pe căi oculte încălcarea de către Germania a prevederilor Tratatului de la Versailles și sabotarea activității Ligii Națiunilor.

Tonul l-a dat, firește, tot Lenin. Încă din august 1918, când perora împotriva nemților și a condițiilor umiltoare impuse de aceștia Rusiei, într-o „Scrisoare adresată muncitorilor americani” Lenin afirma răspicat că, în cazul unui atac din partea „tâlhărilor” imperialismului anglo-francez și american, „eu nu voi ezita nicio clipă să închei o «înțelegere» identică cu tâlharii imperialismului german”²⁴. După cum rezultă dintr-o telegramă cifrată trimisă la Moscova, în februarie 1921, de către legația sovietică din Berlin, reprezentanți ai celor două țări purtaseră deja negocieri asupra unor modalități de eludare a clauzelor Tratatului de

la Versailles, prin acceptarea activității pe teritoriul Rusiei a unor firme ale Reichului (cum ar fi „Blohm”, „Voss”, „Albatrosswerke”, „Krupp”, profilate pe construcția de submarine, avioane, piese de artilerie) care să contribuie la refacerea industriei germane de război. În răspunsul trimis șefului legăției sovietice, Lenin a precizat că vede posibilă o asemenea colaborare, secretă desigur: „Cred că da. Spune-le așa. Păstrează secretul”²⁵.

Un bun prilej pentru a oficializa apropierea și colaborarea în expansiune dintre Rusia Sovietică și Germania s-a ivit odată cu convocarea, la inițiativa premierului britanic Lloyd George, în aprilie 1922, a unei conferințe internaționale la Genova (Italia) pentru a discuta chestiuni controversate legate de despăgubiri și datoriile de război ce trebuiau onorate de țările învinse, precum și perspective ale reconstrucției europene pe fundamentul creat de Tratatul de la Versailles. Germania și Rusia se aflau, firește, pe banca „acuzătorilor”, respectiv în rândul țărilor care trebuie să dea socoteală și să aplice întocmai deciziile învingătorilor. La o săptămână de la începerea conferinței, delegația rusă, condusă de Gh. Cicerin, comisarul pentru afaceri externe, a propus delegației germane o întâlnire separată, acceptată imediat și desfășurată la Rapallo, un orașel din apropiere de pe litoralul italian. Aici, departe de ochii și urechile învingătorilor, rușii și germanii au convenit un acord prin care cele două state stabileau relații diplomatice, renunțau la pretențiile teritoriale și financiare reciproce și își garantau în comun statutul clauzei națiunii celei mai favorizate. Pasul făcut de germani și ruși, spre surprinderea învingătorilor care convocaseră reuniunea de la Genova, montând astfel, involuntar, scena pe care s-a jucat actul apropierei sovieto-germane, a reprezentat, după cum apreciază cu îndreptățire Henry Kissinger, „o lovitură decisivă pentru sistemul de la Versailles, iar democrațiile au fost prea demoralizate ca să conștientizeze imediat momentul la adevărata lui valoare”²⁶.

Condițiile extrem de aspre puse țărilor învinse, în primul rând Germaniei (cărora fostul premier britanic Winston Churchill le dedică în „Memoriile” sale un capitol intitulat semnificativ „*Nechibzuințele învingătorilor. 1919-1929*”), au însemnat laolaltă, cum scrie Kissinger, „cel mai puternic stimulent pentru Germania și Uniunea Sovietică de a trece peste ostilitatea de resort ideologic dintre ele și de a coopera în

scopul surprării edificiului construit la Versailles”. Din această perspectivă, se poate aprecia într-adevăr că acordul de la Rapallo „a simbolizat un interes comun prioritar, care a continuat să-i apropie pe liderii sovietici de cei germani pe întreaga perioadă dintre cele două războaie mondiale”²⁷. De altfel, înțelegerile de la Rapallo, din 1922, au fost completate prin încheierea unui Tratat de neutralitate sovieto-german (Berlin, 1926), reînnoit în 1931, prin care fiecare dintre părți se angaja să rămână neutră în cazul în care cealaltă ar fi atacată și, totodată, să nu intre în nicio combinație politică sau boicot economic îndreptat împotriva celeilalte părți. Pe asemenea baze noi, firește, colaborarea economică și militară sovieto-germană a luat amploare, o bună parte din aceasta fiind rezultatul unor acorduri secrete în domeniile care se susțineau în mod evident prevederilor Tratatului de la Versailles. Unele documente de arhivă evocă extinderea colaborării militare bilaterale inclusiv la organizarea unor cursuri de pregătire a ofițerilor germani pe teritoriul sovietic. O hotărâre adoptată prin consens de Biroul Politic al CC al PCUS face referire, de pildă, la cererea de „reluare” a unor asemenea cursuri, iar Leon Troțki și Felix Dzerjinski „au fost însărcinați să găsească amplasamente convenabile în afara Moscovei”²⁸.

Dar Germania a fost încurajată și chiar sprijinită să nesocotească prevederile Tratatului de la Versailles nu doar de Rusia Sovietică (apoi de URSS), ci chiar de către doi dintre principalii protagoniști ai deciziilor luate la Paris la finele Primului Război Mondial. Este vorba de SUA și Marea Britanie. „Atitudinea britanică față de Germania, atât de mândră la început”, scrie Churchill, „se deplășă curând în direcția opusă”. În urma unor controverse tăioase între Franța și Anglia, „cele două națiuni s-au depărtat în gândire și acțiune, iar simpatia, ba chiar admirația britanică față de Germania, și-au găsit o exprimare puternică”²⁹. Nici Statele Unite nu s-au lăsat mai prejos și, alături de Anglia, au acordat împrumuturi uriașe Germaniei, „permițând astfel ca ruinele războiului să fie înlăturate rapid... Istoria va caracteriza toate aceste tranzacții ca nebunești”³⁰.

Dar nu atât ajutoarele economico-financiare în sine pentru refacerea de după război a Germaniei au avut rolul lor, cât mai ales toleranța față de agresivitatea în creștere a acestei țări, care a condus la o nouă catastrofă pentru omenire. Pericolul acestei atitudini l-a descifrat și împo-

triva lui s-a pronunțat cu luciditate și curaj Nicolae Titulescu, imediat după ajungerea la putere a lui Hitler, la începutul anului 1933, când Mussolini avansase un proiect de „Acord al Pactului celor patru puteri” (Italia, Germania, Franța și Marea Britanie) ce viza asumarea în comun a unor drepturi în viața internațională conform cu răspunderile lor mondiale. Însărcinat de Mica Înțelegere să se deplaseze la Paris și Londra pentru a apăra interesele comune ale țărilor membre „împotriva oricărei tendințe de dictatură în viața internațională”, Nicolae Titulescu a îndeplinit această misiune în intervalul 22 martie – 9 aprilie 1933, după care a prezentat un amplu „Memoriu” regelui Carol al II-lea.

Încă de la început, Titulescu sesiza „o ciudată coincidență” între discursul lui Mussolini care cere ca „Europa să fie guvernată de Marile Puteri” și planul britanic de dezarmare ce atribuie aceluiași Mari Puteri dreptul de intervenție în probleme de securitate „conform vederilor lui Mussolini”. Desigur, menționa Titulescu, această coincidență nu se datorează unei înțelegeri între britanici și Mussolini, ci este conformă cu „interesele naturale ale Marilor Puteri”. Atât la Paris cât și la Londra, Nicolae Titulescu a exprimat fără echivoc, în numele Miciei Înțelegeri, punctul de vedere potrivit căruia astfel de acorduri „care dispun de dreptul terților, fie printr-o decizie directă, fie prin mijlocul presiunii” sunt inacceptabile și nu vor fi recunoscute niciodată. Mai mult, constata cu îngrijorare ilustrul diplomat român, proiectul lui Mussolini „înscrie revizuirea la ordinea zilei”, iar „ducerea chestiunii revizuirii în fața Marilor Puteri înseamnă... nu numai războiul, dar și acordarea unei baze morale războiului de agresiune...”. Din această perspectivă, argumenta Titulescu, proiectul lui Mussolini, chiar cu o serie de amendamente britanice, reprezenta „o primă la mobilizare”, ceea ce contravenea fundamental intereselor statelor mici pe care *teama de revizuire le va împinge fatal spre Germania*. Concluzia lui Titulescu se va adevăra doar peste câțiva ani: „Revizuirea, departe de a fi o soluție de pace, este drumul cel mai scurt la război. Tendința de revizuire va apropia Mica Înțelegere de Germania și, prin aceeași, îi va spori puterea atunci când Anglia și Franța doresc numai să calmeze Germania, iar nu să o întărească”³¹.

Reacția timidă și prudentă a democrațiilor vremii față de ascensiunea lui Hitler este de acum un fapt bine stabilit. Hitler era atât de grăbit

să-și concretizeze planurile agresive încât a recurs la mișcări și decizii bruște și radicale, fără a întâmpina niciun murmur de opoziție din partea Marilor Puteri învingătoare. La 14 octombrie 1933, Germania a părăsit Conferința pentru dezarmare, iar o săptămână după aceea și Liga Națiunilor, pentru a se elibera de orice restricții internaționale. La începutul anului 1934, Hitler a anunțat oficial trecerea la politica de reînarmare a Germaniei.

Într-o convorbire purtată în Berlin, la 19 aprilie 1939, Hitler se „destăinuia” ministrului de externe român Grigore Gafencu: „Lupta împotriva Tratatului de la Versailles este lupta vieții mele. Până azi, am învins pe toată linia. Îmi mai rămân câteva bătălii de câștigat. Le voi câștiga. Nu lupt împotriva intereselor niciunui popor. Lupt pentru dreptatea cauzei Germaniei”³². Era stilul său de a învălui adevărul crud în straie cu aparențe de *om cuminte, modest și dezinteresat*, cum notează Gafencu în „Jurnal”. În scurt timp, însă, Fuhrerul nu va mai simți nevoia de camuflaj și își va da arama pe față. Un an mai târziu, în aprilie 1940, când Germania se afla deja în război declarat cu Anglia și Franța, J. Goebbels, șeful propagandei naziste, arăta într-un instructaj secret: „Până acum am reușit să-l nedumerim pe inamic în legătură cu adevăratele scopuri ale Germaniei, la fel cum, înainte de 1923, dușmanii noștri din interior nu și-au dat seama unde vrem să ajungem și nici că jurământul nostru de respectare a legii a fost un șiretlic... Ar fi putut să ne suprime (...). Dar n-au făcut-o. Ne-au lăsat în pace, ne-au permis să străbatem zona periculoasă, iar noi am reușit să navigăm printre toate stâncile care ne-au amenințat. *Iar după ce am terminat ce aveam de făcut și ne-am înarmat cum se cuvine, mai bine ca ei, ei au fost cei care au declanșat războiul!*”³³.

Într-un anumit sens, tonul îngăduinței față de Germania l-au dat chiar Statele Unite, care au părăsit Liga Națiunilor încă de la înființarea ei, iar în 1921, „cu o logică de neînțeles”, cum apreciază Churchill, au argumentat că „ar fi imoral să fie dezarmați învinșii, dacă nu se leapădă de armele lor și învingătorii (...). Astfel, atât în Europa cât și în Asia, Aliții victorioși au creat condițiile care, în numele păcii, au deschis drum renașterii războiului”. Dacă în întreaga perioadă până în 1934, scrie cu îndreptățire Churchill, ar fi fost aplicate cu strictețe clauzele de dezarmare ale Tratatului de pace, atunci ar fi fost apărată „timp nedefinit pacea și siguranța lumii fără violență sau vărsare de sânge. Dar

acestea au fost neglijate cât timp încălcările au fost minore și apoi au fost evitate când încălcările au căpătat proporții serioase. Astfel, a fost înlăturată apărarea finală a unei păci îndelungate”.

Cu un fundament juridic și moral de valoare incontestabilă, Liga Națiunilor s-a văzut de la început lipsită de forța necesară impunerii nobilelor principii proclamate ale securității colective tocmai datorită slăbiciunilor dovedite ani la rând de principalele Puteri învingătoare, în primul rând SUA, Marea Britanie și Franța. Ar fi fost necesară o politică simplă, scria în continuare Churchill, „să ții Germania dezarmată și pe cei victorioși înarmați în mod adecvat pe termen de treizeci de ani, iar între timp, chiar dacă nu se putea realiza o reconciliere cu Germania, să fie edificată o Ligă a Națiunilor adevărată și mai puternică, în stare să obțină respectarea tratatelor sau schimbarea lor prin discuții și înțelegere... Dar această modestă cerință nu a putut fi asigurată de puterea, civilizația, învățământul, cunoștințele, știința învingătorilor. Ei trăiau de pe o zi pe alta; de azi pe mâine și de la o alegere la alta, până când, după trecerea a numai douăzeci de ani, s-a dat semnalul celui de-al Doilea Război Mondial”³⁴.

Ar mai trebui adăugat că Marile Puteri, învingătoare sau învinse, s-au regăsit sistematic pe poziții de „ciudată coincidență”, datorită *intereselor lor naturale* și tendinței, la care nu au renunțat niciodată, de a hotărâ în problemele mondiale nu doar pentru ele, ci și în numele *terților și prin presiuni asupra Puterilor Mici*, după cum se exprima Titulescu în 1933. O politică de dictat în relațiile internaționale, camuflată desigur sub lozinca nevoilor strategice și a intențiilor pacifiste. O politică îmbrățișată cu multă înflăcărare nu doar de Germania, ci și de Uniunea Sovietică, celălalt mare sabotor revizionist al Ligii Națiunilor și al păcii mondiale în perioada interbelică.

Regimul bolșevic instaurat în Rusia a supus unor critici permanente Tratatul de la Versailles și creația acestuia, Liga Națiunilor, etichetată ca *instrument al puterilor învingătoare pentru a consolida reîmpărțirea imperialistă a lumii*. O rezoluție adoptată de Congresul al VI-lea al Cominternului, în 1928, aducea noi acuze Ligii Națiunilor, imputându-i că, în loc de a fi o organizație de pace, nu era decât „un teren de manevră pentru imperiaaliștii belicoși”³⁵. La începutul anilor '30 ai secolului trecut, URSS ajunsese la concluzia că un nou război este in-

evitabil, dar nu era pregătită pentru această perspectivă, motiv pentru care Moscova trâmbea pe toate vocile o neostoită dorință de pace și concordie universală. În 1933, URSS anunța un „nou curs” în politica externă, care semnifica o „deschidere” în relațiile cu democrațiile occidentale, „conciliere” față de politica militaristă a Germaniei și a Japoniei, echidistanță față de diverse conflicte, participare la politica de securitate colectivă promovată de Liga Națiunilor. Astfel de măsuri au avut ecou, contribuind la stabilirea, în 1934, a relațiilor diplomatice cu SUA, Cehoslovacia și România, admiterea URSS în Liga Națiunilor și ca membru permanent al Consiliului acestei organizații (septembrie 1934), vizita la Moscova a ministrului de externe britanic Anthony Eden (martie 1935) etc., Puterea Sovietică fiind recunoscută nu doar *de facto*, dar și *de jure* ca partener de dialog și actor important al vieții internaționale. În realitate, însă, esența Puterii Sovietice rămânea agresivă și imprevizibilă, care urzea în secret planuri de expansiune viitoare. În martie 1939, la Congresul al XVIII-lea al PC(b)US, când se apropia momentul ca și URSS să-și arate adevăratul chip, Stalin găsea potrivit să justifice aderarea la Liga Națiunilor: deși Uniunea Sovietică nu-și schimbase poziția critică față de Tratatul de la Versailles, declara el, intrarea în Liga Națiunilor a pornit de la principiul conform căruia „cu toată slăbiciunea acesteia..., ea poate fi totuși o tribună de demascare a agresorilor și un oarecare, fie și slab, instrument de pace, care poate înfrâna dezlănțuirea războiului”³⁶. Era însă deja târziu ca Liga Națiunilor să mai poată fi folosită ca „tribună de demascare a agresorilor”, deoarece peste doar câteva luni URSS se va afla într-o ipostază nouă și va intra cu arme și bagaje în tabăra agresorilor.

Deocamdată, rămâne un fapt stabilit cu certitudine că Rusia Sovietică/URSS a participat sistematic la încălcarea prevederilor Tratatului de la Versailles, printr-o amplă colaborare specială cu Germania, care a cunoscut un moment de recul după venirea naziștilor la putere. Un înalt funcționar al serviciilor secrete ale URSS, generalul Pavel Sudoplatov, aflat atunci în miezul evenimentelor, scrie în memoriile sale: „Relația cu germanii trebuie înțeleasă pe fundalul unei legături strânse între gânditorii strategici germani și sovietici. În 1933, Stalin a pus capăt unei lungi perioade de cooperare între conducerea militară ale Germaniei și Uniunii Sovietice, sub pretextul inventat că germanii transmiteau francezilor informații despre contactele militare secrete sovieto-germa-

ne³⁷. Chiar și în cei câțiva ani de restrângere temporară a colaborării militare și a intensificării confruntării propagandistice dintre cele două regimuri totalitare, fascist și bolșevic, sovieticii nu au încetat să se inspire din doctrina expansionistă a Germaniei naziste și din teoriile care justificau pretențiile acesteia asupra altor teritorii și popoare. Cităm, spre exemplificare, doar cazul teoriilor lui Karl Haushofer, fondatorul școlii geopolitice germane din perioada interbelică, adept al stabilirii unor relații speciale de colaborare între Germania și URSS și favorabil, firește, încheierii Pactului Ribbentrop-Molotov. În concepția sa, cele două mari puteri continentale erau chemate să corecteze împreună „nedreptățile” tratatelor de la Versailles și să înfrunte cu succes coaliția statelor oceanice, în primul rând SUA și Marea Britanie³⁸. Mai mult, teoreticianul german, promotor al ideii *frontierei în mișcare*, dezvolta o întregă metodologie a expansiunii asupra unor teritorii din vecinătate prin efectuarea unor „străpungeri prietenoase”, înțelese la vremea respectivă, ca și astăzi de altfel, ca acțiuni de propagandă înșelătoare, care să contribuie la promovarea propriilor valori în rândul populației din statele inamice și, în consecință, la demobilizarea ideologică a acesteia în spațiile ce urmau să fie anexate. Această strategie de veritabilă „subminare geopolitică”³⁹ a statelor vecine a fost practică cu succes de sovietici în perioada interbelică la frontiera de pe Nistru, în acțiunile de slăbire și defăimare a administrației românești în Basarabia.

Cooperarea militară sovieto-germană, întreruptă temporar în 1933, avea să revină în forță peste doar câțiva ani, în ajunul celei de-a doua mari conflagrații mondiale, când toți se așteptau probabil cel mai puțin. Atunci însă, cum ar fi spus Lenin, s-a ivit iarăși o „coincidență de interese” între cele două mari puteri, care au semnat înțelegerile secrete cunoscute ulterior sub denumirea generică de Pactul Ribbentrop-Molotov.

(*Va urma*)

- Note** ■ ¹ I. G. Duca (1992), *Memorii*, vol. I, ediție și schiță biografică de Stelian Neagoe, Editura Expres, București, 1992, p. 54.
² *Ibidem*, p. 56.
³ *Ibidem*, p. 59-60.
⁴ *Ibidem*, p. 195.
⁵ *Ibidem*, p. 83.

⁶ *Ibidem*, p. 182.

⁷ I.G. Duca, *Memorii*, ed. cit., vol. II, p. 173.

⁸ Apud Jean Nouzille (1997), *Calvarul prizonierilor de război români în Alsacia-Lorena. 1917-1918*, Editura Semne, București, p. 64.

⁹ Antonescu, Ion (1919/1990), *Românii, originea, trecutul, sacrificiile și drepturile lor*, Editura CLIO, București, p. 41, 43, 49.

¹⁰ În baza înțelegerilor dintre guvernele rus și român, Tezaurul BNR a fost transferat la Moscova în două tranșe, prima la finele lunii decembrie/începutul lunii ianuarie 1917 și a doua la sfârșitul lunii iulie/începutul lunii august 1917. Pentru detalii a se vedea Cristian Păunescu, Marian Ștefan (2011), *Tezaurul Băncii Naționale a României la Moscova*, Ediția a II-a, Editura Oscar Print, București, passim.

¹¹ I. G. Duca (1992), *Memorii*, ed. cit., vol. III, p. 228-229.

¹² *Cronica Basarabiei. 1918-1944* (culegere de „mărturii din presa timpului și imagini de epocă” realizată de Vlad Darie și Mihai Potârniche), Moldpres, Chișinău, 2012, p. 9.

¹³ „Colecția Eden” (*Anthony Eden Papers*)/7 februarie 1918. Pentru detalii vezi și I. Popa, L. Popa (2012), *Românii, Basarabia și Transnistria*, Ediția a II-a, Fundația Europeană Titulescu, p. 66-68.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ I. Antonescu, *Românii, originea, trecutul, sacrificiile și drepturile lor*, ed. cit., p. 87.

¹⁶ Gusti, D. (1928), *Cu prilejul aniversării de zece ani de la unirea Ardealului, Banatului și a părților locuite de români din Ungaria, la vechiul Regat*, extras din „Arhiva pentru Știință și Reforma Socială”, Anul VIII, Nr. 1-3, 1929, București, p. 3.

¹⁷ *Duiliu Zamfirescu în Basarabia* (2012), ediție îngrijită, prefață, comentarii și note de Ioan Adam, Editura Biblioteca Bucureștilor, p. 65.

¹⁸ Detalii interesante din arhiva Cominternului despre cariera și sfârșitul prin împușcare, în 1938, al lui Bela Kun („fiul lui Mor Kon și al Rozaliei Goldenberg”) au fost publicate de Arkadi Vaksberg în volumul *Hotel Lux. Partidele frățesti în slujba Internaționalei Comuniste* (1993/1998), Humanitas, p. 210-213.

¹⁹ Dmitri Volkogonov (1994), *Lenin. O nouă biografie*, Editura Orizonturi, București, p. 26 și 420.

²⁰ *Ibidem*, p. 427.

²¹ Ludmila Rotari (2004), *Mișcarea subversivă din Basarabia în anii 1918-1924*, Editura Enciclopedică, București, p. 238.

²² G. Brătescu (1995), *O anchetă stalinistă (1937-1938)*, Univers Enciclopedic, București, pp. 136-137.

²³ Marin C. Stănescu (1994), *Moscova, Cominternul, Filiera Comunistă Balcanică și România (1919-1943)*, SILEX, București, p. 120.

²⁴ V. I. Lenin (1965), *Opere complete*, Editura Politică, București, vol. 37, p. 57.

²⁵ D. Volkogonov, *Lenin. O nouă biografie*, ed. cit., p. 27.

²⁶ Henry Kissinger (1994/1998), *Diplomația*, Editura ALL, București, p. 222.

²⁷ *Ibidem*, p. 239.

²⁸ D. Volkogonov, *Lenin. O nouă biografie*, ed. cit., p. 345.

²⁹ Winston Churchill (1996), *Al Doilea Război Mondial*, Editura SAECULUM I.O., București, vol. I., p. 18.

³⁰ *Ibidem*, p. 20.

- ³¹ Nicolae Titulescu (1992), *Documente confidențiale*, Editura Academiei Române, p. 48-52.
- ³² Grigore Gafencu, *Jurnal. 1941-1944*, vol. I, ediție litografiată (f.a.), p. 44.
- ³³ H. Kissinger (1994/1998), *Diplomația*, ed. cit., p. 267.
- ³⁴ Winston Churchill, *Al Doilea Război Mondial*, ed. cit., vol. I, p. 21-24.
- ³⁵ William Z. Foster (1955/1959), *Istoria celor trei Internaționale*, Editura Politică, București, p. 427.
- ³⁶ I.V. Stalin (1939/1945), *Problemele leninismului*, Editura Partidului Comunist din România, București, p. 705.
- ³⁷ Pavel și Anatoli Sudoplatov (1994, 1995/2013), *Misiuni speciale*, Editura Litera, București, p. 42.
- ³⁸ Paul Dobrescu (2008), *Geopolitica* (ediția a 2-a), Editura Comunicare.ro, București, p. 89.
- ³⁹ *Ibidem*, p. 97.

Viorica-Ela CARAMAN

În dialog cu Ovidiu IOVANEL

Acuarela... o didactică a libertății

Stimate domnule Ovidiu Iovanel, vă mulțumim că ați acceptat invitația în paginile revistei „Limba Română”! Sunteți arhitect și acuarelist activ astăzi în spațiul românesc – președinte al Asociației Pictorilor Acuareliști din România. Să reperăm puțin contextual cazul dumneavoastră. Oricine a auzit de acuarelă de la grădiniță, școală. Și eu am mers în gimnaziu la olimpiada de artă plastică și am „performat” atunci în acuarelă, dar nimic, afară de o pasiune intimă, nu mi-a mai încurajat traseul artistic, iar când am vrut să merg la arte, mi se invocau primele dezavantaje: materialele sunt scumpe și alte prejudecăți... deci era vorba automat de uleiuri, acuarela dispărea în neant odată cu gimnaziul. Nu cumva acuarela este la noi cel mai nepopular registru al artei plastice? Cum se explică acest fenomen?

În primul rând, doresc să vă mulțumesc pentru posibilitatea de a vorbi despre acuarelă prin intermediul revistei „Limba Română”!

Din câte știu, în Republica Moldova acuarela nu este chiar atât de nepopulară precum în România. Fenomenul ignoranței în ceea ce privește acuarela este complex și responsabili pentru gustul needucat al consumatorilor de artă sunt, după părerea mea, chiar pictorii. Ei au fost aceia care au promovat până la refuz tehnica picturii în ulei în detrimentul altor tehnici la fel de durabile sau poate chiar mai durabile. Publicul needucat artistic nu știe, de exemplu, că un tub de 10 ml de acuarelă de marcă poate costa de trei ori mai mult decât un tub de 200 ml de culoare în ulei. Lucrări executate în culori de apă (acuarelă) s-au dovedit a fi mai rezistente decât lucrările executate în culori de ulei. Aici cititorul neavizat poate va zâmbi zeflemitor, întrebându-ne ce lucrări în acuarelă

cunoaștem noi la fel de perene precum lucrările în ulei expuse de sute de ani în catedrale sau în muzeele lumii. Eu aș da în acest caz două exemple, fără a intra în amănunte: picturile rupestre găsite în peșterile din Franța și Spania și picturile de pe papirusurile egiptene descoperite în mormintele faraonilor... Acuarelă 100%, conservată de mii de ani! Am fost suficient de convingător?

În drumul civilizației noastre – vechimea miza pe prețiozitate –, se observă o trecere de la valoarea materială, palpabilă a lucrurilor, la o devalorizare a formei materiale, la un minimalism care trebuie să simbolizeze, mai mult decât să încarneze, și să funcționeze. Vechii bijutieri elvețieni, de exemplu, s-au reprofilat în ceasornicari, apoi ceasurile inteligente au ajuns la prețuri ridicole, purtăm bijuterii din lemn, iar banii noștri se dematerializează complet, în curând vom uita culoarea bancnotelor... Capătă în schimb consistență în existența noastră cifrele, biții... Credeți că se poate revigora acuarela, ca material la îndemână, sau chiar înscăuna în viața noastră în raport cu uleiul pentru capacitatea ei (superioară?) de resimbolizare a lumii, dacă nu mergem prea departe...?

Acuarela este fix ceea ce ar trebui să caute omul secolului nostru, iubitor de artă și obsedat de viteză în același timp, mai ales dacă vrea să picteze. În această lume modernă de care ați amintit, singura tehnică de pictură care îți permite să realizezi în mai puțin de o oră sau poate în maxim trei ore o pictură autentică și de mare efect, este acuarela. Nu poți picta atât de rapid cu vopsele în ulei, deoarece te împiedică timpul de uscare necesar între straturile unei picturi. Acuarela îți permite ca într-un interval de câteva minute să treci la următoarea etapă. Ca să nu mai vorbim despre efectele speciale pe care le poți obține doar cu acuarela...

A parcurs și acuarela curente artistice? Există un clasicism în acuarelă, există o avangardă?

De la acuarela figurativă din peșteri, trecând prin stilul hiperrealist al lui Albrecht Dürer, acuarela a ajuns să fie abordată în majoritatea cazurilor într-un stil impresionist. Există și astăzi pictori care abordează hiperrealismul în acuarelă, iar alții pictează în stil abstract, dar, în general, acuareliștii preferă azi impresionismul. Totuși, din ce am observat eu, lucrările premiate în zilele noastre la concursuri sunt în mare măsură

cele hiperrealiste, nu cele impresioniste. Cred că se pune mai mare accent pe orele de muncă și pe redarea detaliilor decât pe impresia artistică în sine. Și, sincer, nu cred că e bine...

Care sunt numele de referință astăzi din acuarela românească și în ce raport se așază acestea față de cea universală?

Din punctul meu de vedere, niciun acuarelist născut pe teritoriul României Mari nu s-a impus până la ora actuală pe plan internațional. Nici măcar Teodor Aman. Totuși, în Republica Moldova s-au născut cel puțin trei acuareliști de talie mondială: Igor Sava, Eugen Chișnicean și Eugeniu Gorean. Cu siguranță, sunt și alți oameni talentați, dar atâta timp cât nu câștigi premii internaționale, atâta timp cât nu ții multe cursuri în diverse țări în fiecare an, atâta timp cât nu ești invitat să ții demonstrații de pictură rapidă la festivalurile internaționale și atâta timp cât nu apari pe coperta și în interiorul revistelor „The Art of Watercolor” (Franța) și/sau „Watercolor Artist” (SUA), nu poți avea pretenția de a fi un nume recunoscut și respectat în lumea acuarelei. Cunoscut – poate, recunoscut – nu. Știu că se vor grăbi unii să mă întrebe de ce nu amintesc un nume cunoscut pe plan național, în România, și care pare a fi și internațional deopotrivă? Motivul este simplu: nu întrunește condițiile enunțate mai sus.

Cum ați înțeles că această tehnică vă reprezintă cel mai mult și cât timp v-a luat? De ce ați preferat acuarela altor arte plastice și chiar profilului de arhitect pe care îl aveți?

Eu, ca orice copil, am început să pictez în acuarelă în primul an de școală, la ora de desen. Îmi amintesc și blocul de desen cu copertă poroasă, cu un desen grafic oribil și cu un font curios. Foile din interior mi s-au părut bune. Pensulele și culorile le mai am și acum (ca să nu mai spun că și astăzi Combinatul Fondului Plastic din București produce aceleași acuarele „Colibri”, ca și acum 40 de ani). Dar ceea ce pictam eu pe atunci nu se poate numi pictură în acuarelă, ci mai degrabă desen colorat. A picta, în orice tehnică (ulei, acrilice, acuarelă etc.), presupune un studiu în prealabil, cultivarea unor deprinderi și... multă pasiune! Îmi amintesc că în clasa a VII-a, în vacanța de vară, din prea multă plictiseală, am pictat pentru prima dată în acuarelă ceva mai elaborat decât în clasele I-IV. Și de atunci, în următorii 25 de ani, nu am mai pus

mâna pe acuarele... Ce greșeală! Mi-am cultivat antitalentul în loc să îmi cultiv talentul. Am neglijat tendința mea naturală spre artă, pentru a pierde timpul cu lucruri care nu mă entuziasmau. Am făcut un liceu teoretic în loc să mă orientez spre un liceu de artă și am terminat o facultate tehnică (arhitectura), deși gândul că îmi neglijez talentul persista. Totuși ceva bun am făcut. În paralel cu liceul, am urmat trei ani cursurile Școlii Populare de Artă. De două ori pe săptămână mergeam să învăț să pictez și să desenez, dar, din păcate, nu în acuarelă. Nu este de mirare, fiindcă în România, acuarela este privită ca „Cenușăreasa” picturii, fiind asociată cu joaca de copil. Nici la facultățile de artă nu se studiază. În realitate, acuarela este o tehnică în sine, este pictură veritabilă, doar că folosește alt pigment, alte pensule și alt suport (hârtie).

Pe vremea aceea nu știam toate aceste lucruri. Nimeni nu m-a încurajat să îmi urmez pasiunea. În cei șase ani de facultate la Timișoara nu îmi amintesc să fi pictat ceva. De fapt între 1991 și 2011 nici nu am mai pus mâna pe vreo pensulă... 20 de ani!

Dar trezirea mea a început în anul 2011, când, după 20 de ani, am pictat un peisaj urban în acrilice pe o ușă metalică. În 2012 am mers la un curs de desen holistic și am început să pictez apoi în acrilice. Timid... Dar am decis să nu-mi mai neglijez talentul. În toamna anului 2012 am hotărât să las arhitectura și să mă dedic *full time* picturii și desenului în creion. Abia în 2013 am reluat contactul cu acuarela, când am dat de o carte pe tema aceasta într-o librărie în Austria. Astăzi nivelul cărții mi se pare de fapt incipient, dar pe atunci eram entuziasmat, m-am apucat să fac niște exerciții după ea și atunci a intervenit declicul! Parcă eram într-o stare modificată de conștiință atunci când pictam în acuarelă. Aveam senzația că am descoperit un mare secret și nu mai voiam să-i dau drumul. Am descoperit, rând pe rând, cine sunt marii maeștri ai acuarelei, contemporani cu mine, și atunci mi-am spus: „Vreau să pictez și eu așa!”. Îmi place să cred că am reușit, în bună parte... Mi-am dat seama că dacă vreau să progrez rapid, am nevoie de acești profesori buni. De exemplu, în 2013 l-am descoperit din întâmplare pe Thomas Schaller (SUA), fost arhitect și el, ca și mine, reprofilat pe acuarelă. Când i-am văzut lucrările, am avut un moment de revelație, iar dacă aceasta presupune să schimb acrilicele și uleiurile pe acuarele, atunci așa să fie! A fost o dorință spontană, pentru că simțeam că mă identific

cu această tehnică. Este ceva interior ce nu se poate explica în cuvinte, este o chemare din adâncul ființei. Iar odată ce te apuci de pictat în acuarelă și îi prinzi gustul, nu prea mai dai înapoi. Pur și simplu acuarela te seduce, te domină și te capturează cu „farmecele” ei.

Cum înaintați spre performanță și cât lucrați astăzi? Unde ajung creațiile dumneavoastră?

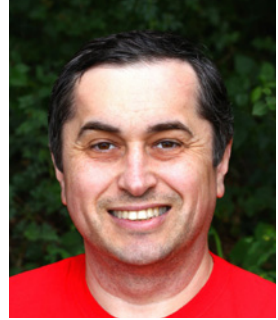
Cu sinceritate spun că nu mă consider deocamdată un mare performer. Mai am foarte multe lucruri de învățat și mai am foarte multe lucruri de perfecționat. Așa cum unii îmi cer părerea mie despre lucrările lor, așa cer și eu părerea maestrilor mei (pictori de renume internațional) despre lucrările mele. Ceea ce ei îmi spun de multe ori nu face altceva decât să îmi pună în lumină propriile lacune. Pe cât e posibil, încerc să lucrez zilnic, dar nu reușesc întotdeauna. Nu sunt cel mai bun, dar mă străduiesc.

Cred că ai nevoie de câteva „ingrediente” pentru a ajunge la performanțe: mai întâi, trebuie să vrei cu îndârjire să atingi o anumită țintă. Eu, de exemplu, am vrut din start să devin din nimic un nume internațional. Știam că va fi un drum lung și nu mi-am făcut iluzii că voi ajunge repede acolo. Nu am atins ținta, dar fac tot ce pot ca să păstrez direcția spre ea. Există riscul să nu o ating? Da, există... Dar măcar nu voi regreta niciodată că nu am încercat. Întâlnesc des oameni care îmi arată acuarelele lor și când le fac corectura îmi spun că ei nu vor să ajungă celebri, dar vor totuși să picteze bine. Da, poți parcurge și jumătate din acest drum, nu este nevoie să atingi ținta. Nu toți vor să fie *watercolor-star*. Unii se mulțumesc cu jumătăți de măsură. Eu nu. În al doilea rând, e nevoie de constanță. Sau, cu alte cuvinte, muncă multă, susținută, atât practică, precum și teoretică (citit), pe cât posibil zilnic. Există momente în care îți vine să rupi toate hârtiile, să arunci totul la coș și să îți schimbi meseria. Momentele acelea trebuie, de fapt, tratate cu atenție și respect. Sunt momente bune, deși nu par astfel, fiindcă frustrarea te împinge spre o schimbare. Dar, repet, e nevoie să nu îți părăsești drumul tău, ținta ta. Nu mi se întâmplă des să vreau să abandonez, dar atunci când se întâmplă, iau o pauză de o zi-două și mă resetez. Nu iau decizii la cald. Cât despre tablourile mele, cele vândute ajung pe pereții clienților, cele nevândute încă sunt în casa mea, în așteptare. Experiența m-a învățat că și cele mai nereușite tablouri (din punctul meu de vedere) au cumpărătorul lor. Lucrările pe care le

DIALOGUL ARTELOR | I

Ovidiu Iovanel

**Limbajul culorilor de apă –
întroparea indicibilului**

Wwwrrrruuuum!!!, 29x39 cm, 2016

Veneția, 13x28 cm, 2019

Pictând în ploaie, 30x45 cm, Iulie 2014

Iarnă la Sinaia, 35x50 cm, Octombrie 2014

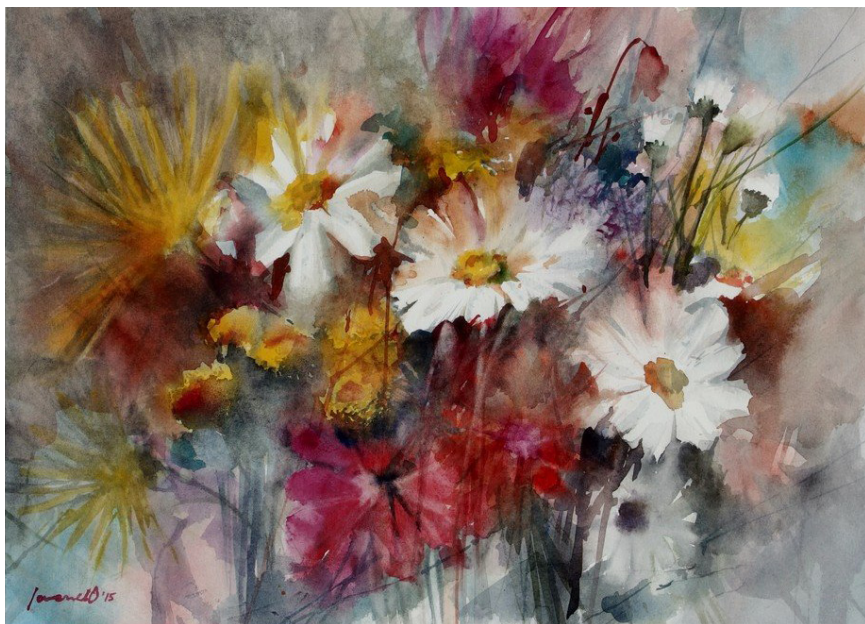

Psihedelic, 19x28 cm, 2015

DIALOGUL ARTELOR | V

Salzburg, 46x61 cm, Decembrie 2016

Crazy, 28x38 cm, Mai 2015

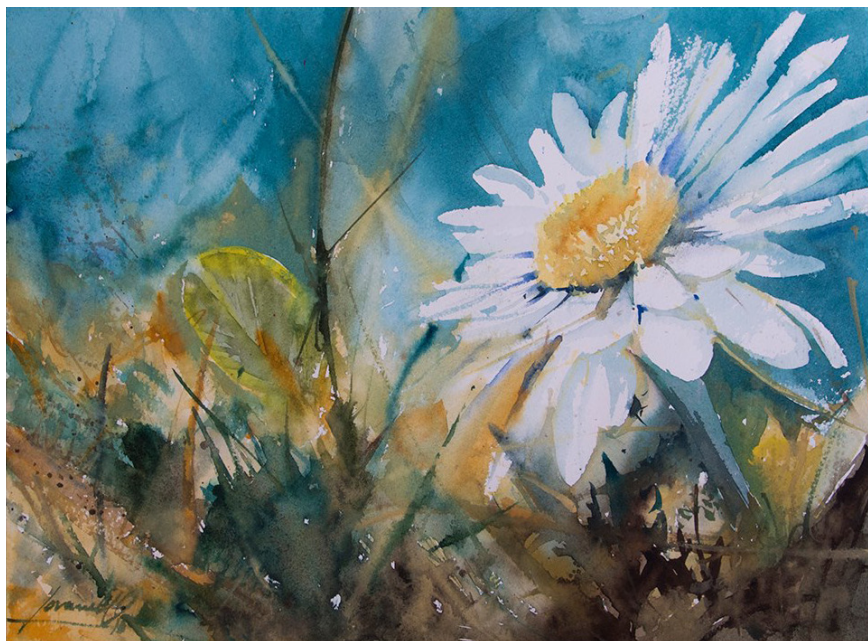
Opera din Viena, 30x45 cm, Septembrie 2015

St. Petersburg, 29x39 cm, 2015

Trandafiri, 30x40 cm, 2018

Margareta, 29x39 cm, 2016

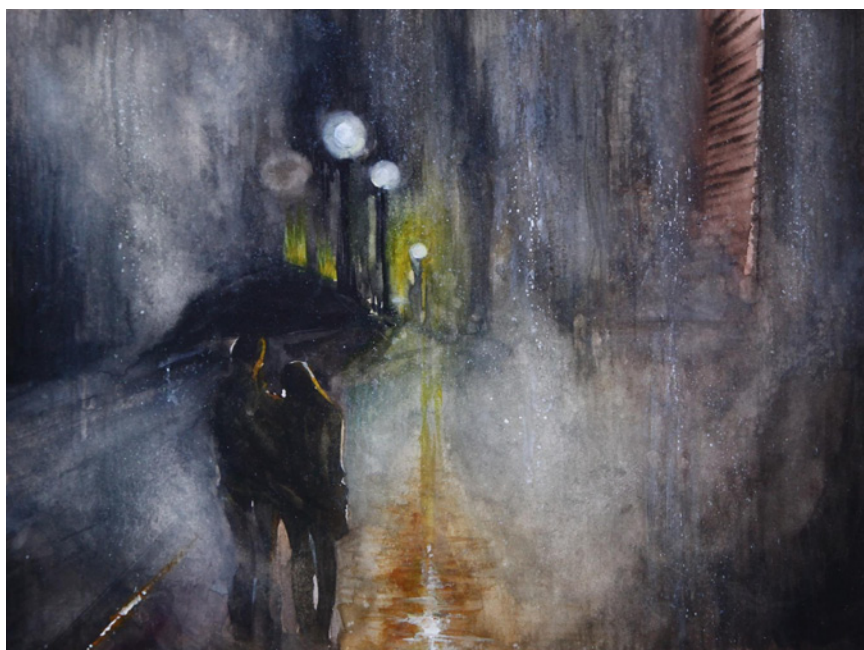

Vază cu flori, 29x39 cm, 2015

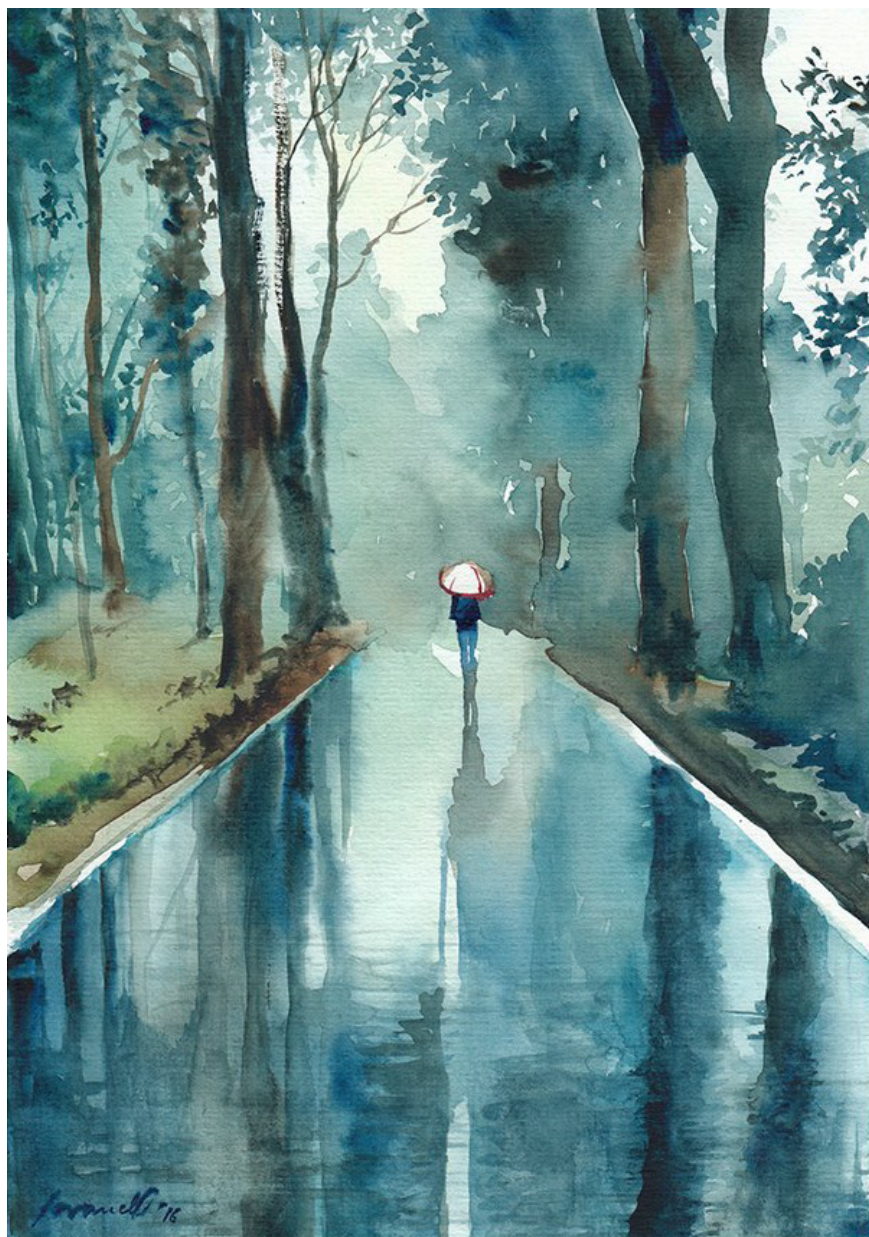
DIALOGUL ARTELOR IX

Thalgau, 24x32 cm, Austria, 2015

Ploia, 30x40 cm, 24 noiembrie 2013

Delia, 21x30 cm, 2016

Hotel Louvre în Bucureștiul de altădată, 29x39 cm, 2015

Palatul Sturdza în Bucureștiul de altădată, 29x39 cm, 2015

Psychology of fear, 29x39 cm, 2019

trimit la diverse expoziții internaționale, în general, nu le vând, ci le înrămez și le pun pe pereții casei mele.

Aveți un vis legat de acuarelă? Se poate ajunge la mult mai mult? Sau este de ajuns plăcerea cu care creați o lucrare și surpriza pe care v-o rezervă fiecare abordare în parte, fără mize deosebite?

Ținta mea este una, dar experiența în drumul spre ea contează la fel de mult. Cred că se poate atinge ținta de a ajunge un nume internațional doar dacă scrii o filă de istorie a acuarelăi, dacă lucrările tale vor fi expuse în muzeele internaționale și se va vorbi despre tine în cărți așa cum se vorbește despre alți pictori celebri, care au creat adevărate curente în pictură. Dar pentru asta trebuie să produci ceva cu adevărat unic și nemaivăzut până acum, ceva ce te va converti într-o personalitate pe care să vrea apoi oricine să o imite, să o urmeze. Doar un deschizător de drumuri, un inițiator al unui nou curent în pictură, al unui nou stil, poate intra în istorie.

În ceea ce mă privește, fiecare acuarelă reușită este o sărbătoare interioară, mentală și emoțională. Fenomenul curios aici este că publicul nu prea evaluează „acuarela bună” așa cum o evaluez eu (sau pictorii în general). Pe multe acuarele considerate bune de mine sau de alți pictori care mă urmăresc, am puține like-uri pe Facebook, de exemplu. Pe altele pe care eu le consider mai mult exerciții, bune, dar nu grozav de bune, lumea le apreciază enorm de mult. Ce ne spune asta? Că gusturile sunt absolut subiective și criteriile sunt relative...

Pasiunea dumneavoastră este autentică și cu adevărat molipsitoare. Astfel, generați proiecte foarte vizibile în viața artistică din România. Vorbiți-ne despre cele mai importante, mai ales despre proiectul „Bucură-ți sufletul pictând în acuarelă!”, despre dinamica și perspectivele lor.

În 2014 am observat că nu există niciun grup de acuareliști în România, așa că l-am înființat eu (pe Facebook), pe principiul „dacă vezi că ceva nu există și nimeni nu face nimic, iar tu îți dorești să existe acel ceva, fă-l tu”. Se numește „Acuareliști români” și are astăzi 3800 de membri. Este un grup dedicat doar pictorilor din România și Republica Moldova. Pictorii din alte țări sunt acceptați doar dacă sunt români plecați în străinătate. Desigur, nu toți acești 3800 de oameni pictează, dar cel puțin sunt consumatori de acuarelă. Acesta a fost primul meu

proiect de anvergură și prin intermediul acestui grup am cunoscut mulți oameni cu care ulterior am început să colaborez la alte proiecte.

Și acum vă voi povesti ceva, pentru prima dată. Am mai spus povestea asta unor prieteni, în discuții private, dar cred că a sosit momentul să o fac publică: despre cum am ajuns eu președintele Asociației Pictorilor Acuareliști din România, de unde a început acest proiect și de ce acum și nu mai devreme. Dintr-un deficit de dinamică a vieții artistice din România în sfera acuarelei.

În anul 2016, în ianuarie, am fost sunat de președintele Societății Internaționale de Acuarelă, pictorul turc Atanur Dogan, care îmi văzuse lucrările pe Facebook, și care m-a întrebat dacă nu vreau să mă ocup de înființarea unei asociații în România, care să lucreze în numele Societății Internaționale de Acuarelă (International Watercolor Society, pe scurt „IWS”) și în care să adun toți pictorii acuareliști români, dornici să participe la expozițiile de grup pe plan național și internațional. Nu îl cunoșteam pe Atanur decât din postările de pe Facebook și nu comunicasem până atunci nici măcar în scris. Știam pe atunci că exista deja un grup pe Facebook numit IWS ROMÂNIA, administrat de un pictor acuarelist, așa că prima reacție a mea către Atanur Dogan a fost să îi amintesc de existența aceluia pictor și să îl întreb de ce nu a luat legătura cu el, nu cu mine? Mi-a spus că i-a dat și lui aceeași temă cu mai mult timp în urmă (de fapt, Atanur îl numise președinte al grupului IWS ROMÂNIA) și că acel pictor nu s-a preocupat nici măcar să se promoveze pe el însuși, darămite pe alți pictori români. Pe scurt, nu a făcut nimic... Atunci i-am spus președintelui că nu accept oferta lui de a-l schimba pe administratorul de atunci al grupului până când nu mă documentez mai întâi despre ce presupune înființarea unei astfel de asociații în contextul legislației din România, ca nu cumva să ne trezim că îl schimbă pe unul care nu face nimic cu altul care nu face nimic. Timp de aproape trei săptămâni am studiat câteva zeci de pagini pe internet (legislație, forumuri, sfaturi etc.) și am vorbit cu trei avocați. La final l-am sunat pe Atanur și i-am spus ce am aflat în urma muncii mele de cercetare și ce presupune înființarea Asociației Pictorilor Acuareliști în România. În aceeași seară m-a contactat administratorul grupului IWS ROMÂNIA, cerându-mi socoteală și acuzându-mă că l-am „săpat”, fiindcă fusese demis. Nimic mai fals! De fapt, schimbarea lui din funcție a fost inițiată de Atanur Dogan și

a fost operată până la capăt de Atanur Dogan, fiind nemulțumit de lipsa activității acestuia. Singura mea „vină” a fost că am acceptat să mă implic, văzând că România era practic inexistentă la acea oră pe „harta” acuarelei internaționale. Odată am vorbit cu un alt pictor „celebru” la telefon, care îmi spunea cu mândrie că „înainte de a fi eu în cărți, pe el l-au solicitat să fie președintele IWS ROMÂNIA”, dar el a refuzat. Această formă de plural „l-au solicitat” a sunat pentru mine cel puțin curios, deoarece în afară de Atanur Dogan, președintele internațional, nu avea cine să îl solicite să prezideze grupul de acuareliști. Eram cât pe ce să îl întreb dacă nu cumva „meritul” lui este că a refuzat să se implice și să muncească, iar „vina” mea a fost că m-am implicat și am acceptat să fac ceva pentru România, nu doar în mod egoist și exclusivist pentru mine personal. Cei doi pictori despre care aminteam mai sus s-au autoexclus din grup. Și au mai fost câțiva care au încercat să dărâme ceea ce noi ceilalți clădeam, dar nu au găsit susținere și s-au autoexclus și ei. V-am povestit toate aceste lucruri ca să vă arăt că nu există drum fără suișuri și coborâșuri, că nu toate sunt „roz” și că niciun proiect de anvergură nu se face fără sacrificii și fără opoziție, fără rezistență, fără oameni cu agende paralele și cu interese personale. Dar am mers înainte în ciuda opozițiilor și am reușit să formăm o echipă unită.

Aceasta a fost pe scurt povestea înființării grupurilor de acuareliști și strângerea oamenilor în grupul IWS România, nu doar în grupul Acuareliști Români. De atunci, mulți pictori acuareliști din țara noastră au expus la diverse expoziții și festivaluri internaționale de acuarelă, organizate de IWS în diverse țări ale lumii. Nu vreau să omit aici nici festivalul de acuarelă de la Fabriano (Italia), diferit de IWS, unde eu am ajuns în 2016 datorită pictorului Igor Sava, care m-a luat pe atunci în echipa Republicii Moldova, iar din 2017 România a început să participe la expoziții, cu propria echipă, pe care am organizat-o eu. Mă bucur în mod autentic pentru că am reușit să adun acești colegi minunați și să ne anunțăm împreună existența, pe scenele lumii. În decembrie 2018 am finalizat înființarea și legalizarea „Asociației Pictorilor Acuareliști” din România, singura asociație din România care are dreptul să expună din numele Societății Internaționale de Acuarelă. În ianuarie 2019 am organizat la Teatrul Național București prima expoziție națională de pictură în acuarelă din România (71 de participanți), iar în aprilie 2019, la Palatul Parlamentului din București, am vernisat prima expoziție internațională

de pictură în acuarelă, ambele în numele IWS (233 de participanți din România, Republica Moldova și alte 40 de țări).

Acum, după ce am vorbit despre proiectele mele colective, să vă răspund și la întrebarea legată de proiectul meu personal. „Bucură-ți sufletul pictând în acuarelă!” este absolut privat și nu are de-a face cu grupul de acuareliști români. L-am născut din dorința de a răspunde unor nevoi și unor întrebări ale iubitorilor de acuarelă. Practic întorc ideea asta pe toate fețele de pe la jumătatea anului 2019, dar abia în februarie 2020, în pragul pandemiei Covid, i-am dat aripi. De-a lungul ultimilor ani, am primit în mesaj privat, pe Messenger, zeci de întrebări legate de acuarelă de la prietenii din grup. Evident, erau întrebări repetitive, fiindcă toți se loveau de aceleași probleme atunci când pictau. Iar eu povesteam mereu și mereu aceleași lucruri. Răspunsurile mele pentru fiecare mi-au mâncat mult timp și recunosc că la un moment dat mă cam plictisiseam de atâta consultanță gratuită. Dar cum nu puteam nici să cer bani oamenilor pentru câteva întrebări la care răspundeam, m-am gândit să lansez un mini curs *on-line* absolut gratuit, în care să înmănunchez toate aceste dileme ale începătorului și să povestesc despre acuarelă, ajutând pe oricine dorește să picteze să facă primii câțiva pași, călăuzindu-se după niște principii de bază. Pentru cei ce vor să aprofundeze, fac și cursuri plătite, dar acest curs l-am conceput a fi gratis tocmai pentru a-mi economisi mie timpul. Lumea s-a mirat atunci cum de ofer atâtea informații gratis, neștiind că oricum le ofeream de ani de zile. Așadar, oricine vrea să pășească în această lume fascinantă a acuarelei are acum ocazia să parcurgă cursul meu gratuit, pe care îl trimit pe e-mail oricui se abonează pe pagina www.iovanelo.ro.

Apropo de raportul școală-artă plastică, ați auzit de Arno Stern? Un pedagog franco-german care a dat naștere unui concept de dezvoltare la orice vârstă prin pictură – „jocul picturii” într-un *clos lieu* – spațiu închis, un fel de laborator al spiritului aflat în travaliu de creație care mizează pe stimularea spontaneității pentru a exprima indicibilul. Există deja o rețea internațională de astfel de școli, e una și la București. Pe parcursul anilor de pedagogie prin artă a creat o arhivă impresionantă a practicanților, astfel încât a adunat o bancă de date care pot oferi cunoștințe prețioase despre cum ne dezvoltăm, ne autodepășim cu fiecare act de creație. Nu

cumva mai ales acuarela, prin natura ei incontrollabilă, se înscrie în acest registru care provoacă mintea umană să-și împingă mereu limitele percepției, expresivității și deci limitele ființării ei?

Am auzit tangențial de Arno Stern, dar mărturisesc că nu i-am studiat activitatea și ideile. Dar, cu siguranță, acuarela, destul de greu de controlat, cum spuneai, provoacă limitele percepției și ale creativității. De asta îmi place și mie acuarela mai mult decât orice altă tehnică. Îmi place mult o idee pe care am citit-o undeva și pe care o spun când am ocazia: „A picta în acuarelă e ca și cum te-ai apuca să dresezi o pisică”. Și se mai spune că „poți învăța o pisică să facă tot ce vrea ea”... Cu toate acestea, cei ce pictează hiperrealist în acuarelă (de exemplu, Thierry Duval sau Laurin McCracken) vor să ne demonstreze că până și pisicile pot fi dresate. Și, după părerea mea, chiar reușesc. De fapt, în asta constă frumusețea acuarelei: te invită să fii foarte liber!

Vă mulțumim mult pentru amabilitate! Trebuie să recunosc că am urmat și eu, printre cele câteva mii de persoane, cu o plăcere neabănută, cursul dumneavoastră, observând și vecinătatea altor adepți entuziaști, inclusiv profesioniști, care au luat în mod firesc această ocazie de laborator colectiv drept o provocare de etapă, implicându-se și ei. Și cred că e o minunată inițiativă, iar în câțiva ani, personal, mă aștept, de asemenea, la surprize: pot răsări niște nume din această nobilă și generoasă antrepriză, așa că vă mulțumim și în numele cursanților pentru privilegiul de a ne ajuta să intrăm în număr cât mai mare pe tărâmul fascinant al picturii în acuarelă, urându-vă multă inspirație și bucuria marilor realizări!

Mi-a făcut o deosebită plăcere să vă răspund la întrebări și să colaborez cu dumneavoastră. Vă mulțumesc.

Ovidiu IOVANEL

Născut la 12 iunie 1974 în Reșița, Caraș-Severin, România.

Formare:

- 1989-1991 – Școala Populară de Artă Reșița, secția pictură. Prof. Petru Galiș și Florica Zamfira
- 1992-1998 – Facultatea de Construcții, secția Arhitectură, Timișoara, România
- Iulie 2012 – curs de desen cu emisfera dreaptă a creierului, Bran, România
- Cursuri intensive cu maestri acuareliști internaționali: Eugen Chișnicean (Republica Moldova), în localitatea Belabre, Franța (2013); Thomas Schaller (SUA), în localitatea Roses, Spania (2014); Liu Yi (China), în localitatea Roses, Spania (2014); Alvaro Castagnet (Uruguay), în Munchen, Germania (2014) și în Viena, Austria (2015); Viktoria Prishedko (Republica Moldova), în Spania (2016); Bernhard Vogel (Austria), în Salzburg, Austria (2016); Yuko Nagayama (Japonia), în localitatea Mons, Belgia (2016).

A expus foarte activ în cadrul prestigioaselor vernisaje de pictură în România, Ungaria, Austria, Macedonia, Kosovo, Italia, Slovacia, Ucraina, Mexic, Spania, Nepal, Malaezia, Polonia, Birmania etc. Dincolo de sistematice expoziții naționale, amintim doar câteva dintre cele de peste hotare:

- Septembrie 2012 – expoziție personală cu desene în creion și cărbune, în cadrul Târgului de Crăciun din Gmunden, Austria
- Iunie 2013 – expoziție personală cu desene în creion și cărbune, în cadrul Festivalului de Artă Stradală din Gmunden, Austria
- Septembrie 2016 – expoziție colectivă internațională de pictură în acuarelă la Budapesta, Ungaria, sub egida International Watercolor Society (IWS)
- Octombrie 2016 – expoziție colectivă internațională de pictură în acuarelă în Hong Kong, sub egida IWS

- Martie 2017 – expoziție colectivă internațională de pictură în acuarelă la Tirana, Albania, sub egida IWS
- Mai 2017 – expoziție colectivă internațională de pictură în acuarelă la Fabriano și Urbino, Italia
- Iunie 2017 – expoziție colectivă internațională de pictură la Priștina, Kosovo, în cadrul taberei de creație *Euro Kosovo Art*
- August 2017 – expoziție colectivă internațională de pictură în acuarelă la Bratislava, Slovacia, sub egida IWS
- Octombrie 2018 – expoziție colectivă internațională de pictură în acuarelă în Mexic, sub egida IWS
- Decembrie 2018 – expoziție colectivă internațională de pictură în acuarelă în Kathmandu, Nepal, sub egida IWS
- Decembrie 2018 – expoziție colectivă internațională de pictură în acuarelă în Kuala Lumpur, Malaezia, sub egida IWS
- Ianuarie – Februarie 2019 – expoziție colectivă internațională de pictură în acuarelă în Yangon, Birmania, sub egida IWS
- Iunie 2019 – expoziție colectivă internațională de pictură în acuarelă în Kiev, Ucraina
- Iulie 2019 – expoziție colectivă internațională de pictură în acuarelă în Varna, Bulgaria, sub egida IWS
- August 2019 – expoziție colectivă internațională de pictură în acuarelă în Gdansk, Polonia, sub egida IWS
- Octombrie 2019 – expoziție personală de pictură în acuarelă în Alcorcon, Madrid, Spania.

Mircea COLOȘENCO

Regina Elisabeta a României

Carmen Sylva, Poveștile peleşului

M.C. – istoric literar și editor. Absolvent al Facultății de Filologie a Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași. În 1969 a absolvit și cursurile de biblioteconomie la Biblioteca Centrală de Stat din București. A lucrat muncitor, profesor, bibliograf, redactor de ziar. A colaborat la revistele „Manuscriptum”, „Revista de istorie și teorie literară”, „Lucefărul”, „Ateneu”, „Steaua”, „Convorbiri literare”, „Jurnal literar”, „Literatorul” ș. a. Editează (inclusiv în colaborare) operele scriitorilor I. Creangă, I. Barbu, L. Rebreanu, N. Stănescu, G. Bacova, N. Labiș, Al. Macedonski, G. Topârceanu ș. a.

1.

Istoria literaturii române este plină de renunțări, abandonări și zone ale tăcerii, alături de performanțe și nereușite sub-/supra-evaluate. Totodată, periodizările ei au fost făcute în baza unor principii de valorificare ce au pendulat după comanditari și istorici literari, mai puțin după gustul estetic clasic și opere, nu de puține ori ignorându-se lucrări merituose. Ceea ce nu mai conțin istoriile literaturii române sunt operele scriitorilor români din Diaspora, precum și ale scriitorilor din România de altă expresie lingvistică decât cea națională. În această parte din urmă se înscriu creațiile literare de limbă franceză semnate, de pildă, de Dora d’Istria (*alias* prințesa Koltzow Massalsky, născută Ghica), Ana de Noailles (născută Brâncoveanu), Martha Bibescu, Elena Văcărescu, Adolph Cantacuzino, pentru veacurile XIX-XX.

Un atare regim discriminatoriu a fost aplicat scriitoarelor-regine din dinastia de Hohenzollern de Sigmaringen din România, Elisabeta și Maria, ale căror opere au fost realizate în limbile materne – germană și – respectiv, engleză –, deși scrierile lor au avut o circulație lejeră (fără a fi invocate insidios

anumite circumstanțe) și în traduceri românești. În schimb, Academia Română le-a primit ca membre de onoare pe cele două Regine, precum și pe Contesa Ana de Noailles și pe Elena Văcărescu.

2.

Prima regină a României, Elisabeta (*alias* Pauline-Elisabete-Ortilie-Luise Prințesă de Wied, n. 29 decembrie 1843, Castelul Monrepos Neuwied, Germania – m. 2 martie 1916, Palatul Regal-București-România), și-a semnat operele în versuri și proză cu pseudonimul Carmen Sylva (lat. „Cântecul pădurii”).

Primise o instrucție serioasă în familie de la pedagogi celebri ai timpului, însușindu-și limbile germană, engleză, franceză, italiană, rusă și suedeză. A luat ore de canto, orgă și pian de la mari interpreți, printre alții, Clara

Schumann și A. Rubinstein, dar și de pictură, de la maeștri consacrați. A călătorit la curțile monarhice din Austria, Belgia, Germania, Italia și Rusia. Tatăl reginei, Prințul Guillaume-Herman de Wied, a scris două cărți (*Revelația divină* și *Viața inconștientă a spiritului*, ultima dedicată subteranelor spiritismului), iar bunica paternă, Prințesa Luisa de Wied, a fost un talent real ca poet, pictor, muzician.

La 15 noiembrie 1869, Prințesa de Wied s-a căsătorit, la Palatul din Neuwied, cu Carol de Hohenzollern de Sigmaringen, Domnitor al Principatelor Unite Române, stabilindu-se la București. Au avut un singur copil, Maria

(8 septembrie 1870-9 aprilie 1874). Viitorul Rege Carol I va fi secundat de Regina Elisabeta cu înțelegere și blândețe, care nu s-a amestecat în treburile politice ale statului român.

Întreaga energie și talentul deosebit au fost canalizate de către regină spre acțiuni social-educative, patronând cu distincție și discreție un azil de copii (Azilul „Elisabeta” din București), integrarea nevăzătorilor în viața cotidiană (Așezământul „Vatra Luminoasă” din București), acordând sprijin răniților din vremea Războiului de Neatârnare 1877/78, fiind supranumită „Regina Mamă”. A protejat artele, dând ajutor material lui Nicolae Grigorescu și George Enescu, altor talente distinse ale neamului românesc.

A învățat românește și a tradus în limba germană poeziile lui Vasile Alecsandri, Mihai Eminescu, D. Bolintineanu, Candiano Popescu, C. Costachi, I. Negruzzi, T. Șerbănescu (*Rumänische Dichtungen*, Leipzig, 1881, VIII+214 p.). A scris despre regină Pierre Loti (*L'exillée*), iar Georges Bengesco i-a întocmit bibliografia operei (*Carmen Sylva, Sa Majesté La Reine Élisabeth de la Roumanie. Bibliographie et extraits*, Bruxelles, Paris, Socec et Co., 1904, 300 p.). Căci, la rândul său, Carmen Sylva este autoarea a 49 de volume, dintre care 19 sunt poezii originale. Ca urmare a aprecierii favorabile a talentului evident, a fost laureată cu titlul de Bard al Scoției și Doctor Honoris Causa al Academiei Ungare din Budapesta, premiată de Academia Franceză cu „Le Prix Botta”, pentru volumul *Cugetările unei regine* (1887).

Scrierile sale originale sunt de expresie germană, unele în colaborare, romanul *Astra*, împreună cu Mite Kremnitz, cu care a făcut traduceri din română în germană; a mai colaborat cu Elena Văcărescu, căreia i-a prefăcut o carte de poezii populare românești în limba franceză, premiată de Academia Franceză. Printre frecventatoarele cercului său literar s-au numărat printre alții, Elena și Martha Bibescu, Elena Poenaru, Ana Rosetti ș.a.

Dintre traducătorii operei sale menționăm pe Vasile Alecsandri, Mihai Eminescu, George Coșbuc, Titu Maiorescu, Liviu Rebreanu ori Adrian Maniu – scriitori consacrați dar și literați mai puțin cunoscuți.

I-au fost dedicate lucrări de exegeză și memorii de către: A. P. Vojen (1904), O. Goga (1912), S. Mehedinți (1916), Barbu Delavrancea

(1892), I. G. Duca (1933). Viața reginei a fost prezentată de Natalia baroneasă de Stackelberg (1892), Eniu Bălțeanu (1885), G. Bengesco (1905), Lucreția Carandino-Platamona (ed. I, 1936, ed. II, 1943). Dar bibliografia operei și a referințelor este mai numeroasă, totuși, în nicio carte dedicată istoriei literaturii române, aparținând lui Nicolae Iorga, G. Călinescu, E. Lovinescu ș.a., nu figurează vreun capitol consacrat operei regine-scriitoare nicio referință la creațiile literare ale românilor de altă expresie lingvistică decât cea românească.

3.

Analiza operei scrise de Carmen Sylva, la cele peste zece decenii de la moartea autoarei, își așteaptă exegetul obiectiv și profesionist.

În cele ce urmează ne-am propus doar prezentarea volumului *Pelesch-Märchen/Poveștile Peleşului*, care a apărut inițial la Leipzig (1882, 1883) și, ulterior la Bonn (1886, 1899), în limba germană, urmate de ediții în limbile: rusă (1883, 1896), franceză (1884), maghiară (1887), italiană (1892, 1897), sârbă (1893) și olandeză (1898). Dar în aceste limbi, precum și în altele (armeană, daneză, engleză, spaniolă și suedeză), au apărut și alte scrieri ale reginei-scriitoare.

În limba română, *Poveștile Peleşului* au avut mai multe ediții. Cea mai reprezentativă datează din anul 1933, apărută la îndemnul Regelui Carol II, cu prilejul sărbătoririi centenarului autoarei însumând douăsprezece legende: *Puiu*, *Vârful-cu-Dor*, *Furnica*, *Piatra Arsă*, *Jepii*, *Omul*, *Cetatea Babei*, *Caraimanul*, *Peștera Ialomicioarei*, *Peleşul*, *Lacul*, *Ceahlăul*. Se distinge *Vârful-cu-Dor*, după care a făcut în versuri libretul cu același nume, tălmăcit, în românește, de Mihai Eminescu și, în italiană, de Luis F. Paganini, transpus în muzică de Zdislaw Lubicz. Mica operă lirică a fost pusă în scenă, la Teatrul Național din București (ianuarie 1879), cu interpreți italieni și, la Coven Garden din Londra (1880), cu interpreți britanici și costume populare românești expediate din București. Legenda îl va inspira pe G. D. Mirea să realizeze o pictură alegorică în stil academicizant, în două variante, una aflată în colecțiile Muzeului Național de Artă din București, pictură în ulei, de dimensiuni respectabile, cealaltă, pe fundalul cupolei din sala centrală a Palatului Cantacuzino din București, (azi Muzeul „George Enescu”),

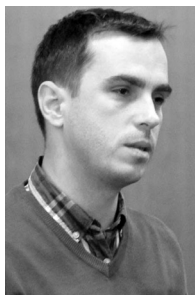
o frescă plină de subtilități inițiatice. Structural, fantasmale legendelor din *Poveștile Peleşului* par oculte, prin aura diafană a proiecției nucleului narațiunii într-un univers abscons, însă ele se caracterizează prin miracolul straniu al miturilor elene: chipurile sunt senine, atitudinile pline de noblețe, chiar dacă amănuntele apar insolite ori senzaționale. Dar, pe de altă parte, legendele reginei-scriitoare au influențe din ținuturile hiperboreene germanice și scandinave, înscriindu-se pe linia poveștilor fantastice hoffmaniene și hamsuniene, cu mistere de Ev Mediu, dar și ale lui Mircea Eliade de mai târziu, ca verigă literară de care este bine să se țină seama.

Ceea ce trebuie remarcat ca trăsătură comună „poveștilor” din volum e alternarea fantasticului autohton cu cel al vechilor legende germanice. Totul se desfășoară în afara țesăturii tradiționale cunoscute, respectându-se doar structura tematică, fiecare poveste având o desfășurare proprie de lume siderală într-un univers plin de capcane, încheiată într-o aură de mister și destine insurmontabile. Astfel, originalitatea compozițională predomină, cucerind lectorul cu frumusețea orizonturilor descrise cu îndemânare.

Este una din operele cele mai reușite ale scriitoarei, dăruită cu harul inventivității și al evocării, purtând cu distincție și tiara regală.

Fănel TEODORAȘCU

Oratoria la români. Despre talentul oratoric și cuvântul dezonorat în paginile presei românești din trecut

F.T. – lector univ. dr. la Facultatea de Comunicare și Relații Internaționale din cadrul Universității „Danubius” din Galați, director al Centrului de Studii și Cercetări Danubiene. Este autorul unor cărți cu caracter științific, precum *Pamfil Șeicaru* (2014), *Arta gazetărească. Trei ipostaze* (2014) și coordonatorul/ editorul unor volume de profil. De-a lungul timpului, a publicat mai multe studii, articole etc.

În prezenta lucrare, intenția noastră este aceea de a urmări ce se scria în coloanele ziarelor și revistelor românești din trecut despre oratorie și orator. Pentru realizarea acestei cercetări, au fost citite mai multe articole semnate de autori precum I. Agârbiceanu, I. Petrovici, I. Gr. Periețeanu, Octavian Goga etc. Pe lângă aceste articole, au fost urmărite și unele volume ce aparțin unor autori ca I. G. Duca, C. Bacalbașa, Iuliu Maniu etc., referitoare la subiectul cercetării noastre. Atenția noastră se va îndrepta, în special, asupra *oratoriei parlamentare*.

1. Poet și orator

Într-o lucrare publicată în 1904, D. R. Rosetti arăta că românul se naște cu „darul înjurăturii”¹. Un alt autor credea însă că darurile pe care românul le are din naștere sunt (1) cel al *poeziei* și (2) cel al *oratoriei*², iar aceste două daruri s-ar afla în strânsă legătura cu inteligența nativă a poporului român. În materie de oratorie, pentru a fi la nivelul celor „mai de frunte oratori ai Apusului”, se mai

arată în această a doua sursă, oratorii români ar avea totuși nevoie de „mai multă cultură” și de „mai puțină patimă politică”³.

Într-un articol din revista „Cele trei Crișuri”, publicat în prima jumătate a anului 1923, se arată că oratorii români, fie ei *avocați* sau *oameni politici*, laolaltă cu *falanga literaților români*, au contribuit „la formarea limbii noastre literare, la turnarea gândirii românești în noi tipare, la înavuțirea patrimoniului nostru spiritual, prin imagini noi, prin împărecheri și asociații neașteptate de noțiuni, prin șlefuirea frazelor și expresiunilor, după cum se șlefuesc pietrele prețioase”⁴. Ei, *oratorii*, sunt, spune autorul textului citat, cei care au pus umărul la formarea instrumentului literar care le permite românilor să *tălmăcească cele mai gingașe nuanțe de rostire și să exprime cele mai îndrăznețe avântări de cugetare*. Comorile lăsate de *oratorii români* ca moștenire pot sta, crede același autor, lângă „paginile cele mai celebre din antologiile străine”⁵.

2. Omul corect și responsabilitatea cuvântului

Într-un manual⁶ românesc de *retorică*⁷, ce a apărut la începutul secolului trecut, găsim informații referitoare la modul în care un orator trebuie să se prezinte în fața publicului său. Așadar, *a fi orator înseamnă*, în linii mari, *a vorbi bine*. A ști *vorbi bine* presupune a spune lucrurile în așa fel, încât cei care ascultă să fie convinși de adevărul celor auzite și, astfel, hotărâți să acționeze, în caz de nevoie, în sensul dorit de orator. *Oratoria*, înțelesă în felul acesta, este *un dar natural*. Oratorului care vrea ca numele lui să *treacă peste veacuri* nu-i este însă suficientă *elocvența naturală*. El mai are nevoie și de *calități intelectuale și morale*.

Nu există *oratorul perfect*, dar, dacă el ar exista, ar fi, după cum arătau vechii gânditori greci și romani, *un bărbat onest și învățat, cunoscător adânc al filosofiei, un observator minuțios al vieții și obiceiurilor omenești, cu vorbire convingătoare, înfățișare plăcută, glas simpatic și pasiuni puternice, pe care le stăpânește însă destul de bine*⁸. Oratorul care vrea să fie mare trebuie să fie înzestrat cu o bună parte din calitățile enumerate mai sus. Se spune că „poetul se naște, iar oratorul se face (*poeta nascitur, orator fit*)”, dar această zicere nu e adevărată în întregime. *Daruri naturale*, se arată în sursa citată, se cer atât pentru a fi poet, cât și pentru

a fi orator. În același *manual de retorică* găsim și *principalele reguli pe care cei care doresc să fie oratori trebuie să le aibă în vedere*:

„Studierea subiectului trebuie să fie prima preocupare a oratorului. Trebuie să-l cunoască în toate amănunțele și să fie el mai întâi pe deplin convins de cele despre care voiește a convinge pe alții. Retorii vechi au dat numele de *invențiune* acestei cercetări amănunțite, adică găsirea tuturor argumentelor sau probelor pe care trebuie să le întrebuițeze în discurs. Adunând materialul întreg, se va proceda la *dispunerea* (dispozițiunea) lui după un plan bine întocmit și apoi se va gândi oratorul la frazele cu care trebuie să-l rostească, adică la *elocutiune*. Ce scop urmărește orice orator cu un discurs al său? Cei vechi ziceau că se deosebesc trei scopuri: să convingă, să placă, să miște. (*Erit eloquens is qui in foro causisque civilibus ita dicit ut probet, ut delectet, ut flectat.*) În vederea lor se va pregăti deci oratorul. Dacă probele sunt bine adunate și bine întocmite, va convinge. Ca să placă, e dator să țină seamă de niște condiții, pe care cei vechi le-au numit *moravuri oratorice*. Ele s-ar putea defini astfel: «ce trebuie să creadă publicul despre cel ce vorbește». Publicul trebuie să creadă că este un om care se înfățișează după o pregătire anumită; că nu poate avea nicidecum intenția să-l amăgească; să-l creadă că e modest, adică că nu vrea să-și impună părerile, ci că lasă pe ascultători să le primească dacă vor voi; să capete credință că un interes superior, interesul special al ascultătorilor adunați acolo, ori interesul general al Statului, îl face să vorbească, iar nu folosul său personal. Ca să placă, oratorul trebuie să țină seamă de condiția ascultătorilor, de vârsta lor, de cultura lor, de starea lor sufletească în momentul când le vorbește. Acesta este un important element de succes. Ca să miște sau să înduplece pe ascultători, oratorul are trebuință de *patetic*. Prima condiție este ca el însuși să fie mișcat (*si vis me flere, dolendum primum ipsi tibi*); apoi să caute a transmite ascultătorilor starea sa sufletească. Aceasta o face prin căldura cuvântării sale”⁹.

Reguli în această ultimă privință, se mai arată în aceeași sursă, *nu se pot da*, pentru că cel care decide e *darul natural*.

Omul care se vrea *orator*, spuneau dascăli de oratorie din vechime, trebuie fie, înainte de toate, *corect*¹⁰. În 1928, într-un articol publicat, în luna ianuarie, în „Țara noastră”, I. Agârbiceanu arăta însă că, *atunci când e vorba de cuvântul care trebuie să exprime adevărul, prin viu grai sau în*

scris, mulți dintre românii culți sunt departe de a se conduce după principiul responsabilității. Din acest motiv, calomniile răspândite cu vorba sau prin intermediul coloanelor de ziar sunt la ordinea zilei: „Sunt vorbitori în întrunirile publice, șoptitori la ureche între patru ochi, scriitori la gazetă care nu mai simt nicio remușcare de conștiință în fața minciunii sau a calomniei. De câte ori interesul lor, sau al acelora în numele cărora vorbesc sau scriu, e în joc, principiul responsabilității e dat la o parte, conștiința călcată în picioare, succesul momentan sau de aparență fiind singurul criteriu după care se conduc”¹¹. Cauza acestei situații este reprezentată de faptul că, spune autorul precizat deja, „românul crezut intelectual cam fuge de responsabilitatea slujbei sau a faptei, fuge, de obicei, și de responsabilitatea cuvântului care exprimă adevărul, realitatea din diferitele domenii ale vieții publice”¹². *Românul considerat intelectual*, după ce „a uitat cuvântul care implică cunoștință, muncă, faptă și presupune răspundere științifică, culturală, socială ori politică”, a dat „năvală la cuvântul care nu implică decât lipsa tuturor acestor calități”¹³.

În apele mohorâte ale vieții publice din România, spunea Agârbiceanu, *intelectualul român* „fuge pretutindena de responsabilitatea cuvântului serios, a cuvântului care exprimă adevărul, și se complace în invenție, în mânuirea floretei ușoare, a artificiului sclipitor azi, din care mâine nu mai rămâne nimic”¹⁴. *Atât din presă, cât și din activitatea oratorică a politicienilor*, spunea Agârbiceanu, cititorii acelei epoci nu aveau ce învăța: „Din ușurința atitudinii, din superficialitate, din lipsa de pregătire, din lene, din molipsire, am ajuns astfel la o urâtă decadență a cuvântului vorbit sau scris, când el e cuvântul cel adevărat, cel serios. Fugim de această responsabilitate, și atunci nu ne mai rămâne decât să vânturăm pleava minciunii și a calomniei prin calități din care poporul scoate povestea, satira, gluma”¹⁵.

Într-un alt articol, publicat în septembrie (1928), Agârbiceanu arăta că *sinceritatea* nu e doar una dintre *puterile* fără de care nu poate fi zămislită o *operă mare*, o *faptă bună*, ci și „singura posibilitatea de îndreptare a greșelilor săvârșite”¹⁶. Referitor la *superficialitatea* cu care lucrează *intelectualul român*, Agârbiceanu spunea, într-un articol apărut în luna august (1928), că în Parlamentul României legile trec „în doi timpi și trei mișcări”. Dacă aceste legi sunt totuși discutate, discuția e *de mântuială*, chiar și atunci când oratorii sunt din opoziție¹⁷.

3. *Politica și minciuna*

Într-un articol din „Țara noastră”, ce a fost publicat în martie 1938, se arată că, la popoarele vechi, *oratorul de tribună, deși nu instrumenta direct și personal afacerile publice, trecea ca „om de stat”*¹⁸. Chiar dacă, odată cu trecerea timpului, lucrurile s-au mai schimbat în această privință¹⁹, după apariția statului modern, *bărbatului*²⁰ care își dorea un succes real și de durată în politică îi era de mare folos să cunoască, pe lângă alte noțiuni, principiile de bază ale oratoriei.

În acest punct al lucrării noastre, credem că e potrivit să ne oprim asupra unui fragment dintr-o lucrare ce-i aparține lui Constantin Bacalbașa. Fragmentul acesta ocupă un loc important în cercetarea noastră, pentru că în el găsim câteva, le-am numit noi, *povețe*, de care trebuie să țină cont cei care doresc ca, făcând politică, să fie *însemnați în registrul viitorului*. Așadar, prima chestiune subliniată în textul asupra căruia ne-am oprit aici e aceea că *popularitatea* nu trebuie privită ca o garanție a faptului că cei care se bucură de ea în timpul vieții nu vor fi uitați imediat ce existența lor se va sfârși: „Fiindcă nu toți oamenii care ilustrează epoca lor sau au fost favoriții epocii în care au trăit pot străbate mai departe. Și aiurea, și în țara noastră, cei mai uitați dintre preponderenți sunt, de multe ori, cei mai populari. Căci popularitatea nu răsplătește în politică, de cele mai multe ori, decât pe aceia care știu să se așeze la nivelul celor mai mulți. Popularitatea nu vine nici la cei care nu se pot ridica până la înălțimea maselor, fiindcă masele nu-i văd, nu vine nici la cei care se ridică mult mai sus de mase, fiindcă acestea nu-i mai pot vedea. O justă luare de poziție care să atragă toate privirile, însoțind o înfățișare simpatică, talent și multă mișcare, fac pe omul popular. Astfel se lămurește de ce – cum am mai spus odată – am avut în țară oameni foarte populari pe care, nu numai istoria, dar înșiși contemporanii i-au uitat de când au fost scoborâți în pământ”²¹.

Omul politic care vrea să însemne ceva în istoria poporului său *nu trebuie să trăiască prea mult, dar nici prea puțin. Cel care trăiește prea puțin nu se poate folosi de binefacerea experienței, iar cel care trăiește prea mult pierde speranța pe care oamenii o au în el și, mai ales, de la el, pentru că bătrânețea este gâdele speranței*. „Experiența” nu trebuie socotită însă doar ca o mai mare înmagazinare de cunoștințe, ci și ca o renovare:

„La fiecare popas al vârstei, aceeași minte are o prezentare deosebită; de aceea, mulți oameni foarte inteligenți, deloc venali și foarte onești gânditori, își schimbă părerile asupra faptelor pe care le-au măsurat altă dată cu altă măsură. Pentru același cuvânt, atâți poeți și prozatori își împart, în colecții, operele lor în: opere de tinerețe și opere ale maturității. Dacă în literatură și în artă evoluția, care mai întotdeauna este părăsirea erorilor trecute, e un semn de propășire, de ce n-ar fi tot la fel și în politică?”²².

O altă chestiune asupra căreia se oprește C. Bacalbașa este cea a *minciunii*. În politică, spune autorul citat, *nevoia de a minți este o necesitate inteligentă*: „Un om politic conducător trebuie să aibă întotdeauna o rezervă mintală de adevăruri, pe care să nu le exteriorizeze. Niciodată să nu spui tot ce știi, după cum în viața privată nu e prudent să cheltuiești tot ce ai. O pușcă încărcată este o primejdie mai mare decât o pușcă descărcată, chiar când descărcarea a rănit”²³.

Minciuna nu trebuie să fie *grosolană*. Un om politic care minte într-un mod grosolan e mai mult un om sincer, pentru că el, de fapt, își mărturisește minciuna. Oamenii politici de acest fel erau cunoscuți, spune C. Bacalbașa, sub numele de „domnul minciună”.

4. Tribuna parlamentară și talentul oratoric

Într-un volum de *amintiri politice*, I. G. Duca vorbește despre oratoria parlamentară românească. În cartea sa, el descrie o conversație pe care a avut-o cu P. P. Carp, pe marginea acestei chestiuni. După acesta din urmă, *politica* nu e altceva decât *luptă*. Din acest motiv, spre deosebire de ceea ce se întâmplă într-o sală de judecată, la tribuna parlamentară oratorul *trebuie să afirme*, nu să *discute* sau să *raționeze*. În cadrul dezbaterilor parlamentare, oratorul trebuie, spunea P. P. Carp, *să dea adversarului său o lovitură de pumn drept în față și, pe urmă, să meargă mai departe*²⁴. După I. G. Duca, „adevărata oratorie nu e atât arta, cât credința comunicativă, sinceritatea, emoțiunea care mișcă și pe alții”²⁵. Evenimentele mari au capacitatea de a *stârni oratorului* aceste *accente superioare*. Așa se explică, spune autorul citat, faptul că „epocile mari scot din întuneric talente nebănuite, care după o licărire strălucită dispar pentru vecie în umbră și în uitare”²⁶.

În anii interbelici au existat voci care spuneau că, după Primul Război Mondial, nivelul dezbaterilor parlamentare din România era foarte scăzut²⁷, iar pușinii oratori talentați își țineau discursurile, de cele mai multe ori, în fața unui număr mic de parlamentari²⁸.

În 1931, într-un articol din revista „Cele trei Crișuri”, I. Petrovici, plecând de la ideea că „diversele talente sunt inegal distribuite diferitelor popoare”, arăta că *nația română* „a fost generos dăruită în ce privește îndemânarea oratorică”²⁹. Mai exact spus, românul are „o inteligență vioaie și elastică”, ce-i *permite exprimarea spontană, cursivă și captivantă. Darul oratoric se întregește, credea același orator, și cu sonoritatea limbii române, care, în străinătate, cu toată prezența lui a și î, este neconținut confundată cu limba spaniolă sau limba italiană.* Cel mai bun loc de exprimare al talentului oratoric, se mai arată în articolul citat, este tribuna parlamentară: „Cum viața parlamentară, care nu se consumă în combinații și intrigi de culise, se desfășoară la tribună, parlamentul este o scenă indicată pentru manifestarea oratorică și proeminența parlamentară (nu zic acea politică) este îndeobște asigurată de talentul oratoric”³⁰.

Articolul lui I. Petrovici pare că era adresat, în special, celor care credeau că oratorii români ce aparțineau *epocii* de după Primului Război Mondial erau inferiori în ceea ce privește talentul oratoric, oratorilor epocii anterioare războiului. După Petrovici, nu în ceea ce privește numărul de talente reale în ale oratoriei existau diferențe între cele două *epoci*, ci în altă privință: „S-a pretins că, de câtva vreme, oratoria la noi e în scădere, punându-se alături gălăgia barbară de astăzi cu amintirea ședințelor șlefuite dinainte de război. În realitate, aceasta nu înseamnă scăderea numărului de talente, ci altceva. Înainte de război, oamenii cu talent erau *singurii* care vorbeau; astăzi, vorbește de-a valma toată lumea, așa că oratorii autentici nu mai au vechiul cadru de liniște respectuoasă, ci sunt înecați de larma nearticulată a celor care țipă sau de discursuri incoerente vrednice de eroii lui Caragiale”³¹.

Pentru a-și susține poziția, același autor aduce în atenția cititorilor săi câțiva dintre oratorii români importanți ai celor două epoci precizate mai sus. Primii oratori despre care vorbește în text sunt dintre cei care au aparținut epocii antebelice: „Voi sublinia mai îndelung pe acei pe care i-am auzit eu însumi. Încep cu Titu Maiorescu, a cărei elocvență acade-

mică îmi era cunoscută de la cursurile universitare, mai înainte de a-i fi auzit glasul și la tribuna parlamentului. Maiorescu nu vorbea la orice chestie, ci numai în împrejurări mai serioase și aceasta contribuia la caracterul de solemnitate al cuvântărilor sale. Deși spirit filosofic, deprins a privi problemele din toate punctele de vedere, în parlament – probabil pentru a se face urmărit mai bine și a prinde în cleștele unei logici perfecte – simplifica obiectul, desprinzând numai o fațetă a situațiunii, pe care o prezenta în chip dialectic, cu un fel de demonstrație matematică, ce nu admitea nicio replică. La vigoarea argumentării se adăuga o limbă aleasă, o frază cadențată, un timbru muzical, producând o fascinație din care nu se degaja cu ușurință decât mințile mai istețe care vedeau și alte laturi ale problemei. Altă mare figură a fost Petre Carp. Acestuia îi lipseau și construcția maioreșciană, și darul actoricesc al celuilalt. Vorbea mai gospodărește și fără sonorități ametoare, dar în schimb posedea o superbă conciziune care se întrupa în formule lapidare, adânci ca gândire și originale ca expresie. Au rămas de la Petre Carp o seamă de caracterizări scânteietoare, împletite adesea și cu vorbe de spirit de cea mai bună calitate. Din cauza conciziunii sugestive, dar lipsită de dezvoltări didactice, discursurile lui Carp rezistă și astăzi la lectură în mai mare măsură ca ale altora. Alți doi oratori de seamă au fost Alexandru Marghiloman și Take Ionescu, talente, după mine, înrudite. Cu o logică mai puțin rigidă și mai realistă decât a lui Maiorescu, îmbrățișau chestiunile mai multilateral, umbrind cu dibăcie părțile periculoase și exploataând cu brio aspectele care-i avantajau. Ca nuanțe deosebite, Marghiloman avea mai multă distincțiune și un lexicon mai ales, Take Ionescu – care păcătuia și prin unele scăpări vulgare – era mai animat și mai torențial. Mult mai poet decât cei dinainte, vijelios și colorat, făcând poate mai multă literatură decât comportă un discurs, dar totuși dominând până la oprirea respirației, cu glasul său de stentor inspirat, era Barbu Delavrancea, în discursurile sale fulgerătoare, dar fără un fond politic prea adânc. Talente de tribună au mai fost, incontestabil, Nicolae Filipescu și Costică Arion, dar, după a mea părere, coborând cu o treaptă dedesubtul celorlalți. Filipescu nu avea ușurința frazei, dar clocotul pasiunii i-o așeza câteodată în perioade ritmice, îmbrăcându-i-o, din vreme în vreme, în imagini impresionante. Costică Arion avea fraza pasionat literară și îndestul de fluentă, dar își rostea discursurile c-o voce guturală, iar la acele mai ample era cam deslânat³².

I. Petrovici își îndreaptă atenția, apoi, și asupra oratorilor epocii în care el publica articolul citat de noi aici: „Dacă trecem la acei care sunt în viață, trebuiește să pomenim, înaintea tuturor, pe Nicolae Iorga. Orator colorat și tumultos, gata de-a vorbi oricând pe nepregătite, alimentându-și discursul cu bogăția unei culturi imense, păstrată de o memorie fabuloasă, D-I Iorga amintește, întrucâtva, de Delavrancea, cu mai mult fond decât acesta, mai spontan decât dânsul și ascultându-se mai puțin. De Take Ionescu aduce aminte Nicolae Titulescu, însă cu linii mai ferme, cu mai puține artificii și cu mai puternice rezonanțe. Capabil să scoată mari efecte, fără a abunda în poezie deplasată, discursurile pe care le-a ținut în Cameră, apărându-și legile financiare, dovedesc că și temele cele mai aride pot da loc la discursuri frumoase, când este un talent adevărat. Orator remarcabil este și poetul Octavian Goga, când avântat și patetic, când șăgalnic și tăios. Este o netăgăduită forță parlamentară, deși poate e și mai strălucit când scrie, după cum la Delavrancea oratorul întrecea pe scriitor. În linie directă de la Petre Carp descinde oratoria lui C. Argetoianu, totdeauna fără fraza de prisos, concis și caustic, rostind adevărul neted și brutal. Subt veșmântul acesta aspru se strecoară totuși mai multe abilități politice decât la Petre Carp. Trebuiește să fac o mențiune în această galerie sumară și de D-I Ion Mihalache, ale cărui discursuri limpezi, metalice și naturale, amintesc pe țăranul român, nu în latura lui de povestire sfătoasă, ci în cea de revoltat, care își reclamă drepturile încălcate, temperându-și totdeauna mânia cu frâna bunului-simț. Înșușiri oratorice efective posedă și personalitatea D-lui I. G. Duca, în care se echilibrează prestanța, cu dialectica și îngrijirea literară întrupându-se în fraze rotunde, de o simțire adesea căutată, dar care vibrează simpatic și se ascultă cu plăcere. Orator gustat, la care verba naturală alternează între elan și glumă amuzantă, dar poate mai neegal decât alții în manifestările sale, este D-nul Nicolae Lupu. Cu aceeași vervă îndrăcită, cu glume mai rafinate dar și mai răutăcioase, își desfășura elocvența A. C. Cuza, pe o canava de silogisme perfecte, deși premisele sunt adesea discutabile. Constantin Stere se face la tribună și printr-o gândire sistematică și printr-o oratorie masivă, cu vuiete subterane impresionante. Cu Istrate Micescu și Mihai Manoilescu, ambii oratori de rasă, primul folosind din larg cultura clasică, celălalt debitându-și tiradele cu glas de fanfară juvenilă, pot trage li-

nia de demarcație între oratorii afirmați și acele talente abia schițate, dar pline de fângăduință, ale căror nume vor putea fi citate mâine³³.

În această parte a cercetării noastre, credem că e potrivit să ne oprim asupra volumului intitulat *Schițe Parlamentare*, lucrarea purtând semnătura Henri Stahl. Valoarea volumului este dată și de faptul că este scris din perspectiva unui stenograf, care a participat la numeroase ședințe parlamentare și diferite reuniuni publice cu caracter politic.

5. Oratorie și sforăieli

După propria-i mărturie, autorul volumului *Schițe parlamentare* a încercat să dea în cartea sa, într-un mod *cinstit, fără lingușire* și, pe cât a fost posibil, *cu scrupulozitatea instantaneului fotograf, câteva schițe din viața publică românească și câteva caracterizări ale unor importanți parlamentarilor români*. Henri Stahl vorbește în *schitele sale, așadar, doar despre oratorii pe care i-a cunoscut în mod direct*. Multe dintre *schitele* ce compun acest volum au fost scrise, după cum spune chiar autorul lor, între 1906 și 1916³⁴.

După Henri Stahl, *cuvântările* care pot emoționa și care pot înălța cu adevărat sufletul sunt rare. *Cuvântările* care ar trebui să *ridice sufletul spre ideal* sunt, în cele mai multe cazuri, niște *sforăieli*. Atunci când sunt comemorați *oamenii mari și faptele hotărâtoare din istoria unui neam*, discursurile oratorilor sunt compuse mereu din *aceleași clișee și reminiscențe istorice*. Regele Carol I și N. Iorga sunt, arată autorul citat, exemple de oratori care, cu discursurile lor ținute în fața *celor umili*, puteau menține *vie iubirea de neam*³⁵.

Henri Stahl împarte oratorii epocii sale în două grupe mari: una pentru oratorii „care au darul de a goli sala în fața căreia iau cuvântul, fie pentru că vorbesc rău, fie din lipsa de indulgență a publicului pentru debutanți” și una pentru oratorii „care țin încordată atențiunea publicului înaintea căruia vorbesc”. Această din urmă grupă este împărțită de același autor în șase subgrupe. Sunt indicați aici și cei mai reprezentativi oratori, pentru fiecare subdiviziune în parte. Așadar, cele șase grupe despre care vorbește Henri Stahl sunt următoarele: (1) oratorii care pot oricând improviza un bun discurs (Barbu Delavrancea, Take

Ionescu, Nicolae Iorga); (2) oratorii care țin discursuri bune, dar neimprovizate (Mihail G. Cantacuzino, Alexandru Florescu, Simion Mehedinți); (3) oratorii care-și rostesc discursul ca și cum ar citi o bucată literară (Titu Maiorescu și Alexandru Marghiloman); (4) „debaterii”, adică cei care, fără să fie înzestrați cu talent oratoric, pot ține *discursuri bune, pentru lămurirea unor chestiuni* (Petre P. Carp, Spiru Haret, Nicu Filipescu); (5) oratorii care pe lângă stenograf ar avea nevoie și de un cinematograf (Petre Missir) și (6) oratorii imposibili de stenografiat (P.S. Aurelian și A.D. Xenopol)³⁶.

Printre oratorii care se bucurau de aprecierea stenografilor se afla și Barbu Ștefănescu Delavrancea. Acesta era, spune autorul citat, oratorul „cel mai iubitor al formei” și „cel mai stăpân pe arta oratorică”. El știa să dea, *prin gesturi largi, prin intonațiile vocii și prin mlădierea trupului, o deosebită putere cristalizării ideilor*: „Slab, cu păr mare, aruncat nedisciplinat pe spate, cu cravata Lavalieră fluturând peste haina de o croială specială, vecinic închisă până sub bărbie și care îi dă un aer de artist-pictor; când vine la tribună, îi place să se rezeme, adus din spate, cu mâna dreaptă pe masa de la care vorbește, stând la stânga ei; mâna cealaltă o ține în buzunar, picioarele și le încrucișează și așteaptă, astfel, să se liniștească aplauzele. Apleacă, apoi, capul, se uită în pământ, îndesând bărbia în guler de nu i se vede decât părul încrețit și zbârlit, o bucățică din nasu-i sumes și două sfârcuri de mustață nedisciplinară. Reflectează, astfel, câteva clipe și, apoi, încet, ridică ochii săi frumoși, albaștri, privește mulțimea și începe a vorbi grav, potolit, cu o voce cătifelată, care prin ea însăși te farmecă. Din ce în ce, se încălzește de propriu-i subiect, de lirismul tablourilor pe care le zugrăvește ca un artist și cărora le dă o deosebită viață prin gesturile plastice, care-i frământă trupul și ajută, parcă, la desăvârșirea ideii, prin gama intonațiilor vocii, nazalizând puțin, prin numeroasele comparații și antiteze ce presară. Își trăiește discursul, se încălzește de focul ideilor ce evocă, în general pesimiste, bănuitoare de oameni, și, în curând, fruntea i se acoperă de sudoarea ce lunecă pe tâmpile, peste pometele proeminente, se adună în vârful barbișonului imperceptibil al unei bărbii prea mici și picură la pământ. Delavrancea este oratorul care impresionează mai puternic marele public, care-l ascultă cu gura întredeschisă, privindu-l cu ochii holbați, legănându-se de fiecare armonie de frază, urmărindu-i fiecare gest, imitându-le în mod reflex”³⁷.

Precizările lui Henri Stahl referitoare la Barbu Ștefănescu Delavrancea sunt completate perfect, spunem noi, de ceea ce I. Gr. Periețeanu scria, în 1933, într-un articol ce a fost publicat în „Cele trei Crișuri”. În acel articol se arăta că *aleșii artei oratorice cărora, prin moarte, le este hărăzit să intre în immortalitate sunt puțini, dar cei cărora nemurirea le asigură o amintire clară, ce e ferită de estompările vremii, sunt și mai puțini*. „Glasul care s-a stins, oricât ar fi fost el de înaripat, de vibrator și de puternic, își pierde răsunetul odată cu dispariția mediului care l-a reținut o clipă; iar chipul oratorului sfârșește prin a deveni, în ochii altor generații, o vagă și nedeslușită icoană. În panteonul oratoriei noastre judiciare însă, verbul cald, scânteietor și viguros al lui Delavrancea va fi de-a pururi frământat de glasul morții, iar figura lui energică se va desluși din ce în ce mai luminoasă în crescândă perspectivă a timpului. Căci, dacă nu este exclus ca Barbu Delavrancea, ca maestru al tribunei publice să intre, cândva, în penumbra și chiar în umbra uitării, am ferma convingere, că va continua să trăiască, ca o pildă veșnic vie, în forul Justiției pe care l-a ilustrat. [...] Generații după generații se vor scurge. Oratoria judiciară română va înregistra, neîndoielnic, noi și strălucite triumfuri. Chipuri noi se vor perinda la bară, pentru a o cinsti. Și totuși, din glorioasa-i firidă, figura lui Delavrancea – va lumina de-a pururi pretoriile”³⁸.

De la Constantin Bacalbașa aflăm că Barbu Delavrancea a intrat în politică împins fiind de *pornirile sale de tribun și însuflețirea națională* cu care era înzestrat din belșug. Un alt autor arată că Delavrancea era „un orator care știa că oratoria nu se poate mărgini la umflate sonorități de catedră”³⁹. Revenim însă la Henri Stahl și spunem că în volumul lui de *schite parlamentare* el vorbește și despre alți mari oratori români, punctând atât *plusurile*, cât și *minusurile* subiecților săi. Iată ce spunea Henri Stahl în cartea sa despre Ion I. C. Brătianu: „Evitând masele, venea tot mai rar în mijlocul partizanilor, izolându-se, spre a nu se demonetiza. Apariția lui în Parlament era calculată, pregătită de partizani și, când presa anunța că va vorbi Ion I. C. Brătianu, tribunele erau ticsite ca în ziua când, odată pe an, Suveranul citește mesagiul. Aplauze tumultoase vesteau intrarea în incintă a lui Ion I. C. Brătianu. Le primea natural și fără surâsul de îngâmfare, comică prin gravitatea factice, pe care alți șefi de partid n-o pot ascunde la aclamațiile corului de partizani, aclamații devenite ritual, de la Brătianu încoace, la apariția unui prim-ministru în incinta Camerei. Când, domol în mișcări, înainta alene spre tribună,

sau se ridica, obosit parcă, de pe banca ministerială ca să ia cuvântul, vorbea cu un debit extrem de rar, sobru, în fraze hotărâte, răspicate, tăioase, de mândră, solemnă sfidare conștientă de forța cuvintelor sale, rostite cu felul particular de a pronunța pe «R» al Brătienilor. Disprețuia vorbăria, n-avea nevoie de aprobarea maselor; lipsit de talent oratoric, nu căuta a convinge, ci dicta voința sa, limpede, apăsând energic, cu o ridicare forțată metalică, disonantă a vocii, asupra miezului ideii, ca un dictator mâniat; ori răspundea adversarilor cu un surâs iertător și batjocoritor-plectisit în același timp⁴⁰.

Omul despre care Henri Stahl spunea că e *singurul orator perfect ca formă* era Al. Marghiloman, care vorbea *limpede și precis, într-o frază turnată în bronz*. Marghiloman *captiva prin eleganța expunerii și convingea prin claritatea ideilor și prin argumentarea logică ce era inspirată de o sănătoasă experiență și o intuiție puternică a realităților*. La el lipsea *impetuozitate oratorică*, nu dorea să-și impună *brutal voința și nici nu cerșea*⁴¹ *aplauzele maselor prin ridicarea meșteșugită a vocii*: „Expunerea e atât de simplă, încât o înțelege orice om cu bun simț, e susținută cu o atât de constantă tenacitate, încât soluțiunile se impun ca adevăruri elementare, se copiază – fără indicare de autor – de adversari și au darul să inspire maselor o încredere atât de absolută în cinstea desăvârșită, în înalta garanție morală a vorbitorului, încât ai siguranța deplină a puținței de înfăptuire, prin acel om, a dorințelor de bine ale unei țări⁴². Al. Marghiloman a avut meritul, arăta Henri Stahl, de a nu lăsa timpul să-i schimbe convingerile⁴³.

P. S. Aurelian, în schimb, era unul dintre oratorii care-i puneau în încercătură pe stenografi, pentru că, atunci când el vorbea, *prima silabă a unui cuvânt spus de el putea fi înțeleasă, a doua silabă era doar auzită, iar restul cuvântului trebuia să fie ghicit*⁴⁴. Petre Missir era unul dintre oratorii despre care Henri Stahl spunea că „ar avea nevoie de cinematograf”. Missir gesticula mult și nu putea sta locului. Când vorbea, sărea la dreapta, sărea la stânga, se dădea îndărăt și, apoi, înainta. Uneori, înlocuia o întregă frază printr-un simplu gest: „Ca să spuie, de exemplu, că nu s-a ales nimic dintr-un lucru, spune: «Rezultatul, domnilor?...»». (Aici, oratorul troznește unghia degetului mare de dinți, cunoscutul gest moldovenesc.)⁴⁵. Petre Missir *vorbea iute, într-un stil săltăreț, iar cuvintele de spirit și de haz scăpărau la fiece clipă*. Pentru toate acestea, el

era *spaima* multor stenografi, care aveau sarcina de a nu scăpa niciun cuvânt și de a-i urmări fizionomia atât de mobilă a feței, dar și toate gesturile, care-i subliniau atât de bine discursul și fără de care nu ar fi înțeles nimeni sensul frazelor rămase fără sfârșit⁴⁶.

6. Cuvinte de final

În 1923, într-un articol din „Țara noastră”, Octavian Goga spunea că, la români, *cuvântul e nesocotit și dezonorat, ca un diamant căzut în bălării*⁴⁷. Nu știm dacă românii s-au *vindecat* (sau dacă se vor vindeca) *de boala vorbelor mari*, așa cum nădăjduia „poetul durerii Ardealului rob”⁴⁸, dar știm, urmărind ce se întâmplă în jurul nostru, că politica încă mai poate fi confundată cu vorbăria goală⁴⁹. *Oratoria specială*, adică cea care e formată din zgomot cumplit, din vorbe umflate și din care lipsește bunul-simț, e în continuare prezentă la tribuna parlamentară⁵⁰.

Acest *tip de oratorie* este justificat de către cei care-l utilizează cu ideea că, în politică, cel care vrea să-și învingă adversarii, trebuie să utilizeze toate armele pe care le are la dispoziție. Se arăta într-un articol din „Gazeta Transilvaniei”, text ce a fost publicat în 1910, că *lupta* este „singura armă care oțelește pe individ, ca și pe colectivitate”. După aceeași sursă, *lupta* „e mijlocul prin care omul parează puterea elementară a naturii, prin ea se face omul îndrăzneț și energic”. Necesitatea ei „se impune, dară, ca o lege vitală, ca o condiție de existență a omului”⁵¹. Am văzut pe parcursul cercetării noastre că unii dintre oratorii români din epocile trecute chiar credeau că *politica* nu e altceva decât *luptă*.

Iuliu Maniu spunea că cei care iau calea activității parlamentare au datoria de a-și pune în *deplină și adevărată lumină* atât *convingerile politice*, cât și modul în care *cugetă a se achita de îndatoririle* pe care le au față de *obștea românească*⁵². După evenimentele politice din decembrie 1989, ceea ce s-a întâmplat la *tribuna parlamentară* a semănat cu „haosul gălăgios al parlamentului votului universal”⁵³, despre care vorbea Henri Stahl în ale sale *schize parlamentare*. Referitor la *epitetele parlamentare*⁵⁴, care ornează *discursurile politice*, Henri Stahl spunea că numai *la cimitir* și *la banchete* (*la cele politice mai ales*) pot fi auzite doar *cuvinte de laudă*⁵⁵. La *tribuna parlamentară*, interesul

de moment al vorbitorului este cel care hotărăște felul *calificativelor* date unui *fruntaș politic*, elogioase sau insultătoare. Henri Stahl mai spunea și că, urmărind discursurile înfrumusețate cu *flori oratorice*, așa cum numeau unii *epitetele parlamentare*, poate fi ușor *închipuită mentalitatea celor care le aplaudă*.

Note

¹ Fănel Teodorașcu, *Arta gazetărească. Trei ipostaze*, Galați, Editura Zigotto, 2014, p. 78.

² Henri Stahl, *Schițe Parlamentare*, București, Editura Națională, s.a., p. 5.

³ *Ibidem*.

⁴ C. D. Anghel, *Oratoria română*, în „Cele trei Crișuri”, anul IV, nr. 5, Oradea Mare, mai 1923, p. 73.

⁵ *Ibidem*.

⁶ Gheorghe Adamescu, Mihail Dragomirescu, *Retorica*, ediția a III-a, București, Editura Librăriei H. Steinberg, 1904.

⁷ Referiri la această lucrare au fost făcute și în Fănel Teodorașcu, *Zona Galați-Brăila în discursul candidaților la alegerile pentru funcția de primar (în municipiile Galați și Brăila) din iunie 2016*, în Andy Pușcă, Benone Pușcă, Fănel Teodorașcu, Cristian Sandache, *Galați-Brăila. Trecut. Actualitate. Perspective*, Galați, Editura Universitară Danubius, 2017, p. 127.

⁸ Gheorghe Adamescu, Mihail Dragomirescu, *Retorica...*, p. 182.

⁹ *Ibidem*, p. 183-184.

¹⁰ Quintilian, *Arta oratorică*, volumul al III-lea, București, Editura Minerva, 1974, p. 333-346.

¹¹ I. Agârbiceanu, *Responsabilitatea cuvântului*, în „Țara noastră”, anul IX, nr. 2, 8 ianuarie 1928, p. 65.

¹² *Ibidem*, p. 67.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ *Idem*, *Sinceritatea în politică*, în „Țara noastră”, anul IX, nr. 37, 9 septembrie 1928, p. 1146.

¹⁷ *Idem*, *Superficialitatea*, în „Țara noastră”, anul IX, nr. 33-34, 19 august 1928, p. 1054.

¹⁸ Nuși Tulliu, *Omul de stat*, în „Țara noastră”, anul XVII, nr. 5, 19 martie 1938, p. 137.

¹⁹ Fănel Teodorașcu, *Imaginea politicianului român în epoca interbelică*, în *Europa Unită. Planul Briand comentat de presa românească interbelică*, Galați, Editura Zigotto, 2015, p. 18-30.

²⁰ Condiția femeii române din epoca la care se face referire în prezenta lucrare este urmărită în Fănel Teodorașcu, *Problema afirmării personalității feminine comentată în ziarele epocilor trecute*, în „Limba Română”, nr. 3-4 (245-246)/2018, Chișinău, p. 162-171.

²¹ C. Bacalbașa, *Bucureștii de altădată – volumul 4: 1910-1914*, ediția a 2-a, București, Editura Universul, p. 205.

²² *Ibidem*, p. 205-206.

²³ *Ibidem*.

²⁴ I. G. Duca, *Amintiri politice – volumul I*, München, Jon Dumitru-Verlag, 1981, p. 214.

²⁵ *Ibidem*, p. 213.

²⁶ *Ibidem*.

²⁷ Fănel Teodorașcu, *Pamfil Șeicaru*, București, Ars Docendi, 2014, p. 239.

²⁸ *Ibidem*, p. 110-111; *Idem*, *Europa Unită. Planul Briand comentat de presa românească interbelică*, Galați, Editura Zigotto, 2015, p. 18-19.

²⁹ I. Petrovici, *România. Figuri parlamentare proeminente*, în „Cele trei Crișuri”, anul XII, nr. 9-10, Oradea, septembrie-octombrie 1931, p. 127.

³⁰ *Ibidem*.

³¹ *Ibidem*, p. 127-128.

³² *Ibidem*, p. 128-129.

³³ *Ibidem*, p. 129-130.

³⁴ Henri Stahl, *Schițe parlamentare...*, p. 7.

³⁵ *Ibidem*, p. 14-15.

³⁶ *Ibidem*, p. 16-17.

³⁷ *Ibidem*, p. 17-21.

³⁸ I.Gr. Periețeanu, *Delavrancea în oratoria judiciară*, în „Cele trei Crișuri”, anul XIV, nr. 9-10, Oradea, septembrie-octombrie 1933, p. 109-110.

³⁹ George Bacaloglu, *Barbu Delavrancea – Naționalist*, în „Cele trei Crișuri”, anul XIV, nr. 9-10, Oradea, septembrie-octombrie 1933, p. 102.

⁴⁰ Henri Stahl, *Schițe parlamentare...*, p. 79-82.

⁴¹ Iată cum descrie Henri Stahl modul în care unii oratori *cerșeau aplauze*: „Dacă ridici o palmă și o lași să cadă în palma altuia, este un semn de prietenie; dacă ridici o palmă și o lași să cadă peste obrazul altuia, este o insultă; dacă ridici o palmă și o lași să cadă de două ori peste propria-ți palmă, este un boieresc semn de chemare a slugilor; iar dacă același gest de batere din palme se repetă de mai multe ori în șir, e un semn de aprobare și ia numele de «aplauze». După intensitatea și frecvența repetării gestului, după cum e însoțit și de încleștarea fălcilor, de căderea ochelarilor de pe nas, aplauzele sunt calificate de «călduroase, prelungite, îndelung prelungite, frenetice». Epitetul de «aplauze epileptice» încă nu s-a introdus. Aplauzele sunt quasi obligatorii în două împrejurări: la începutul și la sfârșitul oricărei cuvântări. La început, se aplaudă din politeță pentru orator, chiar dacă e total necunoscut, ori e un pedant și pisălog prea bine cunoscut; la sfârșit, se aplaudă – mai ales de cel care a adormit mai tare la conferință – pentru a goni moleșea soporiferă, care cuprinde și pe cei mai bine intenționați. În mijlocul unei cuvântări se aplaudă foarte rar, pentru că «onoratul auditoriu» n-are un criteriu precis, pentru a ști momentul când trebuie să se dedea micii gimnastici zgomotoase atât de plăcută oratorului. De aceea, sarcina de a provoca aplauzele și-o asumă însuși conferențiarul: ridică progresiv vocea, holbează ochii și termină perioada oratorică – învățată cu grijă

pe de rost de acasă – cu o voce atât de alterată, încât se deșteaptă și cel mai adormit, iar cerșirea aplauzelor e atât de evidentă încât ar fi inuman să le refuzi oratorului.” (*Ibidem*, p. 171-172).

⁴² *Ibidem*, p. 75-76.

⁴³ *Ibidem*, p. 75.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 47.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 46.

⁴⁶ *Ibidem*.

⁴⁷ Octavian Goga, *Vorbele mari*, în „Țara noastră”, anul IV, nr. 12, 25 martie 1923, p. 372.

⁴⁸ L.G. Munteanu, *Poetul Erou*, în „Viața ilustrată”, anul V, nr. 6, iunie 1938, p. 6.

⁴⁹ Octavian Goga, *Vorbele mari...*, p. 370.

⁵⁰ A se vedea Robert Kiss, „Scandal cu jigniri în Parlament între Bacalbașa și Roman: Mirosea violent a alcool / Bufonul a rămas același”, publicat pe site-ul www.digi24.ro, în data de 18 decembrie 2019, la ora 12.30. Articolul a fost citit, în data de 15 martie 2020, la ora 09.43, la adresa <https://www.digi24.ro/stiri/actualitate/politica/scandal-cu-jigniri-in-parlament-intre-bacalbasa-si-roman-mirosea-violent-a-alcool-bufonul-a-ramas-acelasi-1233509>.

⁵¹ *** *Lupta constituțională*, în „Gazeta Transilvaniei”, anul LXXIII, Brașov, 14 aprilie 1910, p. 1.

⁵² Iuliu Maniu, *Discursuri parlamentare: 29 mai – 31 iulie 1906*, Blaj, Tipografia Seminarului Arhiepiscopiei, 1906, p. 3.

⁵³ Henri Stahl, *Schițe parlamentare...*, p. 77.

⁵⁴ *Ibidem*, p. 9.

⁵⁵ *Ibidem*, p. 7-8.

Bibliografie

Adamescu Gheorghe, Dragomirescu Mihail, *Retorica*, ediția a III-a, București, Editura Librăriei H. Steinberg, 1904.

Arhiva publicației „Cele trei Crișuri” pe anii 1923, 1931 și 1933.

Arhiva publicației „Gazeta Transilvaniei” pe anul 1910.

Arhiva publicației „Țara noastră” pe anii 1923, 1928 și 1938.

Arhiva publicației „Viața ilustrată” pe anul 1938.

Aristotel, *Retorica*, București, Univers Enciclopedic Gold, 2011,

Bacalbașa C., *Bucureștii de altădată – volumul 4: 1910-1914*, ediția a 2-a, București, Editura Universul, 1936.

Duca I. G., *Amintiri politice – volumul I*, München, Jon Dumitru-Verlag, 1981.

Maniu Iuliu, *Discursuri parlamentare: 29 mai – 31 iulie 1906*, Blaj, Tipografia Seminarului Arhiepiscopiei, 1906.

Quintilian, *Arta oratorică*, volumul al III-lea, București, Editura Minerva, 1974.

Stahl Henri, *Schițe Parlamentare*, București, Editura Națională, s.a.

Livia CIUPERCĂ

O cronică necunoscută din vremea lui Mihai Viteazul

L.C. – istoric și critic literar, membru al UZPR, membru al USR Filiala Iași, membru al Asociației Române de Istorie a Presei. Fondator și coordonator al Simpozionului Național *Ioan Petru Culianu* (aflat sub patronajul USR Filiala Iași și UAIC Iași). Debut publicistic în 1982; debut editorial în 1996. Redactor literar la revista „Constelații diamantine” (Craiova). Din 2014 îngrijește Seria de autor *Al. Lascarov-Moldovanu* a Editurii DOXOLOGIA, Iași.

Viața lui Mihai Viteazul este un subiect extrem de incitant, mereu actual. La 418 ani de la moartea sa martirică au rămas suficiente necunoscute, iar sfântul lui cap, decapitat, încă nu-și cunoaște liniștea cea eternă. Tocmai de aceea, recenta apariție editorială, *O cronică necunoscută din vremea lui Mihai Viteazul* (Editura Andreiana, Sibiu, 2019) reprezintă un plus de mângâiere la corola trudnică a marelui Voievod.

În *Cuvânt înainte*, autorul moral al acestei ediții, neobositul cercetător pr. prof. dr. Vasile Oltean, într-o concluzare perfectă avută cu profesor Hans Butmănoiu, notează că în „bogatul tezaur de carte veche” existent în Biserica Voievodală „Sfântul Nicolae” din Șcheii Brașovului, după un efort susținut, nu lipsit de multe peripeții, prin prezenta apariție editorială are bucuria de a aduce la lumină istoricilor și iubitorilor de istorie, o „cronică în limba germană gotică, însumând 618 pagini (C.V.660)”.

Deși lipsesc „fila de titlu” și primele 26 de file, se păstrează intact finalul. Și conform consemnărilor din „registru și index”, adică din „synopsisul” cronicii, se pot recupera, esențialmente, întru cunoaștere, evenimentele-

le istorice anterioare paginilor existente, respectiv anii 1395-1451, precum și locul editării, și autorii implicați („Nürnberg de către Johann Lanzberger, în editarea lui Johann Sibmacher/Anno/M.DC III”). De asemenea, suprapunând informații istorice, din epoca respectivă, s-a putut recunoaște și autorul cronicii, Hieronimum Ortelium Augustanum.

Pentru cititorul român, iubitor al vieții domnitorului Mihai Viteazul, important este a cunoaște care sunt primele scrieri ce i-au fost dedicate.

Firește, primii care au lăsat consemnări despre omul și domnitorul Mihai Viteazul au fost cei care i-au stat în preajmă, care l-au slujit și l-au cunoscut. Și dintre cei cunoscuți nouă până în prezent (și care au lăsat înscrisuri) sunt Teodosie Rudeanu, Baltasar Walther, grecii Stavronos și Giorgios Palamedes. Și iată că acestora li se adaugă și cronicarul Hieronimum Ortelium Augustanum – toți contemporani cu voievodul român.

În adevăr, Teodosie Rudeanu, considerat „sfetnicul de taină al lui Mihai Viteazul”, înobilat cu onoruri („guvernator de Transilvania”), în cele din urmă nu se va dovedi fidel voievodului. După înfrângerea de la Mirăslău, va „trece de partea Movileștilor”, care-l va ridica la gradul de „mare logofăt”. E drept, acest „sfetnic de taină” va lăsa o „povestire” a sa despre Mihai Viteazul, care nu s-a păstrat în forma ei originală. Pe lângă o variantă în polonă (nesemnificativă), se cunoaște însă o alta, în limba latină, realizată de Baltasar Walther (1558-1631) și vizează prima parte a domniei voievodului valah.

O CRONICĂ NECUNOSCUTĂ DIN VREMEA LUI MIHAI VITEAZUL

NURENBERG – 1603

DE

HIERONIMUM
ORTELIUM AUGUSTANUM

Editura Andreiana

Închis în Cetatea Bistrița, după uciderea lui Mihai Viteazul, vistiernicul Stavrinus va scrie un poem în limba greacă, în total 1312 versuri. Un detaliu, nu lipsit de importanță, este că Gh. Tomozei a vrut să realizeze o traducere după textul original al lui Stavronos, dar va reuși doar o variantă foarte apropiată de „balada românească” (*Cronica lui Stavrinus*, Editura Eminescu, 1975, 102 p.).

Se presupune că Giorgios Palamedes s-a inspirat din „cronica” lui Stavrinus și a realizat o *Istorie cuprinzând toate faptele, vitejiile și războaiele preafericitului Mihai Voievod, domn al Țării Românești, al Transilvaniei și al Moldovei, până în ziua sfârșitului său, scrisă și alcătuită de Gh. Palamide, pe când se afla la Curtea preastrălucitului Duce de Ostrov, domnul domn Vasile, cneazul Ostrov, luna decembrie în 15, anul 1607.*

Primul care a tradus integral și a comentat critic acest text este profesorul și istoricul Oreste Tafrați (1876-1937). Textul este publicat, mai întâi, în revista „Literatură și Artă Română” (Anul IX, 25 iunie 1905), mai apoi în volum (București, „Stabilimentul de Arte Grafice Albert Baer”, 1905, 47 de pagini).

La o distanță de cinci ani de la publicarea traducerii respectivei *Poeme*, necunoscând sau ignorând totalmente munca și efortul tânărului Oreste Tafrați, prof. dr. Nikolaos Dossios se arată preocupat de soarta unor manuscrise care își așteaptă cercetătorul, notând: „Sunt sigur că foarte puțini cititori ai dvs. au cunoștință despre existența unei poeme eroice, scrisă într-o limbă străină și care descrie viața și faptele eroice, precum și tragicul sfârșit al marelui Mihai Viteazul...” („Universul literar”, 8.03.1910).

Așadar, lui Gh. Palamide (nume românizat) și vistiernicului Stavrinus, doi greci contemporani cu Mihai Viteazul, datorăm povestirea în versuri a faptelor domniei ilustrului voievod român. *Poema* lui Palamide însă va fi cunoscută încă din secolul al XVII-lea, prin ediția franceză, cea de la 1672, iar la noi, în variantă românească, în revista „Magazin istoric pentru Dacia”, la 1845. Și chiar mai mult, după o ediție vieneză (1745), Alexandru Papiu-Ilarian (1827-1877) va publica fragmente și un studiu critic, la 1862. Abia în 1881, Émile Legrand (1841-1903), cunoscutul neolenist francez, o va publica pentru prima oară în tomul al doilea al operei sale, *Bibliothèque grecque vulgaire*, după un manuscris descoperit la British Museum, Colecția Harley.

Conform afirmațiilor preotului profesor dr. Vasile Oltean, cronica lui Hieronimum Ortelium Augustanum/Jerome Ortelius (n. 1524), tipărită la Nürnberg, în anul 1603, este primul document care consemnează evenimente din miezul secolului al XVI-lea. O *cronică* în facsimil care evocă evenimente din fostul imperiu romano-german, începând cu evenimente istorice de la 1452 și până în zorii secolului următor. *Cronica* este dispusă în mai multe părți astfel: partea I – 1452-1591; partea a II-a – 1592-decembrie 1597, partea a III-a – ianuarie 1598-1603. Este un volum masiv în care, pe pagina impară recunoaștem cronica în facsimil, iar pe pagina pară traducerea realizată de către Profesorul Hans Butmăloiu. În total, 798 de pagini. Acestora li se adaugă: „știrea culegătorului de carte”; „lista domnitorilor condamnați” – al 17 lea este „Michael, Voievod din Valahia”; „errata”; „registru și index al celor mai importante și memorabile lucruri și fapte, așa înțelese și descrise de la an la an în această cronologie”, cu mențiunea, finală: „Sfârșitul cuprinsului. Tipărită la Nürnberg de către Johann Lanzenberger, în editarea lui Johann Sibmacher/Anno/M.DC III”. Pe ultimele pagini (870-901) ale acestui volum recunoaștem câteva imagini de epocă.

Textul cronicii este explicit și dovedește că autorul a fost mereu în imediata apropiere a evenimentelor, mereu informat de frământările interne și de luptele externe. Pentru cititorul român, consemnările despre Voievodul Mihai Viteazul înseamnă un plus de informație, extrem de valoroase.

Primele evenimente care atrag atenția sunt incursiunile războinice ale lui Matthias (Matei Corvin, al doilea fiu al lui Ioan de Hunedoara) – 1464, respectiv, invazia otomană în Valahia anului 1474.

Prof. dr. Vasile Oltean este extrem de atent la tot parcursul istoric evocat de cronicarul german, notațiile de subsol reprezentând completări la omisiunile cronicarului, de o mare valoare istorică pentru noi, românii.

Spre exemplu, la anul 1475, mai precis, în „Campania din Bosnia” contra lui Mahomed, „Oastea Regelui” Matei Corvin „asedie puternicul și tarele castel Sabatz [cetatea Sabac], aflat pe Saw”, dar ajutat fiind și de Vlad Țepeș – amănunt neconsemnat în respectiva cronică.

Am ferma convingere că cititorul de secol al XXI-lea se află interesat nu numai de frământările războinice de Ev Mediu din fostul Imperiu Romano-German, ci, mai curând, de relațiile existente cu „Țara Transilvaniei”, Moldova și „Valahia”. În fond, numeroasele și interminabilele lupte „cu turcul” afectau întreaga populație din spațiul descris de cronicar. Iar dușmanul comun îi determină să conlucreze militar, așa cum remarcăm în notația din luna februarie a anului 1597 când, cităm: „Pe 16 februarie [1597] a fost decisă dieta Boemiei la Praga, la care stările ținuturilor (...) s-au oferit să dea ajutor ca și în anul trecut împotriva dușmanului ereditar...”. Iar a doua zi, pe 17 februarie [1597], „Principele de Transilvania, împreună cu trimișii Voievodului valah cu 40 trăsurile (...), către Praga la Majestatea Sa Împăratul au sosit”.

Așadar, Sigismund Bathory (1573-1613) – deși frământat de „planul” său „dacic” – se lasă însoțit de „trimișii Voievodului valah” Mihai Viteazul [remarcăm majuscula folosită], ascultă de sfatul Împăratului, în fața unor interese politice urgente. Plină de substrat este și completarea cronicarului, cităm: „Această tratație și purtare a fost atunci foarte în taină și pe ascuns făcută”.

Descoperim textului tradus multe alte subtilități, deloc de neglijat. Spre exemplu, multe toponime românești: „Vinsé” – Vințu de Jos, „Colosvar” – Cluj, „Hermanstadt” – Sibiu, „Wardein” – Oradea, „Segeswar” – Sighișoara, „Tergovis” – Târgoviște, „un oraș frumos și tare, unde mai înainte voievozii Valahiei și-au avut scaunul”; dar și „Rumänien” – Rumelia. Interesantă este formularea: „voievodul din Transalpina sau Valahia”!

O notație, amuzantă, ar putea descrie fruntea cititorului, privind învăluitoarea descriere armată. Iată: „Când acum turcii în prima lor furie (pentru că atunci Maßla mult înghițiseră și mâncaseră, încât de mânie ca porcii sălbatici spumegau) în ai noștri iama au dat...”. Ce ne explică profesorul Vasile Oltean? Înainte de bătălie, turcii mâncau „turte din lapte de mac închegat”, așa, ca să fie mai curajoși!

Ceea ce le mai potolea avântul taberelor dușmane era vreo molimă, precum cea transmisă de unele insecte, numită, la acel moment, „febra neagră”.

Nu de puține ori impresionează stilul plastic al frazării: „furtunos au atacat” sau acel „mare semn miraculos” când, în plină zi, „norii pe cer s-au despărțit și deodată o rază de foc într-un turn de praf de pușcă a

lovit”, distrugând totul în jur. Haiducii „cu apărarea tare de furcă au dat și pagubă au făcut” dușmanului.

Interesantă (sau plină de tâlc?!) este consemnarea: „Regina Isabella se plânge”, pentru că nu i s-a respectat „învoirea” de a reveni în Transilvania, de aceea „cheamă în ajutor pe Mircea Voievod din Valahia” – Mircea III Alexandru, domn al Țării Românești.

Atrage atenția descrierea incursiunii armate condusă de Generalul Giovanni Battista Casaldo (1493-1563), din ordinul lui Ferdinand I al Sfântului Imperiu Roman (fost și principe al Transilvaniei), contra lui Ștefăniță Rareș (al doilea fiu al lui Petru Rareș), pe care l-a ucis, la 1 septembrie 1552.

Cronicarul face referire și la mica oaste (călăreți, pedestrași) a spaniolilor care s-au răsculat, pentru că nu li s-a plătit solda promisă, plus lefegii înarmați din Țările Române.

Cronica abundă în consemnări despre trădări și comploturi: Albertus Lasky – în 1559, Jakob Despot – în 1561, Bogdan Lăpușeanul – Ioan Vodă cel Viteaz sau biruința diplomatică a împăratului Maximilian asupra turcilor.

Cea de a doua parte a cronicii începe cu anul 1592, iar notațiile, în detaliu, vizează „atacul asupra creștinilor”, precum și „ridicările de război din Ungaria și Transilvania”.

La pagina 241 a cronicii originale există o informație extrem de valoroasă. În noiembrie 1594, Sigismund Bathory, principe al Transilvaniei, obține aprobarea împăratului Rudolf al II-lea, pentru „începutul război împotriva turcului”. Însă mențiunea următoare ne privește pe noi în mod special:

„În care pace nu doar Transilvania și ținuturile aparținătoare acesteia, ci amândouă locurile din Valahia, care de turc la sfatul sus-pomenitului domn s-au despărțit, să fie incluse și înțelese”.

Ei bine, aici ar fi trebuit pomenit numele lui Mihai Viteazul. De ce nu se face? Simplu, cronicarul știa că Sigismund Bathory se dorea stăpân și peste Țara Românească și peste Moldova, iar pe Mihai Viteazul îl considera [atenție!] „aliat vasal”.

La pagina 253 a cronicii originale se face mențiunea: „Mai, anul 1595. Mare înfrângere a turcilor în Valahia”. Dar [atenție!], fără a se consemna marea victorie de la Călugăreni, 13/23 august 1595, a românilor conduși de Mihai Viteazul contra turcilor.

De altfel, numele „Mihai Viteazul” este, pe cât posibil, evitat.

Pentru o prezentare obiectivă a faptelor istorice, pagina 291 a cronicii germane s-ar cuveni coroborată cu *Istoria Târgoviște. O Cetate Eternă a Românilor*, de George Coandă (Editura Bibliotheca, Târgoviște, 2017, p. 120-124), care vorbește despre o „alianță europeană”, „Liga Sfântă”.

Să reținem că „oastea Țării Românești, în frunte cu Mihai Viteazul, Ștefan Răzvan cu oștenii Moldovei, Sigismund Bathory cu armata Transilvaniei, Albert Rajbici al lui Maximilian Casovia cu 1600 de raiteri, Silvio Piccolomini și florentinii marelui duce de Toscana” – împreună – au biruit pe turci.

Ca urmare, afirmația cronicarului german, din subtitlu, este părtinitoare, incompletă, inexactă, evazivă: „p. 291. Octombrie, anul 1595. Un vultur zboară pe cortul Principelui Transilvaniei. O cometă este văzută din tabăra transilvană. Sinan Pașa fuge de transilvănean”.

Bineînțeles, cronicarul nu numai că atribuie tot meritul „principelui transilvănean”, ci ignoră totalmente meritele lui Mihai Viteazul, cel care, în fapt, a declanșat atacul asupra turcilor, numindu-l – foarte grav – „renegatul Michael”.

Invitația pentru acela care dorește documentare corectă, istorică, bazată pe acte, este invitat să lectureze *Memoriul* trimis de Mihai Viteazul marelui duce de Toscana, Ferdinando I Medici. Textul se află în volumul sus-amintit, *Istoria Târgoviștei*, pagina 122. Iată fraza care interesează: „(...) chemând numele lui Dumnezeu, mă încălecai cu ei într-o bătălie unde făcui mare pagubă (...) spre rușinea lui Sinan-pașa (...)”.

În acel „memoriu”, Mihai Viteazul amintește și de „ajutorul trimis de Măria Sa Împăratul” Rudolf al II-lea al Sfântului Imperiu Roman de Națiune Germană.

Și totuși, la pagina 304, cronicarul german recunoaște meritele lui „Michael Voievod din Valahia” în lupta contra turcilor, prin mențiunea: „Creștinii au pustiit turcului trei sate până la temelii”.

Deși îmbrățișează la modul general, cronicarul nu va putea evita, la nesfârșit, faptul că domnitorii români, fără a-i numi, se aliază cu „principele transilvănean” împotriva dușmanului comun: „(...) și pentru ieșirea în câmp a pregătit și a terminat, cum atunci către Alteța Sa Princiară cei doi Voievozi din Valahia și Moldova cu mare ajutor să se înfățișeze s-au oferit”.

Mai mult, în timp ce „transilvănenii au prăduit suburbia mică a Timișoarei”, „2000 de haiduci din Valahia trecuseră Dunărea, un oraș Claudia numit, prin surprindere l-au atacat (...)”, după care, trimiși de „Vodă” [fără a se rosti numele lui Mihai Viteazul] și „mulțimea lui” [se subînțelege] „a întărit”. Așadar, „haiducii” lui Baba Novac vor lupta și în favoarea fraților transilvăneni.

Detaliile oferite privind atacul asupra turcilor, din august 1596, ne îndreptățesc că apreciem că autorul cronicii a fost prezent în apropierea „frontului”. Iar asaltul asupra Cetății Hatwan [exonim pentru Hotoan – actualmente sat din comuna Căuaș, județul Satu Mare, din Câmpia Ierului] dovedește cruzime la gradul superlativ: „ai noștri foarte temeinic și cu furie din toate locurile au ținut asaltul”, „plânsete și jelanie a muierilor și copiilor”; „sugrumatul, tăiatul și împunsul, patru ore întregi până în noapte a ținut”, „doborât, omorât și înjunghiat”; „nu au fost cruțați nici copiii din leagăn și femeile gravide”.

Se încearcă răzbunare? În „Septembrie 1596. Turcii atacă pe creștini și pierd din nou bătălia”. Dar amenințările continuă. „Creștinii dau foc orașului”. „Fortăreața este năvalnic luată cu asalt de către turci”. „Octombrie 1596. Cetatea Erlaw este cucerită și luată de turci”.

Notația „Ianuarie 1597” este importantă pentru orice biograf al lui Mihai Viteazul. Iat-o!

„La începutul anului, Michael, Voievodul Valahiei, a sosit la Principele din Transilvania să se sfătuiască și (...) vești să afle acolo asupra turcilor cu Alteța Sa Princiară (...). Acestuia Principele din Transilvania mari onoruri i-a arătat, pe lângă care frumoase vase din argint i-a închinat.

În schimb, Voievodul, Alteței Sale Princiare frumoase blănuri de zibelin și alte frumoase straie cu piese de aur la rândul său i-a închinat...". Această informație completează ceea ce istoricii deja cunosc, gândind la „tratatul” încheiat cu Rudolf al II-lea, parafat, la 9 iunie 1598. Importantă era anihilarea atacurilor turcești. Și astfel, în aprilie 1597, notează cronicarul, „turcii sunt omorâți până la ultimul de către transilvăneni, valahi și moldoveni”. În luptele din mai, același an, forțele aliate, alcătuite din 500 de haiduci, 150 de mușchetari germani, soldați valoni, velși, francezi, italieni, unguri și români „escaladează cetatea Tottis și o cuceresc cu atacuri puternice”. Și ceva mai mult, pentru gestul lor „atât de cavaleresc”, haiducii sunt răsplătiți „cu o lună de leafă”.

Cronicarul face consemnare despre acești „haiduci liberi” care, nu de puține ori, acționau independent, cităm: „Haiducii liberi din Raab câteva vase încărcate au întâlnit, pe acestea le-au jefuit și trei castele au prădat” sau „Haiducii omoară mulți turci, cuceresc provizii, muniție și mărfuri (...) și își împart banii...” (iunie 1599).

În ceea ce-i privește pe valoni, cronicarul notează: „în cetate s-au suit, așa cum le este obiceiul, partea lor de pradă să și-o ia”. Dar, „odată ce au intrat în cetate, în furăciune și jefuire pierduți, atât de aprigă le-a fost mânia [contra turcilor învinși] și de lăcomie atât de orbi au devenit încât unul de celălalt s-a luat și într-un tumult (...), cu furtună s-au bătut” // „tot felul de răutăți și fărădelegi și-au permis”.

Turcii foloseau în atac puști mari – „cântărind fiecare 70 de chintale”. Așa că, cel atacat cu „un glonț de 13 kg”, înțelegem că scăpare nu mai putea avea. Acte de cruzime, din belșug!

Confruntările erau extrem de dure, cu morți și răniți grav, chiar „trași în țepă”. Atacurile asupra turcilor sau tătarilor se întâmplau și în „miez de noapte”. Așa se face că într-una din aceste expediții, „Han Tătarul numai cu cămașa pe el a reușit să fugă”.

Și cum, în octombrie 1597, armata ungară este în mare dificultate în lupta de eliberare a Cetății Timișoara, cronicarul folosește aceeași frazare plastică: „veste pe care curând și lui Vodă din Valahia [Mihai Viteazul] i-a transmis, pentru a se întâlni cu acesta și cu poporul său [oștenii săi] și împreună pentru atac să se pregătească”.

Un alt detaliu, deloc lipsit de importanță, este acela că în momentul în care turcii realizau că „fortăreața” în care se aflau era pe punctul de a fi cucerită, îi dădea foc. Iată ce notează cronicarul, cităm: „pomenitul castel (...) timp de 42 de ani turcilor s-a aflat, pentru care nu l-au părăsit cu plăcere. Cu totul au dărâmat, șanțurile au astupat, turnul rotund mare, care în mijlocul acestui castel stătea, au săpat la temelie și la pământ a pus să fie culcat...”.

Despre vigilența și strategia „alteței sale regale Maximilianus, Arhiduce de Austria” sunt consemnări în detaliu, biruințe înregistrate, evident, „cu ajutor dumnezeiesc”, cum notează cronicarul. Oricum, jertfele sunt impresionante. La „Poarta Alba Iulia”, „mulți în cămăși s-au apărât, s-au încăierat”, „tăierile, gâtuirile și împungerile” dovedesc, fără tăgadă, soarta învinșilor turci.

Remarcăm, încrâncenarea se dovedește în ambele tabere. De exemplu, cităm: „Pașa însuși pe un bastion foarte cavaleriește s-a arătat și cu două săbii, pe care le mânua fiecare cu câte o mână, necrezute fapte a înfăptuit, până când, în cele din urmă, chiar acolo a fost doborât, iar capul său pe o sulită pe Bastionul Unguresc a fost înălțat”. Cert este că învingătorul „sângeroasă victorie” va dobândi. Dar aliații făceau ascultare „Împăratului Romei”. Așa se justifică notația cronicarului: „acum Sigismundus, Principe de Transilvania, ale sale ținuturi transilvane, laolaltă cu Valahia [Țara Românească], după îndestulat sfat (...) să cedeze...”.

Încorsetat de atacul „hanului tătar”, în mai-iunie 1598, „Voievodul valah” [Mihai Viteazul] „va depune jurământ în fața comisarilor Majestății Sale Împăratul Romei”. Coaliția funcționează. „Creștinii cuceresc multe fortărețe părăsite de turci în fugă”. Implicarea directă are sorti de izbândă, precum aflăm că însuși „Sigismundus Bathori” „într-o sutană de călugăr” se va „travesti”, pentru a-i surprinde pe adversari. Cruzime din ambele părți se înregistrează: „tătarii pustiesc și ard într-un raid multe sate și fac mare tiranie cu creștinii”. Câtă suferință pentru românii noștri din Transilvania istorică!

În noiembrie 1598, cronicarul comentează despre „cearta și neînțelegerea” dintre „Michael Viteazul”, pe de o parte și „Alteța Sa Regele Maximiliano și Sigismundo Bathori”, pe de altă parte. În fapt, este vorba de nerespectarea unei înțelegeri parafate la Mănăstirea Dealu (9

unie 1598), prin care Mihai Viteazul „accepta suzeranitatea (cardinalului) lui Andrei Bathory, iar acesta, la rândul său, accepta domnia ereditară în familia lui Mihai Viteazul” (nota de subsol, volum, p. 578).

Deși exista o înțelegere privind alianța împotriva dușmanului comun, ungurii doresc îndepărtarea lui Mihai Viteazul de la tronul Țării Românești. „Georg Basta deja multă oaste adunase” (august-septembrie 1599), obligându-l, totodată, pe „Majestatea Sa Împăratul” să decidă dacă se vrea „prieten sau dușman”, ei dorindu-l, în fapt, un „domn protector”.

În *Istoria Românilor*, noi știm că „în vara lui 1599, Andrei Bathori, Ieremia Movilă și cancelarul polon Jan Zamoyski se pun de acord pentru a-l înlătura din domnie pe Mihai Viteazul” (notă de subsol, volum, pagina 606).

În tot acest timp, turcii și tătarii nu aveau odihnă.

Într-o așa situație aflându-se, „pomenitul Michael Voievod” „cutează” să atace pe Bathori, „ca pe el din Transilvania să-l alunge”. Și, precum se știe, la Șelimbăr, 18/28 octombrie 1599, „pomenitul Voievod” sau „des pomenitul Voievod” – Mihai Viteazul – înfrânge oastea lui Andrei Bathori. Consemnarea cronicarului este înălțătoare: „El pe cardinal, care 25.000 de oameni sub arme în câmp avea, cu inimos curaj a bătut și pe fugă a pus”!

Merită să reținem obiectivitatea cronicarului care recunoaște Voievodului Valah „cu inimos curaj a bătut și pe fugă a pus”!

Așa se face că, în octombrie 1599, „orașul Cluj se predă lui Michael Voievod”, iar la „21 octombrie/1 noiembrie”, el intră triumfal în Alba Iulia. În noiembrie se predau și Cetățile Hust, Restveck („fără apărare”), Lack, Palancwar, Capozuiwae etc. La pagina 456, cronicarul evocă elogios succesul lui Mihai Viteazul, dar cu o precizare specială: „După ce întregul ținut al Transilvaniei, prin ajutor Dumnezeuiesc, în a Majestății Sale Împăratul Romei putere a fost adus, supușii și întreg ținutul, lui Michael Voievod în numele Majestății Sale Împăratul Romei i-au depus jurământul, față de care și el a trebuit cu obligație de legământ să se lege...”.

Cronicarul insistă, deopotrivă, și asupra uciderii cardinalului Andrei Bathory („cardinalul fugar Andream”), al cărui cap „pe o sulită lui Michael Voievod (...) au adus”. Observăm, clar, cronicarul nu numai că

ezită să amintească de gestul creștinesc al Voievodului Român, dar precizările sale se îndepărtează de realitate. Consemnarea sa are cu totul altă trimitere: „Alteța Sa degrabă cu solii la biserică s-a dus, *Te Deum laudamus* a cântat...”. În realitate, Mihai Viteazul dispune înmormântarea cu onoruri a fostului său mare adversar, în Catedrala „Sf. Mihail” din Alba Iulia. Acest detaliu îl aflăm și în *Documentele* lui Hurmuzachi, în *Istoria...* lui Constantin C. Giurescu, ba chiar și într-o lucrare în limba maghiară, semnată de Ildikó Horn.

Dar dușmanul de moarte al Voievodului Valah va rămâne „Georgen Basta”. Și înfrângerea de la Mirăslău o dovedește. „La începutul lunii ianuarie [1600], haiducii liberi din Comorra în număr de 300 la două mii mai jos de Scaunul Alba Iulia, în raid au plecat și 30 de turci (...)”, atacă neconținut. „La această vreme [martie 1600], un sol turcesc la Brașov (...), la Michael Voievod a sosit”. Se întrunește și „diata ungurească”. Sunt consemnate numele „Alteței Sale Principele Arhiduce Matthias”, a lui Sigismundus Bathori. Agitația este mare. Fraza următoare este plină de tâlc: „Cu credința pe mai departe că Majestatea Sa se va învoi cu diferitele sale dorințe, el încă în acest an cu oastea sa atâta dorește să izbândească, cât în o sută de ani nu s-a petrecut sau auzit...”. Tensiunea e mare. Voievodul Român devine doar un „el”. Cum s-ar fi putut permite unirea provinciilor istorice românești sub același stindard?! De aceea va fi încolțit din toate părțile. Despre victoria în Moldova nu avea cum să nu consemneze cronicarul: „Voievodul valah sângeroasa izbândă a obținut și pe dușman pe fugă l-a pus”.

Despre hrisovul din 6 iulie 1600, act istoric, de netăgăduit, nu se pomenește nimic. Însă aflăm că armata împărătească [care avea disponibilă doar „5 steaguri de austrieci și 1000 de călăreți ai lui Collonisch”] fi-va susținută de francezi și valoni, „dintre care cam 1200” se vor revolta pentru plata întârziată. Mai mult, se va realiza și o „târguire” cu turcii, contra unei sume de bani, „pe stegarul imperial turcesc la Scaunul Alba Iulia au trimis...”. În această tentativă se alătură și „Marele Cancelar polonez” care dispune angajarea de „lefeșii”, „cu intenția de a face Moldova supusă Poloniei”. În septembrie 1600, „Majestatea Sa Împăratul Romei lui Michael Voievod poruncă și sarcină a dat, ca el ținutul Transilvaniei să cedeze și domnului Basta (...) să încredințeze”. Ce urmează? Înțelegem: „pomenitul Michael Voievod pentru multe

lucruri respingătoare [adică, nesupunere] din toate părțile era atacat”. De turci, tătari, Sigismundo Bathori, Jeremia Voievod din Moldova, poloni, Georg Basta cu a sa oaste, „ce pe hotarul unguresc stătea”, „călări și pedestrași la câteva mii la număr la un loc”. În așa situație, Michael Voievod „de apărare s-a așezat” și „cu imperialii și transilvănenii pe 16 septembrie tare s-a încăierat”. „Acolo valahului cam 4000 i-au fost răpuși, iar el însuși cu cei puși pe fugă a fost pus”. Iar „domnul Georg Basta victoria sângeroasă a obținut, 12 tunuri a cucerit” și „aproape întreaga Transilvanie sub a sa putere a adus”. E vorba despre lupta de la Mirăslău.

Luptele continuă și în noiembrie 1600, „Michael Voievod a văzut că din toate părțile este tare strâns de dușman”. „Valahii doresc să se pună sub protecția Majestății Sale Împăratul Romei”. „Pe 25 decembrie, Michael Voievod din Moldova cu 70 de călăreți, printre care mulți domni de vază, a intrat în Viena...”. Dar în februarie 1601, Sigismundo Bathori este declarat din nou Principe al țării. În martie 1601, Mihai Viteazul află că soția și băiatul i-au fost capturați.

În acțiunea de protejare a soției și a fiului, pentru prima oară cronicarul va formula cuvinte de elogiere la adresa voievodului român, scriind: „Voievodul Valah” – „un viteaz și încercat în război erou și persoană serioasă era” își respectă promisiunea.

Demnă de toată atenția este fraza următoare: „Și cu toate că Michael Voievod din Valahia în bătălia dată împotriva lui Sigismund Bathori tare statornic și cavalereste s-a purtat, el totuși în sine a sa cu viclenie și prefăcătorie tindea acolo...”. În acest mod se dorește justificare, pentru dispoziția ulterioară a lui Basta: uciderea voievodului român. La 18 august, acesta a plănuit o întâlnire cu voievodul. Și cum acesta a refuzat, Basta va trimite „două steaguri de valoni și două steaguri de lefegii germani, cu câțiva călăreți”, pentru a înconjura corturile muntene și „viu să-l ia prins”. Considerat „prizonier”, i s-a cerut „de bună voie să se predea”.

Ceea ce urmează în descrierea cronicarului este extrem de important. Unică informație istorică?!

„... când el [Mihai Viteazul] pe al său locotenent în ajutor a strigat și după o sabie, ce atârna în cort, a întins, apărându-se și după un căpitan german a lovit, căpitanul valon pe el s-a mâniat și degrabă cu a sa

suliță l-a străpuns, căpitanul german însă lui capul i-a retezat. Astfel că voievodul împreună cu încă un valah a căzut, iar trupul său mort o zi întregă sub cortul său neîngropat a rămas întins”.

Cronicarul german nu vorbește de nicio trădare din partea lui Basta, ci insistă doar asupra „scrisorilor” compromițătoare găsite în cortul voievodului muntean.

În mintea noastră rămâne o întrebare fără răspuns – Mihai Viteazul a fost trădat de-ai săi?! Nimic imposibil. Faptele istoriei o dovedesc, regretabil, din plin. Pentru câțiva „arginți”?!

Despre luptele ce urmează, pentru cucerirea „Scaunului Alba Iulia”, deja este prea mult pentru cei care deplâng moartea, prin trădare, a „Voievodului Valah”, al aceluia care, la 6 iulie 1600 săvârșise un mare act istoric!

„Vicleniile” lui Sigismund sau Basta vor înflori, așa că niciun domn urcat pe scaunului lui „Michael Voievod în Valahia” nu va avea liniște.

La o distanță de peste patru sute de ani, ceea ce încă doare este că în armata „transilvăneană” erau, negreșit, și români, iar „marea foamete” din 1602 va apăsa umilitor și peste sufletele fraților români transilvăneni.

Ultimele informații pe care le oferă cronicarul german vizează decizia dietei din 1603, moment „împovăraător” în fața „neînsetatului de sânge dușman ereditar al creștinătății”. O decizie care va mai cere multă „rugăciune și suspin” până la mult dorita „izbăvire și alinare”. Și mai ales multă răbdare până când „întregii creștinătăți spre strălucită bucurie să lase să rodească. Amin”.

Asemenea și mult încercații frați români, „pierduți în pustiul, veșnic înnoit, al barbarilor”, și înainte, și după moartea martirică a lui Mihai Viteazul, „siliți a trăi de la o bejenie la alta”, după cum, cu năduf, nota Nicolae Iorga și el, un jertfit pe altarul neamului românesc!

Și, „chemând numele lui Dumnezeu”, vorba Voievodului nostru martir, să sperăm că între cărțile și manuscrisele, necercetate încă, zestre a „Primei Școli Românești” din Șcheii Brașovului, distinsul preot profesor dr. Vasile Oltean ne va ilumina și cu alte valoroase volume mângâietoare pentru sufletul românesc!

Viorica MOLEA

Vitalie Marin. Omul și profesorul

V.M. – conf. univ. dr. hab. în filologie, Departamentul Lingvistică Română și Știință Literară, Facultatea de Litere, USM. Domenii de cercetare: stilistică, pragmatică, cultivarea limbii, comunicare. Autoare a trei cărți: *Valori expresive ale frazeologismelor în opera dramatică* (2010); *Expresivitatea limbajului poetic (suport de curs)* (2011); *Oralitatea în textul publicistic actual românesc* (2016). Participantă la numeroase conferințe naționale și internaționale.

Deseori avem pornirea firească să recapitulăm etape importante ale vieții pentru a ne menține echilibrul emoțional și intelectual, pentru a retrăi momente valoroase și a estima tot ce ne-a marcat într-un fel sau altul, pentru a păstra vie memoria unor clipe și a unor oameni care au lăsat amprente spirituale durabile în destinul nostru. Aflându-ne la o distanță oarecare în timp, trecutul ne apare într-o altă lumină: mai blândă și mai încărcată de semnificații, iar oamenii – în haina spiritualității pure. Astfel ne întoarcem la izvoare, după o spusă veche, la tot ce-a însemnat pentru noi revelarea eternului...

„Izvoarele” devenirii noastre sunt, întâi de toate, anii tineri ai studenției, cu tot zbuluciumul căutărilor de sensuri perene, cu brațele pline de cărți în bibliotecile silențioase, cu iubiri și prietenii imaculate, cu pașii grăbiți ai profesorilor noștri spre aulele universitare, unde îi așteptam cu o oarecare evlavie și o ușoară palpitate.

Profesorii noștri... Aici facem un popas. De această dată, un popas al memoriei.

Îl readucem în prim-planul amintirilor pe îndrăgitul nostru profesor Vitalie Marin...

Profesorul universitar Vitalie Marin s-a născut la 22 aprilie, 1930, la sudul Moldovei, în

satul Brânza, raionul Cahul. După absolvirea școlii medii din satul natal, face studii la Școala normală (pedagogică) din orașul Cahul, iar la întâi septembrie 1949 devine student al Facultății de Istorie și Filologie (la specialitatea *Limba și literatura română* (moldovenească, pe atunci) a Universității de Stat din Moldova. Aici tânărul Vitalie Marin are parte de studii interesante și profunde, predate de profesori dedicați, printre care Nicolae Corlăteanu, Vasile Coroban, Gheorghe Bogaci, Andrei Borșci, Faina Cojuhari, Iosif Varticean și alții.

Fiind un student sânguincios, apreciat pentru aptitudini de cercetare, este înmatriculat, imediat după absolvirea facultății, la doctorat (aspirantură, în termenii de atunci) și, deja după trei ani de studiu al morfosintaxei limbii române, finalizează teza. Este susținută cu succes în anul 1959. În același timp, este angajat ca asistent universitar la Catedra de limba română, unde ține mai multe cursuri fundamentale și speciale. După mai mulți ani, în cadrul aceleiași catedre, profesorul Vitalie Marin elaborează cea de-a doua teză (de doctor habilitat) în domeniul stilisticii morfologice, pe care o susține în anul 1988, iar în anul 1990 i se conferă gradul științific de doctor habilitat. Astfel, prin muncă tenace și râvnă în cercetare, Vitalie Marin urcă pe treptele ierarhiei universitare (de la asistent la profesor universitar) încet, dar sigur, menținându-se la locul său de muncă, Universitatea de Stat din Moldova, pe parcursul întregii vieți, fiind unul din cei mai longevivi și mai dedicați profesori de la Facultatea de Litere.

În calitate de pedagog, profesorul Marin s-a remarcat întotdeauna printr-o ținută academică singulară, îmbinând sobrietatea cu elementul ludic, plastic, exigența cu bunăvoința, maniera de predare clasică cu cea liberală. Regretatul profesor Anatol Ciobanu, șeful de atunci al catedrei, menționa în discursul său omagial cu ocazia aniversării a 70-a a profesorului Vitalie Marin: „Printre specialiștii titrați în filologie de la Facultatea de Litere a USM prof. Vitalie Marin este unul dintre cei mai respectați, mai apreciați și mai așteptați în sălile studențești. Și aceasta pentru că Domnia Sa captivează pe auditori prin vastele sale cunoștințe în domeniul filologiei (lingvisticii), printr-un deosebit tact pedagogic, printr-o expunere clară, accesibilă și afectivă”.

1997. Chișinău, Facultatea de Litere a USM.
De la stânga la dreapta profesorii: Ion Melniciuc, Valeriu Rusu (Franța),
Grigore Cincilei, Anatol Ciobanu, Mihail Purice și Vitalie Marin

A ținut cursuri importante pentru formarea filologilor atât ca viitori cercetători, cât și ca profesori de limba și literatura română, precum: Gramatica istorică a limbii române, Bazele stilisticii și ale cultivării vorbirii, Stilistica limbajului artistic, Stilistica verbului românesc, Analiza etimologică a fondului lexical românesc de origine latină ș.a.

Pentru a spori calitatea cursurilor predate, profesorul este determinat să investigheze în profunzime domeniile disciplinelor respective. Astfel, cercetările savantului Vitalie Marin au fost axate pe trei direcții principale: *stilistica limbajului artistic*, *istoria limbii române și cultivarea limbii*, soldându-se cu numeroase studii științifice: articole, monografii, practicumuri, suporturi de curs. Multe generații de filologi din țara noastră s-au format studiind lucrările semnate de domnul profesor Vitalie Marin: *Istoria limbii și a literaturii vechi moldovenești* (1966, 414 p.), editată împreună cu Gheorghe Dodiță; *Gramatica istorică a limbii moldovenești. Manual pentru lecțiile-seminar* (1970, 170 p.); *Schițe de stilistică a limbii moldovenești literare contemporane* (1975, 360 p.); *Expresivitate și corectitudine în comunicarea verbală* (1980, 200 p.); *Resurse expresive și elemente normative ale comunicării verbale* (1983, 174 p.); *Elemente de stilistică gramaticală*

(1988, 358 p.); *Stilistică și cultivare a vorbirii* (1991, 347 p.), *Stilistica verbului românesc* (2006) ș.a. Aceste studii le deschideau studenților, dar și tuturor celor interesați de știința filologică calea spre marele tezaur al limbii române.

Remarcăm preferința profesorului pentru domenii ale științei lingvistice la intersecție cu literatura sau care presupun mult rafinament și simț al limbii. Prelegerile, inclusiv lucrările de stilistică erau încărcate de subtilități ale limbajului care transmiteau conținuturi bogate în sugestii dintre cele mai surprinzătoare și în valori expresive relevate de intuiția și rafinamentul estetic al dascălului. Predilecția pentru domeniul stilisticii consuna cumva cu spiritul delicat și sensibil al distinsului Vitalie Marin. În acest context relevăm remarcile profesorului Anatol Ciobanu cu referire la modalitatea de a transmite observațiile și concluziile rezultate din cercetările efectuate: „Cursurile de stilistică și cultivare a limbii (pe material românesc) predate de profesorul V. Marin dezvoltă la studenți o fină sensibilitate a limbii materne, un anume gust estetic, o anume exigență față de cuvântul scris și rostit, precum și capacitatea de a sesiza și a savura din plin bogăția expresivă și nepuizabilă a limbii noastre”. Una dintre afirmațiile regretatului profesor cu referire la aspectul cel mai interesant, dar și cel mai controversat al stilisticii, expresivitatea, o regăsim în monografia *Stilistică și cultivare a vorbirii*: „Expresivitatea, susține savantul, trebuie să constituie o calitate *sine qua non* a comunicării verbale. Însă printr-o asemenea calitate trebuie să înțelegem nu numai o redare clară și corectă a celor ce vrea să spună vorbitorul, ci și o exprimare plastică ce urmează să transmită cu vie pregnanță conținutul comunicării, determinând prin aceasta și o anumită reacție emotivă din partea receptorului”.

Chiar dacă, în virtutea condițiilor social-politice și culturale ale vremii, cercetările se bazau mai mult pe surse bibliografice venite aproape exclusiv prin intermediul limbii ruse, constatăm, în studiile profesorului și savantului Vitalie Marin, reflecții judicioase și interesante, idei originale și de valoare, care sunt preluate și dezvoltate de actualii tineri cercetători.

Un interes aparte a avut Vitalie Marin pentru domeniul cultivării limbii, segment de cercetare considerat de unii mai puțin impor-

tant, întrucât în perioada în care limba rusă devenise stăpână în acest spațiu, având statut de limbă de stat și un prestigiu de netăgăduit, eleganța exprimării în limba maternă (limba română) trecuse pe planul secund. Abia mai târziu vom vedea că interesul pentru acest sector al științei lingvistice a fost unul pe deplin justificat și că trebuia să devină un aspect de cercetare prioritar pentru orice filolog. Vitalie Marin nu doar a încercat să elaboreze prescripții pentru o exprimare corectă, dar și implementa cu orice ocazie (prelegere, conferință, discuție) normele acesteia. Te puteai aștepta în orice moment să fii corectat într-o manieră tacticoasă și delicată. Fiind mereu preocupat de probleme de cultivarea limbii, Vitalie Marin notează în unul din articolele sale: „...când discutăm despre cultura vorbirii, despre respectarea normelor, trebuie să fie exclusă orice notă de subiectivism, căci a vorbi normal înseamnă a vorbi așa cum o fac vorbitorii limbii date, și nu după hatârul cuiva.”

O filă însemnată în activitatea academică a profesorului Vitalie Marin a fost perioada în care a avut responsabilități administrative: funcțiile de prodecan și decan. Fiind în funcția de decan între anii 1987-1993, o perioadă dificilă, marcată de cutremure social-politice, naționale, economice, Vitalie Marin a demonstrat abilități de manager responsabil, echilibrat, înțelept. Fiind mereu între două focuri – pe de o parte, studenții și profesorii, care erau în fruntea mișcărilor de eliberare națională; pe de altă parte, administrația și conducerea republicii, care le cereau managerilor atitudini și acțiuni ferme de contracarare a acestor mișcări – profesorul nostru a știut să gestioneze situația în așa fel încât să fie de partea tineretului răzvrătit într-un mod camuflat și, totodată, demn. A avut înțelepciunea să nu împiedice desfășurarea acestor proteste, înțelegând importanța și gravitatea evenimentelor ce aveau loc. Mai târziu ni se confesa că acea perioadă a fost cea mai dificilă din activitatea sa, fiind adesea învinuit de lipsa acțiunilor mai dure, dar nu regretă nimic din ce a realizat și nici de modul în care s-a comportat.

Deși foarte sumar relatate, viața și activitatea regretatului profesor Vitalie Marin reprezintă un model de om, cetățean, dascăl, savant și, în același timp, un destin uman împlinit, care mai păstrează în amintirea noastră eoul pașilor pierduți în aulele universitare.

Amintirile sunt pline de lumină, căci Omul și Profesorul Vitalie Marin a fost învăluit în ea întreaga viață. Zâmbetul bonom, inegalabil, vocea blajină, cuvântul rotunjit elegant, aproape cu pietate, sunt cele câteva grăunțioare de suflet pe care și le amintește, cu siguranță, fiecare discipol.

Un om de o rară modestie, cu un simț al corectitudinii, al demnității de netăgăduit, un patriot al neamului său, pe care l-au cunoscut multe generații de studenți, s-a remarcat întotdeauna prin înțelepciune, spirit echilibrat, dar hotărât, printr-o ținută exemplară și distinsă în tot ce a realizat.

Noi, cei care l-am cunoscut pe Profesorul și Omul Vitalie Marin, i-am fost discipoli, colegi sau prieteni, îi vom păstra memoria vie și luminoasă, îi vom urma spiritul, prin studiul operei lăsate nouă, și îndemnurile părintești, căci toate au valoarea și poartă amprenta personalității Domniei Sale.

Ana BANTOȘ

Vlad Pohilă:

„N-am lăsat niciodată jurnalismul”

Vlad Pohilă a făcut parte dintr-o categorie specială a mănuiitorilor de condei, pentru care scrisul nu e doar meserie. Pentru el exprimarea în scris a fost un *modus vivendi*, care trebuie raportat și la peisajul cultural din Basarabia postbelică, situația de aici fiind marcată de problemele de ordin lingvistic puse de regimul sovietic abuziv pe umerii românilor basarabeni, cărora li s-a interzis denumirea corectă a limbii pe care o vorbesc. Instrumentată astfel, limba a devenit mecanismul de manipulare conform principiului *divide et impera*. Vlad a înțeles foarte devreme acest lucru, fiind influențat și de către ruda sa (soțul mătușii sale dinspre tată, profesoară universitară) Sava Iancovici, originar din Voivodina, stabilit ulterior în Suedia, după cum mi-a mărturisit într-un interviu, pe care mi l-a acordat, în 2017, pentru revista de literatură și cultură „Un pământ și două ceruri”, la postul Radio România Chișinău.

Născut într-o familie numeroasă din satul Putinești, raionul Florești, Vlad, încă fiind elev, s-a remarcat prin asiduitatea cu care însușea materiile la școală, fiind dat drept exemplu altor copii din sat de către părinții acestora. S-a orientat apoi spre jurnalism. „Vlad a vrut să-și continue studiile la facultatea de jurnalism, la Chișinău, își amintește sora lui, Galina Bobică. Tata era un om foarte sever și i-a spus: „nu!”, din cauză că eram mulți și greutatea mari, iar drumul până la Chișinău era scump pentru noi. Ne-am rugat mult de tata, împreună cu sora mai mare, să-l lase să învețe la Chișinău. Și tata l-a lăsat”. Perioada studenției lui Vlad a fost ca a majorității tinerilor de pe atunci. Sora sa, depănând firul amintirilor, menționează că atunci când fratele lor venea acasă, puneau mână de la mână ca să-i strângă măcar pentru cheltuielile de drum. În fond, acest sentiment de solidaritate a fost pentru el o lecție de acasă, constituindu-se ulterior într-un reper moral: „Uniți, nedespărțiți și cu simțul omenesc,

Vlad Pohilă la microfon

ne spunea tata. Și noi ne-am străduit să fim așa cum ne-au învățat părinții. Am păstrat această legătură până acum. Ne-am ajutat între noi cu ce am putut, nu am fost indiferenți unul față de altul. Vlad ne-a ajutat mult copiii noștri, pe care îi găzduia când veneau la studii în Chișinău, ori îi ajuta să se orienteze în carieră”. De ce Vlad a ales anume jurnalismul? Poate și pentru faptul că ziaristica era, la acea vreme, o specialitate relativ nouă în cadrul Facultății de Filologie a Universității de Stat din Chișinău și, din acest motiv, era și foarte atractivă. Precizăm că prima promoție de jurnaliști din RSSM este din anul 1971, iar Vlad a intrat la facultate în 1970, absolvind-o în 1975. Cu siguranță, jurnalismul l-a ajutat să-și croiască drum în continuare, urmând chemarea spre noi deschideri, spre noi orizonturi geografice și culturale.

Așa se face că s-a înscris la cursurile superioare de muzeistică și studiul artelor de pe lângă Oficiul de turism „Inturist”, din Moscova (1976), în vederea obținerii unui post de lucru în calitate de ghid pentru turiștii care vizitau ex-Uniunea Sovietică. Călătoriile în afara fostului imperiu fiind interzise, el, într-un anumit fel, putea să le suplinească prin comunicarea cu turiștii veniți din diverse țări (România, Bulgaria, Serbia, Polonia ș.a.). Tot aici își află teren propice deschiderea sa pentru cunoașterea diferitor limbi, moment vital pentru exercitarea profesiei de ghid și trans-

lator la Agenția de turism pentru tineret „Sputnic” (1975-1981). După o perioadă în care a fost redactor la buletinul „Noutăți editoriale”, va intra la doctorat la Institutul de Limbă și Literatură al AȘM, având o temă din onomastică (sub conducerea lingvistului Anatol Eremia), cercetările sale fiind axate pe transliterarea denumirilor geografice din alfabetul chirilic în cel latin, astfel încât va scoate de sub tipar, în 1989, primul ghid de scriere cu alfabet românesc *Să citim, să scriem cu litere latine*.

Un timp va fi secretar de redacție al revistei „Limba și literatura moldovenească”, publicație a institutului, perioadă în care o va cunoaște pe Mioara Avram, de la Institutul de Lingvistică al Academiei Române, care s-a aflat într-o vizită la Chișinău, împreună cu lingviștii Grigore Brâncuși și Gheorghe Mihăilă. Distinsa lingvistă Mioara Avram, care aprecia foarte înalt efortul de apărare a limbii române în Basarabia sovietizată, vedea în tânărul pe atunci basarabean un lingvist cu viitor. (Cunosc lucrul acesta din discuțiile pe care le-am avut cu Mioara Avram). Viitorul însă i-a ieșit lui Vlad în cale cu noi provocări de alt ordin: în anii '80 și începutul anilor '90, în perioada *glasnosti* și *perestroika*, mișcarea de emancipare a românilor basarabeni ia proporții, înflăcăratul jurnalist aflându-se pe baricade, alături de foarte mulți intelectuali, care își puneau mari speranțe în schimbările ce păreau că se profilează la orizont. Editarea primului număr al ziarului „Glasul” (ulterior revista „Glasul națiunii”), în martie 1989, la Riga, cu participarea sa, în calitate de redactor stilizator, și împreună cu Leonida Lari, Maria Briede-Macovei, Leons Briedis, Iurie Zavadschi, Virgil Zagaevschi, și al celui de al doilea număr, la Vilnius, datorită implicării Licăi Jelakeavicius și sponsorizării de către Eugenia Duca, a constituit proba de foc a celor care s-au implicat. De aici încolo destinul lui Vlad a fost marcat de prezența sa în Agora, iar talentul ziaristic s-a manifestat în tot ceea ce a făcut. „N-am lăsat niciodată jurnalismul”, avea să mărturisească în interviul citat. Să amintim aici că Tudor Arghezi, în autoaprecierile sale, se punea pe sine ca ziarist mai presus de scriitorul care era. Și iată de ce: „Cinstesc de multe ori mai puternic pe ziarist, decât pe scriitor. Fiindcă el are o muncă susținută, continuă și obligatorie și-și face un fel de a gândi și de a simți instantaneu”. Profesia de ziarist se potrivea de minune firii energice, dinamice și sărguincioase a lui Vlad. Asociată cu tinerețea, ziaristica l-a menținut într-o stare permanentă de exaltare, căci așa l-am cunoscut: mereu însuflețit de o idee, mereu gata să promoveze oameni care meritau acest lucru, mereu gata să se implice în rezolvarea

unor probleme de interes comun, informarea permanentă fiind atuul lui, ca, în cele din urmă, să fie tentat, aidoma atâtor intelectuali, să folosească tot capitalul acumulat, datorită performanțelor sale în perioada de emancipare a românilor basarabeni pentru a-și crea o platformă de pe care să-și exprime opiniile în probleme ce frământă societatea. Amintim că după debutul din 1988, cu lucrarea *Nume proprii din alte limbi în context moldovenesc*, a mai publicat următoarele volume: ghidul *Să citim, să scriem cu litere latine* (1989), *Grafia latină pentru toți* (1990), *Mic dicționar de nume proprii străine* (1998), *Și totuși, limba română* (2008). A participat în calitate de redactor sau autor la editarea *Dicționarului universal al limbii române* de L. Șăineanu (1998); *Dicționarul rus-român* (2000), *Dicționarul explicativ ilustrat al limbii române* (DEXI) (2007). A fost redactor (din 1995), apoi redactor-șef (1998-2001) al săptămânalului „Mesagerul”; redactor la revista „Viața Basarabiei” (2001-2002) și redactor-șef adjunct la revista „Limba Română” (2002-2003). Din 2003 este redactor-șef al revistei de biblioteconomie și științe ale comunicării „BiblioPolis”, editată de Biblioteca Municipală „B. P. Hasdeu”. Din 1997 a fost redactor, iar din 1998 redactor și coautor la „Calendar național”, iar din 2006 redactor la revista „Tyragetia” a Muzeului Național de Istorie a Moldovei. A colaborat la diverse publicații de limba română din Republica Moldova, România, precum și din alte țări, în care apar publicații ale diasporei românești. S-a manifestat și în calitate de traducător.

Cu siguranță, cariera sa intelectuală s-a datorat și anumitor modele de comportament, acestea venind dinspre apărătorii cauzei naționale, dinspre promotorii valorilor lingvistice și culturale românești și universale. În fond, Vlad Pohilă era menit să completeze detașamentul, care cu timpul va fi mai puțin numeros, al celor care militează pentru o anumită stare de spirit în Basarabia, stare pe care Iulia Mărgărit, cercetător științific la Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti” al Academiei Române, o caracteriza drept „starea de spirit a intelectualității basarabene în așteptarea saltului cultural la nivel de mase”. Anume în aceste împrejurări opțiunile sale pașoptiste se explică total, lucru observat și de către aceeași distinsă cercetătoare: „Vl. Pohilă se înscrie, peste ani, în îndemnul lui Heliade Rădulescu. Nu pregetă să desțelenească terenul propice culturii, cu un acut simț civic față de trecut și de prezent” (Iulia Mărgărit, *În slujba cărții și a culturii, „Cetatea Bibliopolis” din Chișinău și slujitorii ei*, în volumul Vlad Pohilă, *Elogiu lecturii*, Chișinău, 2017, p. 270).

Este explicabilă, în acest sens, implicarea sa în ceea ce am putea numi mișcarea bibliotecarilor: după '89 a crescut rolul bibliotecilor, multe din ele fiind fondate cu sprijinul venit din Țară, cartea românească în grafie latină lipsind cu desăvârșire în bibliotecile din Basarabia postbelică. Vlad va deține mulți ani la rând funcția de redactor-șef al revistei „BiblioPolis”, acest „detaliu biografic” contribuind la conturarea unui inconfundabil portret de intelectual implicat în necesitățile stringente ale societății în care a trăit: bunăoară, în ultima perioadă a fost realizatorul rubricii „Să vorbim corect, să vorbim românește”, de la Radio România Chișinău, promovând cu dragoste și o competență de cel mai înalt nivel cultura limbii. A ține cont de necesitățile cele mai stringente ale conașionalilor tăi bătuți de soartă și a-ți pune în serviciul lor toate cunoștințele, tot curajul și dragostea de neam cred că acestea sunt calități importante care definesc noțiunea de intelectual la ora actuală. Vlad Pohilă a fost unul dintre ei. Om de o generozitate fără egal și-a risipit energiile și cunoștințele în cele mai diverse domenii. Numai în revista „Limba Română” a publicat, pe parcursul anilor, mai bine de 30 de articole, foarte diverse ca tematică, de la probleme de cultivare a limbii, la cele ținând de sociolingvistică, istoria culturii românești și universale. În numeroasele portrete, publicate în „Calendarul național”, în care sunt vizați inclusiv actorii scenei culturale de la noi, Vlad Pohilă a arătat modelul productiv, dând, uneori, cu bună știință, avans protagoniștilor. El considera că intelectualul este un om informat, sensibil la nevoile sale și ale celorlalți, cu care ți-e ușor să comunici, care se ferește de aroganță, trufie, sfidează parvenitismul. „Cu cât mai mulți intelectuali am avea, cu atât societatea ar fi mai avansată”, susținea el în același interviu din 2017.

Privind retrospectiv la tot ce a făcut Vlad Pohilă în zbuciumata lui viață, putem afirma cu certitudine că axa principală în toate câte le-a realizat a fost iubirea de neam. De la o vreme, această expresie se întâmplă să fie banalizată, alteori exploatată de diverși profitori. Cred că Vlad Pohilă este unul dintre românii basarabeni care au știut să dea pondere acestui sentiment, ridicându-l la cotele cele mai înalte ale nobleței. Anume un astfel de intelectual a fost și va rămâne în memoria noastră Vlad Pohilă, care ne va lipsi mult.

Sergiu Petru PALII

Demnitate și speranță. În amintirea lui Vlad Pohilă

Despre Vlad Pohilă îmi este greu să vorbesc la timpul trecut... Am făcut cunoștință în anii '80. Eu eram student universitar la Chișinău, iar Vlad avea deja vreo zece ani de activitate profesională. Ambii fiind din părțile Floreștilor, am simțit imediat acea apropiere pe care o împărtășesc pământeni între ei, airdoma arborilor aceluiași codru. De-a lungul anilor, am avut nenumărate ocazii de a comunica. Vlad avea un fel de a fi care emana o blândețe interioară, o sinceritate a zâmbetului și a cuvintelor de salutare. Avea o dragoste de oameni pe care am avut privilegiul de a o observa, deși nu obișnuia să o declare ostentativ: ținea mult la rude, pământeni floreșteni și soroceni, la suflarea românească de pretutindeni, la frumusețea spiritului uman. Avea prieteni peste tot: printre oameni de diferite etnii, vârste și interese – din Țările Baltice până în Caucaz, din Rusia până la Marea Adriatică. Curiozitatea intelectuală l-a făcut să însușească cu aviditate câteva limbi și să îmbrățișeze ulterior o amplă activitate de traducător. Într-o perioadă în care politizarea limbii române din spațiul pruto-nistean a erupt vulcanic, Vlad a fost întotdeauna exponentul unei poziții ferme și clare: a visat la o Țară întregită, la o unitate lipsită de hotare a cuvintelor limbii române. În pofida polemicilor aprinse din societate la acest subiect, a știut să construiască din cuvinte punți ale înțelegerii, comunicând în spirit academic, cu calmitate și diplomatie.

După mijlocul anilor '80, în perioada restructurării (*perestroika*) și transparenței (*glasnost*) gorbacioviste, suflul speranței se făcea simțit în fiecare pas mic, alimentând visul unor schimbări mari. Tocmai în acea perioadă tumultoasă, fiind deja doctorand la Academia de Științe, am avut ocazia să-l văd într-o efervescentă a creativității profesionale. **Vlad**

Primăvara anului 1989. Între alți colegi și prieteni, Iurie Zavadschi, Vlad Pohilă (ținând în mâini revista „Glasul”), Leonida Lari, Eugenia Duca, Valeria Grosu, iar la dreapta Ion Vatamanu și Sergiu Puică

Pohilă a fost un intelectual desăvârșit, un adevărat cavalier loial și protector al demnității cuvântului scris și rostit. Pentru el, scri-sul nu a fost niciodată o rutină a profesiei de publicist: se apropia de cuvinte cu o grijă și înțelepciune părintească instinctivă, preocupat de a le păstra rostul și frumusețea predestinată. Îngrijea cu dragoste fiecare frază. A redactat munți de scrieri lucrând la edituri, redacții de ziare și reviste, a îngrijit și a prezentat numeroase emisiuni radio dedicate cultivării limbii, a publicat nenumărate lucrări, a tradus cărți și articole din multiple limbi europene, fiind un poliglot apreciat.

În memoria mea, imaginea lui Vlad Pohilă este inseparabilă de ipostazele în care l-am văzut radiind fericire și bucurie de viață. Îmi amintesc cât de încântat era să-mi comunice, atât mie, cât și altor prieteni, că un bun coleg de-al lui urma să plece la Cernăuți cu treburi și, prin urmare, putea reveni la Chișinău cu bagajele pline de cărți românești. Din motive ideologice, în acele timpuri cărțile în limba română cu grafie latină lipseau din librăriile de la Chișinău... Într-o altă amintire, îl văd împărtășind din proza scurtă pe care-i plăcea să o scrie; an-

ticipa cu plăcere opinia celui dintâi cititor al textului proaspăt dactilografiat la o mașină mecanică ce perturba mereu liniștea nopților în căminul doctoranzilor Academiei. Îmi amintesc de efortul pe care l-a depus și contribuția pe care a avut-o la apariția revistei „Glasul” – prima publicație postbelică editată cu grafie latină în spațiul din stânga Prutului, la tipărirea primelor ei numere în condiții de clandestinitate în Letonia și Lituania. Probabil, prea puțină lume realizează, după atâția ani, la ce pericole s-au expus atunci Vlad Pohilă și colegii lui. Poate că Vlad și-a dorit să le dea nonșalant uitării, păstrând în suflet doar sentimentul împlinirii, pe care l-a sublimat prin publicarea unor cărți: *Să citim și să scriem cu litere latine*, *Grafia latină pentru toți*, lucrarea antologică *Și totuși, limba română* și multe altele – toate de o deosebită valoare spirituală și simbolică pentru cei ce simt românește.

Vlad a lucrat în cadrul mai multor echipe de redacții. Eu am avut ocazia să-l văd mai frecvent în ambianța redacției revistei „Glasul Națiunii”, într-un cerc mai restrâns al echipei, excepțional de talentată, care contribuia nemijlocit la apariția fiecărui număr, echipă cu care împărțea literalmente ultima ceașcă de cafea și fărâma de pâine. Din ea făceau parte Gheorge Vodă, un om de un rafinament și o cumsecădenie rar întâlnite; Iurie Zavadschi (botezat prietenește Zava), în personalitatea căruia energia și calmitatea erau în simbioză perfectă în momentele de presiune, el fiind cel care macheta publicația în timp record și realmente alerga cu macheta fiecărui număr la tipografie unde supraveghea apariția tirajului respectiv; Nicolae Roibu, un publicist cu har, pasionat de cultură și arte. Cred că au înfruntat împreună dificultățile inerente acestei munci pentru că își apreciau reciproc talentele, dedicația și sinceritatea, iar entuziasmul lui Vlad nu făcea decât să surprindă satisfacția acelor clipe

Primul număr al revistei „Glasul”

de conlucrare creatoare. Ori de câte ori revin cu gândul la acele timpuri, am un sentiment de grațitudine pentru că i-am cunoscut pe acești oameni deosebiți. De fiecare dată când aveam un drum către clădirea principală a Academiei, treceam pe la redacția revistei, aflată în vecinătate, în strada 31 august 1989. Generația care a protestat, scandând „Limbă, Alfabet!”, „Tricolor!”, va aprecia simbolismul persistent al acestor denumiri de stradă.

Sunt sigur că cei care l-au cunoscut și prețuit vor surprinde aspecte variate ale personalității lui Vlad Pohilă. În amintirile mele îl văd plin de speranță: după cum afirma el însuși într-un interviu, „tot ce-i adevărat învinge până la urmă...”. Cred că tocmai această seninătate interioară i-a dat forța de a vedea dincolo de circumstanțele uneori banale ale realității cotidiene, de a se refugia în spațiul „splendorilor limbii române” și de a realiza atât de multe într-un timp mult prea scurt... În '98 am depus o aplicație la Universitatea Florida pentru a lucra la un proiect postdoctoral în domeniul chimiei. Am avut norocul să câștig concursul pentru acea poziție, iar în ianuarie 1999 am plecat în Florida. Au urmat multe alte proiecte științifice, toate în laboratoare din SUA. Am înfiripat o corespondență cu Vlad, de mesaje cărui mă bucuram nespus. Își răpea cu generozitate din timp ca să scrie noutățile de acasă, iar cele scrise de el emanau optimism. Mă ținea la curent cu aparițiile editoriale și noutățile din domeniul culturii. Procura și rezerva cărți de interes pentru mine și familia mea, pe care mi le-a și trimis peste ocean cu fiecare ocazie favorabilă. Cu trecerea anilor, ne-am lăsat ambii absorbiți de responsabilitățile noastre profesionale, iar criza permanentă de timp ne-a furat, cu regret, din obișnuința de a ne scrie regulat. Și totuși, în fiecare mesaj de la el, persista, ascuns suav printre rânduri, un fir de speranță. De ce oare prețuim aceste răvașe la justa lor valoare doar atunci când nu mai are cine le scrie?

17 mai 2020

Grigore Vieru: De ce mi-e drag Vlad Pohilă

1. Pentru că scrie în general puțin. Concis și clar. Și astfel reușesc să-l citesc.

2. Pentru că ceea ce scrie este temeinic și se reazemă pe o solidă cultură – dovadă că o personalitate nu se poate afirma în afara unei riguroase pregătiri culturale, dar nici în afara scânteii divine pe care, înainte de a purcede pe calea cunoașterii, e necesar ca Dumnezeu să ți-o fi pus în piept la naștere.

3. Pentru că, fiindu-i drag până la lacrimi Eminescu și apărându-l de programul demolator al ponegritorilor înăimiți sau rătăciți, îi este drag neamul care a dat naștere „poetului nepereche” și publicistului național. Citiți recentul eseu consacrat lui Eminescu și vă veți convinge cât de liber înaintează Vlad Pohilă în cosmosul creației eminesciene.

4. Pentru că este înzestrat cu tocmai trei haruri: lingvistic, ziaristic și eseistic – calități guvernate la rândul lor de alte trei înzestrări native: sinceritate, moralitate și curaj. Iar deasupra tuturor acestor calități se ridică licoarea unui perfect simț național în mijlocul unei jungle de sulițe antiromânești.

5. Pentru netaalentul de a sta cu fundul în două luntri. Cu alte cuvinte, pentru faptul de a nu fi omul uneia dintre cele două extreme: de stânga sau de dreapta.

6. Pentru că integritatea sa morală o veți găsi în toate sferile sale de activitate. Până și într-un simplu articol sau într-un interviu. Citiți răspunsurile dumnealui la întrebările publicației „Timpul” din 21 martie 2008 și vă veți convinge de acest lucru.

7. Pentru că aparține cu toată ființa vieții naționale, iar propria lui viață a devenit parte a luptei pentru renașterea noastră spirituală.

8. Pentru demnitatea sa de român, de fiu al Cetății.

9. Pentru puterea de a nu se supune nimănui, cu excepția propriului bun-simț. Iată ce spune dânsul în interviul nominalizat: „Sunt un om liber și fericit în libertatea de a gândi și a scrie”.

10. Pentru nervul publicistic dezgolit și pentru strălucitul logos ziaristic aplecat spre problemele și suferințele noastre.

11. Pentru concretele și hotărâtele sale acțiuni întru apărarea Limbii Române pe tragicul pământ dintre Nistru și Prut.

12. Pentru că orice instituție de cultură și știință, fie Academia, fie Universitatea, fie Uniunea Scriitorilor, fie Televiziunea, s-ar putea mândri cu el încadrat în activitatea lor.

13. Pentru că nu l-am văzut niciodată printre „patrioții” cheflii, deși am auzit că-i place și lui, ca tot românului, un păhăruț de băutură bună.

14. Pentru că face parte dintr-o elită nezugomotoasă. L-aș asemui în acest sens cu eminentul traducător Igor Crețu al cărui scris în cei mai totalitariști ani s-a prezentat ca un model al Limbii Române. Cu Grigore Botezatu care în anii de cumplită secetă spirituală a dăruit copiilor noștri o comoară: poveștile neamului pe care le-a cules și le-a prelucrat stilistic într-o plină de vlagă Limbă Română. Cu Valentin Mândăcanu și Ion Buga care în timpul colosului roșu au zguduit zdra-văn temelia bolșevică a limbii „modovenești”. Cu publicistul Alexandru Bantș care, în ciuda tuturor opreliștilor, denigrărilor și amenințărilor, a reușit totuși să construiască revista „Limba Română” atât de necesară clasei noastre intelectuale. Cu Alecu Reniță, ziaristul și redactorul-șef al publicației „Natura” – luptătoare întru ocrotirea valorilor vii ale mediului înconjurător barbar rănite ca și averea noastră spirituală. Cu ziaristul Valeriu Saharneau care a creat postul național de radio

Vocea Basarabiei, luat la ochi și urmărit de autoritățile centrale ca, de altfel, și „Literatura și arta”, mai exact Nicolae Dabija, „Timpul”, mai exact Constantin Tănase. Am pomenit numai câteva nume de scriitori hărțuiți politic, lista putând fi continuată cu oameni din alte domenii de cultură, știință, politică, administrativă, în fruntea acestora stând primarul Chișinăului, pe umerii căruia se pun toate păcatele... altora.

15. În fine, mi-e drag și pentru faptul că, fiind o valoare intelectuală, este totuși discret în viața de toate zilele. Am stat de vorbă o singură dată cu el. În schimb, am văzut de o mie de ori o sută de mediocrități care se bagă mereu în față. Acesta este Vlad Pohilă și de aceea mi-e drag.

*[Prefață la volumul „Și totuși, limba română
(articole, eseuri, prefețe, recenzii)”,
lansat de Vlad Pohilă la 30 mai 2008]*

Adio, drag coleg!

Redacția revistei „Limba Română” își exprimă profundul regret în legătură cu stingerea din viață a lui Vlad Pohilă (6.04.1953-15.05.2020), jurnalist, lingvist, om de cultură, care timp de doi ani a fost membru al colectivului nostru redacțional.

Apărător înflăcărat al cauzei naționale, participant la editarea, în grafie latină, a primului număr al ziarului „Glasul”, autor al unor lucrări importante în perioada revenirii la grafia latină, precum și a unor volume de articole și studii care au îmbogățit peisajul cultural al Basarabiei, Vlad Pohilă a împărtășit destinul inaintemergătorilor. Ne-a părăsit unul dintre cei mai demni feciori ai Basarabiei, lăsându-ne un exemplu de cutezanță, curaj, talent și dăruire pentru ai săi.

Dumnezeu să-l aibă în pază!

